OVER D'N OORLOG

Udenhout en Biezenmortel tussen bezetting en bevrijding

ISBN-nummer 90-801585-2-6

Aangesloten bij Brabants Heem en Heemkundekring "De Kleine Meijerij".

uitgever Stichting Heemcentrum 't Schoor Udenhout
drukkerij Van Laarhoven bv, Tilburg

Q Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ten geleide

Op 26 oktober 1994 herdenken we, dat Udenhout en Biezenmortel 50 jaar geleden werden bevrijd van de Duitse bezetter. Velen zullen zich opnieuw de angst van toen herinneren, de ingekwartierde Duitsers, de vele vliegtuigen in de lucht, neergestorte vliegtuigen, inslagen van V1's of de onderduikers en het verzet. Sommigen zullen ook denken aan de dood van een dierbaar familielid, van buren of vrienden of aan de vernietiging van persoonlijke bezittingen.

Wij hebben veel van deze herinneringen willen vastleggen om ze te behouden voor de toekomst. Vandaar dit boek. Het is geen algemene geschiedenis over de Tweede Wereldoorlog. Daarover zal tussen nu en 5 mei 1995 genoeg worden gepubliceerd. Dit boek zit vol met persoonlijke herinneringen aan belevenissen van Udenhoutse en Biezenmortelse mensen. Er is gebruik gemaakt van kronieken en dagboeken van Vincentius, Felix, de fraters en van particulieren. Er zijn interviews gehouden met heel veel mensen in Udenhout en Biezenmortel en ver daarbuiten, met Engelse bevrijders en ondermeer ook met de verzetsman "'t Rooi Jantje", die nu in Australië woont.

Het schrijven van persoonlijke herinneringen brengt het risico met zich mee dat ook vervaagde herinneringen worden meegenomen. We hebben geprobeerd alles te toetsen. Bij twijfel hebben we informatie niet opgenomen. Toch kan het zijn dat een enkele keer onjuiste of onvolledige gegevens zijn blijven staan. Als we daarmee mensen tekort mochten doen, bieden we hen hierbij onze verontschuldigingen aan.

Tegelijkertijd realiseren wij ons, dat er met een bundeling van persoonlijke herinneringen opnieuw een mooi boek voor Udenhout en Biezenmortel beschikbaar komt. Wij hopen, dat heel veel mensen vele uren mogen genieten van dit rijk geïllustreerde lees- en kijkboek. Wij hopen ook, dat dit boek de jongeren in Udenhout en Biezenmortel zal motiveren om de vrijheid te waarderen.

Stichting Heemcentrum 't Schoor
studiegroep geschiedenis
Udenhout-Biezenmortel, oktober 1994

Kees van den Bersselaar, Harrie van den Bersselaar, Frans van Iersel, Kees van Kempen, Wim Maarse, Annie van Roessel-Kolen en Frank Scheffers.

Voorwoord

U hebt een bijzonder boek in handen.
Een boek over gewone mensen in Udenhout en Biezenmortel in een ongewone tijd.

Waarom is dit boek zo bijzonder?
Niet omdat het een boek over de Tweede Wereldoorlog is. Er zijn immers duizenden boeken over de periode 1940-1945. Wel omdat dit boek de 'kleine geschiedenis' behandelt. Geschiedenis is bijna altijd een zaak van jaartallen, historische ontmoetingen, regeringsleiders en generaals.
Maar voor miljoenen mensen is geschiedenis het leven van alledag: de zorg om te overleven, de zorg voor een thuis en voor het dagelijks brood. In oorlogstijd vraagt die zorg extra inspanning, is het leven onzeker, is een gemeenschap in verwarring. Juist over dat dagelijks leven in Udenhout en Biezenmortel, tegen de achtergrond van de oorlog, gaat dit boek.
Het is te meer bijzonder, omdat de mensen die de oorlog bewust hebben meegemaakt, zelf aan het woord komen in talrijke citaten.
Zo komt de oorlog heel herkenbaar heel dichtbij.

Het is een goede zaak dat dit boek verschijnt op 26 oktober 1994, 50 jaar na de bevrijding van onze gemeente. Ook vandaag nog kijken we in dankbaarheid terug. We zijn al diegenen dankbaar, die hun bijdrage hebben geleverd aan de overwinning op nazi-Duitsland.
Het is evenzeer een goede zaak dat we in Udenhout en Biezenmortel deze bevrijding vieren met herdenking en feest. Ik stel het buitengewoon op prijs dat de presentatie van dit boek wordt omlijst met een aantal bijzondere bijeenkomsten. Bijeenkomsten voor alle inwoners, maar vooral voor degenen die bewust de oorlog hebben meegemaakt en nu op hoge leeftijd zijn en voor de jongeren, die van de geschiedenis moeten leren: nooit meer oorlog. Hoe nodig dat ook anno 1994 is, zien we elke dag om ons heen.

Ten slotte is het boek bijzonder, omdat opnieuw een groep vrijwilligers, de studiegroep geschiedenis van Heemcentrum 't Schoor, deze prachtige uitgave heeft gerealiseerd.
Na het boek over d'n Biezenmortel is dit boek, zo hoop ik van harte, het tweede in een lange reeks.

Met complimenten en dankbaarheid jegens allen die de viering van de bevrijding en de publikatie van dit boek hebben mogelijk gemaakt, wens ik u allen een goede toekomst.

Udenhout, oktober 1994

DE BURGEMEESTER VAN UDENHOUT
Wim Dijkstra

Inhoudsopgave

TEN GELEIDE

VOORWOORD

Hoofdstuk 1 OORLOGSDREIGING
- Adolf Hitler
- Mobilisatie
- Militairen in de mobilisatie
- De G.A.S.
- Plaatselijke luchtbeschermingsdienst
- Oefenen met voedseldistributie
- De oorlog werd niet verwacht

Hoofdstuk 2 10 MEI 1940
- De inval van de Duitsers
- "Ik denk dat 't Duitsers zijn"
- Frans van de Pas sneuvelt
- Het Duitse leger in Udenhout
- Angstige dagen in het dorp
- Crash van een Duitse jager

Hoofdstuk 3 MAATREGELEN VAN DE BEZETTER
- De instelling van een burgerlijk bestuur
- Demobilisatie
- De "Arbeitseinsatz"
- De distributiedienst
- Het persoonsbewijs
- Inkwartiering
- Gevorderde huisvesting en materieel
- Het vorderen van de scholen
- Duitse uitkijkpost op het Capucijnenklooster
- De vordering van de luidklokken

Hoofdstuk 4 VERZET EN ONDERDUIKERS
- Dagboek van een onderduiker
- Razzia's
- Opgepikt door de Duitsers
- Wat het betekende in Duitsland te moeten werken
- Joden op de vlucht
- Onderduikadressen
- De dood in een concentratiekamp
- Verzet in Udenhout

Hoofdstuk 5 DAGELIJKS LEVEN
Pers en radio
Gemeentebestuur en politie
Op het gemeentehuis
Burgemeester De Klerk
Stakingen in het dorp
Distributie van levensmiddelen en gebruiksartikelen
Minder produktie bij de boeren
In tijd van nood
Het persoonsbewijs
Bewakingsdiensten
Werken voor de Duitsers
Klein-Seminarie in Udenhout
De fraters nemen hun intrek op Vincentius
School in de winkel van Kees Schoonus
Het dagboek van de gardiaan
Steeds weer de angst

Hoofdstuk 6 "MARKET GARDEN"
De invasie in Normandië
Burgemeester De Klerk opgepakt
Dolle dinsdag
De operatie "Market Garden"
Zaterdag 16 september 1944
Zondag 17 september 1944
Maandag 18 september 1944
Spannenede dagen
Een gedeserteerde Pool
De fusillade van Appels en Van de Voort
Een dagboek vol angst

Hoofdstuk 7 DE BEVRIJDING
Donderdag 26 oktober 1944
De operatie "Fazant"
De woestijnratten
Een vliegveld bij Assisië
Een noodkerkhof in de Kuil
De Ortskommandant van Tilburg sneuvelt in Udenhout
Een bevrijdingsdagboek
De Zandkant in de vuurlinie
Rinus Sontrop beschoten
De laatste oorlogsdag op het Hoog Schoor
Geboren op bevrijdingsdag
Een gedeserteerde Oostenrijker
Verwoeste woningen en boerderijen
Hetze tegen alles wat Duits was

Burgemeester De Klerk beschuldigd
Ongelukken met mijnen en granaten
Inkwartiering van geallieerden

Hoofdstuk 8 NEDERLAND BEVRIJD
Oorlogsvrijwilligers
Vallende V1's
Evacués
Oorlogsschade
Noodwoningen
De schade voor de steenfabriek
Schaarse goederen
De aktie H.A.R.K.
Het vertrek van de geallieerden
Munitie- en mijnopruimingsdienst
Burgemeester De Klerk met eervol ontslag
Bevrijdingsfeesten
Oranjecomité
Onderscheidingen

Hoofdstuk 9 HERINNERING
Het kapelletje aan de Schoorstraat
Verfraaiing
Gedenksteen
Wij gedenken onze dorpsgenoten
Wij gedenken de gesneuvelde geallieerde soldaten
Wij gedenken de gesneuvelde Duitse soldaten
De geheimen van de duinen

FOTOKRONIEK

verklarende woorden- en namenlijst
bronnen
colofon

hoofdstuk 1 Oorlogsdreiging

Adolf Hitler

Adolf Hitler werd in 1933 tot bondskanselier van Duitsland gekozen. Een jaar later benoemde hij zichzelf tot president met de titel "Führer". Hij kon, gesteund door de Nationale Socialistische Duitse Arbeiders Partij (de N.S.D.A.P.), zijn politieke programma gaan uitvoeren. Het nationaal socialisme beloofde een einde te maken aan de voor Duitsland vernederende "Vrede van Versailles" die in 1918 een einde maakte aan de Eerste Wereldoorlog. Duitsland moest weer een grote macht in Europa worden. In 1934 werd het openbare leven in Duitsland al geheel beheerst door de Nationaal Socialisten (nazi's). Er bestond nog maar één politieke partij: de N.S.D.A.P. Vakbonden werden opgeheven. Er kwam een arbeidsfront. Krant en radio kwamen onder toezicht van het Ministerie van Propaganda, dat geleid werd door Joseph Goebbels. Terreurorganisaties zorgden ervoor, dat politieke tegenstanders naar de concentratiekampen verdwenen. Deze terreurorganisaties waren de Geheime Staatspolizei (Gestapo), de Sicherheitsdienst (SD), de Sturm-abteilung (SA) en het keurkorps Schutzstaffel (de SS). De jeugd werd verenigd in de Hitlerjugend en de Bund Deutscher Mädel. Om het Groot-Duitse volk genoeg "Lebensraum" te bieden richtte Hitler zijn blikken op het grondgebied van Polen en Rusland.

Ook in Nederland was er een Nationaal-Socialistische Beweging (de N.S.B.). Deze stond onder leiding van Anton Mussert. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1935 verwierf de N.S.B. 8% van de stemmen. De partij werd daarna te radicaal en verloor veel aanhang. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1937 was dat percentage teruggelopen tot iets meer dan 4%.

De echte oorlogsdreiging begon in 1938. Het leger van Hitler-Duitsland trok Oostenrijk binnen om dat land op te nemen binnen de grenzen van Duitsland (de Anschluss). Ook de minderheidsgroepen van Duitsers in Tsjechië wilden "heim ins Reich". In 1939 vielen Duitse troepen Tsjechenland binnen. Vervolgens was Polen aan de beurt. Op 1 september 1939 viel Duitsland Polen aan. Dat was het moment dat Frankrijk en Engeland de oorlog aan Duitsland verklaarden.

Mobilisatie

In Nederland -waar men nog hoopte neutraal te kunnen blijven zoals in de Eerste Wereldoorlog- werd het leger gemobiliseerd om de grenzen te verdedigen. De "algehele mobilisatie" begon op 28 augustus 1939. De opgeroepen militairen probeerden de oude verdedigingslinies in gereedheid te brengen, zoals de Grebbelinie, de Peellinie en de Hollandse waterlinie. Er werd geoefend met verouderd materiaal.

De mobilisatie was ook in Udenhout en Biezenmortel een ingrijpende gebeurtenis. In de kronieken van St.-Felix, "Geschiedenis der Stichting van het St.-Felixgesticht te Udenhout", lezen we hoezeer de zusters werden overrompeld door de huisvesting van Nederlandse militairen in de meisjesschool en in delen van het klooster:

De zomermaanden van dit jaar (1939) zullen wij niet gauw vergeten. De eerste dagen brachten wij vreedzaam en rustig door in de zalige dagen der retraite. Daarna volgde de schoonmaak

der scholen en toen dit alles kant en klaar was en wij nog een paar gezellige vakantiedagen hadden doorgebracht, kwam de 24ste augustus met de ontstellende tijding voor heel Nederland van de voormobilisatie. Juist was men die morgen begonnen met de waterleiding van het dorp bij ons aan te leggen, toen 's namiddags de bulletins op bomen en huizen werden aangeplakt, waardoor vele werkzaamheden stopgezet moesten worden. Een storm van militairen kwam ook Udenhout binnen en spoedig kwam een officier ons melden, dat onze scholen bestemd waren voor de inkwartiering. Hoe jammer wij het vonden van onze mooie scholen, er was nu eenmaal niets aan te doen en met vereende krachten gingen wij allen aan het werk om onze lokalen te ontruimen en de mooie banken veilig weg te bergen in 2 lokalen en op onze zolders. Daardoor kwamen er beneden 7 lokalen vrij. De voorste naaikamer was ingericht als slaapplaats voor 4 officieren. Tot laat in den avond werkten wij door en die nacht bleven 2 zusters op, om de soldaten die hier ingekwartierd moesten worden, terecht te helpen. De volgende dag was het een vreselijke drukte. Auto's, motors, fietsen, enz. reden af en aan en brachten alhier veel soldaten. Vrachtauto's brachten stro, kleren, enz. enz. De voorste lokalen aan de straat werden in beslag genomen, een als bureau, het ander als bergplaats voor allerlei ontplofbare stoffen. In de andere vijf werd een stroleger voor de soldaten gespreid. Een keukenwagen kwam bij de boerderij te staan. De speelplaats werd letterlijk bedekt met fietsen. In de gangen hingen op de kapstokken in plaats van de anders zo lieve schortjes en hoedjes de geweren en ransels der soldaten. Nog kwam men plaats tekort voor het grote aantal der soldaten, dat hier ingekwartierd moest worden. Nu werd ook de beddenzolder afgestaan. Tien hulpkranen van de waterleiding werden in de korte schoolgang aangelegd. Ongeveer 180 soldaten vonden hier een onderkomen. Gelukkig gedroegen zij zich allen heel net en waren zeer beleefd en dankbaar jegens de zusters. Uit erkentelijkheid wilden zelfs enigen een kleinigheid geven en zo kwam er nog bijna f.10,- bij elkaar. Vrijdag 1 september moesten allen vertrekken naar de grenzen, doch wij konden natuurlijk de scholen nog niet beginnen, zoals eigenlijk op die dag had moeten gebeuren. Nadat wij in het zweet des aanschijns voor de tweede maal de school een schoonmaakbeurt hadden gegeven, konden wij toch, juist acht dagen later, op het feest van Maria Geboorte, het onderwijs weer hervatten en zeker werd die taak nooit met groter opgewektheid aanvaard als na de zomervakantie van 1939.

De jongensschool begon het nieuwe schooljaar met vertraging. Voor de mobilisatie werd de gehele school in beslag genomen. De fraters konden de school op maandag 11 september weer beginnen.

Ook Vincentius had dit jaar moeite om het nieuwe schooljaar te beginnen. We citeren uit het dagboek van de zusters van Huize Vincentius:

28 augustus 1939

De mobilisatie uitgebroken. Wat te doen met de kinderen? Terugkomen of niet? Als we uitstelden, hoelang dan? Dr.Lobach kwam ook al informeren. Moeder Gijsbertha belde Moeder Albertine op om raad te vragen. Wij wilden het liefste de kinderen terug laten komen. Eerst de spoorwegen opgebeld. De treinen reden wel, maar ongeregeld. We moesten het maar wagen. Ook Moeder Albertine vond dat het beste. Verschillende ouders belden op omdat ze niet wisten wat te doen.

31 augustus 1939

Op 30 augustus gingen de zusters al vroeg op weg om op de aangegeven tijd op de vakantiebrief, de kinderen in ontvangst te nemen. Veel meer kinderen werden hier gebracht, maar de aansluiting met de treinen was treurig. Uit Breda waren ze er pas 's avonds om elf uur. Uit

Amsterdam om half twaalf. Zwolle was iets beter om negen uur en Sittard half acht. Dat wij nog al eens naar Tilburg en 's Bosch opgebeld hebben laat zich denken. De Halciad (busonderneming van Van Haren uit Vught) hielp dapper mee om telkens kinderen te halen. Dit terugkomen van de kinderen zal wel bij iedereen vers in het geheugen blijven.

Militairen in de mobilisatie

Ook jongens uit Udenhout en Biezenmortel waren als militair betrokken bij de mobilisatie. Eén van hen was Cees de Jong. Zijn zoon Ton heeft daarover de volgende herinnering geschreven:

Ook mijn vaders oorlog was een half jaar geleden een pakje met een dertigtal brieven, kaarten, stencils en legerpapieren, een deel ervan opgevreten door de muizen. Over de mobilisatie, de oorlogsdagen in mei 1940 en de bezetting had hij nooit veel verteld. Ik wist alleen dat hij tijdens de mobilisatie in Fort Asperen aan de Linge heeft gelegen. De tweede pijler in mijn geheugen is de nieuwjaarskaart die we tot het eind van de jaren zestig jaarlijks kregen van ene mijnheer Wolff, ergens in de buurt van Utrecht. Hij werkte bij een ziekenfonds of zoiets. Ze hadden elkaar in Asperen leren kennen. De brieven en kaarten vertellen een verhaal. Over de oudste zoon uit een groot boerengezin uit Biezenmortel, die voor het eerst van zijn leven langer dan een week van huis was. Die een heel ander leven instapte, zich wonderwel snel aanpaste aan het leger en vrienden maakte in Asperen, waar hij zeven maanden gemobiliseerd was. Iedereen is bezorgd over 'den zorgelijke toestand', maar verder strekken de beschouwingen niet in de brieven die hij van thuis kreeg. "Van de week hebben we nog een wagen mangelwortelen verkocht à zes gulden. Vrijdag hebben we een best vaarskalf getrokken", deelt een zus op 8 april het belangrijkste nieuws mee aan vader. Gedagtekend 'april 1940' is het verzoekschrift in klad voor klein zakenverlof: "Daar ik in het bedrijf zeer hard nodig ben met de regeling der werkzaamheden." Hij vraagt drie dagen per week gedurende drie maanden. Nooit gekregen.

Na jaren komt Ton de Jong in contact met Wolff, in Oene bij Epe. Hij zit in zijn luie stoel bij de kachel. "Toch nog, na zoveel jaren", zegt hij op bijna plechtige toon. "Ik had je vader zo graag nog eens op willen zoeken, het adres verloren, alles afgezocht maar hem niet meer gevonden". Hij vertelt over de mobilisatie en het leven in en bij het fort in Asperen. "Wij waren een soort aanvulling op het 23e regiment van het keurkorps der grenadiers. Werden de blauwen genoemd, vanwege de blauwe bies. We vormden een hechte groep." Cees de Jong had zich in 1931 gemeld bij het Vrijwillig Landstormverband in Den Bosch. Als je daaraan meedeed hoefde je niet lang in dienst, nog maar zes weken. In 1933, op zijn twintigste verjaardag, zat het erop: hij zwaaide als korporaal af bij het 18e regiment infanterie. En dan zes jaar later de mobilisatie. Hij kreeg de oproep om zich op 29 augustus 1939 te melden in de kweekschool te Haarlem. En dan de onzekerheid naar welk deel van het land hij gestuurd zou worden. De Peel-Raamlinie in Oost-Brabant of misschien de Vesting Holland? Dan het vertrek naar Asperen, de verveling in het fort, de barre winter. Hoe langer het duurde, hoe minder ze daar, en daar niet alleen, geloofden in een echte oorlog.

Ook Janus van Balkom vertelt over de mobilisatie. In het najaar van 1937 gaat Janus voor zijn lot onder dienst, en wordt gelegerd in Venlo. De bedoeling was om 6 maanden te dienen, maar dat pakt anders uit. Hij is al bezig met afzwaaien en gaat zijn kleren en zijn geweer inleveren. Dan komt van hogerhand het bevel om nog 5 maanden na te dienen. Hij heeft die tijd doorgebracht in een kazerne

in Roermond. "Nu zal het toch wel afgelopen zijn", denkt Janus, maar in september 1939 komt veldwachter Roijmans, tijdens het ploegwerk op een akker, een oproep brengen om weer in dienst te gaan. Hij komt dan op in Den Bosch, waar hij gelegerd wordt in een school achter de St.-Jan. De school was een noodverblijf voor de eerste opvang. Vandaar wordt hij overgeplaatst naar Uden, opnieuw naar een leeggemaakte school. De compagnie gaat naar Boekel, naar de boerderij Arendsnest. Maar dan breekt het najaar aan en moeten bij de boer de beesten op stal. Dat betekent dus weer verhuizen, ditmaal naar Handel, naar een café, waar op de grote zolder overvloedige ruimte is. Het café wordt in de zomermaanden gebruikt door pelgrims, die in die omgeving plachten te overnachten. Alle café's in Handel zaten vol gemobiliseerde militairen. De tijd in Handel wordt doorgebracht met enkele schietoefeningen en het graven van loopgraven in het kerkdorp Elsendorp, destijds een dorpje in wording. De compagnie wordt bijna elke dag afgemarcheerd naar de loopgraven. Met een kruiwagen de grond versjouwen uit zig-zag te graven stellingen is geen prettig werk. Dan breekt de tijd aan van de grote politieke spanningen, waardoor het leger extra paraat wordt gehouden. De compagnie van Janus wordt overgeplaatst naar Berlicum, waar de soldaten ondergebracht worden bij burgers in het dorp, meestal op een open zolder. Alles zat vol in Berlicum. En dan breekt de oorlog uit. Als de Duitsers over de grens komen, trekt de groep over de Maas en de Waal terug naar Varik in de Tielerwaard. De militairen gaan begin mei 1940 te voet over Rosmalen naar Maren-Kessel, waar bij een steenfabriek de Maas overgestoken wordt. De oversteek vindt plaats met vlotten, opgebouwd uit lege benzinevaten, met daaroverheen enkele planken. Ze steken in kleine groepjes over en wachten op elkaar aan de overkant van de Maas. Terwijl Duitse jagers over hun hoofden vliegen, gaat de tocht verder over het smalle land van het Land van Maas en Waal, tot een noodbrug over de Waal. Het was een 'schipkesbrug' zegt Janus, speciaal aangelegd voor de soldaten. Dan komt de groep in Varik aan en wordt gelegerd in schuttersputjes, gegraven putten, ongeveer twee meter lang, een meter breed en een manslengte diep. In de kuil lag stro, je lag uit de wind en het was niet nat, omdat de putten achter een hoge dijk lagen. Toen de groep daar was ingegraven werd onder elkaar verteld, dat zij als reservetroepen waren uitgekozen voor de Grebbelinie, maar dat is gelukkig niet uitgekomen. Na twee nachten slapen in de schuttersput wordt de compagnie in de nacht afgemarcheerd naar Leerdam. Ook daar zat alles vol, café's, kerken en scholen. Janus wordt gelegerd in een protestantse kerk, op zich niets bijzonders. Maar in de kerk bevindt zich een groot orgel en de orgelklep is niet afgesloten. Dat wordt ontdekt door een van de jongens, Jan Sikkers uit Drunen, die het orgelspel machtig was. Hij gaat naar het orgel en speelt enkele geestelijke liederen. Eenieder luistert met aandacht. De aandacht verandert in een feeststemming als de organist plots op een ander genre overgaat en begint te spelen: Marietje vrijt etc.... Dan wordt een van de soldaten boos, loopt de trap op naar het koor en slaat de klep van het orgel dicht. Beschaamd komt Jan naar beneden en gaat in een hoekje zitten, wat tevens het einde van het orgelspel betekende. Na twee dagen wordt de compagnie overgeplaatst naar een school. Pas tijdens het verblijf in die school ziet men de eerste Duitse soldaat. Dan zijn de Duitsers al 8 dagen in Nederland. De jongens hebben in Leerdam niets te doen, ze vervelen zich enorm. Janus hoort, dat boerenzoons vrij gemakkelijk landbouwverlof kunnen krijgen. Hij dient een verzoek in bij zijn commandant kapitein Schoenmaker om gedemobiliseerd te worden. Hij krijgt een ontslagbewijs en mag vertrekken, samen met een aantal kameraden. Zij zijn toen met een militaire wagen meegelift naar Den Bosch. Van daaruit wordt gelift met een wagen van de destructor te Son, zo'n ouderwetse wagen met een driehoekige laadbak. Op de spatborden en andere open ruimten kunnen veel soldaten zitten. De wagen rijdt over de Bosscheweg tot aan de poort van het seminarie in Haaren. Daar stappen de gewezen soldaten uit, en lopen te voet door de Gijzelsestraat naar de boerderij van Frans Kuypers op Scheurenhoeve. Daar wordt Tijn Kuypers afgeleverd en Janus gaat te voet naar de

Zandkant. Thuis hangt hij zijn militaire kleding weg en pakt zijn oude werk weer op. Enkele maanden later staat er een oproep in de krant, dat de oud-militairen zich in Amersfoort moeten melden. Hij heeft nooit een officiële oproep van de gemeente gekregen, waarschijnlijk omdat de burgerlijke stand niet meewerkte met de bezetter. Janus heeft zich niet gemeld. Nooit meer iets gehoord.

De G.A.S.

Aan het eind van de dertiger jaren werd door de commandant van de Genie in Breda op de hoek van de huidige Zeshoevenstraat en Van Heeswijkstraat, waar nu de brandweerkazerne staat, een mobilisatiedepot gebouwd voor de opslag van legergoederen ten behoeve van het Nederlandse leger. Gebouwd werden drie magazijnen en een dienstwoning. Aanbesteding hiervan vond plaats te Breda op 22 juni 1938. De begroting volgens het bestek bedroeg f.57.850,-. Beheerder werd de opperwachtmeester Hemkamp, die met zijn gezin de dienstwoning betrok. De G.A.S. was het eerste gebouw in Udenhout dat door de bezetter werd gevorderd. Op 13 mei 1940 nam de Wehrmacht de magazijnen in bezit. Op 15 juli stelt beheerder Hemkamp ook de dienstwoning ter beschikking van de Duitse commandant, nadat hij op 15 mei al een voorkamer van zijn woning had afgestaan.

Het gehele complex werd in Udenhout tot lang na de oorlog aangeduid als "De G.A.S.", een afkorting van de Duitse woorden 'Geräte Ausgabe Stelle'.

Plaatselijke luchtbeschermingsdienst

Kees van Iersel was als lid van de E.H.B.O. nauw betrokken bij het oprichten van de Luchtbeschermingsdienst. Hij heeft zijn herinneringen daaraan op papier gezet.

We schrijven september 1939. Geheel Europa gonsde van oorlogsgeruchten en oorlogsdreiging. De wapenfabrieken draaiden op volle toeren. De leuze van Goebbels "liever kanonnen dan boter" was zeer duidelijke taal. Schoorvoetend volgden de omringende landen Duitsland in de bewapeningswedloop. Door de gebeurtenissen in en om Duitsland gedwongen, werden ook hier afweermaatregelen getroffen, onder meer door het instellen van de Luchtbeschermingsdienst. Veel om het lijf had dat hier in Udenhout niet. De heer Van Oss, directeur van de Lagere Landbouw School, was tot algemeen commandant benoemd. Voor de geneeskundige dienst was Dokter Lobach met diens trouwe assistente Zuster Buijs aangewezen. De E.H.B.O., welke onder deze dienst ressorteerde, ging zich op eventuele benodigde hulp voorbereiden. Dokter Lobach gaf les in bestrijding van de oorlogsgassen, waarvan het mosterdgas en chloorgas de meest bekende en meest gevaarlijke waren. Deze cursus was zo goed en volledig dat een der leiders van de E.H.B.O. deze cursus kon doorgeven in de gemeente Haaren. Op 29 augustus 1939 werd in Udenhout de Luchtbeschermingsdienst officieel opgericht. Aan alle deelnemers werd een zakboekje, waarin nog vele instructies vervat waren, uitgereikt. Het hoofdbureau van de Luchtbeschermingsdienst werd gevestigd in de Landbouwschool, Stationstraat C 211. Het Bureau Geneeskundige Dienst werd gevestigd in het St.-Felixgesticht met als Hoofd van dienst dokter J.L.Lobach. Het Bureau Ontsmettingsdienst werd gevestigd in het gemeentehuis met als Hoofd van dienst A.Gommers. Het Bureau

Herstel en Opruimingsdienst werd eveneens gevestigd in het gemeentehuis met als Hoofd van dienst Jos Robben. De politie was gevestigd in de politiepost.

Het is begrijpelijk dat de E.H.B.O. als voornaamste taak het bergen van zieken en gewonden kreeg toebedeeld. De ontsmettings- en opruimingsdienst waren van minder belang. Er werd algemeen verondersteld dat Udenhout, dat geen militaire objecten van betekenis had noch van strategisch belang was, slechts een kleine kans had om bij grootscheepse militaire acties betrokken te worden. Deze gedachtengang verklaarde dan ook enigszins de bescheiden opzet van de Luchtbeschermingsdienst.

Een andere vraag was waar te blijven met de eventuele gewonden? Een moeilijke zaak. In overleg met het bestuur van Huize St.-Vincentius werd daar een noodlazaret ingericht. De kelder onder de kapel werd daarvoor toegewezen, en "geschikt" gemaakt. Door de firma M.Verspeek en Zn. werden de ijzeren draagbalken van de betonnen vloer door balken gestut, om bij eventuele instorting van de kapel de kelder, die als schuilplaats moest dienen, ook voor de bewoners van St.-Vincentius zo goed mogelijk te beveiligen. Een gedeelte werd met triplex afgeschermd en hierin kwam het noodlazaret. Zes bedden waren er. Het zag er keurig uit.

De uitkijkpost van de plaatselijke luchtbeschermingsdienst werd gevestigd op Huize Felix, Stationsstraat D 23. Op 18 april 1944 wordt de uitkijkpost verplaatst naar het gemeentehuis.
De brandweer, die goed was uitgerust met P.van Dam als commandant, viel officieel niet onder leiding van de Luchtbeschermingsdienst.

Oefenen met voedseldistributie

We laten opnieuw Kees van Iersel aan het woord.

De Nederlandse regering was begonnen om grote, niet bederfelijke voorraden aan te leggen. Een hier in Udenhout leegstaand gebouw werd van de Boerenbond afgehuurd en als opslagplaats voor granen gebruikt. Dat de Duitsers van onze voorraden geprofiteerd hebben is duidelijk. Göring wist ons in een toespraak te vertellen: "Wat men in de bezette gebieden op de bonnen krijgt, is maar een extraatje en men voorziet zich daar in hoofdzaak via de sluikhandel. Bij voeding komt op de eerste plaats en bovenal het Duitse volk. Als er gehongerd moet worden dan in geen geval in Duitsland". In maart 1937 werd een rijksbureau ter voorbereiding van voedselvoorziening in oorlogstijd opgericht. Een prijsopdrijvings- en hamsterwet volgde in 1939. In juli 1939 vond afkondiging van de distributiewet plaats en werd de bevolking van distributiekaarten voorzien. Op 16 oktober 1939 werd met de distributie van levensmiddelen een aanvang gemaakt. Het was of er proefgedraaid moest worden. Verkoop van suiker zonder bon was vanaf die dag verboden. De particulieren konden tegen het inwisselen van bon nummer 1 een hele kilo suiker kopen en moesten het daar drie weken mee stellen. De winkeliers moesten deze bonnen op "vellen" plakken waarvoor zij van het distributiekantoor toewijzingen kregen, waarop bevoorraad kon worden. Er was dus geen kans tot smokkelhandel als alles eerlijk en correct verliep. Maar ja, eerlijk en correct! Dat hij die zonder zonde..... Vele Nederlandse vrouwen, niet gewend zich veel beperkingen op te leggen, kwamen met die kilo suiker in drie weken niet uit en sommigen namen alvast een voorschot op bon nummer 2. Het lag voor de hand: met nummer 1 was begonnen, dus vervolgens moest bon nummer 2 wel aan de beurt zijn. Dat pakte echter anders uit. Bon nummer 2 werd ongeldig verklaard en de volgende

toewijzing had plaats op bon nummer 3. Door de overvloed aan voorraden in winkels en magazijnen waren de meeste Nederlanders zich er niet van bewust in welke situatie zij, bij een eventuele oorlog met Duitsland, of bij een langdurige oorlog buiten onze landsgrenzen, terecht zouden komen.

De oorlog werd niet verwacht

In dit hoofdstuk hebben we al enkele malen aangegeven dat mensen niet geloofden in de oorlog. De voorbereiding van de Bescherming Burgerbevolking voldeed onvoldoende. De proef met de voedseldistributie werd door veel mensen niet serieus genomen. Zelfs militairen aan het front hadden soms geen notie van de werkelijkheid. Ton de Jong hoorde het ook vertellen door Wolff, de dienstkameraad van zijn vader: "In de nacht van 9 op 10 mei stonden wij in Asperen op wacht. We hoorden vliegtuigen overkomen, maar wisten echt niet wat er gaande was. Pas om een uur of tien wisten we dat het oorlog was. We kenden geen gevaar, hadden nooit met scherp geschoten. Gingen gewoon op de dijk staan. De Duitsers hadden ons zo vanuit de lucht neer kunnen maaien." We lezen deze situatie ook in het dagboek van oud-notaris Huenges. Hij was militair, gelegerd in Den Bosch. Uit het dagboek blijkt hoe ontspannen de sfeer in het leger was en dat de inval van de Duitsers niet werd verwacht. Over de periode woensdag 24 april 1940 tot en met maandag 6 mei maakt hij aantekeningen over het weer, over persoonlijke uitstapjes en over de afwisseling van sport, militaire oefeningen en zakenverlof. Het dagboek maakt melding van de voortgang van de Duitse opmars in Noorwegen en van de klappen die de Engelsen daar krijgen. Geen van zijn aantekeningen in die periode wijst in de richting van een oorlogsdreiging in ons eigen land.

hoofdstuk 2 10 mei 1940

De inval van de Duitsers

Op vrijdag 10 mei 1940 vallen de Duitsers Nederland binnen. Het begint met het bombarderen van de vliegvelden. Vervolgens overschrijden de Duitse troepen de grens. De Maas- en IJssellinie zijn niet bestand tegen het Duitse offensief. Parachutisten veroveren de Moerdijkbruggen en Zuid-Rotterdam. Op zaterdag 11 mei wordt de Afsluitdijk veroverd. Op zondag 12 mei, 1e Pinksterdag is een groot deel van Brabant bezet, op maandag 13 mei biedt Nederland hoofdzakelijk nog verzet bij de Grebbelinie. Op dinsdag 14 mei wordt Rotterdam gebombardeerd, waarna Nederland kapituleert. Nederland wordt opgenomen in de "Groot Germaanse Staat".

Ieder beleeft de eerste oorlogsdagen op zijn eigen manier. Achtereenvolgens komen hierover aan het woord: oud-notaris Huenges, Toon Coppens, Martien van der Loo, Ko van den Brand, Jos van de Ven, Harrie Ronnes, de zusters van Huize St.-Vincentius, de zusters van Huize St.-Felix, de fraters, de paters Capucijnen en Jos Pijnenburg. We beginnen met het dagboek van oud-notaris Huenges. - Zo gauw de oorlog uitbreekt wordt Huenges ingezet voor de verdediging van de Waalbrug bij Zaltbommel.

dinsdag 7 mei 1940

Tirailleeren (gevechtsoefening) bij de Hut. Eendennesten in de hei. Om 3 uur vernemen we dat de verloven zijn ingetrokken. Ook de zakenverloven en kleine verloven (mijnwerkers, de reeds afgezwaaiden van de lichting 1924). Hoe is de verhouding Engeland - Italië?

woensdag 8 mei 1940

De verlofgangers keren maar slecht terug. 's Middags zijn ze allen terug. Baden. Voetballen.

donderdag 9 mei 1940

Prachtig weer. Heitje bij de Hut. Is de spanning veroorzaakt door de zogenaamde vijfde colonne?

vrijdag 10 mei 1940

Talloze vliegtuigen boven ons land. Half vijf des morgens. Afweergeschut in werking. Allerlei geruchten. Hoe precies de situatie is, is niet te zeggen. Moge God het mensdom genadig zijn. Moge Nederland zich mannelijk en moedig gedragen. Het begin is goed. We zijn in oorlog met Duitsland. België en Luxemburg ook. Engeland en Frankrijk zijn onze bondgenoten. Zes vliegtuigen neergeschoten bij Den Bosch. Proclamatie van de koningin. Half tien afmarcheeren. Rust tussen Vught en Den Bosch. Prachtig panorama op St.Jan, Pettelaar, enz. We marcheeren door Den Bosch en moeten wachten aan de kant van Orthen. Er zouden Duitsche parachutisten gedaald zijn in Den Haag enz. om verwarring te stichten. De toestand is merkwaardig. De werkelijkheid is nog steeds niet goed doorgedrongen. In Den Bosch worden linten op de ramen geplakt. Om 12 uur biedt Den Bosch het gewone stadsbeeld. Menschen gaan naar huis van hun werk. De parachutisten zouden Nederlandsche uniformen aan hebben gehad. Unfair zooiets. De jongens blijven gelukkig kalm. Om 2 uur passeren we de brug bij Hedel. Slaan rechtsaf naar het land van Maas en Waal. Rust in Velddriel. Voortdurend zware bommenwerpers in de lucht. Het afweergeschut voortdurend in aktie. Bruggen, spoorweg, wegen zijn nog geheel intact. We schieten met mitrailleurs op vliegtuigen. Verder naar Rossum, Fort St.Andries. Hier komen Maas en Waal dicht bij elkaar. Er is een sluis. We rusten bij Fort St.Andries. De streek is op z'n mooist. Een koekoek. We betrekken stellingen om het fort. Zeer goed strategisch punt. Het fort zelf is interessant. Er staat ook een huis binnen de wal. Prachtige zonsondergang. De sluis werkt constant. Om elf uur vertrek. Met boot over de Waal.

zaterdag 11 mei 1940

Marcheeren naar Waardenburg over de dijk. Prachtige bloesem. Tegen de ochtend bij Waardenburg aan de Waal tegenover Zaltbommel. Gezicht op de brug. Vliegeraanvallen. Duitsch vliegtuig stort brandend neer. De inzittenden springen er met parachutes uit. Het blijken nog jonge snuiters te zijn. Ze zijn absoluut niet beduusd. We maken stellinkjes tegen de Waaldijk. Een jongetje helpt mij hiermee. Weer den geheelen dag vliegtuigen. Allerlei geruchten. 's Middags een uurtje geslapen. Bruggen van Zaltbommel worden opgeblazen. De ingebruikneming van de verkeersbrug herinner ik me goed. Krijg een bed met de luitenant samen. Om 9 uur naar bed. Aangewezen als Korporaal - toegevoegd aan den Luitenant.

zondag 12 mei 1940

Pinksteren. H.Geest verlicht het mensdom. 's Morgens om half vier alarm. Pamfletten worden uitgegooid door de Duitschers. Vandaag wederom veel vliegtuigen. Allerlei geruchten. De radio brengt niet voldoende uitsluitsel. Er is geen elektrische stroom. Daarom werken de meeste radio's niet. We luisteren wel eens bij iemand, die een radio met accu heeft. Vandaag het

ondergoed en sokken bij stukken en beetjes gewasschen. De stellingen worden verbeterd. Bericht dat booten met vee door zullen komen. Door de vele geruchten kun je niet meer wijs uit de toestand. Ik woon bij G.Ridt-van Leeuwen A232 Waardenburg. Bagage aangekomen. Verordening van den Commandant Veldleger: In het gebied ten oosten van de lijn Amsterdam - Zundert en in het overige gedeelte van Noord-Brabant mogen zich geen burgers op straat ophouden van 8 uur 's avonds tot 8 uur 's morgens. Gaat hedenavond in. Vroeg naar bed.

maandag 13 mei 1940

2e Pinksterdag. Van 3 tot 5 uur langs de dijk. De Duitsche vliegtuigen beginnen op de gewone tijd te komen en te gaan. 's Morgens rust. Geheel bijgeslapen. Om 12 uur piket. Vanochtend 8 uur A.N.P. een officieel legerbericht van Nederland d.d. gisteren: "Duitschers op diverse punten over Maas en IJssel. Grenstroepen terug, ook uit de provincies Groningen, enz. Er zijn Fransche troepen in oost Noord-Brabant. De Waalhaven is door onze artillerie onbruikbaar gemaakt. De zuiveringsaktie in Rotterdam vordert goed. In het binnenland is de militaire overheid de toestand geheel meester. In Curaçao en Suriname zijn Engelsche en Fransche troepen geland. Fransch legerbericht van gisteren: "Fransche troepen brachten vijandelijke opmarsch tot staan bij Tongeren in België". Het weer is tegen de middag druilerig geworden. Zeer alarmeerende geruchten. Rotterdam en Dordrecht in Duitsche handen. Duitsche colonnes doorgedrongen tot Geertruidenberg. Deze zullen wel trachten om verbinding te krijgen met Dordrecht en Rotterdam via Moerdijk. Almachtige God, red ons dierbaar vaderland. Bagage wordt gepakt. Generale absolutie ontvangen. 8 Uur afmarcheeren uit Waardenburg. Marcheeren naar Fort Everdingen en Fort Spoel. In dit laatste fort betrekken we stellingen.

dinsdag 14 mei 1940

Terugtocht der troepen van de Grebbelinie, die verloren is. Het ziet er slecht uit. Geschutsvuur dichtbij. Uit het fort gingen we weg en kwamen er weer terug. Iemand meent spionnage te ontdekken. Een ander meent dat door eigen troepen op hem werd geschoten. Deze persoonen vergisten zich echter. Twee keer op en neer tussen beide forten als ordonnans. Om half acht afmarcheeren. Everdingen voorbij deelt de Kapitein mede dat de oorlog is afgeloopen. Ultimatum van Duitschland, hetwelk Nederland heeft aangenomen. Munitie inleveren.

"Ik denk dat 't Duitsers zijn"

Op vrijdag 10 mei 1940 's morgens om 'n uur of zes werd er bij Toon Coppens op het raam geklopt: "Toon, eruit komen en zet de radio aan, ik denk dat we in de oorlog zitten". Het was de buurman Jan van Iersel. Hij stond voor het huis en al gauw meer mensen. De kinderen, wakker geworden door het praten op straat, kwamen in hun nachtjaponnetjes naar beneden. De voordeur stond open. "Wij liepen de gang door en zagen de hele buurt op straat staan", vertelt Fien van Kempen Coppens. "Wij moesten als kinderen bij de radio blijven zitten en telkens als er bericht kwam waarschuwen". De hele lucht was vol met vliegtuigen. Pa Coppens maakte die dag een schuilkelder door rondom het keldergat zandzakken te leggen. Op Pinksteren 12 mei trokken `s morgens vroeg de Duitsers door Biezenmortel richting Udenhout, hoeveel was niet te schatten maar het ging de hele dag door. "Wij moesten toch naar de kerk en bij terugkomst stond er een colonne stil en wij keken nieuwsgierig naar de hoeveelheid wagens, paarden, fietsen, enz. Fien van Kasteren stond ook te kijken met een nieuwe fiets in de hand. Er kwam een Duitser, die een lekke band had, naar haar toe, pakte haar fiets af en drukte de kapotte fiets in haar hand. Het was allemaal erg onwezenlijk. Moeder Coppens had 10 dagen geleden haar 9e kind gekregen en was bang dat vader onder dienst moest, maar dokter Lobach zorgde ervoor dat hij thuis kon blijven."

"Op de 10e mei gingen de boeren vroeger dan gewoonlijk naar de wei om te melken", vertelt Martien van der Loo. "De koeien stonden al zenuwachtig bij de poort. Een buurman kwam langs met twee melkbussen voor op de fiets. Uit de verte wees hij naar boven. De vliegtuigen waren met parachutisten onderweg naar de Moerdijkbrug, Den Haag en de vliegvelden Ockenburg en Ypenburg. Veel meer dan het helse kabaal van de luchtvloot was er in Biezenmortel die eerste dag niet te merken. De zon kwam haast juichend boven het Helvoirts Broek omhoog. Op straat was het drukker dan gewoonlijk, want de mensen wilden van elkaar eens horen wat men van de situatie dacht. De zwarte met wit omrande kruizen op de vleugels en de romp van de vliegtuigen kon men nog niet thuisbrengen. De een zei dat het Engelsen waren. De ander noemde het Amerikanen. "Mar dan zun ze toch den aandere kaant op motten vliegen? Ik schat dat 't Duitsers zen. 't Zen in elk geval gin Nederlanders." redeneerde weer een ander. In Biezenmortel dacht men aan zijn jongens in militaire dienst. "Onze Marinus ligt ergens aon de Duitse grens bej Venlo". "Onze Piet heb ik iets van Grebbelinie heuren zeggen". "Fraans Paas van Tinusse moet ergens in de Peel liggen".

Frans van de Pas sneuvelt

Militairen uit Udenhout en Biezenmortel hebben in de eerste dagen van de oorlog meegevochten voor de verdediging van het land. Vier dagen. Toen volgde de capitulatie. Eén van hen was Ko van den Brand. Hij heeft meegevochten in de Grebbelinie. Hij was huzaar, en vocht achter de infanterie. Na de capitulatie is Ko krijgsgevangene gemaakt. De eerste nacht heeft hij doorgebracht in een boomgaard ergens aan de Lek. Daarna volgde overplaatsing naar een kazerne in Utrecht, waar hij vier weken gevangen werd gehouden. Na vier weken mocht hij naar huis, zoals zoveel soldaten uit de mobilisatie.

Jos van de Ven is geboren te Haaren op 15 januari 1916, maar woont sinds zijn huwelijk met Anna Bertens in 1945, in Udenhout, eerst op de Hooghoutseweg in Biezenmortel en later op het adres Lindelaan 2. Zoals vele jongens werd ook Jos in augustus 1939 "onder de wapens geroepen". Hij was slecht getraind. Alleen vóóroefening zoals dat toen heette. Twee jaar lang twee avonden in de week. Daarna moest een examen worden afgelegd. Slaagde je, dan moest je zes weken in militaire dienst. Slaagde je niet dan zes maanden. Jos moest opkomen in Den Haag bij het regiment "Jagers", beschermers van de Koningin. Er waren twee regimenten die tot taak

hadden de Koningin te beschermen: De Grenadiers, die waren lang en de Jagers, die waren klein. Aangezien Jos klein was, werd hij ingedeeld bij de Jagers. In Den Haag is hij maar één dag geweest. Hij werd vrijwel onmiddellijk overgeplaatst naar Monster, Ter Heijde, aan de Noordzeekust. Daar is hij de gehele mobilisatie gebleven, tot de oorlog uitbrak. Af en toe kreeg hij enkele dagen, al of niet nodig, landbouwverlof omdat hij landbouwer was. De tiende mei 's morgens werden zij al vroeg gewekt. Duitse vliegtuigen kwamen over. Joske doet zijn verhaal: "Wij kregen opdracht snel aan te kleden. We kregen munitie en het bevel naar de kust af te marcheren. Ik maakte deel uit van een patrouille van elf soldaten. Zodra wij de kust naderden, werden wij door onze kapitein, Roorda van Eijsinga, als verkenners vooruitgeschoven. Aan de kust zagen wij drie Duitse vliegtuigen staan. Wanneer en hoe die daar gekomen waren, was ons niet bekend. Wel waren wij in de veronderstelling, dat op die plaats Nederlandse militairen zouden zijn. Wij zagen op afstand een aantal soldaten naderen, die elkaar bij de schouder vasthielden. Wij dachten te maken te hebben met Nederlandse manschappen, die Duitse krijgsgevangenen meebrachten. Het waren echter allemaal Duitse militairen. Zodra wij de vliegtuigen naderden werd onze patrouille beschoten en vielen de eerste slachtoffers: de soldaten Westbroek, Wetterkamp en Zevenaar. Wij trokken ons zo vlug wij konden terug naar onze hoofdmacht. De kapitein gaf bevel opnieuw op te rukken naar het strand. De Duitsers hadden zich ondertussen verschanst in de duinen, voor ons niet zichtbaar en onvindbaar. Wel hadden zij de duinen in brand gestoken. Onze troepen maakten een omtrekkende beweging en sloten voorbij het vuur weer aaneen. Toen kwamen de Duitsers uit hun schuilplaatsen. Er was voor ons geen terugtrekken of afdekken meer aan vanwege de brandende duinen, wij zaten opgesloten tussen het vuur en de vijand. Wij hebben toen veel soldaten verloren onder andere een van mijn beste kameraden: Van den Akker. Hoewel wij, gewone soldaten, met een gezond boerenverstand, al snel inzagen, dat er voor ons geen overwinning in zat, wist onze kapitein van geen wijken. Hij moest zijn "heldhaftigheid" snel met de dood bekopen. De eerste morgen van de oorlog op 10 mei sneuvelde hij. Het klinkt misschien banaal, maar toen de kapitein gesneuveld was, werd het voor ons veel rustiger. Toen werd er meer gedacht "Hoe komen we hier uit" als "Hoe kunnen wij winnen". Wij kregen uitsluitend te maken met parachutisten. Die werden aan de kust gedropt, goed voorzien van wapens en munitie. Wij hadden weinig materiaal om ons te verdedigen. Een geweer met vijf patronen en een machinegeweer voor elke patrouille. Bevochten wij op de ene plaats de parachutisten, dan werd achter ons een tweede groep neergelaten en zaten wij in de tang. Naast de parachutisten hebben wij ook veel last gehad van N.S.B.'ers, die uit de huizen als sluipschutters op ons vuurden. Ook in de lucht waren wij direct de minderen. Ik heb gezien dat Duitse gevechtsvliegtuigen onze vliegtuigen in brand schoten en dat de piloten die zich met een parachute trachtten te redden in de lucht werden beschoten. De Duitsers waren goed getraind en bewapend, terwijl wij slecht getrainde en nauwelijks gemotiveerde soldaten waren. Van Monster uit zijn wij richting Scheveningen getrokken. Met als doel Den Haag. Wij waren immers de beschermers van de Koningin. Onze opdracht was Scheveningen te bereiken en vandaar de overtocht naar Engeland te maken samen met Duitse krijgsgevangenen. Zover is het nooit gekomen. Op 14 mei kwam de capitulatie en was het voor ons voorbij.
Ik mocht als eerste naar huis, omdat ik af en toe landbouwverlof had gehad. Ik ben met de trein, in militair uniform, naar Zaltbommel gereisd. Vanwege de verwoeste brug werden reizigers met een pontje over de Waal gezet. Al liftend ben ik in Den Bosch aangekomen. Toen te voet richting Haaren, waar ik woonde. Na even gelopen te hebben stopte er een auto met Duitse militairen. Die vroegen mij waar ik heen wilde. Zij hebben mij, in mijn uniform als Nederlands militair, meegenomen tot aan het seminarie in Haaren. Ik sta er na 54 jaar nog versteld van hoe dat heeft kunnen gebeuren.

Een andere dorpsgenoot die in die eerste dagen van de oorlog heeft meegevochten voor de verdediging van Nederland was Frans van de Pas uit de Capucijnenstraat in Biezenmortel. Hij

vocht eerst in de Peellinie en daarna in Zeeland, en is daar gesneuveld. Harrie Ronnes, nu woonachtig in Boxmeer, was een dienstkameraad van Frans van de Pas.
Zij ontmoetten elkaar in augustus 1939. In het kader van de mobilisatie waren beiden opgeroepen en werden beiden ingezet bij het bouwen van de Peellinie. "Het stelde niks voor", zegt Ronnes, "de Peellinie was niks". De soldaten kregen van de compagniecommandant vergunning om 's avonds het rozenhoedje te bidden. "En dat hebben wij gedaan", vervolgt Ronnes, "het klinkt onvoorstelbaar en dat is toch wel interessant, want wie bad dat rozenhoedje, Frans van de Pas". Het rozenhoedje werd elke avond gebeden, met de hele compagnie in de barak, zo'n man of 20. Op de avond van 10 mei kwam er bericht dat de compagnie zich moest terugtrekken. In Veghel het kanaal over, richting St.Oedenrode. Dan komt de luitenant en zegt: "Zorg dat iedereen een fiets krijgt". "We moesten een fiets zien te krijgen", vertelt Ronnes, "en ik zag tegen een muur een fiets staan en ik dacht: 'He, daar staat er een' en met een vaart ernaar toe, pakte die fiets en mee dat ik die fiets pakte ging er een belletje, zo'n tingelbelletje van een winkel. 'He, soldaat, die fiets is van de soldaten'. Ik zei: 'dat klopt'. Ik op die fiets en weg. Die fiets daar gingen we toen mee richting Moergestel. In Moergestel zagen we de eerste dode Franse soldaat liggen. Ik herinner me nog die eerste soldaat, die lag daar, dat heeft me aangegrepen. We zijn doorgereden naar Tilburg, van Tilburg naar Breda, in de nacht zonder licht op de fiets. We hebben in Breda de nacht doorgebracht. 's Morgens zei sergeant Sprangen: "We gaan richting Antwerpen". Daar hebben we de nacht doorgebracht. De volgende dag zijn we door gefietst naar Breskens, Vlissingen, Middelburg.

In Middelburg, in de nacht van 13 op 14 mei, was het pikdonker. In een keer rrrrrrrr, mitrailleur en toen ploften we op de grond, ik voelde iets, er flitste iets langs mijn oren, ik weet niet wat het is geweest, dat duurde efkes. Uiteindelijk hield het op en we kwamen overeind en zijn binnengevlucht in een wasserij. Alles donker. Toen we binnen waren trok er iemand aan mijn jas en zei: "Ronnes, Ronnes, bid nog eens een rozenhoedje, want we komen hier nooit meer weg". "Dè witte nie", zei ik. Ik had nog niet gedacht om een rozenhoedje te bidden. Ik had toen geen tijd om een rozenhoedje te bidden. Het was red jezelf. Hoe komen we weg. We zijn gebleven tot 's morgens en toen zijn we opgetrokken naar Achtkerken een eindje van Middelburg op een boerderij en toen kwam aan het licht dat Frans van de Pas er niet meer bij was. Want die misten we. Want wie waar bleef, dat wist je niet. We hebben zogenaamd die dag doorgevochten, maar niks gedaan. We hebben daar een paar dagen langer gezeten, in de strijd zogenaamd. De rest van Holland was gecapituleerd. Toen ook Zeeland capituleerde hebben we ons geweer ingeleverd en ons fietske ook en toen richting Den Bosch.

Frans van de Pas sneuvelde bij dat angstige moment in Middelburg, "toen die mitrailleur afging".

Het Duitse leger in Udenhout

Nadat de Peellinie was doorbroken rukte de 9e Duitse Pantserdivisie in de nacht van 11 op 12 mei op naar het westen. De divisie volgde twee routes. De zuidelijke colonne trok over Best, Oirschot en Moergestel op naar Tilburg, waar na een gevecht met de Fransen de stad werd bezet en afdelingen naar het westen werden vooruitgeschoven richting vliegveld Gilze-Rijen. De noordelijke colonne van de 9e Duitse Pantserdivisie volgde een route over Heeswijk, Schijndel, ten zuiden van Vught, noordelijk langs Oisterwijk, over Udenhout en Loon op Zand richting Moerdijk, waar in de late namiddag van 12 mei werd aangesloten bij de daar reeds aanwezige parachutisten. Te Loon op Zand heeft deze noordelijke colonne een divisie van het Nederlandse leger, die zich terugtrok na de verliezen van de Peellinie, gevangen genomen.

De noordelijke colonne kwam in de nacht van 11 op 12 mei om ongeveer 2 uur over de Heusdensebaan Udenhout binnen, volgde de route langs de spoorlijn, langs het station, door de Stationstraat en over de Schoorstraat richting Loon op Zand. De colonne was een gemotoriseerde infanterie, voorafgegaan door motorrijders, "zonder verlichting" voegt er locoburgemeester P.Heijmans aan toe in zijn verslag aan het Ministerie van Oorlog van 23 april 1947.

Angstige dagen in het dorp

De eerste dagen van de oorlog hebben in het dorp voor heel veel angst gezorgd. We volgen de eerste dagen aan de hand van het dagboek van Vincentius. De zuster die het dagboek schreef was geen ster in Nederlandse taal, maar zij heeft voor ons een mooi stukje geschiedenis behouden.

10 mei 1940

's Nachts allemaal schieten gehoord. Zuster Pasfiana kwam om zes uur Zuster Henrica al roepen of de kinderen soms nog naar huis moesten. Mijnheer Rector lag nog in bed en vond het beste alles rustig af te wachten. Als het echt oorlog was konden de kinderen toch niet meer naar huis. Moeder zou zo gauw mogelijk thuis komen. Het was zeer spannend. De Duitsers waren in ons land gevallen. Blerick, Roermond, Venlo, Horn. 't Bleef in 't dorp nogal rustig, behalve een zwerm van vliegmachines. We hoorden dat de spoorlijn van Tilburg gebombardeerd werd. Stein zou opblijven in de voornacht van 10 op 11 mei. Janus (van den Bersselaar) de knecht in de nanacht.

(Noot: Met 'Stein' wordt bedoeld de Duitse monteur Von der Stein, die in vaste dienst van Vincentius was en die woonde in de eerste woning links in de Groenstraat).

11 mei 1940

Een zeer angstige dag. Heel den tijd vliegmachines, vooral boven ons huis. Op een moment 24. De nacht van 11 op 12 mei was verschrikkelijk. Aan één stuk reden de auto's, motoren, enz. hier voorbij en toen we uit de mis kwamen stonden hier voor het huis een lange rij pantserwagens. Ook hebben er enkele achter ons huis gestaan. De spanning was groot. De kinderen hielden zich goed en wij probeerden de kinderen van de ramen af te houden, maar dat ging haast niet. Om 2 uur kwam een der officieren hier binnen om kwartier te maken. De spreekkamers werden allemaal ingericht voor bureaux. Wij allen druk in de weer om alles uit te ruimen. Mijnheer van Haaren uit Tilburg was bij mijnheer Rector. De familie van Haaren was uit Tilburg gevlucht omdat het er zo gevaarlijk was. Wij belden gauw Mijnheer Rector die beter Duits verstond dan wij. Mijnheer van Haaren kwam. Ook de burgemeester en nog enkele andere Duitse officieren. Zuster Henrica moest de paviljoens laten zien en er zouden plusminus 300 soldaten komen slapen. Mijnheer Rector was al aan het rondgaan in 't oude huis met een Hauptmann. Daar zouden de officieren slapen. De generaal en een Hauptmann bij Mijnheer Rector. Zo kregen we: in de Eetzaal Willempaviljoen 10 officieren, in de klas van Zuster Maximina 6 officieren, de klas van Zuster Virginia vol soldaten, de Gymnastiekzaal vol soldaten, Mariapaviljoen I en II vol soldaten, speelzaal H.Hart vol soldaten en de recreatiezaal van de zusters vol soldaten. Tijd om iets op te ruimen was er niet. De soldaten kwamen achter ons aan. Zij hielpen mee alles aan kant te zetten, ruimden de spelletjes mee op, die nog op de tafeltjes lagen. De kleedjes in de klas en de rest moest maar blijven staan. De toiletten werden druk gebruikt om zich te wassen en verschillende vroegen om een douche te mogen nemen. Wij zagen er alleen soldaten in die verzorging nodig hadden. Zij waren zeer dankbaar en er was er niet een die zich onbehoorlijk gedroeg. Er werden boterhammen klaar gemaakt, koffie geschonken. Wij vergaten dat het Pinksteren was. Enkele van die hoge lui sliepen op de

dokterskamer en de tandartskamer. Ook in de spreekkamers was gezorgd voor matrassen. Naderhand moesten er nog meer soldaten slapen, zodat ook kamer 1 - 3 en 4 opgeruimd moesten worden. Er lagen er ook in de garderobe van het H.Hartpaviljoen en in de gang van het Mariapaviljoen. Alles samen zeker 400. Het bleef een komen en gaan. De buitendeur moest open blijven en er liep heel de nacht een wacht voor de deur. Naar bed gaan was niet mogelijk want voortdurend was het vragen naar koffie, koken van eieren, enz. Moeder, Zuster Henrica en Zuster Gertruce zouden beneden in de vestibule blijven en de andere zusters gewoon naar bed. Wij waren veel rustiger toen we ondervonden dat de Duitsers ons zeer correct behandelden en uiterst dankbaar waren voor wat we voor hen deden. De laatste kwamen binnen om half twaalf en de eersten stonden op om half drie. De lichten bleven gewoon aan. De Duitsers hadden op ons veld een heel groot hakenkruis neergelegd. De vliegmachines konden dus zien dat ons huis vol lag met soldaten.

1e pinksterdag 1940

Alles rukt op, telefoon en radio werd afgebroken en om 10 uur stonden er weer anderen om hun bureaux op te slaan. Wel vier keer zijn de troepen die dag opgerukt en werd de inkwartiering telkens anders geregeld. Om 5 uur kwam een Hauptmann met zijn officieren en onderofficieren en zouden er 30 personen in de spreekkamer slapen. 's Avonds kwamen er ineens 20 man bij en die konden in de recreatiezaal van de zusters. Omdat 's nachts of liever 's avonds tevoren de soldaten overal gelopen hadden tot in de keuken toe, kreeg Mijnheer Rector gedaan dat een Hauptmann verschillende stroken schreef met "Verboden Toegang" er op. Dat was een opluchting. Deze werden gepunaisd tegen de deur van het slot, de keuken, de refter en op nog enkele plaatsen. Zodoende ging alles veel geregelder. De Hauptmann wilde ook niet dat iedereen gebruik zou maken van de douche, alleen de officieren. Het was nu veel rustiger. De lichten moesten duister gemaakt worden. In onze bouw sliepen er nu weinig. Wel een honderd in het Willempaviljoen, de gymzaal en de klas van Zuster Virginia. Weer dezelfde zusters oplaten ging niet. Daarom zouden tot 12 uur opblijven Moeder, Zuster Henrica en Zuster Chalosepa en na 12 uur Zuster Gertruce, Zuster Veneranda en Zuster Alix. Toen de andere zusters op kwamen was alles al weg op plusminus 4 na. Ook nu weer heel de nacht een schildwacht voor de deur.

14 mei 1940

De hele voormiddag hebben er nog auto's voor de deur gestaan. Nog enkele kwamen om koffie. Verder is het rustig geweest. De nacht van 14 op 15 mei meenden we rustig naar bed te kunnen gaan. Alles was weer opgeruimd en wij dachten dat er niets meer komen zou. Maar jawel. Om 10 uur werd er hard op de deur gebonsd bij het 2e paviljoen. Niemand mocht opendoen was afgesproken, alleen aan de hoofdbouw. Het bleef bonsen, bonsen. Toen gingen ze naar de hoofdbouw. Belden een keer of vijf. Wat een opschudding op de zusterszaal. De zusters zouden opstaan. Zuster Gertruce en Zuster Veneranda gingen zo gauw mogelijk naar beneden. Maar toen ze kwamen waren ze weg. Ze gingen nog eens tegen de deur van het Mariapaviljoen bonsen, maar niemand was daar. De zusters belden gauw Mijnheer Rector op, die was niet thuis. De soldaten zijn toen bij de Rector aan het bonsen gegaan en het bleef aan de gang. Mevrouw Van Haaren zou wel eens gaan vragen wat ze wilden. Slapen! Slapen! Ja, maar ik heb geen sleutel en Mijnheer Rector is op de pastorie. Misschien kunt u hem wel even halen. Het waren officieren die daags tevoren ook bij Mijnheer Rector geslapen hadden en goede vrienden met hem waren. Zij gingen Mijnheer Rector halen en kwamen samen terug. Zij hebben geslapen in de gymzaal. Het was de officieren opgevallen dat Zuster Jacoba er zo verschrokken uitzag en vroegen Mijnheer Rector haar te zeggen dat zij niet bang moest zijn en het hun bedoeling niet was geweest alles in rep en roer te zetten. Mijnheer Rector had hun verteld hoe alles gegaan was. Dit was in de nacht van 15 op 16 mei.

16 mei 1940

Heel de dag rustig geweest. Enkelen kwamen om koffie en zich te wassen. Door de nachtelijke opstand weer besloten 's nachts weer op te blijven. Heel de nacht kwam er niets.

17 mei 1940

Na de H.Mis bracht Mijnheer Rector de boodschap dat de klok verzet moest worden. Dokter Lobach was 16 mei voor ons naar Tilburg geweest om gedaan te krijgen dat wij brood en boter uit Best zouden mogen halen. In Tilburg hoorde de dokter dat Udenhout onder Den Bosch viel. Toen is de dokter weer naar Den Bosch gereden en na lang over en weer praten kreeg de dokter een bewijs mee dat brood en de boter gehaald mocht worden. De dokter was er zelf zo gelukkig mee dat hij spontaan tegen zijn dochter zei: "Gelukkig vast eten voor onze kinderen". De dokter gaf zich maar uit voor Geneesheer Directeur.

De zusters van St.-Felix waren zo bang dat ze zelfs niet meer op de bovenste verdieping durfden te slapen. Een kort fragment uit hun kronieken: In mei 1940, juist op den 1e Pinksterdag, kwam er onder 't Lof aanvraag de klaslokalen beschikbaar te stellen voor inkwartie-ring van de Duitse soldaten. Toen hebben we de scholen ongeveer 3 weken moeten sluiten. In die bange tijd bleven de zusters niet slapen op de bovenste verdieping van 't huis, maar sloegen in lagere regionen hun nachtverblijf op, tot zelfs in de recreatiezaal. Elke nacht bleven er twee zusters op om voor de veiligheid van 't huis te waken en bij eventuele gebeurlijkheden bij de hand te zijn. Over 't algemeen is alles nog al kalm verlopen en de Duitse soldaten, lagere zowel als hogere, hebben zich ten opzichte van de zusters zeer correct gedragen.

"De kronieken van het klooster" van de fraters geven maar kort informatie over de eerste oorlogsdagen:

Vrijdag 10 mei had de inval van de Duitsers plaats. Onder de morgenschooltijd werd van het raadhuis aangeraden de scholen te sluiten, wat dan ook geschiedde. Zaterdag was het erg druk met vliegtuigen. Toen na de middag een locomotief beschoten was, begonnen wij ernstig aan het inrichten van een schuilplaats te denken (de eigen kelder van het huis). Gedurende de Pinksterdagen zijn zeer veel troepen door ons dorp getrokken. Een nacht hebben 24 soldaten in onze spreekkamer geslapen. Een paar dagen later hebben de kamers gediend als bureau van de staf. Toen die naar het front vertrokken was, hebben we geen inkwartiering meer gehad.

Bij de paters Capucijnen in Biezenmortel was bij het uitbreken van de oorlog een retraite aan de gang. We lezen in het dagboek van de gardiaan:

Van 5 tot 10 mei 1940 werd in Biezenmortel de jaarlijkse retraite gehouden, verzorgd door een Belgische pater. De laatste nacht, tegen de morgen werd de gemeenschap verrast door wat ongewone drukte van vliegtuigen, explosies in de verte die het klooster deden dreunen en door het ratelen van machinegeweren. Een deel van de religieuzen was wakker geworden en men begreep dat er iets bijzonders aan de hand was. Maar wat? Het duurde tot de ochtend voordat ze ingelicht waren: er was oorlog. 's Nachts waren de Duitsers binnengevallen in ons land en ook in België en Luxemburg. De retraite werd kort daarop afgebroken, zodat de Belgische pater nog naar zijn land terug kon. Daags voor 10 mei had men nog in de krant gelezen dat de internationale spanning veel verminderd was en nu zaten ze midden in de oorlog. In Biezenmortel was de oorlogstoestand nauwelijks merkbaar, maar van links en rechts kwamen berichten die de kloosterbewoners ongerust maakten. Zo moest het klooster van Handel ontruimd worden, omdat men daar zware gevechten verwachtte. Enige paters werden van daaruit naar Biezenmortel overgebracht.

Crash van Duitse jager

Joop, de zoon van geneesheer-directeur dokter Veraart van Huize Assisië, vertelt dat er kort na 10 mei een Duitse jager is neergestort. Dat moet zijn gebeurd op 't Winkel ten westen van de spoorlijn ter hoogte van Huize Assisië. Het toestel is later door de bezetter opgehaald. Het verhaal wordt door anderen bevestigd. Het vliegtuig maakte een noodlanding in de rogge achter de boerderij van Toon Kolen op het land van Martientje van der Loo. Het was een Duits jacht-vliegtuig. Het vliegtuig kwam met zijn wielen in een ploegvoor terecht en sloeg over de kop. De twee Duitse bemanningsleden bleven ongedeerd. Al snel waren er enkele buurtbewoners bij, maar ze werden geweerd. Kort daarna werden de twee Duitsers opgehaald en werd het gebied rondom het gevallen vliegtuig afgezet door een stevige omheining. De volgende dag kwamen de Duitsers met vrachtwagens, hebben alles gedemonteerd, opgeladen en zijn vertrokken.

hoofdstuk 3 maatregelen van de bezetter

De instelling van een burgerlijk bestuur

Na de capitulatie op 14 mei 1940 werd Nederland opgenomen in de "Groot Germaanse Staat". Hitler stelde in Nederland een burgerlijk bestuur in. Op 29 mei 1940 werd Seyss-Inquart tot Rijkscommissaris voor het bezette gebied geïnstalleerd. Deze man kreeg alle macht in handen en kon met zijn medewerkers beslissen over leven en dood. Seyss-Inquart hinkte door een mankement aan zijn linkerbeen. De Hagenaars wisten echter al gauw te vertellen dat het hinken kwam omdat hij een hakenkruis in zijn broek had, wat hem het lopen bemoeilijkte. De politieke partijen werden ontbonden, behalve de N.S.B. van Mussert. Ook de Staten Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden werden niet meer bijeengeroepen.

Demobilisatie

Met de bedoeling de Nederlandse bevolking voor zo ver mogelijk vriendschappelijk te stemmen kwam er vrij snel een besluit, dat alle gevangen militairen naar huis konden. De Duitse leiding wilde met de demobilisatie een vriendschapsgebaar maken naar de Nederlandse bevolking, die werd beschouwd als 'broeders'. Hoe het zij, al de gevangen genomen militairen kwamen weer naar huis, en zoals bepaald eerst de jongens die werkten op boerderijen, in mijnen of in de voedingsindustrie. De demobilisatie bleek uiteindelijk alleen te gelden voor hen die werk hadden. "Alleen dan mag een militair met groot verlof worden gezonden indien hij aan den commandant van het betrokken enkelvoudig oorlogsonderdeel een verklaring van werkgever, familie, e.a. kan overleggen, waaruit blijkt, dat hij door loongevende arbeid dan wel andere wijze in eigen onderhoud kan voorzien, althans niet ten laste van de gemeenschap zal komen. Bedoelde verklaring moet zijn gelegaliseerd door den betrokken burgemeester of, voor hen die in overheidsdienst zijn, door het betrokken diensthoofd ter plaatse." De militairen wordt er met nadruk op gewezen, dat gedemobiliseerden geen aanspraak kunnen doen gelden op steunverlening wegens werkeloosheid.

En zo kwamen er ook verschillende Udenhoutse jongens, die waren opgeroepen met de mobilisatie en die hadden meegevochten in de eerste oorlogsdagen, naar huis. Een drietal Udenhouters kijkt er op terug.

In 1939 was Marinus Kuijpers in militaire dienst. Hij lag in Odiliënberg bij Roermond niet ver van de Ruhr. Op 10 mei 1940 moest hij samen met soldaat Van Gestel uit Den Bosch patrouille lopen bij de brug in Odiliënberg. 's Nachts is hij om kwart over drie gevangen genomen na met een pistool aangeschoten te zijn door burgers, eenmaal in de schouder en in zijn hand. Hij is vervoerd naar Duitsland en heeft 12 dagen vlak over de grens gezeten. Later is hij met een vrachtwagen, met nog 12 Hollanders, naar Hemer in Westfalen gebracht naar een kazerne met wel 40.000 mensen. In dat kamp kregen ze weinig te eten, vaak moesten ze vier uren in de rij lopen, voetje voor voetje, en wanneer niet keurig in de rij werd gelopen, dan werd er hier en daar tussendoor geschoten. Ze lagen in barakken met 30 man in het stro net als varkens. Thuis bij de familie Kuijpers was niet bekend waar Marinus verbleef. Na 2 maanden in dat kamp kwam op een gegeven moment het onverwachte bericht dat alle Hollanders zich moesten verzamelen. Ze zijn toen in wagons gezet richting Zeve-

naar. Daar werd overnacht. Marinus is de volgende dag met de trein in Helvoirt aangekomen, en toen te voet door de Gijzel huiswaarts. Iemand ging vooruit om de familie in te lichten en de ouders niet te erg te laten schrikken. Daarna volgde een gelukkig weerzien.

Piet Bertens, zoon van Bart en Kee Bertens-Heijmans, geboren op 7 mei 1908, vervulde zijn militaire dienstplicht in 1938. In augustus 1939 werd hij opgeroepen voor de mobilisatie en Piet werd in Lisse gelegerd in een bollenschuur. Op 10 mei 1940, er waren al bombardementen, schreef hij een afscheidsbrief naar zijn ouders, broers en zussen. Enkele maanden later kwam hij voorgoed naar huis en op 9 september 1940 leverde hij alle rijksgoederen in.

In augustus 1939 werd ook Tinus Heijmans opgeroepen voor de mobilisatie. Hij kwam terecht in Maastricht en enkele dorpjes in de omgeving. De Duitsers kwamen Limburg binnen en hij is met anderen naar België gevlucht. Daar is hij gevangen genomen en naar Maastricht teruggebracht. Enkele dagen later gingen allen te voet naar Duitsland en vandaar in een grote veewagen met zestig anderen naar een Duitse kazerne getransporteerd. Later kwam hij in een Duits concentratiekamp terecht als krijgsgevangene. Ze moesten daar keien leggen en turf steken en ze kregen bijna niet te eten. Hij verbleef daar zes weken. Van een Duitse bewaker kreeg hij af en toe wat brood. Hij werd vrijgelaten en is op eigen gelegenheid naar huis terug gekomen.

De "Arbeitseinsatz"

De bezetter kwam met sociale en economische maatregelen zoals het Arbeidsfront, de Landstand en de Cultuurkamer. Vooral de "Arbeitseinsatz" was een ingrijpende maatregel. Nederlandse jongeren werden gedwongen tewerkgesteld in de industrie in Duitsland. Eerst de studenten, toen de uit krijgsgevangenschap vrijgestelde militairen die geen werk hadden, vervolgens alle jongens die tussen 1920 en 1924 waren geboren. Dat trof ook vele Udenhoutse jongens. In Udenhout wordt Jos Robben aangesteld als agent voor arbeidsbemiddeling, rapporterend aan de districtsarbeidsbeurs te Tilburg. Hij kreeg op 27 mei 1940 instructies. Er was in Duitsland met onmiddellijke ingang behoefte aan landarbeiders (melkers, paardeknechten, seizoenarbeiders), veenarbeiders, bouwvakarbeiders (m.u.v. schilders), grondwerkers, steenfabrieksarbeiders, metaalbewerkers, scheepsbouwarbeiders, lederbewerkers (schoenfabrieksarbeiders), textielarbeiders, sigarenmakers en tabakswerkers, bakkers, slagers, maar ook ongeschoolde arbeiders. Het loon van de in Duitsland tewerkgestelde Nederlandse arbeiders zou gelijk zijn aan het loon van de Duitse arbeiders. Gehuwde arbeiders moesten hun gezin thuis laten. Niet geschikt voor arbeidsbemiddeling waren fysiek/psychisch ongeschikten, a-socialen, personen met uitgesproken communistisch verleden en joden.

Op 13 juli 1940 wordt door de districtsarbeidsbeurs nogmaals een brief verzonden aan de agenten van de arbeidsbemiddeling. Nu zijn in Duitsland dringend 4500 landarbeiders nodig, 2000 in het Rijnland, 1000 in Westfalen, 1000 in Niedersachsen en 500 in Hessen. Voorts ongehuwde melkknechten die 10 à 12 koeien kunnen melken. Zij krijgen kost en inwoning en 50 à 60 Rijksmark per maand, in grotere stallen zelfs meer.

Op 7 december 1940 wordt een lijst opgemaakt van de eerste personen die vrijwillig naar Duitsland zijn vertrokken:
1 Adr.J.van den Hoven vertrokken op 8-7-1940

2 Johannes Henricus van den Berk geboren op 4-10-1914 te Vught, gehuwd, wonende C 92, boerenknecht is vertrokken op 8-7-1940
3 Hendrikus Verhoeven, geboren 17-8-1888 te Vlijmen, gehuwd, Brabantshoek C 90, grondwerker, vertrokken 18-7-1940.
4 Joseph Lambert Paijmans, geboren 2-7-1921 te Udenhout, C 194, ongehuwd en schoensnijder van beroep. Hij wil bij voorkeur campagnearbeider voor suikerfabrieken worden.
5 Antonius van Laarhoven, geboren 13-1-1910 te Berkel, wonende C 195 van beroep chauffeur, vertrokken op 21-10-1940.
6 Wilhelmus Klijn, geboren op 11-2-1920 te Loon op Zand, van beroep textielarbeider, wonende A 149. Hij wil graag textiel-arbeider worden bij de firma Kuppers en Junkers Baumwoll und Zellwollspinnerei in Rheijdt-Mulfort in Duitsland. Hij is vertrokken op 21-10-1940.
7 H.C.Evers Zuidweg vertrokken op 24-10-1940. Hij werkte bij de Reichsautobahnlager in Essen über Hannover.
8 Petrus W.van Dorst, geboren op 21-2-1920 in Roozendaal, ongehuwd, rijwielhersteller wonende A 41, vertrokken op 20-11 -1940 naar de Reichsbahn in Berlijn
9 Leonardus Johannes Petrus de Jong, ongehuwd, geboren 17-6-1920, wever, wonende Vernisstraat 61 te Tilburg. Hij wordt doorver-wezen naar de agent van de arbeidsbemiddeling in Tilburg. Van Dorst en De Jong willen beiden in hun beroep geplaatst worden onder voorwaarde dat beiden in dezelfde plaats komen. Is dit niet mogelijk dan willen ze beiden bij de Reichsautobahn werken.
10 Chr.M.in 't Groen, geboren op 25-4-1902 te Dongen, gehuwd, steenfabriekarbeider en eerder spoorwegwerker, wonende C 95. Hij wil graag werken bij de Duitse spoorwegen of bij de Reichsautobahn. Hij is vertrokken op 20-11-1940 naar de Reichsbahn in Berlijn.

Aangezien er niet genoeg arbeiders vrijwillig naar Duitsland vertrokken om daar te gaan werken, moest men het op een andere manier aanpakken. Daarom moesten eind 1940 personen zonder vaste werkkring zich verplicht laten keuren.
Op 3 januari 1941 verzoekt de arbeidsbeurs bij de burgemeester informatie:
1 over Joden, buitenlanders, staatlozen die als werklozen zijn ingeschreven
2 arbeiders die van steun zijn uitgesloten omdat ze om onduidelijke redenen terugkeren uit Duitsland of weigeren naar Duitsland te gaan en vervolgens een of ander klein bedrijf of handeltje hebben opgezet dan wel leven van gelden die ingezameld worden ten behoeve van hen.
De burgemeester beantwoordt de brief op 17 januari als volgt:
ad 1. In Udenhout zijn geen joden, buitenlanders of staatlozen die als werkloos zijn ingeschreven.
ad 2. Er zijn wel drie "spijtoptanten" die op eigen gelegenheid zijn teruggekeerd:

1. de arbeider A.J.van den Hoven, ongehuwd. Hij wordt thuis onderhouden, C 198. Hij keerde op 13-9-1940 terug uit Duitsland.
2. A.van Laarhoven, ongehuwd, C 195, terug op 24-11-1940. Werkt thans als chauffeur bij Van Iersel autobusexploitatie te Oisterwijk. Loon 24 gulden per week en 30 gulden als hij ook op zondag werkt.
3. J.L.Paijmans, C 195. Terug uit Duitsland 24-11-1940. Thans broodbezorger bij Frans van Alebeek, bakker. 2,50 per week. Verder onderhouden door ouders.

Vanaf 29 januari 1941 worden regelmatig lijsten opgesteld van werkzoekenden die te werk gesteld kunnen worden in Duitsland.

De distributiedienst

Op 6 juni 1940, dus ongeveer een maand nadat de Duitsers ons land bezet hadden, werd overgegaan tot rantsoenering van levensmiddelen. Koffie en thee waren nu het eerst aan de beurt. In chronologische volgorde werden de volgende levensmiddelen gerantsoeneerd: 17 Juni brood en bloem. Vervolgens rijst, vermicelli, maïzena, boter, margarine, vet en spijsolie, schoeisel, vlees en vleeswaren, kaas, gort en grutterswaren, eieren, koek en gebak, gas en elektra.

In Udenhout was de voedselrantsoenering voorbereid in het najaar van 1939. Op 30-12-1939 zijn aanwezig op het distributiekantoor te Udenhout:
340 rijksdistributiekaarten
300 rijksdistributie stamkaarten Nederlanders
6 rijksdistributie stamkaarten vreemdelingen
1 nog niet uitgereikte distributiestamkaart
20 ingenomen distributie stamkaarten van overledenen en naar het buitenland vertrokken personen.
31 verschreven of anderszins onbruikbaar distributiestamkaarten
1500 in een pak inhoudende algemene distibutiebonboekjes
4500 in twee pakken broodbonboekjes
3000 in drie pakken distributiebonboekjes.

Het distributiekantoor was gevestigd in het gemeentehuis, ingang Schoorstraat, waar vroeger het postkantoor was gevestigd. Aanvankelijk was de heer Gommers, gepensioneerd veldwachter, beheerder van het distributiekantoor. Toen steeds meer produkten op de bon kwamen werden de werkzaamheden voor de heer Gommers te omvangrijk en werd aan de gemeente-ontvanger Robben gevraagd of een van zijn dochters bereid zou zijn Gommers te helpen. Zo kwam Corrie Robben, nu mevrouw Leermakers-Robben, op het distributiekantoor te werken. Op 21 april 1945 schreef Corrie Robben aan de burgemeester een verslag over de distributiedienst. We citeren enkele passages uit dat verslag:

Mijn taak bij de distributie is ingevolge regeling van de leiding van den Kringdistributiedienst te Oisterwijk eene tweeledige. Als agente van het agentschap te Udenhout houd ik alhier kantoor,

maandagvoormiddags, woensdagvoormiddags en vrijdagvoormiddags, terwijl ik zaterdags belast ben met de aanplakking van kennisgevingen betreffende a.s. bonaanwijzingen, uitreikingen, inleveringen, enz., op een zevental plaatsen in de gemeente verspreid, en bezorging van de lijsten voor bonaanwijzingen bij alle winkeliers en detaillisten. Mij was een afzonderlijk kantoor ter beschikking gesteld, grenzende aan de woning van de heer C.Gommers, gelegen in het gebouwencomplex van het gemeentehuis. Bij de ramp met een V1 op einde januari j.l. werd dit lokaal zoodanig gehavend, dat het onbruikbaar was. Sedert dien is mij het gebruik toegestaan van eene lokaliteit in het gemeentehuis. Maandag en vrijdagvoormiddag heb ik daar dienst, terwijl ik des woensdagvoormiddags den dienst doe in het uitreikingslokaal bij café Verzijden, omdat aldaar dan het publiek komt. In den overigen tijd der week ben ik werkzaam op het Kringkantoor te Oisterwijk. Het aantal belanghebbenden wordt verdeeld in twee groepen, namelijk zelfverzorgers en normaalverbruikers. Onder zelfverzorgers worden verstaan gezinnen, die voortdurend of tijdelijk door eigen teelt zichzelf voorzien van één, meer of alle der volgende voedingsmiddelen: brood, vlees, melk, boter en aardappelen. Het getal dezer groep is zéér groot in deze gemeente en omvat in het grootste deel van het jaar belangrijk meer dan de helft der bevolking. Tegelijk met de zitdagen op elke woensdag komen er des voormiddags andere ambtenaren (die wegens schade aan café Verzijden zitting hebben in café Sebille) voor uitreikingen van bonnen voor schoenen, rijwielbanden, zieken, petroleum, textiel, enz., alsmede voor de coupures aan detaillisten. Wanneer er nu personen uit de groep zelfverzorgers voor een dezer doeleinden des voormiddags bij café Sebille moeten zijn, nemen zij die gelegenheid om het dorp te bezoeken te baat om tevens de gewone bonkaarten bij café Verzijden af te halen. De vierde woensdag is bestemd voor uitreiking aan alle normaalgebruikers. Deze uitreiking gaat steeds zeer vlot en geeft nimmer aanleiding tot wachten van enige betekenis. Verder moge nog aangetekend worden, dat de ambtenaren na uitreiking nog de volgende werkzaamheden moeten verrichten: ingekomen bonnen tellen, deze ongeldig maken, niet-uitgereikte kaarten inventariseren, verantwoordingsstaten opmaken, enz.

De gemeente heeft inventarissen gemaakt van schaarse artikelen. Autobanden bijvoorbeeld. Er bleken twee grootgebruikers van autobanden:
1. N.V. Steenfabriek, drie vrachtauto's, twee personenauto's, totaal 30 wielen.
2. St.Isidorus, directeur J.H.J.Besselink, C 204, twee vrachtauto's met drie opleggers, 24 wielen

Het persoonsbewijs

In september 1940 werden alle Nederlanders van vijftien jaar en ouder verplicht een identiteitsbewijs bij zich te dragen. In de tweede helft van 1941 werden deze identeitsbewijzen vervangen door het zogenaamde persoonsbewijs. Het persoonsbewijs was voorzien van een pasfoto en op de achterzijde daarvan stond een vingerafdruk. Behalve de foto en vingerafdruk van de afgebeelde personen kwamen ook naam, voornamen, geboortedatum, geboorteplaats, beroep, adres en burgerlijke staat op het persoonsbewijs voor. De houder ervan moest het bewijs persoonlijk afhalen op de gemeentesecretarie en daar zijn handtekening op het document plaatsen. Als de bewijzen werden opgehaald, werd een ontvangstbewijs gemaakt dat dezelfde gegevens bevatte als het persoonsbewijs. Dit ontvangstbewijs (archiefkaart) werd naar de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters in Den Haag gezonden. Derhalve was het moeilijk om persoonsbewijzen na te maken, daar van deze valse

bewijzen geen ontvangstbewijs in Den Haag aanwezig was. De invoering van de persoonsbewijzen stelde de bezetter in staat om Joodse landgenoten te deporteren, onderduikers op te sporen etc. Ook kreeg men zonder persoonsbewijs geen tweede distributiestamkaart, waardoor het onmogelijk werd om aan bonnen te komen. Aan de hand van de bevolkingsregisters en de registers van de burgerlijke stand werden de persoonsbewijzen opgesteld. Dat de gegevens in deze registers niet altijd juist waren, blijkt als het persoonsbewijs van Adriana van den Bijgaart moet worden gemaakt. In de registers van de burgerlijke stand is zij ingeschreven onder de naam Cornelis Johannes van den Bijgaart, een foutje van de ambtenaar van de burgerlijke stand, immers in het trouwboekje van haar ouders, Johannes van den Bijgaart en Anna Cornelia Burgmans staan de gegevens wel goed vermeld.

Inkwartiering

Gedurende de oorlogsjaren inventariseerde de bezetter de mogelijkheid tot huisvesting van Duitse manschappen en officieren. Volgens een inventarisatie bij het begin van de oorlog konden in Udenhout 245 onderofficieren en manschappen en 25 officieren worden geplaatst. Voorts konden 200 paarden worden gestald en beschikte men over een ziekenhuis met 10 bedden en een hotelgelegenheid met 12 bedden. Een inventarisatie op 31 juli 1941 laat veel grotere getallen zien: Bij particulieren: 21 officieren, 35 onderofficieren, 245 manschappen, 120 paarden en 10 voertuigen. In scholen: 440 manschappen in 20 lokalen en 270 manschappen in zalen.

Ondanks deze enorme aantallen, zoals opgetekend uit het gemeente-archief, roept loco-burgemeester P.Heijmans in een verslag aan het Ministerie van Oorlog op 23 april 1947 een bescheiden beeld op. Op de vraag of gedurende de oorlog het Duitse leger in Udenhout was ingekwartierd is zijn antwoord:
a.In het begin losse doortrekkende eenheden;
b.Regelmatig een afdeling van het vliegveld Gilze Rijen, genaamd Geräte Ausgabe Stelle;
c.Tegen het einde Fallschirmjäger van de Göringdivisie.

Uit interviews blijkt, dat er in Udenhout heel kort sprake is geweest van inkwartiering van een "doodskoppen" regiment, een divisie die zwarte pakken droeg met metalen doodskoppen. Er waren soldaten met een ring aan met zo'n doodskop. Deze fanatieke SS-ers waren gevaarlijk. Ze zagen er ook angstwekkend uit in die zwarte uniformen.

Loco-burgemeester Heijmans geeft ons in zijn verslag van 23 april 1947 informatie over de in Udenhout aanwezige hoogste Duitse militairen:
Oberleutnant Mustermann
Ortskommandant Hauptman Kom(mandantur) Führer Mau
Funkmeister von Dienststelle 05447 Major Oesterhelweg
Oberleutnant Reimers.

Ten behoeve van de inkwartiering werden woningen, garages, scholen, e.a. gevorderd. Het inkwartieren leverde particulieren kleine vergoedingen op:
* 30 cent per dag voor verwarming;
* elektriciteit wordt niet afzonderlijk vergoed, tenzij
  veelvuldig 's nachts in een werkkamer gewerkt wordt (10 cent

per nacht);
* voor gebruik van de badkamer f.0,25 per bad door de kwartiernemer te betalen aan de kwartiergever;
* voor linnen geen afzonderlijke vergoeding;
* telefoon: contant af te rekenen;
* rijwielstalling: geen afzonderlijke vergoeding;
* autostalling: 10 cent per etmaal;
* motorstalling: 5 cent;
* fiets: 2 cent.

In het begin leverde de inkwartiering onverwachte problemen op. Een aardige anekdote. Bij Jan van Iersel in Biezenmortel werden de allereerste dagen van de oorlog al Duitsers ingekwartierd. Jan dacht het Fransen waren. En die gedachte was op zichzelf niet zo gek, want er waren Fransen in de buurt die het Nederlandse leger kwamen helpen. Jan knoopte zo goed en zo kwaad als het ging een praatje aan met een Duitser. Opeens sloeg hij op diens schouder en zei "Ze moesten die moffen kapot maken". De Duitser begreep de boodschap. "Sst", zie hij, "Ich bin ein Deutscher!"

Gevorderde huisvesting en materieel

Op 9 juli 1940 werd een woning, eigendom van J.J.Schoonus in de Van Heeswijkstraat D 52, door de Hauptmann und Ortscommandant Mau gevorderd voor Dienststelle L 07935. Het huis stond in 1940 leeg en zou eigenlijk verhuurd worden aan H.M.van den Langenberg, die het na zijn huwelijk in juli 1940 zou gaan betrekken tegen een huur van f.3,50. De vergoeding die Schoonus, volgens een opgave uit 1942, ontving was f.10,= per maand. De woning van Schoonus, die tegenover de G.A.S. was gelegen, werd door de Duitsers gebruikt als kantoor voor in Udenhout aanwezige Duitse officieren.

Op 21 juni 1940 werd de steenfabriek gevorderd voor de vestiging van een munitieopslagplaats. Deze "Munitionsausgabestelle" stond onder commando van de onderofficier Wegener, die ook op de steenfabriek was ingekwartierd. De vordering van de steenfabriek zou tot 9 maart 1941 duren. Naar aanleiding van de vordering maakte accountantskantoor Hanken een schaderapport op. De totale schade bedroeg f.73.000,= vanwege:
-aanleg van verharde wegen over een bestaand smalspoor;
-afbraak van muren;
-vernieling van drooghutten;
-diefstal van voorraden uit het magazijn;
-diefstal van drijfriemen;
-het onklaar raken van machines.

Op 29 september 1940 werd het fratershuis, Slimstraat D 192, gevorderd. Het gevorderde pand bestond uit: een stal (met daarin de centrale verwarming), tuin, 19 kamers, 2 keukens, 1 badkamer, 2 toiletten, 2 kelders. Het gebouw is gevorderd zonder meubels met uitzondering van enige vaste kasten, "Kochherd" en de lampen zonder lampekappen. De fraters zelf verhuizen naar B 1 (Schoorstraat 2). De vergoeding bedroeg f.35,= per maand. Op 30 april 1941 wordt het fratershuis weer vrijgegeven. Volgens een rapport, opgesteld door A.Brekelmans, bedraagt de schade f.512,=.

Ook het Derde-Ordehuis in Biezenmortel werd gevorderd. De vergoeding die de eigenaar (St.-Josephstichting) ontving was f.30,75 per maand. De gardiaan vertelt erover in zijn dagboek: "De eerste keer dat Biezenmortel gevoelig te maken kreeg met de oorlog, was in augustus 1942, toen de Duitse Wehrmacht beslag legde op het Derde- Ordehuis en op het gymnastieklokaal van de Franciscusschool. Begin augustus kwamen enkele Duitse officieren de lagere school en het Derde-Ordehuis bezichtigen. Zes dagen later was de inbeslagname een voldongen feit en werden enkele kamers van het Derde-Ordehuis ingericht als woonvertrekken. De rest van het gebouw werd opslagplaats, evenals het gymnastieklokaal van de lagere school. De militairen, die gehuisvest waren in het Derde-Ordehuis moesten de voorraden bewaken en liepen dag en nacht wacht voor het klooster en op het pad naast het gymnastieklokaal. De inbeslagname van deze gebouwen was een grote slag voor de kleine parochiegemeenschap. Het Derde-Ordehuis was pas in 1939 gereed gekomen, men had tot nu een eigen huis voor allerlei activiteiten en nu was men weer aangewezen op enkele spreekkamers van het klooster."

Met het Derde-Ordehuis werd ook de woning van de bovenmeester gevorderd, voor de huisvesting van de commandant van de elders ingekwartierde eenheden. De commandant had in Tilburg een dame ontmoet en bij die ene keer bleef het niet. Die dame kwam regelmatig op bezoek om de commandant te vermaken. Toen ze bij het eerste bezoek aanbelde mocht zij van de bovenmeester het huis niet in. De Duitse commandant werd boos en eiste dat excuses werden aangeboden. De bovenmeester zei: "Ik spreek geen Duits, maar 'niemals' is bij mij nooit". De dame moest onverrichter zake terug naar Tilburg.

De Duitsers wilden begin 1941 de vrachtwagen van molenaar Toon Coppens in Biezenmortel vorderen. Om de wagen te mogen houden moest knecht Bart van Heel met de vrachtwagen gaan werken op het vliegveld, dat bij Eindhoven in aanbouw was. Elke week drie dagen daar gaan werken. Alleen dan was de vrachtwagen de andere dagen beschikbaar voor Coppens. Soms werd Bart van Heel met de vrachtwagen ingezet voor het vliegveld Volkel en voor een schijnvliegveld in Acht, dat was aangelegd om de Engelsen af te leiden. Bart van Heel moest zorgen voor vervoer van stenen en graszoden. Hij werd er toe gedwongen. Het werd echter steeds gevaarlijker. Op een kwade dag bleef Bart thuis en was Coppens zijn vrachtwagen kwijt.

Op 6 augustus 1942 werden de loodsen van de Boerenbond gevorderd om te dienen als garage voor de voertuigen van de Duitsers. Ten tijde van de vordering waren de loodsen eigendom van de N.V. Handelmaatschappij "Het Zuiden" te Amsterdam. Deze maatschappij beheerde sedert 6 mei 1942 de bezittingen van de R.K.Boerenbond. In de loop van 1942 werden die overgedragen aan de coöperatieve aan- en verkoopvereniging Udenhout, gevestigd aan de Stationsstraat C 210.
Op 4 juni 1943 werd de landbouwschool Stationsstraat C 211a opgeëist.

Op 23 augustus 1943 werd de garage en werkplaats Stationsstraat D 34 van A.J.G.de Kort gevorderd. Toon de Kort gebruikte de garage voor het stallen van huurauto's die hij zelf exploiteerde in een huurautobedrijf. De werkplaats en het magazijn gebruikte hij voor de uitoefening van een rijwielhandel, het rijwielherstellersvak en het "naaimachinevak". In 1940 waren alle huurauto's al in beslag genomen, zodat alleen het rijwiel- en naaimachinevak overbleven. De garage werd vervolgens opgeëist voor de stalling van een keukenwagen. De vergoeding hiervoor was f.0,35 per

dag. Na de inbeslagname van de garage kon De Kort alleen in de winkelruimte nog enige onderdelen verkopen maar service kon hij niet verlenen.

Op 24 augustus 1943 werd het woonhuis en de inventaris van A.van Erp gevorderd. Het huis van Guus van Erp aan de Schoorstraat werd door de Duitsers gebruikt als huisvesting van hoge officieren. Guus van Erp vond met zijn gezin onderdak bij Willeke Martens in de Groenstraat. Van Erp had vlak na het uitbreken van de oorlog reeds zijn auto moeten afstaan aan de bezetter.

Op 1 september 1943 werden een aantal ruimten van de steenfabriek in beslag genomen. Het betrof: 2 loodsen, 1 wachtlokaal, 1 slaaplokaal, 1 waslokaal en bergruimte. Op 6 februari 1944 was enkel nog 1 loods gevorderd. Verder werden in het tijdvak 21 juni 1940 tot eind oktober 1940 vier zware paarden in beslag genomen.

Op 17 februari 1944 werd de woning van de zuivelfabriek St.-Isidorus Stationstraat C 211 gevorderd. De bewoner was toen directeur J.Geerts. Op 9 maart 1944 om 18.00 werd de onderwijzerswoning van de landbouwschool Stationsstraat C 211b gevorderd. Bewoner was G.J.van Oss. Op 27 juni 1944 werd het pand Stationsstraat C 229 van notaris P.J.J.van Acker opgeëist. Van 27 juni 1944 tot 26 oktober 1944 was het winkel-woonhuis en magazijn van de manufactuurhandel van J.P.G.Danklof gevorderd. Het pand werd door de Duitsers later in "een onbeschrijflijke toestand van vervuiling en vernieling achtergelaten". Bovendien waren veel goederen gestolen. Van de schadeloosstelling die de bezetter placht te vergoeden op grond van artikel 3 en 4 van de verordening no 144 van 1940 was door de oorlogsomstandigheden niets meer terecht gekomen. Danklof probeert daarom zijn schade te verhalen bij de schade-enquête-commissie afdeling bezettingsschade in Breda.

Van 15 juli 1944 tot 26 oktober 1944 werd kasteel de Strijdhoef met inventaris door de Wehrmachtkommandatur in Tilburg gevorderd. Le Mire kon na een schoonmaak van 14 dagen het kasteel weer betrekken. Alle roerende goederen waren nog aanwezig doch in "onzindelijke" staat. In mei 1945 schrijft Le Mire een brief aan de Udenhoutse burgemeester inzake niet ontvangen vergoedingen voor de inkwartieringen van Duitsers. Het betreft: de inkwartiering van 30-6-1944 tot eind augustus 1944 van Oberfeldwebel Swol,
Feldwebel Naumann, Feldwebel Wendt, Feldwebel Bocheneck. Verder nog 2 onderofficieren en 14 manschappen van de Luftwaffe en nog 40 manschappen van de Hermann Göring troepen (kanonnen) van 13 september - 16 september 1944.

Het vorderen van de scholen

Het gymlokaal van de Franciscusschool van Biezenmortel was sedert 6 augustus 1942 door de Wehrmacht in beslag genomen. De school zelf sinds 1 oktober 1943. We lezen opnieuw in het dagboek van de gardiaan: Half september 1943 kwam de Duitse Wehrmacht mondeling beslag leggen op alle lokalen van de lagere school. Met goedvinden van het bestuur van de Capucijnenorde werden enkele spreekkamers van het klooster en een kapel bestemd voor het geven van onderwijs aan de kinderen. De kinderen werden behalve in het klooster overigens ook elders ondergebracht. De officiële schriftelijke inbeslagname vond plaats op 2 oktober, enkele dagen later werd de school omgetoverd in een magazijn van alle mogelijke gestolen en niet gestolen goederen. Dat waren

levensmiddelen, kleding, rollen stof, potloden, schrijfmachines, fietsbanden en vele andere zaken. Omdat de bewakers gelegen waren in het Derde-Ordehuis en in tenten achter dat gebouw, liepen ze ook voortdurend langs het huis van Therus van Kempen. "Dat was soms wel irritant", zegt Mevrouw Han van Kempen-Timmermans, "maar we hebben er geen overlast van gehad". De Duitsers bemoeiden zich niet met de burgers. De directe buren hadden een vaag contact met de Feldwebel, de commandant, en een paar soldaten, onder wie een jonge Oostenrijker. Deze man moest ook wacht lopen, had dan veel heimwee en schreeuwde om zijn moeder. De Feldwebel verveelde zich vaak en liet zich daarom verwennen door van buiten komende dames. Dat was vooral merkbaar aan het lawaai dat uit zijn tent kwam, als er een dame de nacht bij hem doorbracht. De mensen hoorden dat aan en zwegen.

De Franciscusschool leed immateriële schade, ontstaan door het telkens opnieuw verhuizen. Klas 1 en 2 ging op 1 oktober 1943 van de school naar de Capucijnen, op 16 juni 1944 van de Capucijnen naar Assisië, op 1 maart 1945 van Assisië naar Sontrop, op 15 oktober 1945 van Sontrop naar de Capucijnen en op 16 september 1946 van de Capucijnen naar de nieuwe school. Klas 3 en 4 ging op 1 oktober 1943 van de school naar Assisië, op 1 maart 1945 van Assisië naar de Capucijnen, op 23 mei 1945 van de Capucijnen naar Van Rijswijk, op 15 oktober 1945 van Van Rijswijk naar de Capucijnen en op 16 september 1946 van de Capucijnen naar de nieuwe school. Klas 5, 6 en 7 ging op 1 oktober 1943 van de school naar de Capucijnen, op 16 oktober 1944 van de Capucijnen naar Van de Pas, op 1 maart 1945 van M.van de Pas naar de Capucijnen en op 7 januari 1947 van de Capucijnen naar de nieuwe school.
Toen de hoogste klassen ondergebracht waren bij Tinus van de Pas werd zijn stal getroffen door een granaat. Hierdoor ontstond een brandje dat schade toebracht aan borden, banken en leerboeken van de school.

In oktober 1945 werd begonnen met de bouw van een nieuwe drieklassige school met daarboven een gymzaal. Op 16 september 1946 werd de school in gebruik genomen. Het puin en de fundering van de oude school werden door de geallieerden aangewend voor provisorisch herstel van de wegen.

De Udenhoutse jongensschool is van 29 mei 1944 tot bevrijdingsdag gevorderd door de Wehrmacht en van 7 november 1944 tot 21 juni 1946 door de geallieerden (Canadezen). Van 29 mei 1944 tot 1 maart 1945 is er geen les gegeven. Vanaf 1 maart 1945 kon er weer les worden gegeven voor drie klassen. Pas bij het begin van het nieuwe schooljaar, in september 1945, konden alle leerlingen weer naar school.
De jongensschool leed ernstige schade op 17 september 1944 toen de Duitsers grote hoeveelheden springstof lieten ontploffen voor vernieling van het belendende patronaatsgebouw. Later is ook nog schade ontstaan door gevallen V1's. Ook is door geallieerde Canadezen schade aangebracht aan het speelterrein door tanks en zware vervoermiddelen en door het wegvoeren van grote hoeveelheden zand ter egalisatie van een aangrenzend perceel.

De meisjesschool is van 8 juni 1944 tot bevrijdingsdag gevorderd door de Wehrmacht en van 7 november 1944 tot 15 oktober 1945 door de Canadezen. Al op 16 juni 1944 werd het onderwijs hervat. De oorlogsschade bestond hoofdzakelijk uit gebroken ruiten en ramen door V1's op 28 januari en 28 februari 1945.

Duitse uitkijkpost op het capucijnenklooster

Ook het capucijnenklooster werd getroffen door inkwartiering. Het dagboek van de gardiaan:

Al lang had het zwaard van Damocles in de vorm van inkwartiering boven de hoofden van de religieuzen gehangen. Meermalen hadden zij onder elkaar besprekingen gevoerd, commissies gevormd, sub-commissies aangesteld om te weten wat te doen en waarheen alle zaken van het klooster ondergebracht moesten worden. Er was een volledig evacuatieplan opgesteld, waarbij rekening was gehouden met gehele of gedeeltelijke evacuatie. Op 15 juni 1944 kwamen er officieren de boel opnemen. Ze dreigden met een volledige evacuatie. Het waren uren van vreselijke spanning. Bij volledige evacuatie zouden de studenten naar Helmond verhuizen, voor menige frater een romantische aangelegenheid, hoewel niemand de Duitsers het genoegen gunde het mooie klooster in beslag te nemen. Op 16 juni werd definitief door de moffen bepaald wat ze zouden pakken. Beneden de spreekkamers, patersklas, novicenklas, refter en kleermakerij. Boven op de eerste verdieping alles behalve de ziekenzalen en het fraters-noviciaat. De werkploeg van de kloosterlingen kwam in actie en in enkele uren was het halve koor volgestapeld met schilderijen en beelden. Ook de gang langs de kerk was veranderd in een refter. In het gebouw was alles wat vast of los zat, tot zelfs de bel van de voordeur, weggehaald en weggesleept naar veilige oorden, waar de monniken mochten blijven zitten. Veel grote meubels zoals kasten en tafels waren bij een bevriende boer ondergebracht. Janus van Loon bewaarde al heel lang een partij van ongeveer 100 dekens, de gehele leervoorraad en het pijengoed. Op 20 juni arriveerde een compagnie van 200 man, onder leiding van de Luitenant Wustefeld. De Duitsers waren overladen met eretekens, verzameld tijdens hun gevechten aan het Russische front. Ze hadden twee Russische jochies bij zich, Iwan en Alexey, gestoken in een Duits pakje. Die stonden met enkele moffen voor drie Poolse karren met zes paardjes. Ze hadden ook nog een vrachtwagen en drie pantserwagens bij zich. Bij hun aankomst hield Wustefeld een gloeiende rede van een half uur, waarin hij vermeldde dat ze aangekomen waren bij 'Mönche', die 's nachts opstonden, waarvan sommigen studeerden en andere lichamelijke arbeid verrichtten. Misschien diende dat als voorbeeld, want ook zij stonden bijna elke nacht op, maar met andere bedoelingen. Dan klonk het tegen twaalf uur 's nachts: "Kompagnie, aufstehen"! Dan hoorde je een lawaai van jewelste, daarna was het weer betrekkelijk stil totdat ze om drie of vier uur terugkeerden, om dan te gaan slapen, veelal tot de middag. Het verdere gedeelte van de dag brachten zij door met kaarten, roken, terwijl de radio de hele dag speelde. Zo nu en dan kwam er van buiten een orkest of film, of ook wel Mädel, waarmee ze nu en dan 'n wandeling maakten door de tuin of een zonnebad namen bij het Derde-Ordehuis. Anderen kropen in Adamskostuum rond in de bakken van de wasserij. Het duurde vijf lange weken. Na een grote speech met drie maal een 'Sieg Heil', dropen ze op 23 juli af. De kloosterlingen heroverden met stukken en brokken de verlaten vertrekken en reinigden de kamers met lysol van alle ongedierte en mogelijke ziekten.

De Duitsers hadden in die tijd boven op de watertoren een uitkijkpost gebouwd. Van daaruit begonnen ze dikwijls op Engelse vliegtuigen te schieten, maar toen de Engelsen dat door hadden, kwamen ze regelmatig langs om op dat torentje te schieten. De Duitsers werden toen bang en wilden dat de religieuzen de uitkijktoren af zouden breken, want zij durfden dat niet. Overste pater Maurus vroeg aan broeder Clementinus of hij bang was en of hij kon zwijgen. Die was niet bang en kon zwijgen. Samen met een medebroeder gingen beide mannen naar de zolder en daar ontdekte broeder Clementinus dat er een Engelsman op de zolder was ondergedoken en ook een Pool. "Als iemand jullie vraagt wie dat zijn, dan zijn het twee vaklui uit het dorp", aldus pater Maurus. In feite

was een van hen een Engelse piloot, de ander een gedeserteerde soldaat uit het Duitse leger. Hij was een Pool. Niemand in het klooster mocht weten dat er twee onderduikers in huis waren. Ofschoon ze al weken in huis waren, hadden deze twee onderduikers elkaar nog niet ontmoet. Dat kon allemaal in zo'n groot klooster. Alleen de portier en de overste wisten dat die twee in huis waren. Niemand van de kloosterlingen mocht in die tijd op de afgesloten zolder komen. Nu stonden ze daar en er moest iets gebeuren op de watertoren. De uitkijkpost op de watertoren moest afgebroken worden, dat was best gevaarlijk werk, omdat telkens vliegtuigen over kwamen. Als de piloten iemand op de toren zagen, begonnen ze onmiddellijk te schieten. De Engelse piloot was de redder in de nood. Hij hoorde feilloos of er een vliegtuig overkwam, ondanks het timmeren van de broeders. Kwam er een fluittoon, dan gingen ze als de donder naar beneden, naar de zolder. Wat zijn ze vaak op en neer gelopen. Maar toen het zaakje rond twaalf uur 's middags was afgebroken, werd het rustig. Later is er niet meer op de watertoren geschoten. Na de oorlog bleek, dat de watertoren flinke oorlogsschade had opgelopen. Mede door die schade besloot men in het begin van de jaren zestig de toren gedeeltelijk af te breken.

In de oorlog hebben de Capucijnen een draaiboek gemaakt voor het geval men mocht worden belast met inkwartiering, die zover zou gaan dat alle Capucijnen zouden moeten evacueren. Het draaiboek is getiteld "Maatregelen te nemen met het oog op eventuele gedwongen evacuatie". Maatregel 1 van het plan is "Proberen de evacuatie te voorkomen". Enkele gesuggereerde argumenten zijn:
-De bewoners kunnen niet naar huis worden gestuurd;
-Alle andere kloosters zitten helemaal vol;
-Het klooster is verantwoordelijk voor de parochie;
-Het klooster zou ten prooi vallen aan verwoesting;
-Het klooster bevat weinig grote zalen, alleen maar kleine cellen;
-Bij een rondgang met een officier zo weinig mogelijk laten zien. Trachten ongemerkt de Thomasklas, de Bonaventuraklas, de Bibliotheek en de ziekenzalen te passeren;
-Zeggen dat er geen verwarming is;
-Dat het hele huis tocht;
-En dat er 's zomers onvoorstelbaar veel muggen zijn.

De vordering van de luidklokken

Tijdens de oorlog kreeg Duitsland gebrek aan allerlei grondstoffen. Voor de oorlogsindustrie waren grote hoeveelheden metaal nodig. In 1942 was de metaalschaarste zo hoog, dat de Duitsers overgingen tot de vordering van luidklokken. Die vordering was reeds vóór de bezetting voorzien door de Rijksinspectie voor de Bescherming van Schatten van Kunst en Wetenschappen. De inspectie had maatregelen getroffen die ten doel hadden monumentale klokken te sparen voor een eventuele vordering en de daaropvolgende omsmelting ten behoeve van de oorlogsindustrie. Daarom werd reeds in 1939/1940 een inventaris gemaakt van alle luidklokken in ons land. Vervolgens werden de geïnventariseerde klokken ingedeeld in klassen. Op klokken die een artistieke of historische waarde hadden werd met witte verf de letter M (van monument) geschilderd. In heel Noord-Brabant waren volgens de inventaris 43 monumentale klokken aanwezig. In de omgeving van Udenhout waren dat de klokken van Enschot, Loon op Zand en een klok op de Lind in Oisterwijk. Deze M-klokken zouden bij een vordering in ieder geval gespaard blijven. De overige klokken werden ingedeeld in de zogenaamde A,B of C klasse. De klokken in de C-klasse hadden de

meeste oudheidkundige waarde. Als niet alle klokken nodig waren voor omsmelting dan zouden eerst de z.g. A-klokken daarna de B-klokken en als laatste pas de C-klokken omgesmolten worden. Elke gemeente mocht één klok houden voor alarmeringsdoeleinden. Als de gemeente uit meerdere, ver uit elkaar liggende, dorpen bestond, mocht ieder dorp één klok houden. De klok die achter mocht blijven moest zoveel mogelijk een zogenaamde M-klok zijn. Beschikte de gemeente niet over zo'n klok dan moest zij een C-klok van maximaal 100 kilo nemen. Als ook die in de desbetreffende gemeente niet aanwezig was dan moest in een naburige gemeente een dergelijke klok gehaald worden.

Ook de bisschop van 's-Hertogenbosch zag aankomen dat op diverse plaatsen de kerkklokken gevorderd zouden worden. Teneinde de parochies in het bisdom te waarschuwen voor plotselinge klokkenroof vaardigde de bisschop op 18 december 1940 een 'Bisschoppelijke Mededeling' uit, met de navolgende inhoud:
'Voorzover zulks nog niet geschied mocht zijn en het niet te laat is, verdient het aanbeveling dat terstond of althans vóór de invordering der klokken door het kerkbestuur een protocol wordt opgemaakt, ondertekend door de voorzitter en secretaris, van iedere klok waarvan de kerk eigenaresse is. Daarbij moet vastgelegd worden:
1. de diameter van de klok;
2. het gewicht;
3. de naam van de gieter en het jaartal van het gieten;
4. eventuele andere opschriften op de klokken aangebracht;
5. vermelding van gegevens of de klokken al of niet tot de beschermde groep behoort.
Indien de klokken gevorderd worden, dient aan het protocol toegevoegd te worden de datum en het uur van de vordering en de naam van de vorderende instantie'.

De Duitsers vorderden vier van de vijf in Udenhout en Biezenmortel aanwezige klokken. Dit waren de drie gewijde luidklokken uit de St.Lambertuskerk en een luidklokje in het torentje van het gemeentehuis. Het klokje van het Capucijnenklooster bleef gespaard voor alarmeringsdoeleinden.

De klokken uit de St.Lambertuskerk dateerden uit de bouwperiode van de kerk. Ze waren door de firma Petit en Fritsen uit Aarle-Rixtel in 1840 gegoten. De drie klokken hadden de volgende kenmerken:
1. de grootste klok van 420 kilo had een diameter van 90 cm en droeg het opschrift "me fieri fecit P.Verschuure pastor 1840"
Deze klok was ingedeeld in de B-klasse.
2. de tweede klok woog 230 kilo, had een diameter van 71 cm.
en droeg het opschrift "in honorem St.Lamberti donavit St. Burgmans 1840". De tweede klok had een lage historische waarde gezien de indeling in de A-klasse.
3. de kleinste klok had een gewicht van 140 kilo, een diameter van 59 cm en het opschrift "in honorem BMV donavit W.L.Pijneborg 1840". Ook de kleinste klok was in de A-klasse ingedeeld.

Het klokje van het gemeentehuis betrof een bronzen klokje van 40 kilo met een diameter van 41 cm met het opschrift "Joseph van Iersel burgemeester te Udenhout 1866".

De klok die gespaard bleef voor omsmelting was die van het Capucijnenklooster in Biezenmortel. Vreemd genoeg was deze klok in de C-klasse ingedeeld. Het was bovendien een licht exemplaar, het gewicht bedroeg slechts 65 kilo en ze had een diameter van 46 cm.

De firma Meulenberg uit Heerlen was op 8 februari 1943 begonnen met de voorbereidende werkzaamheden voor het verwijderen van de klokken uit de toren. De zolder en balken onder de klokken moesten worden doorgezaagd om de klokken door de toren naar beneden te kunnen laten zakken. Op 10 februari waren alle drie de klokken uit de toren getakeld en voor de toren geplaatst, gereed om afgehaald te worden. Dat afhalen gebeurde zes dagen later op 16 februari om drie uur.

Aangezien het kerkdorp Biezenmortel op drie kilometer afstand van Udenhout lag, werd een verzoek gedaan om tenminste twee klokken te mogen behouden voor alarmeringsdoeleinden. Het verzoek werd gericht aan pater dr.J.P.Knipping OFM, privaatdocent aan de Rooms-Katholieke Universiteit van Nijmegen. Blijkbaar zal niet aan het verzoek voldaan zijn. Het kerkbestuur van de Lambertusparochie meldt namelijk op 15 februari 1943 aan de bisschop dat "tot groote ergernis van het R.K.Kerkbestuur en onder protest van dit bestuur heeft de firma (de fa.Meulenberg) de klok van de Paters Capucijnen in den Biezenmortel gehaald en deze gebracht boven in den toren van de parochiekerk. Noodgedwongen, ter wille van de Paters Capucijnen, moest het kerkbestuur zich hierbij neerleggen: anders zou ook deze klok van de Paters Capucijnen worden meegenomen."

Nadat de bronzen klokken in het bezit van overheidsinstellingen en de gewijde kerkklokken in beslag genomen waren, werd in juli 1943 ook particulieren gelast om hun klokken en bellen bij de burgemeester in te leveren.

hoofdstuk 4 Over onderduikers en verzet

In het kader van dit boek verstaan wij onder een "onderduiker" iemand die zich in de oorlogsjaren wilde onttrekken aan door de bezetter uitgevaardigde maatregelen. Deze maatregelen troffen onder meer de mensen die in aanmerking kwamen om in Duitsland te worden tewerkgesteld en mensen die vervolgd werden omdat zij Jood waren of van Joodse afkomst. In Udenhout hebben wij tijdens de oorlog met deze twee groepen te maken gehad. We volgen eerst mensen die te maken kregen met de Arbeitseinsatz.

Al in de jaren '30 was er in Duitsland een groot gebrek ontstaan aan geschoolde arbeiders. Er waren twee bronnen waaruit men kon putten om het tekort aan Duitse arbeiders op te vangen: de krijgsgevangenen en de buitenlandse arbeiders. In mei 1941 waren in Duitsland ongeveer 1 miljoen krijgsgevangenen en 1,3 miljoen buitenlandse arbeiders werkzaam. Dat was toen al te weinig. Eind maart 1942 werd Fritz Sauckel door Hitler benoemd tot gevolmachtigde voor de "Arbeitseinsatz". Aangezien Sauckel, gegeven Hitlers verbod om vrouwen en meisjes op te roepen, in Duitsland zelf maar weinig zou kunnen bereiken, was het onvermijdelijk dat hij zijn volle energie van meet af aan zou richten op het naar Duitsland overbrengen van buitenlandse arbeidskrachten. Werklozen werden voor werk in Duitsland opgeroepen en er werd bepaald, dat wie dat werk weigerde, geen steun meer zou ontvangen. In mei 1941 werkten bijna 120.000 Nederlandse arbeiders in Duitsland. Maar er kwam meer en meer verzet. Daarop kwam de bezetter met drie regelingen: De eerste hield in dat normaliter in een bedrijf de wekelijkse werktijd niet korter mocht zijn dan 48 uur; de tweede bepaalde dat men geen arbeiders beneden de veertig jaar mocht aanstellen zonder toestemming van het gewestelijk arbeidsbureau; en de derde bepaalde dat arbeiders ook buiten het bezette Nederlandse gebied tewerk gesteld konden worden. Het betekende, dat Nederlanders voortaan door de gewestelijke arbeidsbureaus verplicht konden worden ook in Duitsland 'voor een bepaalde tijd op een hun aangewezen plaats diensten te verrichten'. De Duitsers vonden dat die uitzending toegejuicht moest worden, omdat die uitzending van werklozen werkenden maakte in een 'nieuw Europa'. In april 1942 had Duitsland niet minder dan 30.000 arbeiders nodig in de metaalindustrie. De arbeidsbureaus kregen opdracht voor voldoende, liefst geschoolde, arbeidskrachten te zorgen.

Heel wat Nederlandse arbeiders werden in Duitsland gestraft, bijvoorbeeld wegens contractbreuk, het simuleren van ziekten, langzaam werken, verregaande slordigheid, anti-Duitse uitlatingen, het doorgeven van voorspellingen dat Duitsland de oorlog zou verliezen. Hadden zij geluk dan kwamen zij er met een paar dagen hechtenis af; hadden zij pech dan belandden zij in een gevangenis of kamp. De meeste van die verblijven waren erg slecht en in het algemeen harder dan een concentratiekamp.

Dagboek van een onderduiker

Er was voldoende reden voor onze Nederlandse jonge mensen om te trachten aan uitzending naar Duitsland te ontkomen. Hoe men dat deed is te lezen in een dagboek dat Ties van den Bersselaar bijhield tijdens zijn onderduikperiode. Wij ontlenen aan dat dagboek het navolgende:

> Dit boek heb ik geschreven in 't jaar 1943 tijdens de dagen van mijn onderduiking.

't Was op een mooie zomerdag Dinsdag 15 Juni 1943 toen het gehucht den Biezenmortel, dat bij de Parochie Udenhout behoorde, opgeschrikt werd doordat de postbode met enkele aangetekende brieven kwam voor de jongens geboren in 1924, die zoals er enkele dagen van te voren de praat al was een oproep inhielden, dat deze zich moesten aanmelden in Tilburg bij 't arbeidsbureau voor tewerkstelling in Duitsland. Ik hoorde ook bij deze lichting. Ik ben geboren de 7e Juni 1924, en bus 19 jaar. 't Is nog maar 'n veertien dagen geleden dat ik me gemeld had. Toen stond er in de krant dat alle landbouwers vrij waren. Bijna iedereen had zich gemeld en een "Ausweis" gekregen: dat is een bewijs van vrijstelling om in Duitsland te gaan werken. Al een paar dagen ging echter het gerucht dat deze "Ausweisen" ongeldig verklaard waren en dat we allemaal weer een oproep zouden krijgen. We hadden ondertussen al afgesproken om deze oproep, in de vorm van een aangetekende brief, niet aan te nemen. Het was uit protest en om te laten zien dat we er niets mee te maken wilden hebben. Toen de postbode bij ons kwam weigerde ik de brief dan ook en, zodra hij weg was, nam ik de fiets en reed naar Piet Verhoeven, oftewel 'Piet van Groarte', zoals wij hem altijd noemden. Gerrit, zijn zoon, was ook van 1924. Ook hij had volgens afspraak de brief geweigerd. Toen ik daar was kwamen Wim Mallens, zoon van Marinus Mallens, en Frans van Wijk, de knecht van Bart van Iersel, ook daar om te vernemen wat we gedaan hadden. Allemaal de brief geweigerd natuurlijk, maar ja dan waren we nog niet veel verder. De volgende dag kregen we een laatste waarschuwing. De brief zou nog vijf dagen op 't postkantoor blijven liggen en dan teruggestuurd worden naar 't arbeidsbureau. We waren allemaal een beetje bang. De gehele dag zochten we elkaar op en de donkerste kant werd altijd bekeken en besproken. De een had horen zeggen: als ge die brief niet aanneemt komen ze je 's nachts van je bed lichten en nemen je mee naar Duitsland en dan heb je het veel slechter dan dat je je gaat melden. De ander zei: ik heb gehoord dat ze je vader of je moeder, als ge zelf niet te vinden bent, zullen halen en deze naar het kamp brengen in Vught. In 't kamp van Vught gingen ze een ware marteldood tegemoet. Zo zaten we elkaar steeds banger te maken. Och zei ik tenslotte misschien is ons "Ausweis" nog wel geldig en dan krijgen we toch allemaal weer vrijstelling. De boeren kunnen hier immers niet gemist worden. Ik leefde nog in goede hoop, totdat om drie uur de krant kwam waar met grote letters in stond: Lichtingen (dat zijn geboortejaren) 1924 en 1923 zullen geheel worden overgebracht. Dat maakte mij en al de andere jongens suf. Onze ouders waren echter nog banger dan wij. Te moeten denken dat hun zonen in Duitsland moesten gaan werken waar zoveel gevaren voor lichaam en nog meer voor de ziel wachtte. Piet van Graorte was wel het meeste bang van allemaal. Hij kon bijna niet eten en slapen van de zenuwen. Werken deed hij helemaal niet meer en 't zweet brak hem uit. Er moest beraadslaagd worden wat ons te doen stond en wat 't beste zou zijn. De Paters Capucijnen zeiden: "niet gaan melden, gewoon thuisblijven alsof er niets gebeurd is". Meester van Iersel, de bovenmeester van school, waar de Biezenmortelse boeren ook allemaal hun vertrouwen in stelden, zei: "Ge moet uw eigen gewoon gaan melden en dan onderduiken". De Engelse zender zei maar steeds: Meldt U niet aan!. Meldt U niet aan of anders onderduiken.! Ja wat te doen. Eindelijk werd er besloten dat Piet van Graorte en Ties van Marinus Mallens naar Tilburg zouden gaan naar een zekere mijnheer Vrijsen die op 't arbeidsbureau werkte. Deze mijnheer Vrijsen zat daar speciaal voor boeren en tuinders om dezen met raad en daad bij te staan. Ties Mallens kende deze mijnheer goed, dus zouden ze daar eens om raad gaan vragen. Deze zei echter: "Ik kan op het ogenblik niets doen, maar kom a.s. vrijdag terug, dan weet ik misschien meer." Donderdag 17 juni kwam er een waarschuwing over den Engelse zender voor al de jongens die opgeroepen waren dat ze zich schuil moesten houden, want er zou jacht op gemaakt worden. De angst werd daardoor nog verdubbeld. Piet van Graorte werd bijna gek van de angst. Gerrit mocht niet thuis blijven. Hij mocht zich helemaal niet op straat laten zien en thuis niet eens komen eten. Waar hij echter zat wist niemand. Jan Kuijpers en

André Kroot, die op Scheurenhoeven woonden, en ook allebei van lichting 24 waren, maakten een soort hol in de rog waar ze heel den dag in zaten en zelfs 's nachts sliepen. Ik nam het echter een beetje kalmer op. Ik had heel de dag gewoon thuis mee gewerkt. Ik waagde het echter niet om 's nachts thuis te slapen. Ik ging bij ons tegenover bij Anna van Esch, die weduwe was en met haar 27 jarige zoon Willem alleen woonde. Ik mocht 's nachts naast Willem slapen. Geen van de jongens die bij lichting 1924 hoorden had deze nacht thuis geslapen. Zo duurde de angst tot vrijdagmiddag. Toen zouden Piet van Graorte en Ties Mallens weer naar Tilburg gaan. Wij spraken af dat wij naar het postkantoor zouden gaan om onze geweigerde brief te gaan halen en daarna bij M.van Rijswijk, de bureauhouder te Berkel, zouden wachten op hun terugkomst. 's Middags waren we allen bij Piet van Graorte verzameld. Gerrit Verhoeven, Wim Mallens, Frans van Wijk, Jan Kuijpers, André Kroot en ik. Onderweg kwamen Harrie van de Ven en Gerard van Zon er nog bij. Piet van Graorte drukte ons allen en vooral z'n zoon Gerrit nog eens goed op 't hart om toch voorzichtig te zijn en zo gauw mogelijk van de grote weg af te gaan opdat ze ons toch niet zouden oppikken. Piet droogde zijn angstzweet nog eens af en daarna vertrokken we. We waren wel wat stiller dan anders maar maakten toch af en toe nog wat plezier onder elkaar. Behalve Gerrit, die had het geen zes ellen breed al had hij anders, evenals z'n vader, altijd het grootste woord. Afijn we gingen onze brief halen en kwamen zonder opgepikt te worden bij de bureauhouder aan. Deze was echter niet thuis en zou niet thuis komen voor acht uur. De vrouw wist wel dat hij naar Oisterwijk was. Wààr hij daar was wist zij niet. Ofwel bij van Erven in de Kerkstraat ofwel bij Rozep Hoeve ofwel op 't Kievietsblek allebei boerderijen achteraan in Oisterwijk in de hei en wel een half uur fietsen van elkaar af. Afijn we zouden eerst Piet van Graorte en Ties Mallens maar eens afwachten wat die voor nieuws hadden. Na een uur of anderhalf kwamen ze over. Je kon al direct aan Piet z'n gezicht zien dat hij goed nieuws had. 't Staat er goed bij jongens er is kans op vrijstelling. Eerst moest de bureauhouder een bewijs schrijven dat we onmisbaar waren op de boerderij, daarna naar de secretaris en daarna naar de burgemeester en daarna ons "Ausweis" op 't bureau halen en dan met al die papieren ons eigen gaan melden. Dat moest allemaal voor morgenmiddag half een gedaan zijn. Mijnheer Vrijsen had gezegd dat we gerust op straat konden komen want dat er geen gevaar bestond. Dat stelde ons weer helemaal gerust. Nu moest natuurlijk de bureauhouder gezocht worden. Hij beloofde ons te zullen helpen, maar hij kon niet eerder dan tien uur. Hij moest eerst nog andere zaken afdoen. Toen begonnen we onze magen pas te voelen. We hadden sinds middag niets meer gegeten en 't was nu acht uur. We besloten daarom eerst thuis te gaan eten en daarna weer naar den bureauhouder terug te rijden. We moesten echter van den bureauhouder af naar de secretaris en die zou wel naar bed zijn als we daar aankwamen tegen elf uur. Toen reden we voor we naar huis gingen eerst naar de secretaris en spraken af, dat we om een uur of half elf kwart voor elf daar zouden zijn. Daarna gingen we naar huis om eerst d'n inwendige mens wat te versterken. Tegen tien uur waren we weer allemaal bij d'n bureauhouder. Deze was echter nog niet thuis en kwam niet thuis voor half elf. Toen stonden er nog een stuk of tien boeren te wachten die allemaal eerst nog geholpen moesten worden. Zodoende was het vijf over elf voor we allemaal bij de bureauhouder klaar waren. We moesten om elf uur binnen zijn, maar dat ging al slecht. De secretaris zou ook wel op bed liggen. Gelukkig waren er nog een paar jongens bij uit 't dorp en dezen namen onze briefjes mee naar de secretaris. Wij reden overal binnendoor naar huis. Vannacht durfden wij allemaal weer thuis te slapen. De schrik was voorlopig weer geweken. De volgende morgen gingen we om half negen weer op stap. 't Was een echt hondeweer, want 't waaide en regende of 't wel najaarsweer was. Maar ja, daar mochten we niet naar kijken anders kwamen we niet klaar voor half een. Piet van Graorte en Ties Mallens zouden vast naar Tilburg rijden om te kijken of alles veilig was en om ons de weg te wijzen als we in Tilburg kwamen. Piet zei Gerrit nog eens goed de wacht aan om toch op te schieten en onderweg

niet te treuzelen want anders ben je er niet op tijd. Om kwart voor negen waren we al bij 't raadhuis. De burgemeester en de secretaris en Sjef Robben zaten al van half acht af te vergaderen. Waarover ze eigenlijk moesten vergaderen en wat voor een bewijs we zouden krijgen van de burgemeester wisten we niet. Wel wisten we dat hij veel liever had dat ze heel Udenhout naar Duitsland brachten dan zelf ook maar enig risico te nemen dat hij "overhoop" zou komen liggen met de Duitse instanties. We hadden al een uur gewacht en we wisten nog evenveel als toen we kwamen. Eindelijk om goed tien uur kwam de secretaris in de deuropening staan en had voor ieder van ons een briefje, door de burgemeester ondertekend. Mijn briefje luidde als volgt: "Ondergetekende verklaart, dat het gezin bestaat uit: vader 54 jaar, moeder, 4 meisjes en 6 jongens, waarvan Marinus, laatstgenoemde, de derde zoon is. A.M. de Klerk, burgemeester van Udenhout. Nou ik zou hem de strot wel door hebben willen bijten. De bureauhouder had mij een bewijs gegeven dat ik thuis onmisbaar was en hij schreef daar zo'n papiertje dat ik de derde zoon was dus dat ik toch wel gemist kon worden. Hadden ze daar meer dan twee uur voor vergaderd?. Dat had ik zelf in Tilburg wel kunnen vertellen. Bij de andere jongens was 't precies 't zelfde. Geheel ontevreden over deze handelwijze en scheldend op de burgemeester reden we naar 't bureau te Berkel en gingen ons oude "Ausweis" halen en reden toen zo hard we konden naar Tilburg. Piet van Graorte en Ties Mallens waren ondertussen al twee keer van den Heuvel 75a naar de Nieuwlandstraat 40 gereden. Twee keer waren ze al bij de Heer Vrijsen geweest en deze zei:"als ze voor half twaalf niet hier zijn kan ik ze niet meer helpen". De angst sloeg Piet van Graorte weer om 't hart. Om kwart over elf kwamen wij doodmoe in Tilburg aan. We waren nog niet van ons fiets of Piet van Graorte kwam op Gerrit toegesprongen, wit en bezweet van angst en kwaadheid over ons lang wegblijven. "Schiet toch potverdulme wat op jô, ge kunt na half twaalf niet meer terecht. Kom op. Rijd mij maar na." Piet zat al op zijn fiets en met zijn buik op 't stuur begon hij te rijden alsof hij stapelgek geworden was. Gerrit was een meter of tien achter hem en wij weer een twintig meter achter Gerrit, stiekem lachend omdat Piet net deed of ie gek geworden was. Opeens sprong Piet van zijn fiets en zei: "Potverdulme nou ben ik nog verkeerd gereden ook." Vlug draaide hij zijn fiets weer om en met zijn buik op 't stuur rende hij weer voor ons uit. Toen we bij mijnheer Vrijsen kwamen zette hij overal zijn handtekening en "vrijstelling" op onze briefjes. Met dat briefje moesten wij ons eigen gaan melden op 't arbeidsbureau, Heuvel 75a. Daar gaven we al onze papieren en bewijzen af en we kregen direct allemaal een bewijs van voorlopige vrijstelling met de stempel van 't arbeidsbureau. Uitgelaten blij gingen we met onze voorlopige vrijstelling naar huis. Hoelang we vrijstelling hadden wisten we niet, maar we dachten en zeiden onder elkaar: "Dat zal wel tot den oogst zijn". Maar spoedig zouden we ondervinden dat 't anders was. Reeds donderdag daaropvolgend kregen we weer allemaal een oproep dat we vrijdag 25 juni tussen 9 en 12 uur voor de middag ons moesten melden aan 't Gewestelijk arbeidsbureau te Tilburg, Heuvel 75a. Direct was er weer dezelfde angst en zenuwachtigheid als eerst. Piet van Graorte was aan 't hooi binnen halen en zodra de brief met de oproep kwam staakte hij direct. Er werd weer beraadslaagd wat er nu gedaan moest worden. Er werd direct weer besloten dat Piet van Graorte en Ties Mallens naar Tilburg zouden gaan, naar mijnheer Vrijsen om te vragen wat de oorzaak van deze oproep was. En daar kregen we het ontmoedigende antwoord te horen:"Ja, ik zat zelf bijna in 'den bak'. Ik had van de Duitse instanties opdracht gekregen dat ik maar 6 vrijstellingen mocht geven in heel het rayon Tilburg. Nu had ik het er maar op gewaagd om er 240 uit te schrijven. Toen ik er echter mee bij de Duitsers kwam deden ze zo geweldig lelijk alsof ze me wel op zouden vreten. Met wat mooi praten heb ik het er af gebracht dat ze me niet in 't kamp opsloten. Toen hebben de Duitsers al de jongens die ik vrijstelling had gegeven weer direct opgeroepen". "Dus", ging hij verder, "er is niets aan te doen ze zullen wel allemaal weg moeten. Ik zou ze echter een goede raad willen geven. Ze moeten zich gewoon melden en de papieren voor Duitsland in ontvangst nemen en daarna onderduiken".

Met deze boodschap kwamen ze in de Biezenmortel terug. Toen werd er besloten dat ieder van ons zijn eigen weg maar zou gaan. Dus ging ik vrijdagsmorgens maar alleen op pad. Thuis zeiden ze: "Ge gaat toch zeker niet, duik toch onder." Moeder sliep er 's nachts niet van en vader leed er ook mee. Maar wie het me ook vroeg, steeds was m'n antwoord: "Ja, ik ga naar Duitsland, wat zou ik anders doen." "Ge bent gek man, ik snap niet wat je gaat verzinnen." Ik zei echter niet veel want ik had al lang het plan gemaakt om onder te duiken zonder dat 't iemand wist. Dan kon ik zeker niet verraden worden en bestond er dus geen gevaar om opgepikt te worden. Waar ik naar toe zou duiken wist ik nog niet. Afijn ik ging me melden op de aangegeven tijd. Eerst ging ik nog naar rector van Teeffelen van Huize St.-Vincentius en deze beloofde om te proberen mij nog vrij te krijgen. Hij schreef een flinke brief en daarmee ging ik naar Tilburg met de zoete hoop straks met een geldig "Ausweis" terug te komen. Maar die hoop zou niet in vervulling gaan. Toen ik me meldde was het eerste wat ik te horen kreeg: "Ja, ge zult naar Duitsland moeten." Toen liet ik mijn brief zien. Hij las hem en zei: "Daar moet ge mee bij den Duitser zijn op kamer 4." Deze mof was een beest van een mens. Tegen hem praten kon je helemaal niet, ternauwernood kon ik mijn brief afgeven. Na een uur gewacht te hebben kreeg ik de brief terug en moest er mee naar een zekere mijnheer Klop. Deze las hem en zei: "Het zal je niet baten jô, ge moet naar Duitsland." Toen kreeg ik een kaart en daarmee moest ik naar boven waar ik al de papieren kreeg die ik nodig had om naar Duitsland te vertrekken. Ik kreeg ¦.4,-- reisgeld en moest Dinsdagmorgen om half negen in Tilburg of Oisterwijk aan 't station zijn. Ik moest mijn distributiebescheiden inleveren en kreeg een bewijs waarop ik in Duitsland andere distributiebescheiden zou krijgen. Toen ik thuis kwam begon moeder te schreien en zei: "Ga toch niet jongen dan moeten ze mij maar halen." Ik zei echter niets, want ik mocht mijn plan dat ik opgemaakt had niet verraden. Mijn plan was om alles klaar te maken voor mijn vertrek en dan een goed onderkomen zoeken. Waarheen wist ik niet. Ik had al wel een dag of vijf Toon Willems in m'n gedachten. Hij was een oude kennis van ons en woonde in Oisterwijk op de "Locht" helemaal achter in de hei. Ik besloot daarom om er 's zaterdagsmiddags heen te rijden. Onderweg hield me Kees van Oom Jan van den Bersselaar uit den Berkhoek aan. Zeg Ties al ge niet goed weet waarheen dan kun je gerust naar ons komen.

't Was nu **Dinsdagmorgen 29 juni**. Ik trok mijn goede kleren aan. Eten had ik vanmorgen niet veel nodig, het smaakte me niet. Ik bond mijn koffer op mijn fiets en na alles nog eens nagekeken te hebben was 't bijna kwart voor acht. Ik nam afscheid met een "tot ziens" en daarna vertrok ik. Moeder en m'n zusters schreiden me na. Onze Jan zou me een eind wegbrengen. Onderweg werd er heel weinig gesproken. Als ik onderweg vrienden of kennissen tegenkwam, zwaaiden ze nog een keer en gingen me dan hoofdschuddend na staan te kijken alsof ze zeggen wilden:"ik begrijp toch niet dat hij niet onderduikt". Toen we nog een minuut of tien van 't station af waren zei ik tegen Jan: "nu kun je wel omdraaien ik ga liever alleen". Ik nam afscheid van hem en zwijgend reed hij terug, niet begrijpend waarom ik hem om liet draaien. Ik reed gauw door naar Moerenburg waar ik binnen kon komen zonder te worden opgemerkt. Ik werd hartelijk verwelkomd. Moerenburg sloot de deur en ik deed de koffer van mijn fiets. "Nu moet je het uw eigen maar eens zo makkelijk mogelijk maken". zei hij. Ik mocht heel den dag op zijn kantoortje zitten in een leunstoel. Ik had heel den dag genoeg te eten en te drinken daar zorgde Mevrouw wel voor. Ik bracht de dag door met lezen, roken en praten. 's Middags had ik nog een dutje gedaan en toen ik wakker werd stond er een ben met erwten voor me om te peulen. 's Middags kwam Toon van oom Jan uit den Berkhoek een damesfiets en een hoed brengen. Een bril zou ik van Moerenburg krijgen. 't Was 's avonds half elf, eer ik er erg in had. Ik had me geen ogenblik verveeld. Toen ging ik me klaar maken voor de reis naar den Berkhoek. Ik zette een hoed op en een bril en zodoende was ik bijna onherkenbaar. Ik nam

afscheid en bedankte ze nog eens voor hun medewerking. Toen reed ik op mijn dameskarretje naar den Berkhoek. M'n eigen fiets liet ik bij Moerenburg staan, die zou door een van mijn broers gehaald worden. Mijn koffer liet ik ook daar. Den inhoud zou 's anderdaags wel door Toon van oom Jan gehaald worden. Het huishouden van oom Jan bestaat uit: Oom Jan, Tante Mina, Kees, Toon, Jos die nu in 't ziekenhuis lag, omdat hij geopereerd was aan de blindedarm, en Jans. Verder hadden ze nog een knecht: Kees Smits en een arbeider Pierre Baart, die ook ondergedoken was en dan kregen ze Anna van Tante Kee nog drie dagen in de week voor arbeidster. Tegen elf uur kwam ik dan zonder onderweg moeilijkheden gehad te hebben bij oom Jan aan. Ik was overal binnendoor gereden dus had ik weinig volk ontmoet. Ik werd bij oom Jan hartelijk verwelkomd. Ze moesten lachen dat ik er zo vermomd uitzag. Alles moest nog eens in geuren en kleuren verteld worden. 't Was half twaalf eer we naar bed gingen. Ik mocht voorlopig langs Toon slapen zolang Jos nog in 't ziekenhuis lag. Ik was blij dat ik eindelijk weer rustig te bed lag en dat alles zo goed was gegaan. Ik had een paar zware dagen achter de rug die ik nooit meer vergeet.

Woensdag 30 juni 1e dag van mijn onderduiking bij oom Jan. Zodra ik op was werden alle deuren gesloten en terwijl ik koffie zat te drinken werd er een laken voor 't raam gehangen opdat me niemand van buiten af kon zien. De zolder was mijn verblijfplaats voor heel de dag. Daar kon ik zo lang als ik me schuil moest houden allerhande werk doen zoals fietsen poetsen, aardappelen schillen, erwten en bonen peulen, zakken stoppen, schoenen poetsen enz.

Donderdag 1 juli 2e dag. Na met gesloten deuren koffie gedronken te hebben moest ik naar de schuur om m'n eigen te gaan wegen.Ik woog precies 120 pond. We zullen je over een week weer eens wegen zei Jans, 'ns kijken of je hier vetter wordt. Als er volk kwam moest ik me heel stil houden anders hoorden ze dat er volk op zolder zat en dan zouden ze maar verdenkingen opperen.

Vrijdag 2 juli 3e dag. Na koffie gedronken te hebben moest ik met Jans en Anna de stal schoon maken. De staldeuren hadden we gesloten of met touwen dichtgebonden zodat me niemand kon verrassen door plotseling op de stal te komen. Na de middag kwam meneer kapelaan op bezoek. Tante Mina vertelde hem wie en wat ik was en toen kwam hij me op de stal eens opzoeken. "Zo meneer den duikelaar" zei hij lachend. Ik groette hem ook en toen werd er links en rechts gepraat en eindelijk werd er besloten dat hij me af en toe de H. Communie thuis zou brengen. Wanneer en hoe laat zou hij de volgende keer wel afspreken als hij me weer eens op kwam zoeken. Het was bijna avond voor de stal klaar was en zodoende was de dag om voor ik er erg in had. Er was een paar keer volk geweest maar dan was ik maar gauw in de schuur gaan staan.

Zondag 4 juli 5e dag. Na wat gegeten te hebben ging ik op zolder een uur op m'n knieën zitten bidden en woonde in gedachte een H. Mis bij omdat ik het in werkelijkheid niet kon.

Dinsdag 6 juli 7e dag. Tegen de middag kwam Pater Gaudiosus me eens opzoeken. Hij had ze thuis een beetje weten te sussen en vader en moeder laten horen dat ik toch niet naar Duitsland was. Maar moeder wou het niet begrijpen en geloofde de Pater nog niet erg. Ik vertelde tegen de Pater dat meneer Kapelaan me ook opgezocht had en vertelde meteen wat ik daarmee afgesproken had. Dat vond hij direct goed, dat was voor hem gemakkelijk en als de kapelaan kwam liep 't niet zo in de gaten dan dat de Pater kwam. We spraken af als ik brieven naar huis wou schrijven dat ze iemand van Oom Jan wel naar de paters zou brengen en dan zou Pater Goudiosus wel voor de rest zorgen zodoende wisten ze thuis toch niet waar de brieven vandaan kwamen.

Woensdag 7 juli 8e dag. De kapelaan scheen het geroken te hebben dat er lekkere gebakjes en chocola klaar stonden. Hij kwam echter om af te spreken wanneer hij 't best de H. Communie thuis zou brengen. We besloten dat hij a.s. dinsdag 13 juli Ons Heer thuis zou brengen en de biecht horen. Verder spraken we af dat hij dat alle veertien dagen zou doen.

Vrijdag 9 juli 10e dag. Jos was juist aan het vertellen dat ik 's middags maar net op zolder was toen oom Joan op bezoek kwam. Opeens hoorden we allemaal de heldere bekende stem van .. m'n moeder. We kunnen er toch wel in al sluiten jullie de zaak. Toen ze dat zei was ze nog op de geut. Tante Mina ging haar vlug tegemoet en trok de kamerdeur half mee dicht. Verdomme vlug weg zei Jos zachtjes. Vlug en geruisloos ging ik in Jans der kamertje. Deed de deur dicht en hield mijn hand op de klink. Ik stond te beven zo was ik plotseling geschrokken. Mijn moeder, ons Rie en onze kleine Corrie kwamen de kamer binnen. We zijn maar door 't schuurdeurtje gekomen zei moeder. Ik kon goed aan de anderen horen dat ze ook een beetje van streek waren. We waren allemaal een beetje geschrokken. Moeder ging op een stoel zitten vlak tegen de deur waar ik achter stond, trillend van spanning. Ik vreesde elk ogenblik dat ze de deur open zou proberen te doen om haar mantel daar neer te leggen. Dat voorzagen de anderen in de kamer gelukkig ook. Het gelukte Tante Mina om ze voor de deur weg te krijgen in de grote stoel 'n meter of drie van de deur af. Toen ging Jos direct heel breed voor de deur zitten en liet de anderen achter de tafel gaan zitten. Mijn drinken dat ik had laten staan dronk Jos gauw uit en mijn boterhammen schoof Kees Smits gauw voor zich. Zodoende was elk spoor uitgewist. Drie kwartier heb ik zo in 't kamertje gestaan met m'n hand op de klink zonder me te bewegen in de grootste spanning. Mijn hand was spierwit. Heel het bloed was er uitgezakt. Soms moest ik mijn keel dichtknijpen om niet te hoesten. 't Waren een hachelijke drie kwartier. Toen ze koffie gedronken hadden namen ze moeder mee naar de jonge kippen en de meisjes mee naar de kersen. Zodoende kreeg ik even vrij spel en vluchtte gauw naar de zolder waar ik volkomen veilig was. Onder 't koffiedrinken had het moeder geregeld over mij gehad. Ze vond 't toch zo verschrikkelijk dat ze niet wist waar ik zat en dat ik in Duitsland zat en dat ze nog niets van me gehoord had enz.enz. Toen ze een kwartier later vertrokken heb ik ze op zolder na staan kijken door de raam. 's Avonds hadden we het er nog over dat het toch nog zo goed was uitgevallen en dat ze niets gemerkt hadden. Ja zei ik lachend 't is wel mooi als ge voor uw eigen moeder moet gaan vluchten. Ze moest eens weten dat ze nog geen halve meter van me af gezeten had. Na wat gepraat en gelachen te hebben gingen we om half elf naar bed. Pierre en ik hadden alle avonden de grootste lol. Dan lagen we te zingen, dan te stoeien en dan weer eens stil naar de ratten te kijken die er bij bosjes zaten en steeds voor de dakraam heen en weer liepen.

Zaterdag 10 juli 11e dag. Ik was vanmorgen om half tien op. Eerst had ik koffie gedronken en daarna heb ik weer in de schuur zitten boteren. Toen ik daar mee klaar was zei oom Jan: "Ik zou nu maar eens naar huis schrijven dan zijn ze thuis tenminste en beetje gerust." Ik ging naar de zolder en schreef twee brieven naar huis. De ene moest voorstellen alsof ik in Duitsland zat en de ander was voor vader en moeder opdat ze wat gerust zouden zijn omtrent mijn verblijfplaats. De brieven luiden als volgt:

Grünsnück 30 juni 1943.

Beste familie,

Eindelijk heb ik een half uur tijd om een brief te schrijven. Eerst zal ik je maar eens vertellen dat ik goed ben aangekomen. Gisterenavond zijn we in Kölndeutz dat is 't station vlak voor Keulen

aangekomen. We waren met vijftien man. Bekenden waren er geen bij. Ik was de enige boerenzoon. We hebben vannacht in barakken geslapen. Vanmorgen om half zeven moesten we er uit. We kwamen toen onder leiding staan. We kregen ieder een stuk kuch en verder moesten we ons eigen eten bijvatten. Om half tien gingen we naar 't arbeidsbureau ons eigen melden. Daar kregen we een kaart waar op stond waar we heen moesten. De anderen moesten links en rechts Duitsland in naar verschillende fabrieken. Ik moest naar een boer. Hij heet Karl Snückheim in 't dorpje Grünsnück twintig kilometer van Keulen af in 't Rijnland. Om half zeven ben ik hier aangekomen. Ik werd tamelijk goed onthaald. Er werd koffie voor me gezet en toen heb ik eerst eens flink koffie gedronken. Er is op 't ogenblik niemand thuis dan een vrouw en vier kleine kinderen. Of de man naar d'n akker was of onder dienst heb ik nog niet gevraagd. Hiermede heb je zowat heel m'n wedervaren sinds gisterenmorgen. Als ik thuis kom zal ik het allemaal nog wel eens precies vertellen hoe het gegaan is. Dat kan ik natuurlijk niet allemaal schrijven. Ik heb er tot nog toe goede moed op dat het met mij nogal zal loslopen. De volgende keer schrijf ik wel weer eens wat ik moet doen en hoe ik het maak. Doe familie vrienden en kennissen de groeten mee en ontvang verder vele groeten van mij Uw zoon en broer:

Marinus.

Beste ouders,

't Is nu al een dag of tien geleden dat ik 's morgens gepakt en gezakt ben vertrokken naar Oisterwijk naar 't station. Ik heb 's morgens mijn fiets bij Moerenburg neergezet en ben toen opgeruimd en met een vrolijk gezicht vertrokken. Ik ben vertrokken ja, maar niet naar Duitsland zoals ik altijd en tegen iedereen gezegd heb.Ik ben op een goede plaats bij goede mensen terecht gekomen. Hoe ik het gedaan heb en met welke trein ik vertrokken ben zal ik later nog wel eens vertellen. Ik heb hier eten genoeg. Toen ik hier ben gekomen had ik me gewogen en precies een week later weer en ik ben twee pond zwaarder geworden. Dus ge zult wel begrijpen dat ik op een goede plaats ben waar ik niets tekort kom en ook niet ongerust hoef te zijn. Ik ga alle veertien dagen te biechten en te Communie dus m'n plichten vervul ik ook nog goed. Ik heb overdag goed m'n verzet met allerlei werkzaamheden. Ik help mevrouw met aardappelenschillen, erwten peulen, moffenbonen peulen enz.enz. Ik verveel me geen ogenblik. Ik ga 's avonds om elf uur naar bed en ik kom 's morgens om negen uur of half tien op. Dan ga ik 's middags nog een goeien toer slapen dus ik heb het reusachtig goed. Ik hoop dat deze brief je weer heel wat gerust zal stellen. Er mag hem echter niemend lezen als jullie beiden. Als je hem gelezen hebt moet je hem direct opstoken. Nu vader en moeder houd moed en laat hopen dat het dit jaar nog afgelopen is. Ontvang verder veel groeten van uw zoon:

Marinus.

Toen ik klaar was met schrijven deed ik de brieven bij elkaar in een enveloppe en gaf ze aan Kees die ze 's anderdaags naar Pater Gaudiosus zou brengen en die zou er verder wel voor zorgen.

Dinsdag 13 juli 14e dag. Om kwart voor tien kwam Jans me wekken. Ik deed m'n zondagse kleren aan want ik moest te biechten en te communie. In de voorste kamer werd alles in gereedheid gebracht om Ons Heer te ontvangen. Om kwart voor elf kwam meneer Kapelaan over. Het was aan z'n uiterlijk niet te zien dat hij Ons Heer bij zich had want hij had geen stool aan. 't Moest allemaal in 't geheim gebeuren. Ik vond het wel erg vreemd om zo bediend te worden terwijl ik zo gezond was als een vis. 't Was de eerste keer in m'n leven dat ik de H.Communie thuis kreeg. Maar ja ik mocht niet gezien worden, door niemand, dus kon ik 's Zondags ook niet naar de kerk en moest ik

thuis wel eens biechten en communiceren. Tegen avond kwam Jos thuis. Hij was naar ons thuis geweest in den Biezenmortel. Daar vertelden ze hem direct dat ik geschreven had. Ze lieten hem direct den brief lezen, ze waren er vol van. Jos hield zich natuurlijk alsof hij nergens van wist.

Woensdag 14 juli 15e dag. Tegen den avond heb ik nog geboterd. 's Avonds vertelde Toon dat hij onze Kees gezien had. Hij was naar Tilburg geweest zich gaan melden en moest a.s. Maandag weg. Wat hij echter doen zou, zou ik later wel eens vernemen. Maar in elk geval niet naar Duitsland gaan.

Vrijdag 16 juli 17e dag. Tegen de middag kwam me Pater Gaudiosus nog eens opzoeken en bracht een brief mee van mijn moeder.

Zondag 18 juli 19e dag. Ik was om negen uur opgestaan. Na me gewassen te hebben heb ik op de zolder op m'n knieën een H.Mis bijgewoond. Toen ik koffie gedronken had heb ik op zolder nog wat jacht gemaakt op de ratten.

Maandag 19 juli 20e dag. Ik was 's morgens om half tien op. Toen ik koffie gedronken had heb ik eerst op zolder bonen uitgezocht. Daarna heb ik m'n brieven waarmee ik gisteren begonnen was om naar huis te schrijven afgewerkt. De eerste was weer een zogenaamde brief uit Duitsland en de tweede weer voor mijn ouders als antwoord op moeders schrijven en verder nog een klein briefje aan Pater Gaudiosus waar de brieven natuurlijk eerst heen gingen. 's Middags gaf ik ze Toon mee die ze op post gooide. Zodoende waren ze 's anderdaags al bij de Paters.

Vrijdag 30 juli 31e dag. Nadat ik de schoenen had gepoetst ben ik weer met Kees naar de tabak gegaan. We zouden door 't schuurdeurtje uitgaan zoveel te minder kans was er dat ze me zagen. Net dat we buiten wilden komen kwam Hanneske van Laarhoven achter 't huis gereden. We gingen vlug terug en Kees liep hard naar de geut en bang dat hij me door de geutraam zou zien kroop ik op handen en voeten naar de zoldertrap en toen vlug naar boven.

Zondag 1 augustus 33e dag. Toen ik me wilde gaan wassen kwam er net volk aan huis gereden. Ik ging vlug de zolder op waar oom Jan me brood en koffie bracht. Toen ik dat op had, heb ik weer in gedachte een H.Mis bijgewoond om zo goed te maken wat ik eigenlijk verzuimde. 's Middags werd er verteld, dat er twee Udenhoutse jongens opgepikt waren n.l. Frans Verzijden en een van meester Verburgt (Bedoeld is meester Van den Burg).

Donderdag 5 augustus 37e dag. Elke dag werden er jongens opgepikt. Dan in Tilburg, dan in Oisterwijk, dan weer in Helvoirt. 't Was voor alle jongens van lichting '23 en '24 gevaarlijk om buiten te komen. Er werd zelfs beweerd, dat de geheime Duitse Polizei in een overal gekleed zo de akkers in kwamen of daar nog jongens aan 't werken waren. Ook werd er gezegd dat de Polizei met pistool of geweer 't koren inschoten om er zo de jongens uit te drijven, als er zich verscholen hielden. Als ze dan jongens gevangen hadden werden ze direct op transport gesteld naar Duitsland of naar Ommen naar 't kamp waar ze een ware marteldood tegemoet gingen. In Vught was 't al meer dan erg, maar in Ommen was 't toch nog veel erger. Daar werden alle dagen een kleine honderd mensen doodgeslagen terwijl er in Vught een kleine zeventig per dag omkwamen.

Zondag 8 augustus 40e dag. Toen het avond geworden was en we gegeten hadden, moest Pierre gaan vertrekken. Oom Jan durfde hem niet langer onder dak te houden. Pierre Baart was een gewone burgerjongen die door den oorlog zonder werk geraakt was. Nu werkt hij al een paar jaar als boerenarbeider een dag of drie bij oom Jan. Hij had zich een paar maanden geleden ook moeten melden bij 't arbeidsbureau te Tilburg doch hij had dat niet gedaan en was dus eigenlijk ook een onderduiker. Sindsdien werkte hij alle dagen bij oom Jan en sliep er ook. 's Zondags ging hij wel niet fietsen en bleef zoveel mogelijk van de weg af, maar door de week werkte hij gewoon mee in d'n akker. Dat alles ging goed tot er een keer of drie in de krant kwam staan dat alle werkgevers die personeel hadden van lichting '24 en '23 en niet voorzien waren van een "Ausweis" deze personen onverwijld aan moesten geven bij 't arbeidsbureau. En als ze dat niet deden stonden er zware straffen te wachten b.v. Ommen of Vught. Toen begon oom Jan zich bang te maken en durfde eindelijk Pierre helemaal niet meer te houden, omdat hij bang was voor verraad. Mij konden ze niet verraden omdat niemand wist dat ik hier was. Maar van Pierre wist het zowat heel Udenhout. Daarom had oom Jan besloten en hem gezegd dat hij vandaag moest vertrekken. We maakten hem met z'n allen wijs dat ik morgen ook vertrok. Zodoende kon hij me toch nooit verraden. Ik had hem goed op 't hart gedrukt dat hij nooit tegen iemand een woord over mij mocht reppen. Nu dat beloofde hij en ik geloof dat hij wel woord zal houden. Ik waarschuwde hem om toch voorzichtig te zijn dat hij niet opgepikt werd en ook zich niet te gaan melden. Daarna nam hij van ons allen afscheid, bedankte oom Jan voor al dien tijd dat hij hier was geweest en vertrok. Nu moest ik alleen naar 't schoor. 't Was wel niet zo plezierig om alleen bij de ratten te slapen maar dat zou wel wennen. Ik sliep liever bij de ratten dan bij de moffen.

Woensdag 18 Augustus 50e dag. Voor de middag was oom Jan naar ons thuis geweest. Ze vertelden tegen oom Jan gewoon dat ik niet in Duitsland zat. Dat vader was gaan zoeken en dat ik maar naar huis moest komen. Weet ge dan helemaal niet waar hij kan zitten zei Oom Jan met een "stalen" gezicht.

Zondag 22 augustus 54e dag. Na de koffie hebben Jans en ik de radio weer speelklaar gemaakt in een smokkelhok waar niemand hem ooit zou gaan zoeken. Zodoende was er m'n bidden bijna bij ingeschoten want om kwart voor twaalf moesten we weer naar de berichten luisteren. Deze week was Sicilië genomen door de Engelsen en Amerikanen na een 38 dagen veldtocht. In Rusland verloor den mof in drie dagen een miljoen aan manschappen, 4600 vliegtuigen en duizenden kanonnen en vervoermiddelen. Dus Duitsland was flink aan de verliezende hand. Om een uur of half zeven kwam Pierre Baart op bezoek.

Maandag 23 Augustus 55e dag. Na de middag kwam onze Jan om appels te halen. Ik had hem zo lang ik in "ballingschap" leef nog niet gezien. Onze Kees ging gewoon nog dorsen vertelde onze Jan. Nou 't was toch wel gewaagd. De vorige week was hij thuis mee aan 't dorsen toen men hem kwam waarschuwen dat de overvalwagen in Udenhout was. Toen is hij maar gauw de bossen ingevlucht.

Zaterdag 4 september 67e dag. 's Morgens om zes uur kwam Jans al kijken of ik nog leefde. Nou ik was nog springlevend. Ik had goed geslapen en er was heel de nacht niets bijzonders gebeurd. Of er op andere plaatsen wel iets gebeurd was weet ik nog niet maar dat hoor ik de eerste dagen wel. Ik was tot negen uur blijven liggen omdat er 's morgens vroeg ook nog wel 'ns gevaar dreigt. Maar toen 't negen uur was, was er nog niemand bijzonders geweest. Toen kwam ik maar

weer uit mijn schuilplaats te voorschijn. Overdag zou er wel geen moffenwagen komen. Om goed vijf uur kwam mijnheer Kapelaan weer op bezoek. Hij vertelde dat ze heel de nacht in Helvoirt gezocht hadden. En ondanks dat ze allemaal gewaarschuwd waren hadden ze er toch nog drie opgepikt. Verder zei de kapelaan dat iedereen moest proberen uit Duitsland te blijven. De gevaren voor de ziel waren er nog groter dan die voor 't lichaam. Hij had een man gesproken die uit Duitsland ontvlucht was. Deze vertelde dat hij een tijdens een bombardement in de schuilkelder zat en dat hij terwijl er links en rechts over al de bommen vielen, zeven keer achter elkaar door zeven verschillende vrouwen en meisjes beproefd werd om met hun onkuisheid te doen. Er waren ook mannen die daar trouwden en daardoor weer kans kregen om te vluchten wat ze dan ook een week of drie nadien ook deden. Het was er zo vuil, zo gemeen, zo slecht in Duitsland dat 't met geen pen te beschrijven is. Dus was 't zaak daar weg te blijven zo lang men kon.

Donderdag 16 September 79e dag. Om een uur of zeven kwam Pater Gaudiosus op bezoek. Hij bracht me een heuglijke tijding n.l. dat ik hoogstwaarschijnlijk morgen een "Ausweis" zou krijgen en dat ik dan onmiddellijk naar huis zou kunnen vertrekken. Nou ik zou wel tegen de zolder aan hebben kunnen springen zo blij was ik. Wie voor een "Ausweis" zorgde? Dat deed mijnheer Vrijsen waarvan ik in 't beging van dit boek gesproken heb. Die mijnheer Vrijsen was bij ons, toen de Pater ook bij ons kwam. Onze Vader vertelde tegen de Pater wie mijnheer Vrijsen was. Na wat links en rechts gepraat te hebben kwamen ze tenslotte op 't onderwerp of er voor mij ook nog een kans was op 'n "Ausweis" (vrijstelling). De Pater en mijnheer Vrijsen gingen even samen in een kamer en toen beloofde Vrijsen dat ik ook een "Ausweis" zou krijgen, daar zou hij voor zorgen. Vader moest 't morgen maar komen halen. Hij moest m'n persoonsbewijs meebrengen. Ik gaf de Pater m'n persoonsbewijs mee en als alles liep zoals 't moest dan zou de Pater morgen na de middag m'n "Ausweis" komen brengen. En zou ik morgenavond naar huis kunnen gaan en voortaan veilig rondlopen. Maar ze zouden thuis of nergens niet mogen weten waar ik gezeten heb in deze elf weken. Dat moest geheim blijven tot na de oorlog, zodat Oom Jan helemaal geen risico behoeft te hebben.

Vrijdag 17 September 80e dag. Meneer Kapelaan komt op bezoek. Hij was 't er nog niet helemaal mee eens dat ik ging. Hij waarschuwde me om toch vooral nog voorzichtig te zijn en eerst nog eens aan de Pater te vragen of dat er toch helemaal geen gevaar was. Toen kwam Pater Gaudiosus met m'n "Ausweis". Maar hij bracht slecht nieuws mee. Ze waren bij ons thuis 'n uur geleden naar mij wezen vragen. Met tien man waren ze in Udenhout aan 't controleren, vijf groepjes van twee. Ook hoorde ik nog vertellen dat de overvalwagen ook in Udenhout was. Toen dan die twee bij ons thuis kwamen en aan Moeder vroegen waar ik was antwoordde ze direct dat ik in Duitsland was en met een ging ze naar de kast en haalde die z.g,. Duitse brief, die brief die ik geschreven had toen ik veertien dagen weg was. Die brief liet ze de heren zien en toen waren ze tevreden. 't Gehucht "Grünsnück" bestond zeiden ze. Nou als ze nog nooit gelogen hadden dan weet ik zeker dat ze 't nou deden, de jakhalzen. Die naam "Grünsnück" had ik maar uit m'n duim gezogen. Toen ze den brief gelezen hadden waren ze tevreden en vertrokken ze. Ze waren nog op verschillende plaatsen meer geweest. Ze waren ook om Gerrit Verhoeven geweest. Deze was echter niet thuis maar hij had toch 'n "Ausweis". Doch ze geloofden er niets van en ze namen z'n stamkaart mee en die moest hij morgen persoonlijk in Tilburg op 't Arbeidsbureau komen halen. Deed hij 't niet dan kreeg hij geen bonnen meer en dan was hij ook een onderduiker net zo goed als ik. Maar met dat al ik mocht niet naar huis. Ik had nu wel een "Ausweis" net zo goed als de andere Biezenmortelse jongens maar nu had moeder gezegd dat ik in Duitsland zat en ik zou vandaag of

morgen thuis rondlopen met 'n "Ausweis" in m'n zak. Dus dat klopte niet. Ik zou nu nog maar enkele dagen wachten tot dat 't weer rustig was en tot we wisten hoe 't met Gerrit Verhoeven afgelopen was. 't Was wel een hele tegenvaller voor mij, maar ja er was niets aan te doen. Als ik de moffen met heel hun aanhang ooit verwenst heb dan heb ik 't toch wel op dit ogenblik gedaan.

Maandag 20 September 83e dag. Tegen avond heb ik m'n koffer ingepakt want ik verwachtte alle dagen Pater Gaudiosus met m'n fiets.

Dinsdag 21 September 84e dag. Gisteren was meneer Kapelaan nog op bezoek geweest. Hij kwam 'ns kijken of ik weg was en hij vertelde dat er heel 't dorp door druk gepraat werd over die brief die mijn moeder aan de twee heren had laten lezen toen ze om mij kwamen. Om vier uur kwam er een controleur, een zekere meneer de Vries uit Haaren om de boerderij te controleren. Hij vond de boter die we vanmorgen geboterd hadden en ook 't boterstaafje dus daar zat een flink verbaal aan. Om zeven uur kwam Pater Gaudiosus. Hij bracht m'n fiets mee en zei dat de dag der bevrijding gekomen was en dat ze thuis met spanning zaten te wachten. Toen 't avond geworden was vertrok ik. Ik voelde me helemaal als een vreemde toen ik weer op de baan kwam. Maar ik was nu weer toch weer vrij.

Leve de vrijheid.

Razzia's

Bij de familie Van Ingen in de Groenstraat waren op een gegeven moment de zonen ondergedoken, omdat ze anders naar Duitsland moesten. Als ze thuis waren, was er grote angst voor razzia's. Als er een razzia op komst was, dan kwam de heer Stein van Huize St.-Vincentius het bij de familie Van Ingen zeggen. Ook anderen werden dan verwittigd en zo kon het gebeuren dat ze met wel twintig personen de nacht doorbrachten in een oude bus die achter in de Achterste Sticht (een zijweg van de Groenstraat) stond. Ook vervelend was, dat de familie geen bonnen kreeg voor eten en kleding voor hun zonen. Daarom moest er op allerlei manieren wat te eten worden gezocht.

In Biezenmortel stond in de oorlogstijd Jan van Iersel bekend als de koning van de hei. Met een grote heiploeg met een gespan van 4 of 6 paarden heeft hij grote lappen heide in cultuur gebracht. In de zomer van 1944 stuurde hij zijn knecht Harrie van Wijk met een ploeg naar een karwei in Helvoirt. Toen Harrie door het dorp kwam met zijn paarden en de ploeg belandde hij midden in een razzia. Hij werd opgepikt en in een Duitse vrachtwagen geduwd. Bij de drie S.S.'ers was ook een Duitse luitenant, die de ploeg ging bekijken. Toen vroeg hij aan zijn ondergeschikten: "Wie is de gebruiker van deze ploeg?". Harrie werd uit de auto gehaald. De luitenant zei: "Dit is een ploeg uit de fabriek van mijn vader. De ploeg mag hier niet blijven staan. Fahren!". Harrie mocht doorrijden.

Een slachtoffer van een razzia was Piet de Jong, die destijds op een boerderij aan de Zandkant woonde, op de grens van Udenhout en Helvoirt. Op een zondagmorgen was Piet aan het werk op de mesthoop. Er kwamen N.S.B.'ers op de Zandkant, die bij buurman Frens van den Langenberg naar binnen gingen. Ze zeiden op zoek te zijn naar onderduikers op de boerderij van De Jong. In zijn onnozelheid wees Frens de boerderij van Marinus de Jong aan. De commandant liep naar de woning van De Jong en plaatste een wachtpost bij elke uitgang. Vervolgens opende hij een deur en

brulde: "Ausweis". Niemand in huis had een Ausweis. Toen volgde een huiszoeking, waarbij de hele inboedel overhoop werd gehaald. Toen ze niets vonden moest zoon Piet met de N.S.B.'ers mee. Lopend tussen twee soldaten werd hij naar Coppens in Biezenmortel gebracht en daar in een kolenhok geduwd. Daar was het wachten op een overvalwagen. Toen die arriveerde, kreeg Piet nog te drinken van moeder Coppens. Vervolgens werd hij samen met gevangenen uit Helvoirt naar het Groot-Seminarie in Haaren getransporteerd. Piet de Jong en Toon van de Hurk van Hoef ten Halve werden daar in een kamertje geduwd, waar voor beiden een bed gereed stond. Rond middernacht werden ze gewekt, ze werden gewassen en ingesmeerd tegen schurft. De volgende ochtend werden ze opgehaald voor verhoor door de Ortscommandant. Die ochtend had er op het seminarie een uitbraak plaats gevonden, waarbij diverse gijzelaars wisten te ontsnappen. De getergde Duitsers hebben de hele omgeving afgezocht. Ondanks de penibele situatie mocht Piet vertrekken. De vrouw van de Ortscommandant bracht hem buiten het gebouw en liep met hem mee tot voorbij de wachtpost bij de poort aan de rijksweg. Toen was hij vrij. Piet rende naar huis. Thuisgekomen was iedereen opgelucht. Enkele dagen later kwam er een S.S.'er bij Piet aan huis en vertelde, dat hij namens de Sicherheitspolizei kwam. Zijn boodschap was dat Piet zich in Den Bosch moest melden om te gaan werken in Duitsland. Maar Piet gaf geen gevolg aan de opdracht en was dus gedwongen onder te duiken. Van toen af aan sliep hij niet meer thuis, maar op de Helvoirtse Heide of in een werkschuurtje ergens in het veld. Enkele dagen later volgde op de Zandkant een grote razzia. Een linie van soldaten trok door de Oude Bosschebaan en zette alle zijwegen af, waarna de Duitsers naar binnen stapten. Dat speelde zich ook af bij de familie De Jong. Ook nu kon Piet geen Ausweis of andere papieren laten zien. Piet moest weer mee. Onder Duitse begeleiding ging het richting Rustende Jager, vervolgens door de duinen naar het buurtschap Fellenoord onder Drunen. Daar woonde toen Jantje van Kempen. Zijn boerderij was niet vrij van onderduikers, want toen de Duitsers naderden, sloegen daar een aantal mensen op de vlucht. Er vielen schoten. Jantje werd aangehouden en gedwongen om mee te gaan. Te voet moesten ze verder door de bossen richting Kaatsheuvel. Bij een café, in de buurt van de huidige Efteling, stond een overvalwagen gereed, die hen naar Den Bosch vervoerde. Op het bureau van de Sicherheitspolizei in de Willem-I-kazerne werden de gevangenen lang ondervraagd en vervolgens te voet afgevoerd naar het Huis van Bewaring. Toen de groep de Vughtse brug passeerde, fietste een Helvoirtse verpleegster (zuster Kluijtmans) voorbij. Zij herkende Piet, maar zei niets. De volgende ochtend werd Jantje voor ondervraging opgehaald. Hij werd zwaar verhoord en mishandeld. Hij schreeuwde van pijn. De volgende dag was Piet aan de beurt. Piet werd overgeplaatst en bij een groep mannen gedumpt. Bij al deze mannen was het haar afgeknipt. Ze waren gekleed in gevangeniskleren. Na drie weken gevangenschap kwam een Duitse soldaat Piet ophalen, gaf hem zijn burgerkleren terug en nam hem mee tot buiten de gevangenispoort. Daar stond een Duitse legerwagen gereed. Piet moest instappen en zag toen een bekend persoon in de wagen zitten. Het was de heer Van den Udenhout, de directeur van de melkfabriek van Helvoirt. De chauffeur bracht hen naar Helvoirt en liet hen uitstappen bij de melkfabriek. De directeur overhandigde Piet een Ausweis. De plotselinge vrijlating wordt toegeschreven aan de oplettende verpleegster die de verblijfplaats van Piet aan zijn moeder had gemeld.

Opgepikt door de Duitsers

Niet iedere jongen die de oproep om in Duitsland te gaan werken had gekregen, had het geluk zoals Harrie van Wijk en Piet de Jong of was zo gelukkig om een goed onderduikadres te hebben zoals

Ties van den Bersselaar. De kans om gepakt te worden was groot. Hierna volgen de verhalen van Toon Sontrop, Jan Brekelmans, Gerrit, Christ en Tiny Hamers, Pierre en Jo Baart, Jos Brekelmans, Bert Klijn en Dick Visser.

Toon Sontrop

Toon Sontrop, geboren op 1 juni 1923 is de zoon van smid Sontrop uit Biezenmortel, tweede uit een gezin van 9 kinderen. Toon volgde na de lagere school de ambachtsschool in Den Bosch. Na de inval van de Duitsers vond zijn vader het verstandiger dat de zoons, Toon en Piet, thuis meewerkten in de smederij. Om aan de Arbeitseinsatz te ontkomen dook Toon onder bij een boer in Oirschot, maar helaas de boerderij brandde af en in afwachting van een nieuw onderduikadres bleef hij thuis. In vrije uren hielp hij Peer Heijmans in de tuin. Terwijl hij daar mee bezig was, kwamen er twee Duitse soldaten bij hem en vroegen Toon om zijn Ausweis. Aangezien hij die niet kon tonen, hij was immers niet vrijgesteld om in Duitsland te gaan werken, werd hij meegenomen. Hij mocht niets van thuis meenemen. Te voet moest hij tussen de twee Duitsers naar het kruispunt in Udenhout lopen. Onderweg werd en passant Jan Brekelmans, uit de Groenstraat, gearresteerd, omdat ook hij geen Ausweis kon laten zien. Toen Toon het huis waar zijn zuster Ans woonde voorbijkwam mocht hij haar goedendag zeggen en kreeg van de dames Kruijssen, bij wie Ans inwoonde, een boterham. Jan Brekelmans mocht thuis nog een jas meenemen. Ze stonden samen te wachten bij het kruispunt en na anderhalf uur werden ze per motor met zijspan opgehaald en naar het Groot Seminarie in Haaren gebracht. Daar begon de lijdensweg van ruim twee jaar. Toon Sontrop vertelt daar het volgende van:

Als een misdadiger werd ik via het paleis van Justitie in Den Bosch, waar ik een paar dagen werd ondervraagd, naar het strafkamp Amersfoort overgebracht. Ik moest op mijn gestreepte kampkleding nummer 8913 naaien. In dit kamp werkte de beruchte Duitser Kotälla (bijgenaamd de beul van Amersfoort). Hij deed zijn naam eer aan. Na een maand strafkamp werd ik samen met nog een aantal mannen tewerkgesteld in Fliegerhorst Hörsten, Überrhein 2 (zo was althans mijn postadres). In werkelijkheid was het een werkkamp aan de rand van een vliegveld. Omdat dat vliegveld regelmatig gebombardeerd werd moesten de dwangarbeiders in 3 ploegen werken om de startbanen in orde te houden. Het werk was zwaar, het eten slecht en het regime streng. Samen met nog ongeveer 200 mensen ben ik 2 jaar lang van de buitenwereld afgesloten geweest. Na een hevig bombardement in januari/februari 1945 ben ik samen met vier andere Hollandse jongens gevlucht. We hebben een motor met aanhangwagentje "georganiseerd" en zijn richting Keulen gevlucht. In de Dom van Keulen hebben wij geslapen. Wij hebben alles moeten afgeven behalve onze koffers. In een vrachtwagen zijn wij vervolgens naar Eindhoven ontkomen. Daar hebben wij ons gemeld bij de autoriteiten en na een medisch onderzoek mochten wij naar huis. Ik ben met de trein naar Tilburg gereisd. Mijn vader is mij daar komen ophalen. Daags daarna begon het gewone werk weer in de smederij.

Jan Brekelmans

Jan Brekelmans, zoon van Marinus Brekelmans, geboren 14 augustus 1924, was boerenknecht bij Janus van Wagenberg in de Mortel, bij Rien Swaans op het Endeke en bij Piet Teurlings in de Groenstraat. Hij vertelt over zijn onderduiking, gevangenneming en gevangenschap het volgende:

Ik was ondergedoken bij Jan Brekelmans (Jan Broabers) op het Endeke samen met Pietje van den Heuvel, die destijds aan de Groenstraat woonde (nu nummer 111). Toen ik de aangetekende brief kreeg, waarvan ook Ties van den Bersselaar spreekt in zijn dagboek, heb ik mij laten inschrijven bij het arbeidsbureau in Tilburg. Daarna ben ik naar Den Bosch gegaan om mijn gratis paspoort af te halen en de nodige papieren om naar Duitsland te vertrekken. Ik heb Jos Ver-

speek een hutkoffer laten maken en aan ieder die het maar wilde horen verteld, dat ik naar Duitsland zou gaan. Toen de datum van vertrek was aangebroken ben ik ondergedoken. De eerste twee weken heb ik overdag in de bossen geleefd en 's nachts in een droge sloot geslapen. Thijs Witlox bracht mij eten. Ik kon dat leven al gauw niet volhouden en kreeg samen met Pietje van den Heuvel toestemming van Jan van den Bijgaart om een gedeelte van het 'stierenhok' af te maken met stropakken en daar 's nachts te slapen. Later kwam daar Janus van Drunen nog bij. Het duurde allemaal te lang om de buurt lastig te blijven vallen met eten brengen en onderdak verschaffen. Ik ben toen gaan werken bij Willeke de Bakker in de Groenstraat, bij Jan Burgmans en bij Joaneke van de Plas. Pietje van de Heuvel ging naar Thijs Witlox en Jan Brekelmans. Janus van Drunen bleef bij Van den Bijgaart en werkte ook wel bij Willem Burgmans. 's Nachts sliep ik bij De Bakker op 't schoor onder een deken en een jutezak die ik overdag verborg onder de schuine kant van het dak. Ik heb op geen enkel adres ooit iets hoeven te betalen. Op een nacht hoorde ik dat Duitse soldaten met een vrachtwagen een razzia hielden. Zij waren op zoek naar gevluchte gevangenen. 's Morgens dacht ik dat alles wel veilig zou zijn en ging ik naar mijn ouderlijk huis. Ik was nog maar net thuis, toen ik plotseling veel Duitse soldaten zag. Mijn eerste reactie was: de bossen invluchten om arrestatie te voorkomen. Toen ik buiten kwam, werd ik al meteen staande gehouden en werd mij om mijn Ausweis gevraagd. Aangezien ik die niet had, werd ik gesommeerd om mee te gaan. Ik mocht binnen nog een jas meenemen en toen ik goed en wel met de Duitse soldaten meeliep mocht ik nog terug om een boterham te gaan halen. Voor Toon Sontrop mocht ik ook nog een jas meenemen. Vader was heel bedroefd en angstig. In zijn bezorgdheid is hij nog naar mijnheer Stein gegaan, die bij Vincentius werkte en die vaak veel goed werk deed voor onderduikers en bemiddelde, wanneer er problemen waren met de bezetters. Hij kon in dit stadium echter niets voor mij doen. Na anderhalf uur wachten bij het kruispunt zijn Toon Sontrop en ik met een motor met zijspan naar het Groot Seminarie in Haaren gebracht. Na een halve dag zijn wij met een overvalwagen naar het paleis van Justitie in Den Bosch gebracht. Daar waren al meer 'opgepikte' jongens. Na 3 à 4 dagen gevangenis zijn wij op transport gesteld naar Amersfoort in een trein met dichte wagons. In Amersfoort werden we niet bepaald vriendelijk ontvangen. We moesten op een gang een halve dag wachten om geregistreerd en kaal geschoren te worden. Ik kreeg toen ook mijn gevangenisnummer. De eerste drie dagen hebben we veel moeten marcheren en oneindig lang op appèl moeten staan zonder ons maar te mogen bewegen of gelegenheid te krijgen onze sanitaire behoeften te doen. We werden ondergebracht in een barak waar de bedden 3 hoog gestapeld waren. In de nacht werd er vaak een appèl afgenomen. Een pesterij om ons uit de slaap te halen. In groepen werden wij te werk gesteld om bomtrechters dicht te maken op het vliegveld Soesterberg. Dat was zwaar werk en zeker als je de hele dag flink honger hebt. Het eten bestond per etmaal uit een pollepel soep en een hompje brood met een klein kluitje boter. In de vierde week van ons verblijf moesten wij in het kamp blijven om klaar te staan voor transport naar Duitsland. Eén keer heb ik naar huis mogen schrijven. Hierop kwam vader met een koffer met kleren en etenswaren naar het kamp, maar hij kreeg me niet te zien en moest onverrichterzake naar huis terug. Samen met nog 500 mannen werd ik op transport gesteld naar Duitsland in ons gestreepte concentratiekamppak en met een kale kop. Ook daar werden wij ondergebracht in een kamp achter prikkeldraad. De behandeling was redelijk. Het eten bleef slecht. Eenmaal per dag soep en brood. Dat was zo weinig dat alles ineens opgegeten werd. Een bijkomende reden was, dat er grote kans bestond dat het gestolen werd als je niet al het verstrekte brood meteen opat. Dat is niet vreemd want een hongerig mens staat voor niets. De honger was zo groot dat ik probeerde, en dat lukte soms ook, een konijntje te strikken tijdens mijn werk op het vliegveld, dat onder mijn kleren mee naar mijn barak te nemen, het daar te villen en in slootwater te koken om het vervolgens op te eten. Aardappels werden met de hand uit de grond

gehaald met schil en al warm gemaakt en opgegeten. Van de boeren in de buurt kregen we af en toe wel eens een klein beetje eten. Het werk op het vliegveld was frustrerend. Zodra we een startbaan weer redelijk in orde hadden, kwamen de Engelse bommenwerpers en gooiden alles weer kapot. Mijn kleren waren ondertussen totaal versleten. Ik maakte van mijn deken een 'kostuum'. Er overdag in werken en er 's nachts onder slapen. Een grote plaag waren de luizen. De enige manier om daar af te komen was mijn hemd 's nachts in de grond stoppen, 's morgens door het water in een sloot trekken en dan door de wind laten drogen. Wassen deden wij ons met slootwater. In de winter sloegen wij een gat in het ijs om aan water te komen om ons toch te kunnen wassen. Toen de oorlog bijna voorbij was, vroeg een boer in de omgeving van het kamp bij het arbeidsbureau om een knecht. Ik werd aangewezen om bij die boer te gaan werken. Dat was van januari/februari 1945 tot aan de capitulatie. Ik heb het bij die boer niet slecht gehad. Zijn dochters verzorgden mijn open wonden, die in het kamp niet verzorgd waren, en ik kreeg kleren en eten. Toen de oorlog voorbij was, ben ik als vrij man met nog een Nederlander naar het station in Rheine gegaan. Van de machinist kregen wij toestemming op de kolenwagen mee te reizen naar de Nederlandse grens bij Denekamp. Daar werden wij door de autoriteiten gecontroleerd en werd onderzocht of we toch niet 'fout' waren geweest. We werden daar twee dagen opgehouden voor we naar huis mochten. We kregen een treinkaartje en via Den Bosch kwam ik aan op het station in Udenhout. Daar was niemand om mij te verwelkomen, omdat niemand wist dat ik op weg was naar huis. Ik ben door de Mortel naar de Groenstraat gelopen. Daar ving Harrie Oerlemans mij op met :"Jan gij kunt zo niet naar huis. Ik zal eerst jouw vader , die weduwnaar was, eens gaan waarschuwen en hem voorbereiden dat jij in aantocht bent en hem beschrijven hoe je er uitziet". Samen met mijn vader kwam hij terug. Het weerzien van mijn vader zal ik nooit vergeten. Twee dagen na de thuiskomst ben ik gaan werken bij de kolenboer Kees van Laarhoven aan de Biezenmortelsestraat. Er was geen sprake van opvang door een traumacommissie, een maatschappelijk werker, psycholoog of welke -loog dan ook. Het leven ging weer zijn gang alsof er niets gebeurd was. Twee jaar heb ik in gevangenschap gewerkt zonder een cent schadeloosstelling, noch van de Duitse, noch van de Nederlandse overheid. Een op 29 januari 1951 door de burgemeester van Udenhout afgegeven verklaring dat ik 'politiek betrouwbaar' was, was mijn enige beloning.

Gerrit, Christ en Tiny Hamers

In de van Heeswijkstraat woonde het gezin Sjef Hamers-Kahlman, bestaande uit vader, moeder en zestien kinderen. De oudste drie jongens Gerrit, Christ en Tiny hebben in de oorlogsjaren gedwongen in Duitsland gewerkt in het kader van de Arbeidseinsatz. Zij vertellen afzonderlijk hun verhaal over hun belevenissen in Duitsland.

Gerrit Hamers werd geboren in Udenhout 15 januari 1920. Hij was tegelzetter in het bedrijf van zijn vader en was vrijgesteld van militaire dienst, vanwege de grootte van het gezin, waarvan hij de oudste was en mede-kostwinner. Toen het oorlog werd en er gebrek kwam aan werk en geld, verdiende Gerrit zijn kost met het illegaal over de grens brengen van tabak en andere waren, die hier moeilijk te krijgen waren. Die waren werden 's nachts naar huis gebracht om te worden verkocht. Overdag ging hij naar onbekende plaatsen om te slapen. Vanwege de Arbeitseinsatz kreeg hij een oproep om in Duitsland te gaan werken. Hij dook in Zundert onder, maar werd daar door de Duitsers opgepikt en overgebracht naar een verzamelpunt in de Willem-II-straat in Tilburg. Na drie dagen had transport plaats naar Duitsland naar een groot gevangenkamp, waar hij zich opgaf als metselaar. Hij werd, samen met vele anderen, naar Keulen gestuurd om daken te herstellen, pannen te dekken en metselwerk te doen. Na drie dagen kwam er weer een zwaar bombardement op Keulen

en alles was weer kapot. Via Bonn waar hij ook weer herstelwerkzaamheden moest doen, werd hij overgeplaatst naar Halberstadt, waar hij in een steengroeve moest werken; gaten boren. De Duitsers brachten in die gaten springstoffen aan en de joden moesten, op karren, de stenen uit de groeve halen. Heel zwaar werk waarbij veel doden vielen. Van Halberstadt naar Magdeburg, een grote stad in de buurt. Magdeburg heeft hij in een half uur tijd door de geallieerde bommenwerpers met de grond gelijk zien maken. Heel systematisch werden bommen op de stad gegooid. Hij heeft toen tien dagen achtereen lijken van slachtoffers moeten verzamelen. De stoffelijke overschotten werden op vrachtwagens gestapeld en afgevoerd. Bij een volgend bombardement werd een bunker geraakt waarvan de deuren niet goed afgesloten waren. Er zaten 600 à 700 mensen in, voornamelijk vrouwen en kinderen. Door de hevige luchtdruk waren zij allemaal dood, maar niet verminkt. Ook die mensen heeft hij uit die bunker moeten halen. Hij heeft van dat "lijkenruimen" zoals hij dat noemt, nog jaren lang een trauma overgehouden. Toen zijn ouders 25 jaar getrouwd waren mocht hij onder begeleiding met verlof. Na de bruiloft wist hij aan zijn bewaker te ontsnappen en vluchtte naar Duitsland weliswaar in de hoop dat hij dan een andere werkkring zou krijgen. Hij werd gepakt en voor straf drie dagen opgesloten in een pikdonkere bunker zonder eten of drinken. In een ton kon hij zijn sanitaire behoeften doen. De tweede dag werd hij in de bunker murw geslagen en de derde dag werd hij vrijgelaten. Hij moest beginnen met de vieze ton schoon te maken en vervolgens moest hij naar de keuken om aardappelen te schillen en etensgeuren op te snuiven. 's Middags kreeg hij van een Duitser uit medelijden een kleinigheid te eten. In notities, die Gerrit tijdens zijn verblijf in Duitsland maakte, staat o.a. te lezen:

3 Juli 1943. Heel de dag weer in Porz gewerkt. 's Avonds fijn gezwommen. 's Avonds veel lol gehad met kribben op scherp zetten. Het was al laat eer we sliepen. Weinig vermoedden we wat er boven ons hoofd hing. Om half een werd ik gewekt door het roepen van mijn kameraden: "alarm". Zoals altijd schiet ik vlug mijn schoenen en mijn militaire jas aan en snel naar de bunker. In het begin liet het zich niet ernstig aanzien. We hadden al ongeveer een kwartier in de bunker gezeten toen het eerste schot werd gelost. Daarna kwam het vlug opzetten. Het kwam hoe langer hoe dichter bij. Als op een gegeven teken donderden plotseling de bommen omlaag. Het werd hoe langer hoe angstiger. Langzaamaan begon het te verflauwen en een zucht van verlichting steeg op van zeker duizend kelen van deze opeengepakte mensen in deze bunker. Deze opluchting duurde echter zeer kort. De tweede golf Engelse vliegtuigen naderde snel. Nu begon de nachtmerrie pas goed. De ene bom na de andere sloeg vlak bij de schuilkelder in, de hele bunker stond te schudden en te trillen en grote stukken steen kwamen omlaag. Een kreet van ontzetting steeg omhoog van de mensen toen er een luchtmijn op 15 meter van de bunker insloeg. In stilte nam ik afscheid van ouders, broers en zusters. We stonden allen als verlamd en werden als lege zakken door de geweldige luchtdruk heen en weer gesmeten. Gedurende twee uren en een kwartier heeft deze verschrikking geduurd.

4 juli 1943. Toen we buiten kwamen werden we als door de bliksem getroffen. Het hele Lager (kamp) brandde als een hel, niets bleef er van over. Doch niet alleen het Lager brandde, maar ook heel de omtrek stond in lichterlaaie. 15 Meter van de bunker af had de luchtmijn een groot gat geslagen waar een heel Udenhout in kon verdwijnen. Langzaam en behoedzaam gingen we verder, overal lagen er blindgangers verspreid, blindgangers die ieder ogenblik konden ontploffen. In de velden, op wegen, waar men maar kijken kon staken de brandbommen hun kopjes omhoog. Treurig liepen we langs de brandende resten van ons Lager. Niets was gespaard gebleven. Een eindje verder voorbij ons Lager stond een hotel in lichter laaie. Toch gingen de brandweerlieden er in om te redden wat te redden viel. De vrouw van het hotel vroeg ons nog om wat levensmiddelen uit de kelder te redden. Met acht man van ons groepje sprongen we er in. We hadden een volle teil met

ingeweckt goed. Juist waren we uit de kelder of met een donderend geweld viel de gevel in. Hier was niets meer te redden. We stapten weer verder. Langs de hele weg stonden de huizen in brand. De lucht was inktzwart van de rook. Het brandde geweldig. Op het einde van de Cappellerstrasse was een grote heerboerderij getroffen. 6 Koeien lagen met brandwonden dood aan de kant. Overal loeiden de sirenes van de brandweer. De Rode-Kruiswagens reden overal rond om de doden op te halen. Vlak bij de kerk in Köln-Kalk lag een jongen van het Hollandsche bataljon. Niemand kon er bij komen, want er lag een blindganger in de buurt. Daar hoorden wij het bevel: terugtrekken naar het brandende Lager. Vlakbij de boerderij die half in elkaar gegooid was, kregen we een kop melk. Terwijl we de melk dronken ontplofte er een blindganger met zulk een klap dat we een heel eind opzij gegooid werden. Daarna was het verzamelen. Daarna trokken we met onze drie keukenwagens in de richting van Köln Deutz. We hadden veel moeite met onze keukenwagens, want overal lagen brandslangen over de weg. Na ongeveer een uur gelopen te hebben hielden we halt en kregen we de kans even langs de weg te slapen. We waren net verwilderde Russen met onze haarbossen en slaperige ogen. Om twaalf uur werden we wakker, doordat er weer alarm gegeven werd. Engelse vliegtuigen hingen boven de stad. We trokken weer terug in de richting Gremberge. Daarna langs de kazerne naar Emsen-Porz in de richting van de Wahnerheide. Dat was onze eindbestemming. Dodelijk vermoeid, met bloedende voeten en zonder eten kwamen we hier aan. Ook zonder eten naar bed. 's Nachts Köln overgebombardeerd.

5 Juli 1943. Gelukkig mochten we vandaag eens uitslapen. Ook hoefden we niet te werken vandaag. We kregen echter geen eten. Dit was dus bijna 48 uur geen eten.
Een moeilijke tijd met niet meer uit te wissen herinneringen.
In Magdeburg werd hij door Canadezen en Amerikanen bevrijd. Jan Elands uit Tilburg was bij hem. Met een gestolen fiets zijn zij naar de grens gereden. Daar zijn zij opgevangen door de Engelsen en na inspectie met een auto thuis gebracht op tweede Pinksterdag 1945.

Christ Hamers werd geboren op 12 januari 1921 in Udenhout. Hij was gekeurd voor militaire dienst en had al een oproep gehad om in Bergen op Zoom op te komen. Hij was lederbewerker bij Vos in Tilburg. De Duitse autoriteiten kwamen de fabriek inspecteren en wezen willekeurig mensen aan die in Duitsland moesten gaan werken. Aanvankelijk overgeslagen werd hij later toch op het arbeidsbureau ontboden en daar kreeg hij te horen, dat hij met onmiddellijke ingang naar Duitsland moest vertrekken. Onderduiken was voor hem niet mogelijk, omdat hij er geen geld voor had. In het begin van de oorlog is hij naar Bochum gegaan waar hij samen met andere Nederlanders in een barak werd ondergebracht. Vandaar moest hij in Hattingen gaan werken. Een uur in de tram. Om 6 uur beginnen met werken, dus om vijf uur in de tram, wat betekende om half vijf op. 's Avonds om 6 uur klaar, een uur met de tram naar huis. De nachtdiensten waren ook twaalf uur lang, om 6 uur 's avonds beginnen en 's morgens om 6 uur klaar. Dat duurde zo lang tot de barakken werden platgebombardeerd. Hij had toen alleen nog maar wat hij aan had. Hij kreeg bonnen en geld om kleren te kopen, maar er was niets te koop. In Hattingen werkte hij in de staalgieterij van een grote staalfabriek, te vergelijken met onze Hoogovens. De fabriek lag in een rivierdal. De barakken van de arbeiders werden na de bombardementen in Hattingen opgebouwd op een berg nabij de fabriek. Toen hoefde hij ook niet meer zo vroeg op omdat de fabriek op loopafstand van zijn barak was. In de fabriek werd hij redelijk goed behandeld. Veel honger lijden wel, maar hij verdiende zodanig dat hij af en toe toch wat geld naar huis kon overmaken. Op een zekere dag werd de fabriek gedurende twee uur gebombardeerd. De lucht was donker van de rook en het stof. De mensen die toevallig nachtdienst hadden zijn bij dat bombardement allemaal omgekomen. Christ Hamers en de overige aanwezigen in de barak zijn tijdens het bombardement de velden in gevlucht, want de schuilkelder in

de buurt was niet toegankelijk voor Hollanders. De Duitsers zagen de Hollanders liever dood dan levend. Met politiehulp lukte het hun wel eens in een schuilkelder binnen gelaten te worden. Na het bombardement moest Christ de spoorlijnen mee herstellen. Hij kreeg toen eten uit de gaarkeuken en de mensen in de buurt van de spoorlijn stopten de arbeiders wel eens wat extra eten toe. Eens in de maand kreeg hij, omdat hij zwaar werk had, een extra stukje worst en een "kuch". Hij heeft tot aan de bevrijding aan de spoorlijnen gewerkt. Na de capitulatie vluchtten de militairen en lieten alles achter. Met nog een paar mensen "arresteerden" zij een motor met zijspan om zo snel mogelijk naar huis te kunnen. Na korte tijd werden zij door Engelse soldaten aangehouden, omdat zij dachten met Duitsers te doen te hebben. Zij moesten hun buit inleveren en werden meegenomen naar een kamp van de Engelsen om te wachten op transport naar Nederland. Dat was moeilijk, omdat alle bruggen kapot waren. Via België zijn zij in Maastricht aangekomen. Vandaar overgebracht naar een klooster in Cadier en Keer waar Christ 18 dagen in quarantaine werd gehouden. Een Brabantse verpleegster, die toevallig Mijnheer Van Oss, hoofd van landbouwschool uit Udenhout, kende nam een briefje mee naar Udenhout om zijn ouders te laten weten, dat hij nog leefde en dat hij snel thuis zou zijn. Dat was het eerste bericht in twee jaar dat hij naar huis kon sturen. Na 18 dagen werd hij op transport gesteld naar Eindhoven. Niemand mocht van het perron. De drang om naar huis te gaan was zo groot dat Christ toch vertrok en al liftende naar Oisterwijk kwam. Hij heeft daar van Piet van Iersel, de busondernemer, een fiets geleend en is naar huis gereden. Eindelijk thuis.

Tiny Hamers werd geboren in de Kreitenmolenstraat op 16 december 1921. Als jongen speelde hij vaak op de boerderij van de familie Mathijssen schuin tegenover zijn woonhuis waar hij als een eigen kind werd gevoed en opgevoed. Daar leerde hij de eerste beginselen van de boerenarbeid, onder andere melken. Dat zou hem in Duitse gevangenschap goed van pas komen. Toen de oorlog uitbrak, werkte hij in Tilburg. Hij werd werkeloos en kreeg een oproep om voor de Duitsers te gaan werken op het vliegveld in Gilze Rijen. Hij heeft die oproep genegeerd en dook onder. Kort daarna vroeg molenaar Coppens hem om graan van bakker Boom naar de molen te brengen en gemalen graan (bloem) naar de bakker. Dat was een zwaar en risicovol karwei. Het moest heel vroeg in de morgen, tussen 4 en 5 uur, over smalle paadjes met een zak van 50 kg op zijn rug. Hij heeft dat 5 à 6 maanden gedaan, niet iedere dag, maar wel regelmatig. Zijn vader waarschuwde hem voor het gevaar van oppakken. Op zekere dag werd hij, als gevolg van verraad, 's morgens om 4 uur van zijn bed gelicht. Hij werd op de eerste de beste trein gezet richting Duitsland. In Kaldenkirchen werden de verzamelde arrestanten uitgesorteerd in timmerlieden, metselaars, electricins, schoenmakers en landbouwers. Tiny meldde zich als landbouwer en werd doorgestuurd naar Frankfurt om puin te ruimen omdat daags tevoren de stad zwaar gebombardeerd was. 7 Weken heeft dat geduurd. Daarna naar Keulen om puin te ruimen. Toen pas kregen de ouders bericht waar Tiny was. Toen het puinruimen achter de rug was werd hij teruggestuurd naar Kaldenkirchen naar een barak van waaruit de boeren in de omgeving werden gebeld dat er aanvoer was van hulpkrachten op de boerderij. Tiny werd door een boerin aangewezen om bij haar op de boerderij te komen werken. Zo kwam hij op een afstand van ongeveer 10 km van Kaldenkirchen, in Breil, op een boerderij te werken. Daar kwam zijn melkkunst goed van pas. Na een half jaar werd hij overgeplaatst naar Süchteln. Daar is hij maar 3 dagen geweest. Hij vluchtte terug naar Kaldenkirchen en meldde zich bij het arbeidsbureau, dat hem naar Süchteln had gestuurd. Hij kreeg verlof om te herstellen van een zieke arm. Nadat hij hersteld was werd Tiny tewerkgesteld bij een andere boer in de omgeving, waarvan de schoon-moeder een Nederlandse was. Hij heeft het daar niet slecht gehad. Deze boer kreeg echter een oproep om in militaire dienst te gaan. Indien hij zijn knecht, Tiny, offerde, mocht hij zelf thuis blijven. Zo kwam Tiny bij een andere boer, in dezelfde buurt, terecht waar hij de melk bij de boeren

moest ophalen en naar de fabriek brengen. Dat heeft hij gedaan tot aan het einde van de oorlog. Enkele dagen voor het einde van de oorlog werd een bezoek aan de tandarts hem bijna noodlottig. Door de luchtdruk van een neerstortende V1 werd hij weggeslingerd. Er waren veel doden in de straat en in een hotel dat door de V1 werd verwoest. Toch was hij zwaarder gewond dan hij aanvankelijk dacht. Thuis bij de boer werd hij ziek. In het ziekenhuis werd hij twee weken behandeld en hij dacht aardig opgeknapt te zijn. Kort daarna capituleerde Duitsland. Tiny kreeg opdracht te voet naar Kaldenkirchen te gaan, over kleine wegen en paden. Hoe dichter hij bij Kaldenkirchen kwam hoe meer Hollandse jongens kwamen aanlopen. In Kaldenkirchen moesten zij inleveren wat zij hadden, ook hun zakgeld dat zij gedurende hun verblijf in Duitsland opgespaard hadden. Na een globale keuring en preventieve injecties werden zij met open vrachtwagens naar Tilburg gebracht. Hij is te voet naar huis gegaan. Toen hij thuis aankwam floot hij zijn gebruikelijk deuntje. Zijn moeder hoorde hem maar kon haar oren niet geloven. Een blij weerzien na 4 jaar Duitsland.
Nog was voor hem de ellende niet voorbij. Door de luchtdruk van de V1 waren zijn ogen beschadigd. Hij heeft 11 maanden in het St.-Elisabethziekenhuis in Tilburg gelegen, waarvan 6 maanden met beide ogen dichtgeplakt en 5 maanden met een oog dichtgeplakt. Na zijn ontslag is hij nog in behandeling geweest bij een oogarts in Nijmegen. Deze gaf hem een afdoend advies. Na nog een jaar thuis geweest te zijn, was hij genezen. Hij kreeg een baan bij de Nederlandse Spoorwegen. Daar heeft hij 38 jaar, tot aan zijn pensioen, gewerkt.

Pierre en Jo Baart

Pierre Baart woonde in de Van Heeswijkstraat in het gedeelte dat nu Zeshoevenstraat heet, tegenover de GAS. Hij was geboren in 1924. Weer lichting '24. Na zijn oproep om in Duitsland te gaan werken dook hij onder bij Jan van den Bersselaar in den Berkhoek. Ties van den Bersselaar noemt hem herhaaldelijk in zijn dagboek. Zijn verhaal begint bij het einde van zijn onderduiktijd en bij het begin van zijn arrestatie.

In november werd ik samen met mijn broer Jo 'opgepikt'. Wij waren door Udenhoutse mensen bij de Duitsers aangegeven. We woonden recht tegenover de GAS waar iedere dag Duitse soldaten werkten. Een hint aan hen was voldoende voor onze gevangenneming. Op een dag in november werd ons huis door Duitse soldaten omsingeld en zij drongen binnen. Zij kwamen om mijn broer Jo. Toen hij de soldaten hoorde verborg hij zich onder zijn bed door zich tegen het matras op te trekken. Ik sliep in dezelfde kamer en in hetzelfde bed, zoals dat vroeger gewoon was. Omdat ze mijn broer niet vonden en ik geen Ausweis kon laten zien, namen ze mij mee. Toen we buiten kwamen bleek, dat ze niet mij zochten, maar mijn broer Jo. Zij gingen dus terug in huis om ook hem te zoeken. Hij kon niet ontkomen en ook hij werd gearresteerd. Dezelfde dag werden Jos Brekelmans, Jos van Gorkum en Bertus Klijn meegenomen. We werden naar het politiebureau in Udenhout gebracht waar we aan de politie, opperwachtmeester Ravestein, moesten beloven niet te zullen vluchten. We zouden dan geen stokken in onze broekspijpen krijgen. Mijn broer Wim kwam ons nog opzoeken op het bureau. Hij zei "Potverdomme, naait er toch tussenuit. Naait er uit, Ge kunt het gemakkelijk". Wij hadden beloofd niet te zullen vluchten en dus deden we het ook niet. Vanuit Udenhout zijn we naar den Bosch naar het paleis van Justitie gebracht. Daar hebben we vijf dagen gezeten. "Eet maar goed", zei de cipier, "want waar jullie naar toe gaan, daar zul je niet veel te eten krijgen". En gelijk had hij. Met stokken in de broekspijpen zijn we na vijf dagen op transport gesteld naar Amersfoort in een normale trein. Toen we in Amersfoort aankwamen, moesten we alles afgeven wat we bij ons hadden en wat we aan hadden. Dat werd in een grote enveloppe en in een zak gedaan en netjes opgeslagen. Bij de kleermaker kregen we, zonder dat er op de maat werd gelet, een oude soldatenjas, een broek en een paar lappen die we om onze voeten moesten knopen en die

dan als sokken moesten dienen, ook nog een hemd en een paar klompen. Bij de klompen werd ook niet op de maat gelet. We werden kaal geschoren en we kregen een kampnummer. Ik had nummer 5005 en onze Jo 5004. Het nummer werd op mijn jas genaaid. Als je Jood was, kreeg je ook nog een grote ster, een politiek gevangene kreeg een grote rode bal. Nadat onze plaats in een barak aangewezen was, moesten we al direct op het exercitieterrein in de houding gaan staan. Dat gebeurde de eerste dagen meerdere keren per dag, twee tot drie uur was geen uitzondering. De eerste drie weken bestonden uit het steeds maar exerceren, liggen en opstaan en op appèl staan. Kreeg je bevel om te gaan liggen en je stond toevallig voor een waterplas, dan moest je maar in die plas vallen. Na drie weken werden we geselecteerd. Ik werd ingedeeld bij de groep die tankvallen moest graven rond het terrein om overvallen met vijandelijke tanks te voorkomen. Dat heb ik weken achter elkaar gedaan. Zo'n val was vijf meter diep. Die moest met de schop uitgegraven worden. In het begin ging dat wel, maar hoe dieper de kuil werd hoe moeilijker het ging, dat spreekt voor zich. Wilde je even rusten dan kreeg je met de zweep en werd je gedwongen weer door te werken. Deed je iets niet goed, dan ging je de "bunker" in. Die had geen ramen en daar zat je dan drie of vier dagen in het pikkedonker; werkelijk om gek van te worden. Ik ben er gelukkig nooit in geweest. Het eten was zeer slecht. 's Avonds kregen we vier kleine sneetjes brood. Twee voor 's avonds en twee voor de andere morgen. De honger was echter zò groot, dat je alles tegelijk opat, ook wel uit veiligheid. Je kon er donder op zeggen, dat ze gestolen werden, als je twee sneetjes brood onder je kussen durfde te leggen. 's Middags kregen we een pollepel soep met hele aardappelen er in. Vond je er een keer een koolstronk dan had je geluk. Toen ik ontslagen werd, woog ik nog 93 pond en onze Jo 94. Honger hebben is onbeschrijflijk erg. Als de schilleboer in het kamp kwam, liepen we als hazen om de schillen te pakken te krijgen of een halfrotte aardappel die overgebleven was. Ik heb ook met eigen ogen gezien hoe een van de gevangenen een rat ving, die stroopte, op de kachel roosterde en opat. Dan is de honger toch groot|. Ik heb gezien dat jongens doodgeschoten werden, omdat ze een peukje van een sigaret opraapten. Allemaal jonge kerels. Een andere straf was de 'rozentuin'. Dat waren twee wanden van prikkeldraad, een paar meter van elkaar en een meter of tien, vijftien lang. Daar stond je dan uren in, te kijk voor je medegevangenen: een soort schandpaal. Aan de rand van het kamp stonden om de vijftig meter wachtposten. Je hoefde maar een voet verkeerd te zetten of je werd neergeschoten. Je mocht niet binnen een meter van de afrastering komen. Om je daar toe te verleiden werden er wel sigarettenpeuken in die verboden zone gegooid. Als je niet aan de verleiding kon weerstaan om dat peukje op te rapen en dus binnen die halve meter kwam, werd je zonder pardon neergeschoten. Dat oprapen werd gezien als een poging tot vluchten. Een mensenleven telde niet. Ik heb met eigen ogen gezien, dat een jongen werd doodgeknuppeld. Die was gevlucht en in Frankrijk weer opgepakt en teruggebracht naar Amersfoort. Een ontvluchting of een poging daartoe leidde tot straf voor de andere gevangenen. We werden dan op appèl geroepen en moesten net zo lang blijven staan tot ze wisten waar de ontvluchte was of wisten, dat hij echt onvindbaar was. Wilde iemand plassen tijdens zo'n langdurig appèl en zich toch nog fatsoenlijk omdraaide, dan werd dat met vele stokslagen bestraft. Onze Jo werd ziek. Hij kreeg dysenterie. Dokter Martens uit Vlijmen, die ook in het kamp gevangen zat, zei: "ze keuren jullie Jo af." Daar kunnen ze hier niets meer mee doen. Probeer ook afgekeurd te worden. Hij zei: "Ge moet een beetje voorover gaan staan op de keuring. Dan komen je ribben enigszins bloot liggen en dan heb je kans dat je ook afgekeurd wordt." Dat ik gekeurd werd heb ik mede te danken aan een brief die Jan van Zon, destijds notarisklerk, schreef aan de kampleiding. Hij wist dat ik een broer had die gestorven was aan T.B.C. Hij heeft dat uitgebuit en de kampleiding bang gemaakt, dat ook wij wel eens ernstig besmet zouden kunnen zijn. Om die reden zijn we ontslagen. De kampleiding dacht:"die hebben toch maar eventjes meer te leven". Gelukkig leven we alle twee nog en we maken het goed. Voor we naar huis

mochten kregen we onze burgerkleding terug en moesten we naar de kapper om nog eens extra kaal geknipt te worden. We moesten de 'rozentuin' in, in afwachting van onze vrijlating. Na enige tijd kregen we de vrijheid met de opdracht rechtstreeks naar het station in Amersfoort te lopen, met niemand te praten over het kampleven en geen voedsel aan te nemen onderweg. Het kamp lag midden in de bossen. Toen we de bossen uitkwamen was het eerste wat we zagen een bakkerskar. We kregen ieder een heel brood. Voor we aan het station waren, hadden we het brood op. Levensgevaarlijk natuurlijk. Toen we in Den Bosch op het station aankwamen, ontmoetten we als eerste Udenhouter Bert Schellekens. Hoewel onze Jo minstens twee keer per week bij hem aan huis kwam, kende hij hem niet terug. Hij stond er versteld van hoe wij er uitzagen. Hij is met ons naar Udenhout gereisd. Toen wij van het station naar huis liepen, kwamen wij voorbij Drika Coppens. We moesten bij haar binnenkomen om koffie te drinken want zei ze :"Gullie kunt zo nie naar huis. Jullie moeder schrikt zich dood als ze jullie zo ziet". Drika is dan naar ons moeder gegaan om te zeggen dat we er aankwamen en hoe we er uitzagen. Na bijna vier maanden concentratiekamp waren we ernstig aan revalidatie toe.

Jos Brekelmans

Jos Brekelmans, hij woont nu in Den Haag, werd tegelijk met de gebroeders Baart opgepikt. Hij had toen al een avontuur achter de rug. Jos wilde via Zwitserland naar Engeland ontkomen om zich bij het Engelse leger te voegen en Nederland mee helpen te bevrijden van de Duitse bezetting. Het lukte hem, door vaak kilometers te voet af te leggen, veilig in Zwitserland aan te komen. Daar moest hij wachten. Ondertussen hielp hij andere verzetstrijders de grens over van Duitsland naar Zwitserland. Op een nacht werd hij samen met anderen op het Bodenmeer door de Duitsers gearresteerd en weggevoerd naar een concentratiekamp. Daar is hij uit ontvlucht en na veel ontberingen teruggekomen in Udenhout. Na vier weken werd hij van zijn bed gelicht en via Den Bosch naar het kamp Amersfoort overgebracht. Toen Amersfoort bericht kreeg, dat hij politiek vluchteling was werd hij op transport gesteld naar Duitsland. In Duitsland wist hij uit de trein te springen en weer terug te komen naar Udenhout. De ondergrondse hebben hem naar Wanroij gebracht waar hij zich heeft aangesloten bij een knokploeg. Op 23 mei 1946 is hij uit militaire dienst ontslagen.

Bert Klijn

Tegelijk ook met de gebroeders Baart werd Bert Klijn opgepikt. Hij woonde aan de Schoorstraat in Udenhout schuin tegenover Kasteel de Strijdhoef. Hij werd geboren op 30 maart 1921. Hoewel hij niet tot de lichting '24 behoorde, was hij toch opgeroepen om in Duitsland te gaan werken. Bert was in dienst van een katoenspinnerij in Tilburg, een bedrijf met een Duitse directie. Toen er in Duitsland gebrek kwam aan arbeidskrachten werden arbeiders van de fabriek in Tilburg verplicht om als uitzendkracht in Duitsland te gaan werken. Bert voelde daar niets voor en dook onder. Hij ging werken in café 'de Hooimijt' nabij de Drunense duinen, dat tevens zijn onderduikadres was. 's Avonds ging hij vaak naar huis. Op een avond in november 1943 was hij weer eens op bezoek bij zijn ouders. Een potje rikken. Het werd later dan hij erg in had. Zijn moeder drong er bij hem op aan maar niet meer naar de 'Hooimijt' te gaan, maar de nacht thuis door te brengen. "Het gaat al zo lang goed, waarom zou je niet een nacht thuis kunnen slapen?" Bert bleef thuis met het verzoek aan zijn vader hem 's morgens om vijf uur te wekken, zodat hij ongezien in de vroege morgen weer naar zijn onderduikadres kon vertrekken. Hij had een boterham gegeten en trok zijn jas aan om te vertrekken. Toen hij de voordeur open deed stond er een Duitse soldaat aan de deur met geweer in de aanslag. Bert sloeg de deur dicht en liep naar de achterdeur om de bossen in te vluchten. Ook bij

de achterdeur stonden Duitsers hem op te wachten. Hij volgde dezelfde route als de gebroeders Baart: via Den Bosch naar Amersfoort.
Daar zou hij drie maanden vastgehouden worden onder nummer 3301. Bert beschrijft dezelfde ontberingen als de gebroeders Baart. Hij legt nog meer dan de anderen de nadruk op de angsten die hij tijdens zijn gevangenschap heeft uitgestaan. Gedetineerden werden zonder aanwijsbare reden vogelvrij verklaard. De betreffende gevangene kreeg ter herkenning een grote lap op zijn kleren. Een bewaker mocht, als hij zin had zo'n aangewezene martelen of doodschieten. Geen moment zeker te zijn van je leven bracht een ondraaglijke spanning mee. Ook de honger en kou waren ondraaglijk. Martelingen van mede-gevangenen verhoogden de angst. Wanneer ik?. Zijn geloof is hem een grote steun geweest. Na drie maanden werd hij op transport gesteld naar Duitsland. Daar heeft hij ruim drie jaar bij de spoorwegen gewerkt. Zonder verlof. Er was wel een verlofregeling, maar wanneer iemand met verlof ging en niet terugkwam werd het verlof van degenen die werkten opgeschort. Het gevolg was dat Bert zelf nimmer aan de beurt kwam om met verlof te gaan. Toen de oorlog afgelopen was is Bert vanuit Han in één dag naar de grens gelopen. Aan de grens werd hij opgevangen door Amerikaanse militairen. Daar moest hij twee nachten blijven, 28 april en 29 april; Hij werd "gezuiverd" en kreeg schone kleren. Toen is hij met de trein naar huis gegaan. In Den Bosch heeft hij met primitieve middelen op een briefje geschreven: "Moeder ik kom er aan". Terwijl de trein Udenhout doorreed en eventjes weinig vaart had heeft hij dat briefje uit de trein gegooid naar twee jongens van Driek de Veer en hun toe geroepen dat briefje naar zijn ouders te brengen. In Tilburg op het station stonden iedere avond mensen te wachten of hun man, zoon of vriend uit Duitsland terug zou komen. Bert ontmoette daar een kennis die een fiets bij zich had. "Henk geef mij jouw fiets, dan kan ik wat vlugger naar huis". Bert kreeg de fiets en toen hij bij de Sacramentskerk was zag hij zijn vader, samen met hun buurman Graard Vriens. Dat was een blij weerzien. Ze zijn toen met z'n drieën naar huis gefietst. We waren bijna aan de "Stenen Poort" en daar zag ik mijn moeder zegt Bert. "Toen ben ik maar afgestapt". Een onvergetelijk weerzien na drieëneenhalf jaar gevangenschap en dwangarbeid. 1 Mei 1945 was hij weer thuis.

Dick Visser

De inhoud van dit boek omvat in beginsel enkel de oorlog zoals die binnen de grenzen van de gemeente Udenhout is beleefd. Toch ontkomen we niet aan grensgevallen die zich deels binnen Udenhout en deels juist over de gemeentegrens hebben afgespeeld. Zo volgt hierna het verhaal van Dick Visser uit Goor die in de oorlog in Udenhout en Helvoirt terechtkomt.

Dick Visser is nu 68 jaar. In de oorlog is hij als leerling-bakker, werkzaam in een kleine broodbakkerij in Goor. In januari 1944 wordt hij door de Duitsers gedwongen voor de Wehrmacht te gaan werken in een werkkamp in Lage-Mierde. Daar aangekomen moet de toen 18-jarige jongeman zijn koffer met zijn burgerkleding opbergen in een loods achter de slaapbarakken. Hij heeft zich toen goed in het hoofd geprent waar hij zijn koffer heeft neergezet. Na een kleine week in dat werkkamp heeft Dick het daar wel gezien en zegt op een avond tegen zijn slapie, die boven hem in een stapelbed slaapt: "ik ga hier weg". Zijn maat wil wel mee. Ze spreken af de volgende morgen in alle vroegte op te staan en te vluchten. In de nacht wordt Dick wakker, geeft zijn maat een por en staat op. Samen lopen ze in de donkere koude nacht naar de loods, waar een week tevoren de burgerkleding was achtergelaten. Daar aangekomen lopen ze voor de veiligheid eerst om de barak heen en ontdekken dat er vier personen in burgerkleding in de barak zijn. Kort daarop lopen deze mensen weg, kennelijk ook op de vlucht. Toen naar binnen; maar er was nog een indringer. Deze man zoekt naarstig naar zijn koffer, hij zet bijna alles overhoop, maar kan zijn kleding niet vinden.

Dick en zijn maat weten hun spullen wel te staan en het vergt daarom maar een paar minuten om zich te verkleden. Ze stappen de poort uit en gaan op weg naar Tilburg, de vrijheid tegemoet.

Dolle Dinsdag, 5 september 1944 breekt aan en ook in Goor gelooft men dat de bevrijding niet lang meer op zich zal laten wachten. De geallieerden zijn volgens de berichten de grote rivieren al overgestoken en de Engelsen hebben Arnhem en Nijmegen in handen. Pas later zal blijken dat deze berichtgeving vals is. Dick werkt in die tijd weer als bakkersknecht bij een plaatselijke bakker en tracht ondertussen als onderduiker te ontkomen aan de Arbeidsdienst. Op die 5e september komen een paar landwachters naar de bakkerswinkel en pikken een man op die daar binnen staat. Uit vrees dat hij ook zal worden opgepakt, vertrekt Dick direct bij zijn baas met de mededeling niet meer met het werk op hem te rekenen, omdat hij van plan is naar de Tommies te gaan. Die avond gaat Dick in het ouderlijk huis naar boven en wacht daar tot het middernacht is. Dan klimt hij voorzichtig uit een slaapkamerraam en loopt naar de overburen waar zijn kameraad Willie Schiphorst op hem zit te wachten. Samen zitten ze twee uur op zolder te beraadslagen, wat ze zullen doen. Dick was toen 18 of 19 jaar, zijn vriend was iets ouder. Dick beslist voor zichzelf: "Ik ga naar de Tommies, ik heb mijn baas al gezegd dat hij met het werk niet meer op mij moet rekenen". Zijn kameraad gaat mee. Samen beslissen ze om de volgende morgen in alle vroegte te vertrekken.

Om half zes op de morgen van woensdag 6 september gaan we op pad en pakken de kortste weg naar Lochem. De volgende dag lopen wij via Dieren naar Velp. Wij willen de IJssel over, maar de brug bij Westervoort is te gevaarlijk, omdat die steeds gecontroleerd wordt. Met een bootje van een behulpzame boer bereiken we de overkant en lopen dan verder richting Arnhem. Daar weer met een bootje de rivier over en te voet naar Ochten. Weer geslapen bij een boer en met een bootje de Waal over. De dag erna komen we terecht in Nuland, met veel honger en flinke blaren op onze voeten. De volgende dagtocht brengt ons in de buurt van Vught, waar ergens langs de spoorlijn een klein huisje staat met een paar open schuren. Wij hebben die nacht in de open schuur geslapen, terwijl de ratten over ons gezicht liepen. Dat was niet prettig. Als wij 's morgens ontwaken is het zondag 10 september. De vrouw des huizes geeft ons een kop thee en wij gaan opgewekt in de richting van Cromvoirt. Plots zie ik een schildwacht van het Kamp Vught. Toen snel terug en via een zandweg langs de Ijzeren Man met een flinke pas in de richting Helvoirt gelopen. We komen dan bij een T-splitsing, waar nu café Van Schijndel staat. We hebben flinke honger, dus het is tijd om uit te zien naar een bakker. Het is zondag, dan is de kans niet groot een bakkerswinkel te vinden. Al zoekende lopen we verder in de richting van Udenhout, waar we omstreeks drie uur in de middag op het kruispunt Gijzelsestraat-Biezenmortelsestraat, juist op de grens van Udenhout en Helvoirt aan een passant vragen of er ergens een bakker in de buurt is. Op dat moment komt Tinus Keuninx die op de boerderij Helvoirtsestraat nr.1 woont, naar buiten en mengt zich in het gesprek. Hij heeft juist gegeten en er is nog wat overgebleven. Hij nodigt ons uit bij hem te komen eten, iets wat we natuurlijk niet afslaan. Als onze magen gevuld zijn komen de tongen los en vertellen wij dat we op weg zijn naar de Tommies. "Die komen er zo aan", zegt Tinus, "ze zijn al in de buurt van Baarle-Nassau, blijf maar bij ons. Als je mee helpt met aardappels rooien en bieten trekken zullen wij voor de kost zorgen". Tinus woont met nog een broer en een zus juist op de grens Udenhout-Helvoirt. Hij regelt een slaapgelegenheid in een veldschuurtje, eigendom van Jan en Bart van Iersel. Het is een schaftkeet, tegelijk een onderkomen voor paarden die op het land gebruikt worden. De schuur stond toen op een oude ontginning op het Hengstven onder Helvoirt. In ruil voor het onderkomen helpt Dick en zijn maat op de boerderij van de Kinderen Keuninx en bij Jan en Bart van Iersel. Het voornemen om de Engelsen te gaan helpen is later weggeëbd, omdat de ondergrondsen uit Helvoirt

op dat moment geen kans zien om door de frontlinie te breken. De ondergrondse organisatie raadt hen de maandag na hun aankomst aan bij die boer te blijven, want langer dan 14 dagen zullen de Amerikanen toch niet wegblijven. Ze moeten dus maar afwachten. Wel zorgt de ondergrondse voor voldoende levensmiddelenkaarten. Dick vult de dagen met werken bij Keuninx, helpen bij diverse andere boeren uit die omgeving, 's avonds een kaartje leggen en 's nachts gaan slapen in de schuur op Het Hengstven. De twee jongens hebben daar ruim een week op stroschoven geslapen. Elke morgen worden ze gewekt door rammelende melkbussen en loeiende koeien. Als ontbijt krijgen ze elke dag verse melk, zo uit de koe. Na een week is zijn vriend Willie weggegaan naar een andere schuilplaats, Dick is toen ondergedoken op de boerderij van Piet Maas op 't Laar in Helvoirt en schrijft een brief naar zijn vader, met de mededeling dat hij ergens in Brabant is ondergedoken. Tinus is blijkbaar het adres van mijn vader te weten gekomen, zoals later zal blijken, maar het is wel mijn redding geweest.

Na een paar dagen wordt het te heet onder zijn voeten en Dick besluit weer te gaan slapen in de schuur op de hei. Doch de hut was bewoond, volgens Dick door een Duitser. Het bleek later een Turk te zijn, die gediend had in het Russische leger. Hij was met de Duitse legers meegekomen en wilde nu deserteren. Dick wist de man over te halen mee te gaan naar Bart van Iersel, die hem liet onderduiken bij Boerke van Laarhoven, de kolenboer. De Turk was zeer moeilijk te verstaan, maar met handen en voeten kom je een heel end. Om te kunnen vluchten had hij een vals persoonsbewijs nodig. Dick beschikte over een extra persoonsbewijs, een foto van de Turk werd er op gemonteerd en de hij was gered. Hij heette voortaan Dick Visser. Dick weet niet wat er verder met hem gebeurd is.

In die tijd heb ik nog eens ongevraagd inwoning gekregen in mijn schuilplaats. Op een avond vond ik twee kaal geschoren mannen, gevlucht uit het kamp van het seminarie Haaren. Ze hadden een gang onder een muur gegraven en waren gevlucht. Ze zijn na hun vlucht eerst de rijksweg Tilburg-Den Bosch overgestoken en via de Gijzelsestraat terecht gekomen op de Hoge Heide in Helvoirt. Daar zagen ze de schaftkeet staan en toen was het plan om daar te gaan slapen snel gemaakt. Beide mannen hadden in dagen geen eten gehad. Dick zegt: "Ik heb direct Bart van Iersel ingelicht en hem om boterhammen gevraagd. Ik kreeg direct een tas met brood en ham mee en veel melk. Ik terug naar de keet, waar hongerige monden het voedsel naar binnen werkten. De twee vluchtelingen heb ik een alpinopet en een hoed geleend en daarna meegenomen naar Bart van Iersel. Die zorgde voor verdere vermomming en liet ze onderduiken. Ik heb nooit meer iets van hen vernomen, maar van anderen heb ik later gehoord dat het Amsterdammers waren, een kapper en een kleermaker. Ze hebben direct na de bevrijding in Udenhout nog gewerkt bij kapper Swaans en kleermaker de Laat".

In de onderduikperiode bij Keuninx komt er ineens een razzia. Marie Keuninx zegt; "Kruip maar in de hooiberg". Maar Frans wil dat niet en vraagt mij om met het paard naar de wei te gaan om daar een vracht bietenblad te gaan spreiden. Ik had nog nooit een paard gemend, maar het paard kent precies de weg. De Duitsers vragen aan Frans wie ik was. Hij antwoordt: "dat is mijn knecht". Ze laten mij lopen, doch steken ondertussen de bajonet in de hooiberg. Daar vinden ze niets.

In die tijd stond op het erf van Keuninx een keukenwagen van de Duitsers. Regelmatig werd aan Frans Keuninx gevraagd vlees op te halen op het schuin tegenover gelegen vleesdepot. Dat was achter de maalderij van Coppens, waar behalve vlees, ook kuch en drank aanwezig was. Als ik moest helpen om een vierde deel van een koe op te halen, bleef er altijd wel wat achter in de bak van de

kar. Ook de kuch was welkom. Maar het meest welkom was de jenever, die wij koel hielden in een melkbus die in de waterput werd neergelaten. De kuch raakte beschimmeld, maar ik heb nooit gemerkt dat de jenever aan bederf onderhevig was.

Dan breken de dagen van de bevrijding aan. Het is dan al oktober 1944 en wij hebben uit voorzorg voor de komende gebeurtenissen in de tuin voor de boerderij een schuilkelder gegraven. Maar er was ook nog een schuilkelder in de woning, we hadden maar voor het kiezen. We gebruikten om en om de beide schuilkelders. De geallieerden zijn in aantocht en op een bepaalde afstand horen wij het schieten en het gerommel van aanstormende tanks. Wij zitten dan in huis in de schuilkelder, plots wordt er gerammeld aan een buitendeur van het huis. Het is een Duitser, met een karabijn in de hand en een pantservuist op zijn rug. Hij zoekt een schuilplaats in onze schuilkelder, als de Engelsen komen zal hij zich overgeven. Hij krijgt toestemming in de kelder te komen als hij zich rustig houdt. Hij geeft mij zijn wapens, die ik ergens in de schuur onder het stro heb verstopt, de man zelf zet ik in een donker hoekje van de schuilkelder. Dan komen de Engelse tanks, er verschijnt een militair voor het kelderraam en vraagt: "no mof"? Nee, er is natuurlijk geen mof. We hebben daarna een uur gewacht op de Schotse infanterie en toen die voor het huis stond hebben we de man aangegeven. Hij werd gefouilleerd, kreeg een sigaret aangeboden en is afgevoerd.

De nacht na de bevrijding was het erg mistig. Bij de boerderij van Van Kasteren stond in de Zandley nog afweergeschut van de Duitsers. Op zeer korte afstand stonden toen de geallieerden, ook bij de Zandley. In die nacht hebben de Duitsers het geschut met paarden uit de Ley getrokken en afgevoerd in de richting van de Hoge Heide. Toen zijn ook nog veel Duitse soldaten weggevlucht via de bijna droogstaande Zandley. Die nacht en de dag erna is er nog veel geschoten. Veel licht, veel explosies, maar er was verder weinig te zien.

Wij waren dolblij dat we bevrijd waren, maar voor mij duurde de bevrijding maar 3 dagen. Op zondag 29 oktober, omstreeks 16.30 uur zitten we aan tafel te eten. Plots komt iemand van de ondergrondse binnen en vraagt: "Is hier een Dick Visser aanwezig"? Hij had een handgranaat aan een riem en een pistool in de aanslag. Ik zei dat ik Dick Visser heette. Of ik maar even mee wilde gaan naar het gemeentehuis in Helvoirt voor een verhoor. Ik had geen bezwaren. Tinus zegt: "Neem maar een fiets mee, dan ben je zo terug". Maar dat mocht niet. Ik stap naar buiten en zie daar nog drie mensen, ook weer met handgranaten. We zijn toen naar Helvoirt gelopen en binnengelaten in een zijkamertje op het gemeentehuis. Daar zat achter een bureau de gemeentesecretaris, die mij diverse vragen stelde onder meer hoelang ik bij de SS was geweest, of bij de N.S.K.K.. Ik zeg: "Telefoneer maar naar de gemeente Goor, dan hoort u dat ik onderduiker ben van de Arbeidsdienst. Ik ben gevlucht in Lage Mierde, ik heb verder niets met de Duitsers te maken gehad.". De secretaris zegt: "Klopt niet, je staat te liegen". Toen ben ik direct afgevoerd naar een lokaal in de school, ongeveer tegenover de kerk. Daar zaten al ca. 15 personen, ook mijn vriend Willie Schiphorst. Willie was de dag tevoren opgepakt en had bij het verhoor gezegd, dat wij met tweeën uit Goor waren gevlucht. Tot de dag van vandaag weet ik niet wie ons verraden heeft, maar ik moet wel een heel zware jongen zijn geweest. Als ik een plas moest doen, dan gebeurde dat met een pistool tegen mijn hoofd. Later hoorde ik dat Tinus Keuninx en Jan van Iersel direct na mijn arrestatie naar het gemeentehuis zijn geweest om mij vrij te pleiten en voor mij borg te staan, dat ik mij om de andere dag zou gaan melden. Maar dat mocht niet en dat kon niet, zegt de Helvoirtse Ordedienst(OD), die zich als formele rechtshandhaver opstelde. Na een week verhuisden we naar het zusterklooster, vlakbij de school. De mannen werden opgeborgen in een benedenzaal, de vrouwen boven. Er was

weinig te doen en het eten van de zusters smaakte totaal niet. Tijdens ons verblijf in Helvoirt werd er een Jood binnengebracht. Hij kwam uit Almelo en wist waar zuiderlingen gevoelig voor zijn. Dus vroeg hij mijnheer pastoor te spreken, wat toegestaan werd. Even later zagen wij de man vertrekken. Later bleek dat hij beloofd had katholiek te worden als hij bij de pastoor mocht onderduiken. Het lukte, maar de man is nooit tot een ander geloof overgegaan. Een ander opmerkelijk voorval was het opgraven van een kist met wapens. De kist was door de ondergrondse op het kerkhof begraven. De wapens vormden het reservemateriaal voor de ondergrondse, dat na de bevrijding niet meer nodig was.

Na een verblijf van ongeveer een week in het klooster zijn we naar het interneringskamp Vught overgebracht. In kamp Vught lagen toen stapels met van de Joden afkomstige meubels. De meubels lagen voor oud vuil buiten, terwijl binnen alleen maar getimmerde bedden te zien waren. Wij sliepen op britsen, drie hoog boven elkaar. Het was er vol en elke dag kwamen er meer mensen bij, wat vooral te merken was aan de steeds dunner wordende soep. Onder de gevangenen waren veel zware jongens. Zij regelden de verdeling van de baantjes, maar dachten eerst aan zichzelf. Onze echte bazen waren de ondergrondsen van de OD. Op het kamp waren door de SS-ers veel paarden gestald. De paarden waren na de bevrijding blijven staan, maar produceerden veel mest. Wij moesten de mest versjouwen, in jute zakken. Dat was een vies karwei. Ook moesten wij stenen versjouwen, van de ene kant van het kamp naar de andere kant. De dag erna gingen de stenen weer in omgekeerde richting. Dat was om ons bezig te houden. Andere gevangenen moesten in de Philips-barak zaklampen maken, gewoon de onderdelen in elkaar zetten, zolang totdat er de knijpkat werkte. Als je goed werkte, kreeg je een extra maaltijd.

Ik heb totaal 8 maanden opgesloten gezeten in kamp Vught. Ik woog bij de bevrijding van Noord-Nederland nog maar 40 kg. Direct na de bevrijding van Noord-Nederland schreef Tinus Keuninx een kaart via het Rode Kruis naar mijn ouders in Goor. Mijn vader stapte met de kaart naar burgemeester Van de Sluis van die gemeente en deze stuurde direct een vrijgeleide naar kamp Vught, met de nodige bewijsstukken dat ik en mijn vriend Willie daar niet thuis hoorden. Het werd uitgezocht en wij kwamen nog diezelfde avond vrij. Ik was ernstig ziek en moest 6 weken het bed houden om weer op krachten te komen. Gelukkig heb ik de oorlog heelhuids overleefd.

Wat het betekende in Duitsland te moeten werken

Jan Gommers woonde in Udenhout, Schoorstraat A 162. Hij was in 1915 geboren als zoon van de politie-agent Gommers, die was belast met de verspreiding van de distributiebonnen. Als timmerman/meubelmaker opgeleid, maar werkloos, vertrok Jan Gommers op 3 november 1942 naar Wahnerheide bij Keulen. Of iemand vrijwillig of gedwongen aan de Arbeitseinsatz meedeed, maakte niet veel verschil. Een werkloze kreeg geen uitkering meer en had ook geen recht meer op "bonkaarten" als hij zich onttrok aan de arbeidsdienst. De "arbeider" werd opgenomen in een soort militaire organisatie. Tijdens het werk droeg hij een uniform, maar in de vrije tijd mocht burgerkleding worden gedragen. Men leefde in werkkampen (Lager) waar elke morgen appèl was. Er was sprake van een contract, waarin betaling, verlof, verzorging en de duur van het dienstverband waren geregeld. De praktijk was echter, dat de afspraken niet of nauwelijks werden nageleefd. Vanaf de eerste dag van zijn verblijf in Duitsland houdt Gommers een dagboek bij. Het dagboek van Jan Gommers is een authentiek document. Hij heeft over elke dag van zijn verblijf in Duitsland een notitie gemaakt; meestal op de dag zelf. Met citaten uit dit dagboek kan de lezer zich een beeld

vormen van het leven van een Udenhoutse jongen in een Duits werkkamp van 3 november 1942 tot en met 8 mei 1945. Tussen de notities over het werk en het weer lees je over heimwee, angst, boosheid en vindingrijkheid. Overleven in een Lager was op de eerste plaats ervoor zorgen dat je gezond bleef.

Bij aankomst in Wahnerheide (bij Keulen) wordt Jan Gommers ingedeeld bij de 3e compagnie van het 5e bataljon. De eerste dagen wordt er geoefend, onder andere het appèl. Al op de 2e dag meldt hij, dat het eten slecht is. In de week-enden was de "arbeider" vrij, dat wil zeggen alleen zaterdagmiddag en zondag. Er moest dan wel één persoon per kamer in het kamp blijven en er waren ook mensen nodig voor keukencorvee (vooral aardappelen schillen).
Op zondag 8 november schrijft Gommers, dat hij ondanks het verbod "toch nog in de kerk is geweest en wel in de Dom van Keulen". Een paar notities uit de eerste dagen:

9 november 1942. De spoorlijn gezuiverd van papiertjes; uit een wagon met 5 man stiekem aardappelen weggehaald en 's avonds op de kamer gekookt.

10 november 1942. 't Eten is heel slecht; we eten gewoon de koolstronken uit de mestvaalt op. 's Avonds een streng verbod om bij burgers in de dorpen levensmiddelen en bonnen te kopen. Na 't verbod toch nog kans gezien een broodbon te kopen; 1500 gr tegen een prijs van 9 Mark (¦.6,75). De honger is hier zo erg, dat men er de kogel voor trotseert.

Een van de manieren om het eentonige leven in het kamp te ontvluchten is contact zoeken met de burgerbevolking in de naburige dorpen. Gommers raakt bijvoorbeeld bevriend met de pastoor van Urbach. Hij gaat daar biechten en 's zondags naar de kerk. Voor de pastoor doet hij karweitjes en hij mag er vaak meeten.

17 november 1942. 's Avonds bij Herr Pastor kachelhout gezaagd; heel lekker gegeten: een bord griesmeelpap, 2 borden aardappelen. Op de fabriek (vliegtuigfabriek in Porz) 's middags 3 borden erwtensoep, 's avonds 3 borden zuurkoolstamp met worst en 's avonds nog 5 sneden brood voor de andere dag 's morgens. We krijgen hier in 't kamp geen eten meer en moeten zondags ook voort werken.

Jan Gommers wapent zich tegen de situatie door onopvallend zijn werk te doen, door zich aan de regels te houden. Die ene keer dat hij plannen had om er vandoor te gaan (6 december 1942) met een zekere Van den Broek uit 's-Hertogenbosch, ontvangt hij zijn eerste brieven uit Nederland. Als hij op 8 december 1942 de pastoor van Urbach zijn vluchtplannen onthult, krijgt Gommers een uitbrander van de pastoor. "Als ik 't deed, zou Gods zegen er niet op rusten: Hitler is nu eenmaal de baas, ook in Holland, zegt ie". Het werk in de kampen is eentonig; barakken bouwen, af en toe wat ingewikkelder timmerwerk, maar ook werden de arbeiders ingezet bij puinruimen. De werkdagen worden steeds langer. In maart 1943 bijvoorbeeld moeten ze om kwart over vier opstaan, om vijf uur aantreden en om half zes naar het werk gaan. De werkdag duurt dan tot half vijf.

Zaterdag 13 maart 1943. 's Morgens om 4 uur op, om 5 uur aantreden en om 5.30 uur naar de vliegplaats; om 12.00 uur goed eten bekomen van de fabriek. 's Avonds tot 6.00 uur moeten werken. We werken nu voort 72 uren per week. Maandag veel koud geweest, weinig gedaan. 's Avonds een pan pap gekookt. 't Valt helemaal niet mee hoor, maar volgens men zegt behoeft men 's zondags niet te werken".

Op onze bevrijdingsdag is Jan geïnformeerd over de naderende bevrijding van Tilburg.

Donderdag 26 oktober 1944. 's Morgens weer naar de Krup (Bedoeld is de Krupp-fabriek in Maagdenburg, waar Jan dan werkt). Geen bijzonder nieuws. Volgens oom Toon (die ook bij de arbeidsgroep hoort) is Tilburg gevallen. 's Middags nog even vooralarm gehad. Een dezer dagen wordt heel de compagnie ontluisd, want in alle kamers zitten luizen en zo leven we hier maar raak.

Vrijdag 27 oktober 1944. 's Middags naar de Krup, 't zelfde werk, geen alarm, geen bijzonder nieuws in 't Lager (werkkamp). Van de oorlog hoort men niet veel op dit ogenblik.

Naarmate de tijd verstrijkt worden de omstandigheden steeds beroerder voor de "gevangenen" want zo mag je ze in 1944 wel noemen.

Zaterdag 28 oktober 1944 Morgen gaan Frans (mede-gevangene) en ik samen werken op verzoek van de Veldwebel bij particuliere mensen. 't Geeft goed te eten en de honger drijft er ons toe om 't te doen; dan hebben we maandag nog een beetje brood over. Tilburg moet gevallen zijn volgens de berichten.

Zondag 29 oktober 1944. Christus Koning. Om 7 uur naar de H.Mis geweest. De H.Mis opgeofferd voor mijn familieleden in 't nieuwe bezette gebied. Je wordt er dikwijls moedeloos onder, dat je er niets meer van hoort. Je denkt steeds nu voort 't ergste er van. Na de H. Mis koffie gedronken; daarna ons klaargemaakt om te gaan werken. Iets dat ons nog niet is overkomen, dat we op zondag gaan werken alleen voor eten te bekomen. Na een 1/2 uur rijden met de tram kwamen we op bestemming aan. 't Waren nog jong getrouwde luitjes, die vliegerbeschadigd geworden zijn (schade hebben geleden bij vliegtuigaanvallen). Ons werk was om van een oud ledikant een modern rustbed te maken. 't Waren heel aardige lui; we kregen al direct sigaretten en 's middags prima erwtensoep met veel vlees en vet erin en we konden zoveel gebruiken als we wilden; daarna pudding met jam. Nu we hebben de tafel dan ook eer aan gedaan. We waren 's middags om 3 uur klaar. We hadden geen geld gevraagd; voor geld werken we niet op zondag. Maar we kregen toch ieder 20 Reichsmark voor dat eventjes werken. Om 5 uur naar de bioscoop geweest; 's avonds thuis gebleven. 's Morgens nog even vooralarm gehad, verder geen nieuws gehoord vandaag.

15 november 1944. 's Avonds naar mijnheer en mevrouw Ludiles (het echtpaar uit het vorige citaat) een slotje op 't kastje wezen zetten. Een fijn portie noedelen in bouillon op en we kregen weer 1500 gram aan broodbonnen. We hebben nu de laatste twee weken geen klagen meer met 't brood. We verdienen het op een eerlijke manier en 't is beter dan zoals vele anderen doen die d'r eigen met een weduwe of met andere vrouwen ophouden, want dan lijden we liever honger.

Op zijn werk bij de Kruppfabriek in Maagdenburg krijgt Jan Gommers veel opdrachten om voor de officieren en onderofficieren houten kerstcadeaus te maken.

27 november 1944. Dat werken levert nog iets op met eten en je verzet je zinnen. Ik heb zoveel aan mijn hoofd dat ik overdag haast geen tijd krijg om te prakkezeren.

Brieven en kaarten schrijven en ontvangen is erg belangrijk. Dagelijks noteert Jan aan wie hij geschreven heeft, op de eerste bladzijde van zijn eerste dagboek staan de namen en adressen van familieleden, zijn vriendin, de vrienden uit Udenhout en Tilburg.
Na de bevrijding van het zuiden van Nederland ontvangt Gommers geen post meer.

Dinsdag 5 december 1944. Hoe dikwijls heb ik vandaag niet teruggedacht aan al 't geen dat me zo dierbaar is en daar ik nu zo ver van weg ben, helemaal alleen in een vreemd land. Ik heb al twee maanden niets meer gehoord.

Zondag 17 december 1944. Om 11 uur kwam Gerrit Hamers uit Udenhout bij me op de kamer. Die is nu voort bij de 4e compagnie gekomen. Hij vertelde me, dat ze in Udenhout het mobilisatiecentrum hebben laten springen. Dat hadden ze hem geschreven.

Vrijdag 22 december 1944. Ik zie al met schrik die drie dagen tegemoet (Kerstdagen). Als je werkt, merk je 't zo niet maar als je vrij bent, ben je helemaal alleen met je gedachten; denken dat ze thuis misschien dood of zwaargewond zijn of misschien in een ander gedeelte van je land zitten en je kunt nog niet eens meer iets van ze horen. Ik geloof dat ik dit jaar geen Kerstwens en Nieuwjaars-wens zal ontvangen. Ik vind 't zo erg. Als m'n radiowens (in een krant las Gommers dat een Berlijns radiostation kerstgroeten zou uitzenden; hij heeft zijn groet naar huis opgestuurd) maar gehoord wordt. Dan weten ze tenminste dat ik in leven ben. Verder geen nieuws meer hier.

Zondag 31 December 1944. En juist slaat de klok 12 uur. Een van de jongens van onze kamer gaat van z'n eigen af. Die is de emotie niet meer meester.

Tijdens de bombardementen moeten de arbeiders vluchten voor hun leven. Ze zijn veelal tewerkgesteld in de oorlogsindustrie. De fabrieken waren het doelwit van de geallieerde bom-bardementen. Voor het personeel was er bij de Kruppfabrieken een bunker.

Dinsdag 16 januari 1945. 's Morgens naar de Kruppfabriek gegaan; om 11 uur vooralarm, om 11.15 groot alarm. Nu aan lopen was niet te denken want 't was buiten spiegelglad (bij andere bombardementen vluchtte men het veld en de bossen in). Nu toen zijn we bij ons in 't lager bij de fabriek in de bunker gegaan. 't Was er geweldig druk en er kon haast geen mens meer bij. 't Werd spannend en drukkend. Plotseling komen de vliegtuigen uit de wolken te voorschijn, dan verschijnt het afwerpteken aan de hemel en ontstaat er paniek bij de bunker. Plotseling geven de mensen een gil en daar dringen ze met geweld de ingang binnen. Ik was juist binnen of jawel daar vielen de bommen al. Ze vielen bovenop en bezijden de bunker; die stond te sidderen. Er heerste een akelige stemming; de lichten sprongen uit en er hing een benauwende lucht. Na een uur was 't afgelopen. Wat de jongens meegemaakt hebben die buiten in 't veld geweest zijn durf en wil ik niet schrijven. Enkel dat er vele doden in 't open veld te betreuren zijn; er zijn veel buitenlanders gedood. Jammer dat er 3 jongens van ons zwaargewond in het ziekenhuis liggen. Dit alles schrijf ik in 't halfduister, liggend op m'n bed met 3 jassen aan, das om en bivakmuts op. Ieder is nog van streek en er wordt nog lang nagesproken over die grote "terreurangrif".

En op dezelfde dag komt er nog een bombardement van 3 uur. Na het bombardement wordt de compagnie ingezet om in Maagdenburg puin te gaan ruimen en doden te bergen.

17 januari 1945 Kelders uitgraven met doden en stukken van mensen bergen.

19 januari 1945 Er zijn 35 golven bommen afgegooid met de nodige fosfor; de stad brandt nog z'n best. Er is ontzaglijk veel kapot. Er zijn over de 100.000 daklozen en duizenden zwaargewonden. De ziekenhuizen liggen overvol. De jongens van ons die in 't ziekenhuis lagen, zijn reeds bij ons terug gekomen, 6 man. Die vertelden ontzaglijk rare dingen. De mensen waar haast geen genezen aan is, krijgen een spuitje en na een dag sterven ze een zachte dood.

De behandeling van de arbeiders is niet geweldig. Er wordt hen voortdurend schrik aangejaagd.

Woensdag 31 januari 1945. Om twee uur 's middags werd bekend dat onze kamergenoot die gisteren naar 't Krankenhaus is gebracht, is overleden. Er gaan geruchten over die dood van hem. 't Is namelijk de persoon die ze zaterdagavond kaalgeschoren hadden. ('s-avonds is er bij ons een van de kamer gepikt die zich bevuild heeft). De sanitäter heeft hem voor schande kaal geschoren (27-1-

45) Het is dezelfde jongen wiens moeder vorig jaar was overleden (ze zaten toen in Porz en de jongen mocht niet naar huis); die jongen leed aan een groot heimwee.

Zondag 4 februari 1945. Er is er een van ons gearresteerd wegens plunderen bij vliegerbeschadigden. Hij wordt ter dood veroordeeld zegt men hier.

Het is opvallend hoe de katholiek Jan Gommers zijn religieuze "plichten" blijft doen. Zoveel hij kan gaat hij zondags naar de mis, hij gaat regelmatig biechten en wil onder de moeilijkste omstandigheden "zijn Pasen houden".

Zondag 1 April 1945. 1e Paasdag. 's Morgens om 6 uur opgestaan, om 7 uur begonnen de plechtigheden in de kerk en om half acht de H.Mis. 't was weer een mooie plechtigheid; een processie met 't kruis buiten de kerk. De H.Mis werd door 't volk gezongen. Onder de H.Communie vioolmuziek. We zijn met z'n allen te Communie geweest; iets dat voor hier indrukwekkend is. Je voelt op zo'n dag het gemis van je familie het ergst. Je wenst je vrienden een zalig Paasfeest en je gaat weer naar huis. Je komt in je barak; de andersdenkenden liggen nog op kooi; de zaal is nog slordig; dan ga je ontbijten. Je neemt al je brood uit de kast en je duimstok erbij, want je moet er tot dinsdagavond mee doen. Om 't een beetje lekker te maken wat roosteren op de kachelplaat en een klein likje boter erop en wat jam en je Paasmaal is bereid. Afijn met de Krieg gaat 't best. Ze verwachten allen een ineenstorting, alles wijst er voort op. 't Eten wordt slecht. De bevolking is niet meer tevreden en ze komen steeds dichter bij. En zo is de eerste Paasdag weer voorbij met droevige gedachten aan huis en aan je verloofde. Hoe lang zal dat nog moeten duren eer je weer eens een normaal leven krijgt.

De bevrijders naderen begin april Maagdenburg.

Dinsdag 3 april 1945. Goed 5 uur in de namiddag kwam er zo'n grote pantserwagen van de Amerikanen voor de bunker gereden. Daar stapten 2 van die Yankees uit, gewapend tot de tanden en er ging een hoera op. Leve Engeland en leve Amerika. Ze wuifden naar ons en ze spraken goed Duits. "Buitenlanders blijf kalm en rustig en alles komt voor elkaar, vlucht niet alleen naar je eigen land". Toen riepen ze de militairen toe: "Komen jullie maar dichterbij". Die gooiden de wapens op de grond neer en met de handen in de hoogte werden ze gefouilleerd door de Yankees. Een prachtmoment dat die militairen die zich altijd als bloedzuigers op ons hebben geworpen zo gevangen genomen werden. En zo geniet je de ganse dag van hetgeen zich hier afspeelt.

Woensdag 11 april 1945. In 't lager was alles zo goed als leeg; alles was in de bunker. Enkele militairen waren onze passen aan 't verbranden. Hij (de commandant) vertelde onder meer dat we vroeg in de morgen om 4 uur met de compagnie zouden afmarcheren. Verplichten deed hij niets meer, maar hij vertrouwde erop dat ieder de discipline kende en zich anständig zou gedragen. Maar de leden van de werkcompagnie besluiten te blijven en worden door Amerikanen bevrijd.

Tot 22 april blijft het spannend, maar dan kan de repatriëring beginnen vanuit een nieuw kamp.

Woensdag 25 april 1945. 's Morgens wat uitgeslapen en een beetje in de kamer gewerkt verder zowat heel de dag in het zonnetje gelegen en wat gerookt en geluierd, met goed eten. We hebben hier een herstellingsoord. Over het aftransporteren hoort men nog niets, er komen er hier dagelijks nog bij. Eerst moet alles bij elkaar zijn, eer we verder kunnen.

Op Donderdag 3 mei begint de terugtocht, eerst per trein, zondag 6 mei passeerden de repatrianten de grens. "De jongens stonden met tranen in de ogen te wuiven. Geweldig zo enthousiast de

bevolking ons toewuifde. Ik sidderde over heel mijn lichaam. Is dat weer Holland". En vervolgens op eigen gelegenheid terug naar huis vanaf Maastricht.

Dinsdag 8 mei 1945. 's Morgens om 7 uur uit de veren (ze verblijven dan al in de buurt van Roermond). Nu we waren echt uitgerust. Lekker gewassen en maar wachten op de laatste etappe. Hoe die zal verlopen. Om goed 8 uur kregen we bij de boer warme koffie en wit brood met rookvlees. Dat smaakte wat fijn. Nog wat buiten rond gelopen. Om 9 uur was de auto voor. Alles werd geladen en na de boer en zijn vrouw bedankt te hebben voor de gastvrijheid, zijn we dan vertrokken in de richting Weert. Onderweg ging er nog een pater met ons mee. Om een beetje voor elf uur waren we in Weert. Toen naar 't station gegaan om inlichtingen voor Eindhoven, 's Bosch en Tilburg. De trein gaat vanmiddag om 4.30 uur uit Weert naar Eindhoven. Toen hebben we besloten om maar met de trein te gaan, maar dan moesten we eerst geld zien te krijgen bij de repatriëring. Op 't stationsplein ons boterham opgegeten, daarna naar de repatriëring voor de reis. Onderweg kregen we van een vrouw wat vlaaitjes. Toen we bij de repatriring kwamen, kregen we direct voor de reisgelegenheid spoorkaartjes en de boodschap, dat er 's middags eten was voor ons. Daarna zijn we in de stad nog een glaasje bier gaan kopen en hebben we een vlaaitje opgepeuzeld.

Hiermee eindigt het dagboek, bestaande uit 8 schriften, boekjes en een schrijfblok. Een zoon van Jan Gommers heeft het ons beschikbaar gesteld.

Joden op de vlucht

Niet alleen mannen, die in aanmerking kwamen voor de 'Arbeitseinsatz' en zich daaraan wilden onttrekken, moesten onderduiken, ook Joden verborgen zich om aan deportatie naar Duitsland te ontkomen. Udenhout heeft meegeholpen om Joden uit de handen van de Duitsers te houden.

Meteen al in het eerste jaar van de bezetting namen de Duitsers maatregelen tegen de Nederlandse Joden. In juni 1940 was het Joden verboden om taken bij de luchtbeschermingsdienst te vervullen en in november 1940 werden alle Joodse ambtenaren en professoren ontslagen. Begin januari 1941 begon de voorbereiding tot de grootscheepse vervolging van de Joden. Seys-Inquart bepaalde toen namelijk dat "alle personen van geheel of gedeeltelijk Joodsen bloede" moesten worden geregistreerd. Om een snelle herkenning van Joden mogelijk te maken kregen zij in de tweede helft van 1941 een vetgedrukte **J** in hun persoonsbewijs en ze moesten vanaf 2 mei 1942 een zogenaamde "jodenster" dragen. In Udenhout en Biezenmortel heeft nimmer een Joodse gemeenschap bestaan. Toch waren ook in ons dorp mensen die hun leven in de waagschaal stelden door hulp te bieden aan Joodse medemensen. Hieronder volgt het relaas van vier Joodse families die tijdens de oorlog in Biezenmortel waren ondergedoken.

De familie Hartogs-Koopmann

De familie bestond uit drie personen, meneer Hartogs, mevrouw Hartogs-Koopmann en een kind uit mevrouw Hartogs eerste huwelijk, Annie Haimann. Mevrouw Hartogs was Duitse van geboorte en kwam uit de buurt van Kevelaer. Na haar huwelijk met de heer Haimann vestigde ze zich in Keulen waar in november 1923 hun dochter Annie geboren werd. Toen Annie zeven jaar oud was overleed haar vader. In het Duitsland van de jaren dertig bloeide echter onder het Nationaal Socialisme een grote jodenhaat op. Door dat anti-semitisme vluchtten veel Duitse joden naar het buitenland. Zo ook de weduwe Haimann en haar dochter. Zij verhuisden naar een oom in

Amsterdam. Annie volgde daar lessen op de zogenaamde overgangsschool waar vele Duitse vluchtelingen kwamen en les gegeven werd in onder andere Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde. De weduwe Haimann hertrouwde in 1933 met Leo Hartogs, de man van haar overleden zuster. Hartogs was directeur bij de firma Zwanenberg in Oss en het gezin Hartogs-Koopmann vestigde zich in Oss. Dochter Annie ging in Oss naar school en volgde later lessen op de H.B.S. in Den Bosch. Door de maatregelen die de bezetter nam tegen de joodse bevolking werd Annie echter in 1941 gedwongen de school voortijdig te verlaten. Zij volgde daarop bij een joodse dame in Oss naailessen. In de loop van 1942 was het dagelijks leven van de joden door diverse anti-joodse maatregelen al danig verstoord. Daar kwam nu ook nog de verplichting bij om naar Amsterdam te verhuizen. Voor de joden braken angstige tijden aan en vele joden besloten onder te duiken, zo ook de familie Hartogs. Begin 1943 werd de familie Van de Pas-Van den Oetelaar uit de Capucijnenstraat in den Biezenmortel benaderd door pater Maurus, de gardiaan van de paters Capucijnen in Biezenmortel. Een Joodse vriend van de pater was op zoek naar een onderduikadres voor hemzelf, zijn vrouw en stiefdochter. Pater Maurus vroeg de familie Van de Pas het joodse gezin in hun huis op te nemen. De Capucijnen hadden in het kleine kerkdorp Biezenmortel een dusdanige invloed dat het verzoek van pater Maurus niet goed geweigerd kon worden. In februari 1943 vestigde het Joodse gezin Hartogs zich in Biezenmortel. Overdag moesten ze zoveel mogelijk binnenshuis blijven en 's avonds sliepen de ouders boven en Annie beneden op de divan. Mocht ondanks de genomen voorzorgsmaatregelen toch iemand informeren wie zij waren dan luidde het antwoord "ze zijn hier op vakantie". Aangezien de familie de echte persoonsbewijzen niet meer kon gebruiken, moest er voor valse papieren en distributiekaarten gezorgd worden. De familie Van Ostade en Jo Keuninx konden via een contactpersoon in Eindhoven aan valse exemplaren komen, zodat ook de voedselvoorziening voor de onderduikers geregeld was. Als er echter een razzia of controle zou plaats vinden, dan zouden de onderduikers waarschijnlijk door de mand vallen. Wanneer dergelijke acties van de bezetter op komst waren kregen de paters Capucijnen een tip van veldwachter Roijmans, zodat zij de Biezenmortelse onderduikers konden waarschuwen. Als er een razzia of controle dreigde dan vluchtte de familie Hartogs samen met nog enkele andere Biezenmortelse onderduikers de weilanden in. Daar was een diepe sloot met bomen en een heg. In de sloot lag een zeil met wat stro waar de onderduikers zich enige tijd schuil konden houden. In het geheim werd door de families Van de Pas en Van der Loo dan eten gebracht. De familie Hartogs bleef tot oktober 1943 bij Van de Pas ondergedoken. Na die tijd werd bij juffrouw Van der Sterren in Udenhout een nieuw onderduikadres gevonden. Zij bleven daar tot het voorjaar van 1944. Van daaruit vertrokken Leo Hartogs en zijn vrouw naar een volgend onderduikadres in Eindhoven. De persoon waar ze onderdak vonden was echter niet betrouwbaar en ze werden dan ook al snel verraden. Leo Hartogs en zijn vrouw belandden in de Scheveningse gevangenis en werden later via Westerbork naar Bergen-Belsen overgebracht. Leo Hartogs is in dit concentratiekamp op de Lüneburger Heide gestorven. Zijn vrouw Helene Hartogs-Koopmann was bij haar vrijlating sterk vermagerd doch zij overleefde het kamp. Na haar vrijlating volgde een hereniging met haar dochter Annie. Moeder en dochter trokken tijdelijk in bij familie, daar hun huis in Oss geheel geplunderd was en inmiddels door andere mensen werd bewoond. Langzaam kon weer begonnen worden met de opbouw van een nieuw leven. Moeder Helene Hartogs overleed in 1980 op negentigjarige leeftijd. Dochter Annie trouwde na de oorlog met Max van Duym, die de zaak van haar overleden oom Jacob Haimann in Amsterdam had overgenomen. Max van Duym overleed in februari 1994 op tachtigjarige leeftijd. Zijn weduwe Annie van Duym-Haimann is thans 70 jaar en woont in Amstelveen.

De familie Haimann-Goldschmidt

Jacob en Amelie Haimann-Goldschmidt waren familie van het joodse gezin dat was ondergedoken bij de familie Van de Pas. Jacob Haimann was de zwager van mevrouw Hartogs. Hij was eigenaar van een grote grossierderij in Amsterdam. In de zomer van 1941 werden hun zoons Rudi en Kurt, respectievelijk 22 en 29 jaar oud, bij razzia's van de straat gepikt en naar het beruchte concentratie-kamp Mauthausen in Oostenrijk gebracht. De naam Mauthausen stond gelijk met de dood door slavenarbeid. Het was een concentratiekamp van de zwaarste categorie, waar meer dan 110.000 gevangenen gedood werden. In dit kamp was een steengroeve, met een trap van granietblokken, "de trap des doods". Kort na de arrestatie van zijn zonen werd Jacob bij de Duitsers geroepen en werd hem het volgende medegedeeld: "uw zonen zijn gevlucht en op hun vlucht zijn zij beiden neergeschoten". Vader en moeder Haimann waren door dit bericht totaal overstuur en in diepe rouw. Zij besloten onder te duiken. Door bemiddeling van de Capucijnen werd een onderduikadres in Biezenmortel gevonden. Zij doken onder tegenover het Capucijnenklooster bij Jan en Leen Keuninx-van Loon die in Biezenmortel een café en winkel dreven. Op hun onderduikadres moesten zij zoveel mogelijk binnenshuis blijven, maar ondanks de Duitse controles waagden zij zich af en toe wel eens buiten de deur. Mogelijk zijn zij door kwaadwillende figuren opgemerkt en verraden. Op zaterdagmiddag 17 april 1943 zijn ze opgepakt en weggevoerd naar een concentratiekamp waaruit ze nimmer zijn teruggekeerd. Ook Jan Keuninx werd opgepakt en naar Den Bosch overgebracht. Na ondervraging werd hij door toedoen van de paters Capucijnen vrijgelaten.

Richard en Roosje

Een derde Joods echtpaar dat in de Capucijnenstraat een veilig onderkomen had gevonden waren Richard en Roosje. Dit waren schuilnamen en niet hun echte namen. Ze waren Oostenrijkse joden. Dit echtpaar was ondergedoken bij de familie Van Ostade. Die familie bestond uit moeder Kee van Ostade-Schoonus, met haar drie ongehuwde meerderjarige kinderen, Janus, Marinus en Mien. "Janus droeg altijd een pet. Marinus droeg altijd een hoed. En Mientje was een tragische vrouw", zo vertelt Joop Veraart, "Mientje deed het huishouden". Het hebben van onderduikers was bij de familie Van Ostade een riskante zaak daar zij ook een Duitse commandant ingekwartierd hadden. Op de deur van de kamer waar de joodse onderduikers verbleven stond met grote letters "Veldwieber" (Feldwebel, sergeant-majoor). Ondanks de inkwartiering hebben de Duitsers nooit lucht gekregen van de onderduikers bij Van Ostade.

Jacobine Monnikendam

Jacobine, die nu in Tilburg woont, vertelt haar verhaal hoe zij als joods meisje door hulp van de paters Capucijnen onder de schuilnaam Anne-Marie Kapteins, in Biezenmortel kon onderduiken bij het echtpaar Willem Timmermans en Hanneke Mallens, dat destijds aan de Biezenmortelsestraat woonde.

Jacobine Monnikendam werd in 1931 in Utrecht geboren. Toen zij drie jaar oud was verhuisde zij met haar ouders naar Amsterdam waar zij oorspronkelijk vandaan kwamen. In Amsterdam heeft zij nog haar 10e verjaardag gevierd en een half jaar later moesten zij vertrekken. De noodzaak om te vertrekken werd haar als kind al heel duidelijk. Zij moest naar een school waar alleen joodse kinderen mochten komen. Iedere morgen ontbrak er wel een kind. Zij zag ook haar overbuurtje weggaan en na ettelijke angstaanvallen van haar ouders werd toch besloten om te gaan onderduiken. Het gezin Monnikendam bestond uit vader en moeder, 3 dochters en één zoon. Twee zusjes waren in Den Haag ondergedoken. Vlak voordat zij en haar moeder vertrokken, ontving zij het overlij-densbericht van de enige broer, die bij de eerste razzia van de eerste zomer in de oorlog gevangen

werd genomen. Hij is naar Mauthausen vervoerd en drie maanden later is hij gestorven. Jacobine en haar moeder zijn naar Tilburg vertrokken, naar kennissen van haar vader, en deze mensen hebben hen in contact gebracht met de paters Capucijnen in Tilburg. Haar vader was in Amsterdam achtergebleven. Hij zou tegelijkertijd met zijn vrouw en dochter vertrekken. Hij had zijn papieren bij zich en stond op het centraal station toen een SS'er uit zijn buurt hem herkende en hem aanbracht. Hij is nooit in Friesland aangekomen, wat het doel was van zijn reis; daar had hij een onderduikadres. Hij is weggevoerd naar Auschwitz en niet meer teruggekomen.
Mevrouw Monnikendam kreeg een onderduikadres in Tilburg in de Klaverstraat bij de familie Kools en Jacobine eerst bij de familie de Kok, de kennissen van haar vader in Tilburg, en daarna in Biezenmortel. De Capucijnen hadden haar in contact gebracht met Willem Timmermans en Hanneke Mallens. "Tante Han en oom Willem, zo heb ik ze altijd genoemd", zegt Jacobine. Over tante Han en oom Willem en haar onderduiktijd vertelt zij:

Het waren hele bijzondere mensen. Ik zou kunnen zeggen, Ome Willem was een en al goedheid en vrolijkheid, die de vloer waar zijn vrouw liep kuste, bij wijze van spreken, die dol was op zijn vrouw en helemaal onder haar invloed. Tante Han was een heel bijzondere vrouw, niet direct sentimenteel, niet direct overvloeiend van liefde, zoals wij dat in menselijke zin verstaan, maar een goed mens, een zeer intelligente rechtschapen vrouw die haar hele leven gestreefd heeft om dàt te doen wat goed is en in die zin heeft ze mij ook altijd benaderd. Ze heeft nooit geprobeerd een tweede moeder voor mij te zijn, dat was niet iets wat haar lag, maar een zeer bijzondere begeleidster. Ik kan me niet voorstellen dat er een tweede, zoals zij, hier nog ergens rondloopt.

Vroeger heb ik weleens geklaagd. Ze zou je nooit eens knuffelen of een arm om je heen slaan, en ieder kind heeft dat wel nodig. Ik was uiteindelijk nog maar klein. 11 Jaar. Ik had daar wel behoefte aan. Ik kwam in de Biezenmortel met zo ontzettend veel vragen die ik thuis nooit beantwoord kon krijgen en al die vragen konden door tante Han wel beantwoord worden. Ik kwam uit een liberaal gezin. Zo noemden we dat toen. Vandaag de dag, nu ik een andere richting heb genomen noem ik het gewoon a-religieus. Jood zijn vanuit traditie, maar verder geen religieus leven. De vrijdagavond is in het jodendom erg belangrijk. Dat is het begin van de Sabbat en iedere zichzelf respecterend Joodse mens steekt op vrijdagavond kaarsen aan. Dan zijn er ook nog wat feestdagen die beslist gevierd moeten worden zoals Pesach, Jom Kipoer. Van Jom Kipoer, wat eigenlijk een vastendag is en besloten wordt met een feestmaal, kan ik me alleen het feestmaal herinneren, maar vasten, ik denk niet dat ze daar ooit van gehoord hebben. Wel gehoord natuurlijk, want mijn ouders kwamen allebei uit een zeer streng orthodox gezin, maar die hebben allebei hun religie aan de wilgen gehangen, toen ze getrouwd zijn. Wat daar de reden van is? Het antwoord moet ik schuldig blijven. Ik was als kind al zeer religieus en ging alléén naar de Synagoge om les te krijgen, dingen te beluisteren en iedere keer als ik mijn vader of moeder iets vroeg over het religieuze jodendom dan was het: "Ja, luister eens, daar moet je bij ons niet mee aankomen". En bij tante Han, die een zeer religieuze vrouw was, kon ik antwoord krijgen op al mijn vragen. Daar heb ik ook wel gebruik van gemaakt. Dat is de reden geweest dat ik bij pater Gaudiosus in de leer ben gegaan en uiteindelijk ben gedoopt. De foto van die dag heb ik nog in mijn bezit. Het is ook de enige foto die er is uit mijn Biezenmortelse tijd. Ik ging niet in Biezenmortel maar in Udenhout naar school; ik zat daar in de vijfde klas. Tante Han vond dat beter. Die dacht, dat de school van de nonnetjes beter was. Wel onpraktisch. In het begin ging ik lopend, op de klompkes, van de Biezenmortel naar Udenhout. Naderhand hebben ze een fiets voor mij georganiseerd. Waarschijnlijk heeft mijn moeder haar oude fiets naar de Biezenmortel kunnen halen. Hoe ze dat gedaan heeft, is een raadsel. Daar fietste ik mee van Biezenmortel naar Udenhout, maar niet lang, want tante Han begon al gauw een beetje nerveus te worden en toen hebben de Capucijnen mij een plaats bezorgd bij de nonnetjes (de Franciscanessen) in Best.

Daar werd het ook te warm. Van Best ben ik naar Veghel gegaan, van Veghel naar Oirschot en daarna naar Oisterwijk. Allemaal Franciscanessen. Met vakanties ging ik naar tante Han en oom Willem. Het is voor mij een zeer indrukwekkende periode geweest. Om als grote-stadskind, uit Amsterdam, in een zo rustige landelijke omgeving te zijn is niet niks. Ik was graag alleen en ik zwierf graag door de bossen. Deze periode is zeer bepalend geweest voor mijn toekomstige leven als jodin. Mijn verblijf in Udenhout kwam voort uit een bittere noodzaak, uit een verschrikkelijk gebeuren. De pijn en het verdriet waren groot; om je familie kwijt te zijn en je eenzaam te voelen. Tante Han heeft dat natuurlijk niet kunnen oplossen, naderhand zei ze: "Je was eigenlijk maar een raar kind, want als ik de naam van een van je familieleden noemde, dan verzon je een of ander verhaal en ging je ertussen uit". Ik durfde er niet over te praten, zelfs niet met tante Han, dus het moet wel een hele indrukwekkende periode geweest zijn. Maar het landelijke heeft mij zo'n rust gegeven en de vervulling van een religieus leven was zó groot, dat het heel veel vergoed heeft. Ik heb daar rust gevonden. Ik kan niet zeggen, dat ik angst gehad heb om opgepakt te worden. Dat is heel raar. Je bent een kind, je kent angst. Je ziet het gevaar, want juist door het gevaar was ik zo zwijgzaam. Ik merkte aan tante Han, dat ze als de dood was, omdat ome Willem een klein beetje een flapuit was, maar echte angst? Wèl de voorzichtigheid, wèl het gevaar zien, maar echte angst heb ik niet gehad. Ik was altijd alert. Altijd. Op een nacht was vlak voor het huis een bommenwerper op de weg terechtgekomen. Dat was een verschrikkelijke knal geweest. Ik ben, na wakker geschrokken te zijn weer ingeslapen, en even later kwamen de Duitsers bij onze boerderij binnen. Tante Han en oom Willem helemaal in de zenuwen en in angsten want ze moesten iedereen laten zien die in huis was en toen kwamen ze bij mij in het kamertje terecht waar ik lag te slapen en het was een soort intuïtie en mijn altijddurende alertheid die mij lieten zeggen: "Laat me met rust, ik wil slapen", en de dekens weer over me heen trok. Ik wist niet, dat ze kwamen kijken of er piloten waren. Het had ook iets anders kunnen zijn, want een half jaar daarvoor was het echtpaar tegenover de Capucijnenkerk, bij Keuninx, ook opgepakt. Een man en vrouw, Joodse mensen, en dat heeft op tante Han natuurlijk een enorme indruk gemaakt. Die vrouw was op van de zenuwen. Ik liep ook wel rond met de gedachte: wanneer ben ik aan de beurt? Ik heb bij de nonnetjes steeds mijn katholiek geloof beleefd. Dat was voor mij de enige manier van religieus beleven, dat was de enige manier ook die ik kende. Mijn ervaring met de Biezenmortelse gemeenschap was er een van: 'Héél warm'. Ik sprak met niemand over het verleden. Tante Han strooide het praatje rond "dat is zo'n arm kind uit Amsterdam dat honger heeft", maar ik had het gevoel, dat veel mensen het stilzwijgend wel begrepen en wisten wie of wat ik was, maar daar gewoon niet over praatten. Ik had daar een heel beschermd en warm gevoel en ik snap nu nog niet waarom die mensen bij Keuninx zijn weggehaald. Hoe dat uitgelekt is. Ik weet het nog niet. Hoe kon dat nu gebeurd zijn, terwijl men het eigenlijk wist en er niet over praatte. Mijn jood zijn was ook een publiek geheim. Ik ben daar toch ook doorheen gekomen. Ergens onder de oorlog, toen ik van de ene kostschool naar de andere ging, ben ik wel via de ondergrondse de registers uitgeschreven als afgevoerd en gestorven.

Toen ik 20 was ben ik getrouwd. Moeder heeft in Boxtel in het bejaardenhuis een klein appartement gehad en leerde daar een leraar van de LTS kennen, een zekere meneer Sonnemans en daar is ze mee getrouwd. Na 1 jaar getrouwd te zijn is ze gestorven. Ik heb het mijn moeder altijd zeer kwalijk genomen dat ze niet terug ging naar Amsterdam. We hadden zo ons oude huis in gekund, maar de herinneringen en het verdriet waren te erg voor haar. Ze wilde niet meer terug naar Amsterdam.

De moeder van Jacobine is al die tijd in Tilburg gebleven. Zij was ondergedoken in de Klaverstraat. Toen haar twee andere dochters allebei opgepikt waren in Den Haag en naar Auschwitz waren gebracht, in de maand december 1943, heeft zij haar eerste hartaanval gehad. Ze had een klein zolderkamertje bij de dames Kools en als die visite hadden, dan moest Mevrouw Monnikendam op bed gaan zitten en zich niet meer verroeren want ze mocht niet gehoord worden. Dat mocht zo niet langer duren. Toen hebben de Capucijnen samen met de pastoor van Udenhout een plek gevonden bij de jongens Hoppenbrouwers, Henk en Wil. Die hadden iemand nodig die voor hen zorgde en zo is Mevrouw Monnikendam ook naar Udenhout gekomen en heeft daar de huishouding voor de jongens gedaan. Dat heeft haar goed gedaan, want ze hielp wel eens in de winkel en ze kon het huis schoonhouden en koken, dus ze had een flinke dagtaak. De oorlogsnaam van Mevrouw Monnikendam was 'Bep'. Haar werkelijk naam was 'Rosa'. "Mijn zus Selma", vertelt Jacobine verder, "is teruggekomen uit Auschwitz, mijn andere zuster is daar gestorven. Via, via is Selma terechtgekomen bij Wil Hoppenbrouwers. Die wist dat mijn moeder ziek was en op bed lag bij Tonia Schaapsmeerders in Helvoirt; Dat was een bijzonder aardige vrouw. Daar waren mijn moeder en ik op het ogenblik dat er werd aangebeld. Tonia was bij mijn moeder. Zij kijkt boven uit het raam en daar staat de jeep van Wil Hoppenbrouwers met iemand die uit de jeep stapte in een legerpak en een doek over het hoofd, helemaal opgezwollen van de honger. Dat was mijn zuster. Wil had haar daar naartoe gebracht. Selma is vanuit het huis waar ook mijnheer Brüning woonde vertrokken naar Antwerpen. Ze is als hulpverpleegster voor de militairen gaan werken. Ze had een kamertje gevonden en na een paar maanden ontmoette ze een Pools-joodse man die daar voor zijn werk was. Zij is met hem getrouwd. Selma is nu 77 jaar, 15 jaar ouder dan ik.

Onderduikadressen

In Udenhout en Biezenmortel waren vele onderduikadressen. Uit haar archieven blijkt dat ook Huize Assisië zo'n adres was voor onderduikers van buiten Udenhout. J.de Valk, een medisch student uit Oisterwijk, zat ondergedoken en werd uit veiligheid 'dokter' genoemd. Medisch student G.Wessels uit Utrecht werd ook 'dokter' genoemd. Wessels is later als dokter in dienst gekomen van Huize Assisië. Kort na zijn benoeming tot geneesheer directeur van Huize St.-Servatius in Venray is hij dodelijk verongelukt op de Middenpeelweg. Kort voor de bevrijding was Dr.W.de Kort, directeur van het arbeidsbureau te Tilburg en later fractieleider van de K.V.P. in de Tweede Kamer der Staten Generaal, ondergedoken op Assisië. Zijn schuilnaam was "Kapelaan de Jong".

Uit dezelfde bron vernemen we enkele onderduikadressen in de nabijheid van Assisië. Kandidaatnotaris M.van Gurp zat ondergedoken bij zijn schoonvader, directeur Mols van de steenfabriek. Bij Pijnappels op 't Winkel zat een onderduiker, Meester Dis uit Den Bosch. Bij Bart van Peeren (Bertens) zaten onderduikers. Er waren er ook bij Bart en Jan van Iersel. Die bij Jan van Iersel was Gabriël Franken met de schuilnaam Pietje Duikelaar.

"Oude Molen nummer C 181 in Udenhout", de boerderij van Marinus van de Pas, mag wel een bijzonder onderduikadres worden genoemd. Kort na de capitulatie van de Duitsers ontvangt zoon Jan van de Pas brieven van twee onderduikers, één in het Duits (10-6-1945) en één in het Frans (20-6-1945), brieven van Robert Wenman en Willibald Schnitzler. Het waren twee deserteurs van het Duitse leger, die in 1943 en 1944 ondergedoken zaten bij de familie van de Pas aan de Oude Molen. Beiden zijn bij de bevrijding van Udenhout als krijgsgevangene behandeld. Wenman mocht na 3

maanden gevangenschap terug naar Elzas-Lotharingen, Schnitzler is in januari 1947 uit gevangenschap in Engeland naar huis gekomen. Beide deserteurs hebben zich in hun onderduikperiode verdienstelijk gemaakt voor het verzet door fietsen en door Duitse uniformen! te regelen voor de verzetsmensen beschikbaar te stellen. Met Robert Wenman heeft de familie nog steeds contact. Naast deze deserteurs werden er bij Marinus van de Pas aan de Oude Molen regelmatig mensen ondergebracht, die aan de arbeidsdienst wilden ontkomen. Ze werden "gebracht" door leden van de verzetsgroep André uit Sprang Capelle. Onder hen was Co Hoefnagels, die in februari 1947 een uitgebreide brief schrijft over zijn wedervaren. "In juli hoop ik thuis te zijn. Geloof maar gerust, dat ik aankom als ik in Holland ben. Al heb ik zo lange tijd niets van me doen horen, denk daarom niet dat ik vergeten ben, wat u allemaal voor mij gedaan hebt. Dat is iets wat je nooit vergeet. Als ik nog denk aan de tochten, die wij van u uit maakten naar de Amerikanen, bij Giersbergen en aan de pogingen om door de linies te komen met berichten voor de geallieerden. Weet u nog die twee jongens die ondergedoken lagen in dat hok daarachter en de gehele dag maar bezig waren om tabak te snijden. Willie heette de ene, de andere weet ik niet meer. Als ik denk aan de appels die wij naar binnen geslagen hebben en de grote hoeveelheden pap." Ook een Joodse man is op de boerderij van Marinus van de Pas ondergedoken geweest. Mien Dankers-van de Pas, toen als jong meisje thuis op de boerderij, weet zich te herinneren, dat die onderduiker gewoon met hen varkensvlees mee-at. Tot overmaat van ramp werd op de boerderij ook nog een Duitse officier ingekwartierd, een bange man, die alleen een kamer beneden wilde. Dit laatste is de redding geweest van de onderduikers.
Op een vrijdagavond werd bij een razzia van de Duitsers de boerderij omsingeld. Mien van de Pas laat de "Polizei" binnen en neemt de agenten meteen mee naar de kamer van de officier die niet thuis is. Jan van de Pas wordt als arrestant meegenomen, maar de rest van de boerderij werd niet doorzocht. Jan is later op de avond ongedeerd thuisgebracht. Het was dezelfde avond dat de "Grüne Polizei" de boerderij van Bart van den Brand in brand stak, omdat ze er onderduikers vond.

Net Denissen-van de Ven, die in de Mortel woonde, (waar nu dierenarts Boink woont,) vertelt:
De laatste twee maanden van de oorlog hadden wij twee onderduikers, en wel Robert Wenman en Willibald Schnitzler. De één kwam uit Oostenrijk en de ander uit Elzas-Lotharingen. Die twee waren ondergedoken bij Marinus van de Pas (op "den Ouwe Mölen"). Daar kwam Duitse huiszoeking en toen gingen die twee natuurlijk op de loop en ze zijn aan het "zwalken" gegaan tot over de "lijn" en zijn zo ver gelopen tot ze bij ons kwamen. Wij hadden bij het huis een "paraplu" staan, dat is een paal met een met stro gedekte kap, waar wij rogge en haver onder hadden en daar zijn ze vrijdagsnachts ondergekropen en hebben vanuit hun schuilplaats gekeken wat er bij ons rondliep. Ze durfden niet voor de dag te komen. Jan van de Pas is gaan zoeken waar "zijn" onderduikers gebleven waren. Hij kwam bij ons over de weg en toen de jongens hem zagen kwamen ze te voorschijn. Jan is met die jongens bij ons binnengekomen. Wij kregen er onmiddellijk medelijden mee. Ze hadden honger, en ik heb ze te eten gegeven. Ze troffen het wel, want we hadden nog maar net op de smokkel geslacht. Kapelaan Moeskops kwam mijn moeder de Communie brengen. Ik heb hem toen in vertrouwen verteld van mijn onderduikers. Hij zei: "Heel goed, maar laat ze niet binnen. Als ze ontdekt worden dan weten jullie van niets en gaan jullie vermoedelijk vrijuit." Zo zijn ze twee maanden bij ons gebleven. Willy was een kapper. 's Avonds knipte hij de onderduikers uit de buurt bij het licht van een petroleumlamp, bij ons in de stal. "Dus in de oorlog was er in de Mortel een kapsalon", vertelt Net trots. Wie de onderduikers waren was niet bekend. Niemand werd met een naam genoemd en iedereen was volledig anoniem. Robert is door de ondergrondse aan de

Engelsen overgedragen en was via België weer snel thuis. Met hem heeft zij nog steeds contact. Van Willy heeft ze nooit meer iets gehoord.

De dood in een concentratiekamp

De tot nu toe beschreven Udenhoutse onderduikers hebben hun inspanningen bekroond gezien. Dat gold niet voor Ties van Leijden, die door de Duitsers werd gearresteerd en weggevoerd naar Duitsland. Ties was de enige zoon van Bart van Leijden en Kee de Wit. Hij woonde met zijn ouders in Biezenmortel in een woning aan Roeltjesdijk, een zijstraat van de Biezenmortelsestraat, waar nu de familie Maas woont op nummer 51. Ties werkte als magazijn- en winkelbediende bij de toenmalige coöperatiewinkel aan de Kreitenmolenstraat in Udenhout. Over zijn arrestatie vertelt mevrouw Weijters-Scheffers, die destijds cheffin was van de coöperatie-winkel: "Er werd door klanten in de winkel gewaarschuwd, dat er straten waren afgesloten en er veel Duitsers actief waren in verband met een razzia. Ties stond op het punt om met zijn transportfiets met voorop een mand, brood en kruidenierswaren te gaan bezorgen. Ik heb hem gewaarschuwd niet te gaan, omdat het voor hem op straat te gevaarlijk was. Hij had immers geen Ausweis. Hij sloeg die goede raad in de wind en ging toch. Nog geen kwartier later kwamen de Duitsers met Ties terug in de zaak. Hij was gearresteerd en werd overgebracht naar het politiebureau in Udenhout. Mevrouw Scheffers is hem daar dezelfde avond nog gaan opzoeken om de papieren en het geld van de coöperatie, die hij nog bij zich had, op te halen. Later vertelde opperwachtmeester Ravenstein aan Mevrouw Scheffers dat zijn ondergeschikte Ties naar de trein in Udenhout had moeten brengen. Hij had hem bij het seinhuisje, dat tussen de spoorbomen in Udenhout stond, nog uitgebreid de gelegenheid gegeven om te vluchten door zelf naar boven te gaan en Ties beneden onbewaakt te laten wachten. Ook voordat hij in de trein stapte had hij hem nog gelegenheid gegeven te vluchten. Ties durfde helaas niet. Daags voor hij op transport werd gesteld heeft zijn vriend Wim van Nieuwburg nog een half uur met hem mogen praten. Hij was erg bang voor de gevolgen van zijn arrestatie. Wim heeft hem een pakje shag met vloeitjes mogen geven. Meerdere keren heeft Wim in dat half uur tegen Ties gezegd: Probeer toch te vluchten. Maar hij was zò bang vertelt Wim dat hij aan vluchten niet toekwam. Op 15 november 1944 is hij in een concentratiekamp in Husum, Duitsland overleden.

Verzet in Udenhout

Er werd in de oorlog veel gesproken over "de ondergrondsen", maar niemand wist wat de ondergrondsen deden, wie ze waren en wie de leiding had. Vijftig jaar na de bevrijding hebben de schrijvers van dit boek verwoede pogingen gedaan om daar wat meer duidelijkheid in te krijgen. Wij hebben gesprekken gehad met belangrijke mensen van het verzet in Udenhout zoals Dré van de Wouw, Bart de Kort, Jan van den Brand en Jan Becx, en correspondentie gevoerd met Jan Henrich, alias 't Rooi Jantje.

Behalve de proteststakingen van februari 1941 was er van openlijk verzet tegen de Duitse bezetters in het begin van de bezetting niet veel te merken. Naarmate de bezetters grimmiger gingen opereren tegen joden en onderduikers, nam het georganiseerde verzet toe. Ondanks de propaganda waren de meeste Nederlanders niet erg onder de indruk van de ideeën van het Nationaal-Socialisme. Er was een grote belangstelling voor illegale kranten (onder andere Trouw en Het Parool) en er werd ook

clandestien geluisterd naar de uitzendingen van "Radio Oranje" uit Engeland. De Oisterwijkse kapelaan Slegers gaf de aanzet tot het vormen van een groepje mensen die hem zouden helpen in het verzet tegen de Duitse overheerser. Hij kwam niet aan een willekeurige jonge man vragen of hij hem wilde helpen, maar hij vertelde dat er iets moest gebeuren om het de Duitsers moeilijk te maken. Dat was voldoende om de aangesproken persoon tot aktie aan te zetten. In eerste instantie was het belangrijk verbindingen tussen troepenbewegingen en het vervoer van materieel van de Duitse fabrieken naar het front te verstoren. De belangrijkste verbindingsweg was de spoorlijn. Het opblazen van spoorlijnen, het onklaar maken van seinhuizen en het in de war brengen van dienstregelingen was een van de eerste taken van de ondergrondsen. Belangrijk was ook om mensen die zich hadden moeten melden voor de Arbeidseinsatz en waren ondergedoken of nog moesten onderduiken, aan goede onderduikadressen te helpen, hen te voorzien van een vals Ausweis, stamkaarten en distributiebonnen, zodat zij aan eten en kleding konden komen. Dré van de Wouw vertelt: "Het was niet altijd moeilijk om een verzetsdaad te plegen, iets in de lucht laten vliegen bijvoorbeeld, maar wel was het moeilijk een goede afweging te maken of de risico's die men liep en de offers die dat kostte niet groter waren dan de waarde van de daad." In Udenhout heeft hij een poging gedaan de spoorlijn op te blazen, maar die is door een misverstand mislukt. In het begin waren er veel kleine groepjes aktief. Later in de oorlog, ongeveer begin 1943 trachtten kapelaan Slegers, Gerrit van der Linden en Brunnikreef de aktiviteiten van de ondergrondse te coördineren en werden er groepen gevormd. Aan Udenhout werden toegewezen: Dré van de Wouw, Bart de Kort en 't Rooi Jantje. Dré van de Wouw als het "verstand" achter de "durf" van 't Rooi Jantje. Een uitgesproken leider was er niet, hoewel 't Rooi Jantje zich wel graag als zodanig opwierp. De ondergrondsen kenden elkaar nauwelijks en wisten niets of niet meer dan strikt noodzakelijk van elkaars aktiviteiten. Dit uit veiligheid, zodat ze niets zouden kunnen verraden als zij onverhoopt zouden worden gepakt. Het hoofdkwartier van de groep Udenhout was ondergebracht in een zomerhuisje op de Zandkant (een houten blokhut aan de Helvoirtse kant). Van daaruit werden aktiviteiten ondernomen. Daar werd de op de Duitsers buit gemaakte munitie bewaard en de gevangen genomen Duitsers vastgehouden en later afgevoerd.

De Udenhoutse verzetsgroep bracht onderduikers, zowel Joden als jongens voor de arbeidsdienst, onder op Udenhoutse adressen. De "leider" van het Udenhoutse verzet was "'t Rooi Jantje". Hij heette Jan Henrich en had zijn bijnaam te danken aan zijn vuurrode haar. We laten "'t Rooi Jantje" zelf aan het woord vanuit een bejaardenhuis aan de westkust van Australië:

Mijn vader was een Nederlander uit een katholieke familie en mijn moeder was een Schotse uit een protestantse familie. Mijn vader werkte voor de oorlog als hoofd bij Staatsbosbeheer. Uit het huwelijk kwamen zeven kinderen. Ik was de vierde, geboren op 9 mei 1916 te Gouda. Mijn naam is Johan Jacob Henrich. Ik ben opgegroeid in Gouda. Mijn moeder stierf in 1924 toen ik 8 jaar oud was. Mijn vader wist niet wat hij met mij moest doen, en hij besloot mij naar een kostschool te sturen. Na vele moeilijke jaren op de kostschool werd besloten dat mijn oom en tante in Roermond voor mij zouden zorgen. Dankzij hen kon ik 4 jaar naar de MULO en ik heb ook het examen gehaald. Daarna ging ik naar Staatsbosbeheer in Nijmegen. Ik kreeg twee jaar vrijstelling van militaire dienst. Vanwege het toenemende Duitse gevaar werd de vrijstelling ingetrokken. Ik kwam terecht in de legerbarakken van Blerick, werd verplaatst naar Deurne en ergens in de omgeving van Tilburg. Weldra brak de oorlog met de Duitsers uit en wij moesten ons terugtrekken naar de provincie Zeeland met het doel de troepen en de wapens hier aan het strijdgewoel te onttrekken en de Engelsen te gaan helpen. De Franse troepen waren ingezet met hun kleine gevechtswagentjes, maar

zij waren eveneens op de vlucht voor de Duitsers. Op de terugtocht sloten wij ons bij hen aan. Op een moment werden we gedwongen ons over te geven aan de Duitsers. Ik was niet van plan om mijzelf over te geven aan de Duitse troepen. Ik ontsnapte te Mierlo. Ik werkte gedurende 2 jaren op diverse plaatsen in de omgeving van Mierlo om in mijn levensonderhoud te voorzien. Vanwege mijn werk kwam ik in Haaren, waar ik mensen van het verzet heb leren kennen. Ik sloot me bij hen aan. Wij hielpen Nederlandse krijgsgevangenen te ontsnappen naar Zeeland. De situatie werd daar te gevaarlijk en ik ontsnapte naar Oisterwijk. Daar leerde ik op een boerderij Van de Wouw kennen. Bij zijn ouders zaten al 13 of 14 verzetsmensen ondergedoken op de boerderij. Eén van deze verzetsmensen vroeg mij om hem te helpen bij het stelen van olie in Helvoirt. Zijn naam was Tini Metzemeakers. De moeder van Tini zorgde voor een vakantiehuisje in Helvoirt nabij Biezenmortel. Hier konden we ons verbergen. Van hier uit konden we groepen Duitsers aanvallen die over de Zandkant trokken. En van hier uit hebben we ook geallieerde piloten geholpen om te ontsnappen. Op een dag namen we 5 Duitsers gevangen en hebben hen overgeleverd aan de Britse troepen. Tini Metzemaekers was goed in het ontwapenen van Duitsers.

De familie Metzemaekers woonde in huize "Dieu donnee" aan de Lindelaan in Helvoirt en was een goede relatie van de Capucijnen. Een van de zonen was namelijk Capucijn. De familie was in het dorp bekend als de lampenfabrikant. De werkelijkheid was dat Metzemaekers-senior directeur was van de Volt-fabriek te Tilburg, waar men onder andere gloeilampen maakte. Hij was afkomstig uit België en had goede relaties met de ondergrondse in zijn vaderland. Diverse geallieerde militairen zijn met zijn hulp door de frontlinie gebroken.

't Rooi Jantje vervolgt zijn relaas:

Van de Wouw was een hele moedige man, die mensenrechten respecteerde en die een enorme discipline had. Van de Wouw, als eerste verzetsleider, had ik altijd al graag als mijn assistent willen hebben. Ik kon hem vertrouwen vanwege zijn oprechte karakter. Dan wil ik iets vertellen over een slachter die ik ontmoette in 1942/1943. Dat was een hele moedige man die eten bracht naar de Nederlandse gevangenen te Haaren. Zijn naam was Denissen en hij woonde in Udenhout. Soms maakte hij me bang en soms boos, omdat het een hele harde man was. Zijn bijnaam was Zwarte Willem. Mijn vertrouwen in hem was wat minder, omdat hij voor mij gevaarlijk was daar hij te gemakkelijk omging met mijn naam. Hij zorgde voor auto's, hoe moeilijk dat in die tijd ook was, en hij zorgde voor fietsen. Hij hielp ons met het vervoer van wapens van Udenhout naar ons vakantiehuisje in Helvoirt.
Einde citaat.

Zwarte Willem Denissen woonde aan de Slimstraat en is later verhuisd naar Vaals. Hij heeft zeker veertig keren stiekem en voor niets vlees naar het seminarie in Haaren gebracht. Hij gaf Dré van de Wouw vlees voor de onderduikers en heeft samen met 't rooi Jantje en Dré van de Wouw onderduikers ondergebracht. Hij heeft verschillende onderduikers geholpen om naar Poppel te ontkomen. Dré van de Wouw vertelde ons een verhaal over de enorme moed van Zwarte Willem. - Op Dolle Dinsdag was door de ondergrondse uit de G.A.S. in Udenhout wapentuig gestolen en verborgen in de houtzagerij van Appels aan de Kreitenmolenstraat, waar Willem van de Voort bedrijfsleider was. Een groot gedeelte van de wapens hadden de Duitsers niet gevonden. Dré van de Wouw wist dat. Hij heeft met Willem Denissen afgesproken, dat hij de wapens uit de schuilplaats zou halen en dat Willem Denissen voor een stootkar zou zorgen om vervoer mogelijk te maken. Dré heeft enkele nachten doorgebracht in de boerderij van Pieter Bertens, waar nu de Rabobank staat, en

kon van daaruit de patrouilles van de Duitsers registreren. Toen hij dat voldoende had waargenomen heeft hij in de nacht de wapens opgehaald en op een stootkar geladen, daarboven bedden en ander huisraad en zo door de Groenstraat en over een zandweg naar het hoofdkwartier gebracht. Onderweg werden zij door Duitsers aangehouden. Zij deden zich voor als arme evacuées en mochten doorlopen. Op de zandweg was de stootkar niet meer vooruit te krijgen, zelfs niet door de sterke Willem Denissen. Zij hebben toen in de buurt een boer om een paard gevraagd. Die heeft geholpen, hoewel hij er niets van snapte dat een stootkar met huisraad zo zwaar te trekken was.

Een andere aktie vanuit het hoofdkwartier was de gevangenneming van 3 Duitse soldaten die op de Zandkant bij Marinus de Jong ingekwartierd waren en die het de ondergrondsen lastig maakten. Die moesten daar dus weg. De groep van Dré van de Wouw heeft ze gevangen genomen. Het waren volgens Jan de Kort twee oudere en een jonge militair van nog maar 17 jaar. Zij hebben die mensen ontwapend en hen burgerkleding gegeven. De twee oudsten toonden zich verheugd, dat ze uit het leger waren en bedankten de ondergrondsen uitbundig voor hun hulp. De jongen van 17 was nogal fanatiek en werd overgebracht naar Van Bijnen, in de buurt. Daar is hij door de Duitsers ontdekt en naar het Oostfront gestuurd. De twee, die zogenaamd blij waren uit het leger te zijn, hebben zich onmiddellijk gemeld in Udenhout bij de politie en bij de Duitse autoriteiten. Toen is er een grote razzia gehouden om de ontvoerders te pakken. Willem Denissen merkte dat er onheil dreigde en heeft de groep gewaarschuwd. Die hebben tijdig kunnen vluchten. 't Rooi Jantje is naar de familie Van den Brand gevlucht en Dré van de Wouw en Jan de Kort naar Tilburg. Een Poolse deserteur, die bij de groep als onderduiker zat, vluchtte naar de kolenboer Kees van Laarhoven aan de Biezenmortelsestraat.
Er waren meer mensen die de moed hadden om aktief en gewaagd medemensen te helpen. Piet Oerlemans, in die tijd knecht bij de zwagers Janus Raaymakers en Piet Kroot, vertelt dat er thuis wel eens een varken, schaap of geit werd geslacht. Daarvan werd regelmatig wat gebracht naar het kamp in Vught of naar de gijzelaars in Haaren. Dat deden Bert Oerlemans en Jo Keuninx samen.

Andere leden van het Udenhouts verzet, genoemd in de documentatie van de Stichting 1940-1945 zijn "Jo van Nunen, Frans van Doorenmalen, De Laat, Gerrit en Piet den Bracht". Voorts vond het verzet de aktieve medewerking van kapelaan Moeskops, en de Capucijnen pater Maurus en pater Gaudiosus. Ook op het gemeentehuis hadden ze een contactpersoon. Dat was Jan Becx. Zijn schuilnaam bij de ondergrondse was "Charles".

't Rooi Jantje had zijn contacten in Haaren via zijn broer Kees. Die was de knecht in de kost bij de boomkwekerij van Karel van der Linden in Haaren. Deze had een perceel van de kwekerij langs het boerderijtje van de familie Jo van Hal. Bij slecht weer kwam hij vaak schuilen en bij heet weer iets drinken. Zodoende kenden ze hem en later ook zijn broer Jan. Kees is getrouwd met een meisje uit Vlijmen en heeft altijd in Berkel gewoond. Via zijn broer Kees heeft 't Rooi Jantje ondergedoken gezeten bij de familie Van Hal. Hij heeft er zelfs een tijdje verkering gehad met een zuster van Jo van Hal. Zij was toen 23 à 24 jaar en Jantje tussen de 27 en 30 jaar. Van Hal vertelt:

Hij werkte bij de ondergrondse en had een enorme haat tegen Duitsers. Hij werkte schijnbaar vaak in zijn eentje.

't Rooi Jantje zat achtereenvolgens ondergedoken bij de familie Van Hal in Haaren, Van de Wouw in Oisterwijk en Van de Pas aan de Haarensebaan. Via Jan Becx uit Hilvarenbeek, die in Udenhout op het gemeentehuis werkte, en via Pater Gaudiosus vond 't Rooi Jantje zijn volgende en laatste

onderduikadres bij de familie van Bart van den Brand aan de Biezenmortelsestraat. Dat was familie van Dré van de Wouw uit Oisterwijk die door 't Rooi Jantje "zijn assistent" wordt genoemd. Dré van de Wouw vertelt: De ondergrondsen, onder wie 't Rooi Jantje, hadden op het eind van de oorlog hun standplaats in Biezenmortel in de boerderij van Bart van den Brand. Daar werd naar de radio geluisterd, daar werden Duitse uniformen bewaard en geweren en munitie. Onderduikers waren welkom. Dank zij deze verzetsgroep en met medewerking van Jan Becx was onder andere zoon Jan in het bezit gekomen van een vals "Ausweis". De hele familie van den Brand was op de hoogte van de verzetsaktiviteiten. 's Avonds werd alleen opengedaan voor mensen die een wachtwoord wisten te noemen.

Jo van Hal uit Haaren vervolgt zijn verhaal:

Begin oktober 1944 werd 't Rooi Jantje opgepakt in Helvoirt nabij de Distelberg bij Piet van Bijnen. Piet van Bijnen vluchtte de bossen in, maar de vrouw van Piet werd ook opgepakt. 't Rooi Jantje had een notitieboekje bij zich met adressen waar hij ondergedoken had gezeten, en al die personen zijn toen opgepakt.

Ook Jo van Hal en de familie Van den Brand uit Biezenmortel. Van Hal vertelt:

Wij werden 's nachts van ons bed gelicht. En met ons ook de drie onderduikers, die nog bij ons inwoonden. We werden naar Esch gebracht (bij de Witte Zusters). We hebben daar een week vast gezeten en werden veel ondervraagd. Meermalen werd ik tegen de muur gezet met de Duitse soldaten met het geweer in de aanslag voor ons. Tegelijk met ons zaten daar ook vader (Bart) Van den Brand en zoon Jan en de vrouw van Piet van Bijnen.

Jo van Hal en een Beerendonk uit Udenhout werden vrijgelaten, omdat ze vol bleven houden niets te weten. Nog diezelfde dag is Van Hal teruggegaan naar Esch om voor de anderen shag en sigaretten te brengen en was nog net op tijd, want al de anderen werden toen overgebracht naar Utrecht.

Jan van den Brand vertelt:

Ik werd samen met mijn vader gearresteerd omdat de bezetter wist, dat wij contact hadden met de ondergrondsen. Verraden boel. Midden in de nacht kwam veldwachter Roijmans bij ons aan, vergezeld van een aantal Duitse soldaten die ons huis omsingelden. Er was geen ontkomen aan. Ik had maandenlang samen met Frans de Weijer geslapen in een hooimijt achter de boerderij van de weduwe Piet Schapendonk bij ons in de buurt. Als 's morgens alles veilig was, ging ik naar huis en deed mijn werk op de boerderij of bij Jan van Rijswijk, de buurman. Die nacht sliep ik thuis. Samen met vader en enkele andere arrestanten, onder andere Jan Denissen van de Zandkant, werden wij overgebracht naar een klooster in Esch. Daar werden wij verhoord door Nederlands sprekende Duitsers, waarschijnlijk Nederlandse SS'ers. Er werden foto's getoond van de knokploeg die wij geholpen zouden hebben. Er was ons altijd ingeprent nooit iets te bekennen of toe te geven. Als ze ons dood zouden schieten, hadden ze nog geen informatie dus dat was geen oplossing voor onze vijanden. 10 Dagen hebben wij in Esch gevangen gezeten. Daarna werd ook mijn broer Harrie opgehaald. Dr.Veraart, geneesheer-directeur van Huize Assisië waar Harrie werkte, had hem aanvankelijk geadviseerd niet te gaan. Broeder Overste vond het in het belang van Huize Assisië dat hij zich zou melden. Maar ook Harrie zweeg in alle talen. Na tien dagen werden wij in de rij te voet naar de Orthense brug gebracht. Daar hebben wij de nacht doorgebracht in een wachthuisje bewaakt door Duitsers. De volgende morgen werden wij op een vrachtwagen naar Utrecht gebracht. Na enkele uren van verhoor werden Harrie en vader vrijgelaten. Ook Mevrouw van Bijnen uit Helvoirt. Jan moest echter weer terug de gevangenis in. Vader en Harrie hebben uren op Jan gewacht om gezamenlijk naar huis te kunnen gaan. Na tevergeefs wachten zijn zij te voet, vader op klompen,

naar huis gegaan. In Zaltbommel mochten zij bij een boer in het hooi slapen. Jan kwam later op de dag vrij en is liftend naar huis gekomen. Hij heeft in Den Bosch overnacht. Onderweg ontmoette hij mensen uit Udenhout die hem vertelden dat in de voorgaande nacht de boerderij door de Duitsers in brand gestoken was. Er kon niets worden gered. Alles was verbrand.

Het was op 18 oktober 1944 dat de boerderij van Van den Brand in brand werd gestoken. Harrie van den Brand vertelt:

Toen de Duitsers 's morgens kwamen om ons huis in brand te steken en toen ze groot-moeder, moeder en tante Mieke zagen, kregen ze een beetje medelijden. Ze kregen een uur de tijd om zich aan te kleden en iets mee te nemen, onder andere drie stolpen met heiligenbeelden. We woonden daarna tijdelijk bij de heer Brüning, totdat de noodwoning gereed was.

hoofdstuk 5 Het dagelijks leven

Vanaf 10 mei 1940 veranderde het dagelijks leven van iedere Nederlander. Jong en oud, arm en rijk kreeg min of meer te maken met de gevolgen van de bezetting van ons land door de Duitsers. In dit hoofdstuk proberen wij een beeld te schetsen van het dagelijks leven in Udenhout en Biezenmortel en hoe men te maken kreeg met de bezetter en de ongemakken van de oorlog. Het begon al op zondag 12 mei 1940 toen de Duitse soldaten te voet, op de fiets en met paard en wagen Biezenmortel en daarna Udenhout binnentrokken. Niets was veilig voor het binnentrekkende 'Herrenvolk', hoewel zij de uitdrukkelijke opdracht hadden zich ten aanzien van de Nederlandse bevolking gedisciplineerd te gedragen. Maar de soldaten waren moe en hadden honger en dorst door de lange mars die zij achter de rug hadden. Het was dan ook begrijpelijk dat door deze jongens, als ze bij een boerderij aankwamen waar zo maar een mand eieren, een kan melk, worst en ham of andere etenswaren voor het grijpen waren, onbeperkt gejat werd.

Pers en radio

Direct na 10 mei werden de kranten en de radio aan censuur onderworpen. Met behulp van een tolk werd elke krant vóór verschijning gespeld. Waren er ongeoorloofde zinnen of passages in, dan werden deze onherroepelijk geschrapt. Tegelijkertijd werd luisteren naar andere dan Duitse radiozenders verboden. Controle daarop was natuurlijk onmogelijk. De gelijkschakeling van pers en radio stond hoog op het Duitse programma. Op 16 mei 1940 ontving de gehele Nederlandse dagbladpers instructie van de Militärbefehlshaber om in de kranten van 17 mei op pagina 1 in de linkerbovenhoek over 2 kolommen het volgende bericht op te nemen:
'De bladen behorende tot de Nederlandse dagbladpers, zullen tijdens de duur der bezetting door de militaire autoriteiten, verschijnen zonder dat op deze bladen censuur wordt uitgeoefend. Deze tegemoetkomende houding veronderstelt natuurlijk een absoluut loyale houding van uitgevers en redacteuren'. 'Strikt vertrouwelijk' ontvingen de directies en hoofdredacties daarbij een reeks richtlijnen die hun duidelijk maakten wat die 'absolute loyale houding' inhield: verboden werd iets te publiceren dat voor Duitsland in enig opzicht nadelig zou kunnen zijn, dan wel van militair voordeel voor de Geallieerden. Berichten uit Engelse, Franse, Belgische of andere anti-Duitse bronnen mochten niet meer opgenomen worden. Men diende daarentegen dagelijks het communiqué van het Oberkommando der Wehrmacht af te drukken. De directies moesten er voorts voor zorgen, dat ter controle, van de eerste exemplaren van elke editie er drie onmiddellijk afgegeven werden bij de Ortskommandatur; bladen die tegen de inhoud of geest van deze voorschriften zondigden, zouden verboden worden.
Deze voorschriften hadden tot gevolg, dat berichten in de kranten niet meer betrouwbaar waren en zeker niet volledig. Wat de radio aan berichten verspreidde was dat evenmin. Gevolg was, dat berichten, die niet in de krant mochten, illegaal werden verspreid en dat vanuit Engeland over de radio berichten de ether in werden gezonden. Luisteren naar die berichten was weliswaar verboden, maar daarom juist was Radio Oranje de meest beluisterde zender. Illegale werkers op de gebieden van spionage, 'pilotenhulp', sabotage, liquidaties en, niet te vergeten, hulp aan onderduikers wisten als regel buiten het gebied waarop zij zelf werkzaam waren, weinig of niets van elkaars activiteiten af, maar zij lazen allen één of meer illegale bladen. Hoe het er met de oorlog voorstond, vernamen zij

vooral van de Londense radio: BBC en Radio Oranje, maar voor hun kennis van hetgeen in bezet gebied gebeurde waren zij voor een groot gedeelte op de illegale pers aangewezen.

Kort na de april-meistakingen in 1943 werden de radio's verbeurd verklaard en leverden inderdaad vele honderdduizenden Nederlanders uit angst voor straf hun radiotoestel in. De informatieve functie van de illegale pers werd dus belangrijker. In Udenhout leverden ook vele mensen hun radio in maar veel radio's verdwenen in een geheime schuilplaats. Er werd daarna nog met meer ijver clandestien geluisterd. Dat een radio niet altijd veilig opgeborgen werd blijkt uit het volgende verhaal. Een inwoner van Biezenmortel verborg zijn radio, die op batterijen werkte, heel zorgvuldig in een kippenhok. Toen hij enkele dagen later heel stiekem wilde gaan luisteren weigerde de radio iedere dienst. Bij controle bleek dat een rat haar nest in de radio had gebouwd en gemakshalve diverse belangrijke draden had doorgeknaagd.

In die spannende dagen van september 1944 luisterde het gezin van bovenmeester Van Iersel in Biezenmortel dagelijks enkele uren naar de Engelse radio. Ondertussen speelde iemand voortdurend op de piano, zodat de in huis aanwezige Duitsers niets hoorden. De kinderen moesten ondertussen zoveel mogelijk berichten opschrijven. Aan het eind van de uitzending werd hiervan een selectie gemaakt, die vervolgens aan de gardiaan werd gegeven. De gardiaan las deze teksten voor tijdens de bijeenkomsten met enkele paters, zodat ook deze op de hoogte waren van belangrijke zaken, zoals de proclamatie van Generaal Winkelman en de rede van de koningin. De kinderen Van Iersel hebben honderden vellen met buitenlandse tekst volgeschreven. "Dat was een spannende tijd", zegt Theo van Iersel.

Gemeentebestuur en politie

Op 29 augustus 1941 vond de laatste gemeenteraadsvergadering plaats. Op 1 september 1941 werd namelijk de verordening van kracht die bepaalde, dat alle bestuursorganen die uit vertegenwoordigers van het volk waren samengesteld werden opgeheven. De verordening had tot gevolg dat de taken van de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders voortaan werden waargenomen door de burgemeester. Hij zou daarbij geholpen worden door één wethouder, nu echter in de hoedanigheid van ambtenaar in plaats van een gekozen volksvertegenwoordiger. Sinds september 1941 was de burgemeester dus alleen verantwoordelijk voor de gang van zaken in Udenhout. Enkele maanden tevoren waren reeds de politieke partijen geliquideerd. Zo verzoekt dr.M.Franssen, liquidateur van de R.K.Staatspartij, op 8 juli 1941 het hoofd van de Udenhoutse politie om mededelingen omtrent het vermogen van de Udenhoutse afdeling van de partij. De toenmalige voorzitter Jos Robben en secretaris mevrouw A.B.van de Ven-van Dam moeten de administratie bij Franssen inleveren. Onder de ingeleverde bescheiden bevond zich onder andere een spaarbankboekje met bijna 300 gulden.

De politie bestond tijdens de bezetting uit een opperwachtmeester (Ravestein) die de functie vervulde van groepscommandant, een gemeenteveldwachter (Roijmans) en twee marechaussees. In maart 1943 werd om versterking gevraagd. De politie beschikte namelijk over een motorrijwiel, doch geen der politiemannen kon de motor berijden. Het verzoek om versterking met een motorrijder werd de maanden daaropvolgend nog diverse keren herhaald, echter zonder resultaat. In de periode 15 april-14 mei 1943 werd echter wel een nieuwe marechaussee aangetrokken ter vervanging van een

ambtenaar die ontslagen was wegens frauduleuze invoer van tabak. Aan het begin van 1944 meldt het politierapport dat Udenhout het inwonertal van 5000 is gepasseerd. Volgens een organisatiebesluit moest op elke duizend inwoners één politieman aanwezig zijn. Aangezien in Udenhout vier politiemannen waren zou het corps met één persoon uitgebreid moeten worden.

Om de bezetter op de hoogte te houden van de toestand van de gemeente moest de wachtmeester maandelijks schriftelijk rapport uitbrengen. Het rapport bestond uit een achttal rubrieken: 1 personeel, 2 politiek, 3 economie, 4 luchtbescherming, 5 stemming en scholing der politie, 6 bijzondere gebeurtenissen, 7 rekenschap over activiteit en 8 bijzondere opmerkingen. In het gemeentearchief van Udenhout zijn de rapporten over de periode 15 maart 1943 tot 14 augustus 1944 bewaard gebleven. Lezing van deze rapporten leert, dat het in deze periode in Udenhout rustig is geweest; het leven ging gewoon door, de bevolking verzette zich nauwelijks tegen de bezettende macht en ook de bezetter/bestuurder voerde de verordeningen van hogerhand op niet al te fanatieke wijze uit.

De politierapporten vermelden de stemming van de bevolking. Hierdoor kon een eventuele op handen zijnd oproer tijdig gesignaleerd worden. Zo meldt het politierapport over april/mei 1943 dat de stemming der Udenhoutse bevolking gedrukt is. De oorzaak van die gedrukte stemming waren de maatregelen die de bezettende macht eind april/begin mei nam. Op 29 april 1943 had Wehrmachtbevelhebber Christiansen bekend gemaakt dat "de leden van het voormalige Nederlandse leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden weggevoerd". De beweegredenen om de Nederlandse soldaten opnieuw weg te voeren in krijgsgevangenschap waren tweeërlei. Ten eerste was in Duitsland grote behoefte aan arbeidskrachten en ten tweede zouden met de verplaatsing van de Nederlandse militairen veel potentiële verzetsmensen uitgeschakeld zijn. Op 7 mei werd nog een andere ingrijpende verordening uitgevaardigd. Alle mannen van 18 tot 35 jaar zouden zich moeten melden voor tewerkstelling in Duitsland. De stemming van de bevolking is mede door die verordening in de maanden juni en juli moedeloos. In augustus/september 1943 heeft men zich blijkbaar enigszins met de situatie verzoend. Het politierapport meldt dat de Udenhoutse bevolking "rustig is en zich aan de tijdsomstandigheden schijnt aan te passen". Met het zicht op de winter verandert de stemming der bevolking al snel: "de algemene stemming is gedrukt en men verlangt algemeen een spoedige beëindiging der vijandelijkheden". In januari/februari 1944 verbetert de stemming enigszins: "de bevolking is rustig, men verwacht algemeen binnenkort grote gebeurtenissen op militair gebied". De maanden nadien worden de politieke en militaire gebeurtenissen ook in Udenhout en Biezenmortel met spanning gevolgd. Het laatste politierapport over de periode 15 juli tot 14 augustus 1944 meldt: "de bevolking blijft zich rustig en gedisciplineerd gedragen, de militaire gebeurtenissen worden met aandacht gevolgd".

Op het gemeentehuis

In de oorlog kwamen veel contacten in het gemeentehuis samen. De bestuurstaken van burgemeester en wethouders werden uitgevoerd door de burgemeester, de ambtenaren zorgden voor het bijhouden van het bevolkingsregister en het uitreiken van de persoonsbewijzen, de politie had dagelijks contact met "de gemeente", en de bezetters hielden nauw toezicht op wat er op het gemeentehuis gebeurde. In het begin van de oorlog was er zelfs dagelijks toezicht.

Op 1 augustus 1941 kwam de heer J.A.J.Becx, die nu in Hilvarenbeek woont, als volontair werken op het gemeentehuis in Udenhout. Hij werd geboren in Oisterwijk op 10 november 1915. In Udenhout werd hij belast met het uitreiken van persoonsbewijzen, een heel belangrijke taak in oorlogstijd, en eind 1943 kreeg hij bovendien de administratie opgedragen van de belangrijke "Rauterzegels" (een zegel op het persoonsbewijs in verband met de tweede distributiestamkaart). Toen hij begin 1943 zich als Nederlands militair in Amersfoort moest melden voor terugkeer in krijgsgevangenschap heeft hij zich niet gemeld, hoewel hij als gemeente-ambtenaar vermoedelijk wel een Ausweis had kunnen krijgen. Hij weigerde dat, omdat hij dan geregistreerd zou blijven. Hij werd daarom door de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (de LO) aan een Ausweis geholpen met de uitnodiging om actief mee te doen aan het ondergronds werk. Het Ausweis werd hem bezorgd door Pater Jan van Doormaal uit Udenhout. Vanaf die tijd stond hij ingeschreven in het bevolkingsregister van Udenhout op het adres A1. Dat is het gemeentehuis. Hij werd tezelfdertijd afgevoerd van het adres van zijn ouders te Tilburg.

Omdat hij belast was met het uitreiken van persoonsbewijzen zorgde hij in voorkomende gevallen ook voor valse persoonsbewijzen. Omdat hij als "bewoner" van het gemeentehuis een sleutel had van het gebouw kon hij buiten kantoortijd mensen binnen laten en hun in het diepste geheim aan een persoonsbewijs helpen. Dat gebeurde vaak 's zondags na de Hoogmis. Met de inlevering van de radio's heeft hij op grote schaal de hand gelicht. Er werd een oud en versleten toestel ingeleverd en een nog goed werkend toestel werd verborgen om op gezette tijden naar de Engelse zender te luisteren. Hij sliep bij de ingeleverde radio's om die te bewaken.

Burgemeester De Klerk

Burgemeester A.M.de Klerk was sinds 15 juni 1936 burgemeester van Udenhout. Hij was daarvoor burgemeester van Maarheeze. Hij werd gekozen uit 78 sollicitanten.

Op 15 mei 1942 schrijft de districtscoördinator J.G.Boon, uit de Koestraat 166 in Tilburg, een rapport over burgemeester De Klerk aan "dem Beauftragten des Herrn Reichskommissar für die Provinz Nord-Brabant" te Vught. Hij schrijft in zijn rapport dat burgemeester De Klerk bekend staat als een anti-Nationaal-Socialist. Udenhout is anti-Nationaal-Socialistisch en zeer anti-Duits ingesteld. Hij concludeert dat het derhalve de hoogste tijd wordt om een nieuwe burgemeester te benoemen, die het Nationaal-Socialisme in Udenhout gaat bevorderen.

Op 30 november 1942 volgt een verslag van de rapporteur D.J.Munnik van eenzelfde strekking. De rapporteur heeft een gesprek met De Klerk gehad en hij schrijft daarover: "De Klerk heeft zijn mening niet gewijzigd". Hij meldt in zijn brief een reeks beschuldigingen aan het adres van de burgemeester:
*Hij is een anti-Duitser van het zuiverste water;
*De pastoor deelt de lakens uit in het dorp;
*Hij heeft de muziekvereniging verboden zich aan te sluiten bij de (N.S.B.-organisatie) Kulturkammer;
*Hij heeft ook de (N.S.B.-aktie) Winterhulp niet van harte ondersteund. De veldwachter liep met een collectebus rond en zei er bij dat hij liever had dat er niets gegeven werd.

De burgemeester wordt betiteld als iemand die uitermate correct zijn taak uitvoert, zodat er niets op zijn functioneren is aan te merken.

De burgemeester bleef in functie.

Stakingen in het dorp

De afkondiging van Christiansen van 19 april 1943 dat alle Nederlandse militairen opnieuw in krijgsgevangenschap moesten worden weggevoerd, riep veel verzet op bij de Nederlandse bevolking. Om de ontevredenheid te uiten werd in het hele land massaal gestaakt. In Udenhout werd in de periode 29 april tot 4 mei 1943 op beperkte schaal gestaakt. Nadat op 3 mei de overgrote meerderheid van de Nederlandse arbeiders weer aan het werk was gegaan, kreeg burgemeester de Klerk een brief van de griffier van de provincie Noord-Brabant, waarin deze op last van de Sicherheitspolizei in Den Bosch vroeg om een overzicht van de arbeidstijd die verloren was gegaan door de stakingen. De brief vermeldt uitdrukkelijk dat de verkregen informatie niet gebruikt wordt om maatregelen of straffen toe te passen, maar enkel nodig was voor de statistiek. Burgemeester De Klerk antwoordde per omgaande dat op de steenfabriek twee dagen door 52 man gestaakt was en daardoor 793 1/2 werkuren verzuimd waren. De zuivelfabriek had niet gestaakt maar de melkleveranties door de boeren waren toch minder geweest. 13.000 Liter melk was niet langs de normale weg bij de verbruikers terecht gekomen. Langer dan een dag hadden de melkleveranties niet gestagneerd. Op de eerste dag van de staking werd door de gewestelijke politiepresident te Eindhoven aan de plaatselijke politiegezagsdragers reeds de aanhouding/overbrenging naar het gevangenkamp Vught gevorderd van de voorzitters en de plaatsvervangende voorzitters van de zuivelcoöperatie en de voorzitter van de plaatselijke afdeling der voormalige werkliedenvereniging. Op dezelfde dag dat de burgemeester bovengenoemde brief ontving, kreeg hij ook een telegram van de secretaris-generaal van het departement van binnenlandse zaken, Frederiks, waarin die liet weten dat als 's maandags de melkleveranties weer op normale wijze zouden plaatsvinden, van Duitse zijde geen repressieve maatregelen zouden worden genomen. Het bestuur van de zuivelfabriek was zich bewust van het grote gevaar dat zich aandiende als 's maandags niet de normale hoeveelheid melk werd aangeboden. Om alle boeren van Udenhout en Biezenmortel op de hoogte te brengen van de situatie werd op zondag 2 mei een circulaire verspreid, waarin opgeroepen werd vanaf maandag normaal melk te leveren. 's Maandags werd echter gevorderd tot aanhouding/overbrenging van de plaatselijke voorzitter en secretaris van de r.k. vereniging der jonge boerenstand. Blijkbaar werden zij door de bezetter verantwoordelijk gesteld voor de stagnatie van de melkleveranties. Op 12 mei waren echter nog geen der bovengenoemde personen gearresteerd, de politiepresident had namelijk, "na uiteenzetting van de gunstige situatie ter plaatse" goedgevonden, dat de arrestatie achterwege bleef.

Distributie van levensmiddelen en gebruiksartikelen

Op 6 juni 1940, dus ongeveer een maand nadat de Duitsers ons land bezet hadden, werd overgegaan tot rantsoenering van levensmiddelen. Koffie en thee waren het eerst aan de beurt en binnen enkele maanden was er buiten de distributie om alleen tegen grof geld nog wat verkrijgbaar. 17 Juni 1940 werden brood en bloem gerantsoeneerd. Vervolgens rijst, vermicelli, maïzena, boter, margarine, vet en spijsolie, schoeisel, vlees en vleeswaren, kaas, gort en grutterswaren, eieren, koek

en gebak, gas en elektra. Februari 1941: koffie surrogaat, melk, aardappelen, jam, cacao, sinaasappelen, suikerwerk en chocolade. In juli 1942 werden de boter-, vet- en kaasrantsoenen verlaagd. Taptemelk komt op de bon, evenals appels. 18 Maart 1943 wordt het vleesrantsoen tot 125 gram per week teruggebracht. Vervangingsmiddelen worden gedistribueerd, alsmede groenten en fruit. Na 13 november 1943 zijn vrijwel alle textielprodukten nog slechts met speciale vergunningen verkrijgbaar. Zo te zien was alles te krijgen, maar slechts met mondjesmaat. De broekriem moest steeds strakker worden aangehaald.

In de maandelijkse politierapporten komt de voedselvoorziening in Udenhout aan de orde. Zo schijnen in maart/april 1943 textiel en schoenen betrekkelijk schaars te zijn en hetgeen wel verkrijgbaar is, is van slechte kwaliteit. In de maanden daarna worden ook boter en vlees moeilijk verkrijgbaar. Aan groenten is in Udenhout in eerste instantie geen gebrek, omdat de meeste inwoners een eigen tuintje hebben waar ze groenten kweken. Maar in de zomermaanden van 1943 is toch een zekere schaarste van groenten en fruit te constateren. In augustus/september 1943 worden ook bepaalde huishoudelijke artikelen zoals glaswerk, email en lucifers schaars. In de winter 43/44 ook de brandstof. Doordat bepaalde goederen schaars werden ontstonden ook duistere praktijken. Zo is in het voorjaar van 1943 sprake van een zwarte handel en diefstal van fietsen en werden er ook gevallen van prijsopdrijving geconstateerd voor tabak, textiel en varkens. De Udenhoutse politie trachtte de ongeoorloofde prijsopdrijving en diefstallen op te sporen en de daders te verbaliseren. In oktober/november 1943 werd 1,65 kilo paardevlees in beslag genomen. Dit was alles wat er nog over was van de 40 kilo die de dader ten nadele van het bedrijfsschap voor vee- en vlees had verduisterd. Hij had die 38,35 kilo tegen geldige distributiebonnen aan onbekenden verkocht. In dezelfde periode werden ook drie verdachten gearresteerd die zich schuldig hadden gemaakt aan de diefstal van rijwielen en radiotoestellen. Een damesrijwiel en twee ontvreemde radio's werden in beslag genomen. In april/mei 1944 wordt een proces verbaal opgemaakt tegen een groenteboer wegens prijsopdrijving en in juli/augustus 1944 werden nog enkele goederen in beslag genomen die zwart verhandeld werden. Het betrof 37,7 kilo Belgische shag, 0,34 kilo boter, 5,5, kilo kaas, 112 liter zure melk, 2 karnwerktuigen, een kaasvorm en 2855 gulden aan contanten.

De dagboeken van de kloosters, van St.-Felix, St.-Vincentius, Huize Assisië en de fraters, geven soms informatie over tekorten aan eten en aan andere noodzakelijke levensbehoeften. In het dagboek van de fraters lezen we in de herfst van 1941:

Bij de slager is dikwijls weinig vlees te krijgen. Bonnen hebben we genoeg, maar er is niks voor te krijgen. Gelukkig hebben we nog steeds goede vrienden, die ons uit de nood helpen. Zorgen voor steenkool hebben we ook (nog) niet.

De zusters van St.Felix vertrouwen ons vergelijkbare informatie op een andere manier toe. In het dagboek staat geschreven:

Gelukkig heeft de H.Jozef onder alle opzichten goed voor ons gezorgd. En toen de kolenvoorraad was uitgeput (winter 1941/1942) en wij bijna ten einde raad waren, kregen wij ook juist op woensdag bericht, dat de kolen voor ons waren afgezonden, die wij wel op zondag hebben moeten lossen. Doch in dezen tijd komt er wel eens meer wat voor, wat ons eigenlijk tegen de borst stuit.

De distributiebonnen gaven gelegenheid tot ruilen en verkoop. Cacao, suikerwerken en chocolade waren in veel gezinnen, vooral in de grote, destijds een weelde en konden dus best gemist worden. Deze bonnen, en vooral ook die waarop rookartikelen verkrijgbaar waren, vormden dan ook een

welkom neveninkomen. Ze konden ook dienst doen als ruilobject. Met groenten en aardappelen was het hetzelfde gesteld. Wel werd rekening gehouden met eigen teelt, maar daar was altijd toch nog wel iets mee te schikken, aangezien de controle vrijwel geheel in handen was van Nederlanders, die ook honger hadden. Om met vlees te 'smokkelen' werd steeds moeilijker. Alle geboorten van vee moesten met getal en datum worden aangegeven, terwijl ook de verkoop en de slacht moesten worden gemeld. Nu gebeurde het natuurlijk weleens dat een varkenshouder bij een grote worp biggen deze niet allemaal tellen kon en dat er eentje bij inschoot. Deze werd dan zorgvuldig apart gezet en extra gekoesterd. Het aan huis slachten van varkens en soms ook van kalveren, was een algemeen gebruik. Door het opvangen van het bloed en het kopen van lever kon de slager thuis bloed- en leverworst maken. Die werd dan in het zwart verkocht.

De distributie had tot doel de beschikbare voorraden levensmiddelen en andere gebruiksartikelen zo rechtvaardig mogelijk onder de bevolking te verdelen. Levensmiddelen werden verdeeld door een bonnenstelsel. Voor schoenen, kleding, fietsbanden enz. moesten speciale aanvragen worden ingediend, waarop al dan niet gunstig werd beschikt. In deze laatste regeling was vriendendienst, intimidatie en dienst en wederdienst mogelijk. De aangewezen bonnen bleven een bepaalde periode geldig. In deze periode moesten de bonnen worden ingeleverd om de aangewezen goederen te kunnen kopen. De winkelier moest dan deze bonnen op de daarvoor bestemde formulieren plakken en kreeg op het distributiekantoor daarvoor de zogenaamde toewijzingen die hij bij zijn grossier of fabrikant kon inleveren voor herbevoorrading. De volle, op het distributiekantoor ingeleverde formulieren moesten dan vernietigd worden.

Het steeds nijpender wordende gebrek aan fietsbanden deed de fietsers zoeken naar vervangingsmiddelen. Die waren zo goed als niet te vinden. Geprobeerd werd de totaal versleten en niet meer te repareren banden te vervangen door hout, wat natuurlijk geen succes werd. Ook geheel volle banden waren niet te berijden. Dikke gas- en tuinslangen hadden het nadeel dat die niet goed aan elkaar gemaakt konden worden, wat de fietser steeds als de las op het wegdek kwam, een schok gaf. Het gaan fietsen was geen aangename ontspanning meer. Teneinde raad waren er ook fietsers die dan maar gewoon op de velg reden, wat de snelheid niet bevorderde. Er waren natuurlijk via de zwarte markt nog wel banden verkrijgbaar maar dan tegen onbetaalbare prijzen.

Kolen waren streng gerantsoeneerd. Er was te weinig om de huiskamers in de winter te verwarmen en om eten te koken. Daarom kwam er stookhout als vervangingsmiddel aan te pas. Ook deze prijzen logen er niet om. De eerder waardeloze hakspaanders gingen nu 15 à 20 cent per kilo doen. Veel gezinnen vulden hun brandstofvoorraad aan door in de bossen hout te gaan sprokkelen. Ook het rapen van kroten (mastappels) was een veel voorkomende noodzakelijke vrijetijdsbesteding.

Tabak was een eveneens begeerd artikel. Men kon zich gelukkig prijzen als men via via eens een kilo tabakstof kon kopen, dat in een pijp best te roken was. Het merendeel van de rokers gebruikte de vanuit België binnen gesmokkelde tabak, die goed vochtig, om niet te zeggen goed nat, f.3,50 per 50 gram kostte. Deze tabak had de spottende naam "Fleur de matras", ofwel "versneden en bewerkt zeegras". Een vervangingsmiddel kwam op de markt en dat was de beroemde, of liever gezegd, de beroerde "eigen teelt". Men kon tabaksplantjes kopen. Deze groeiden dan, uitgeplant in de tuin, uit tot flinke planten met grote bladeren. De onderste bladeren waren de beste, dat was het zandblad. Wanneer de planten waren volgroeid, werden de bladeren geplukt, tot bussels gebonden en tussen hooi gestopt om ze te laten broeien. Daar dit zonder enige vakkennis gebeurde, was het niet

verwonderlijk dat er weinig goeds van terecht kwam. Lukte het echter wel, dan werden de bladeren gedroogd, waarna ze naar een tabaksfabriek gingen om ze te laten fermenteren en te snijden, waarna men inderdaad tabak terug kreeg.

Minder produktie bij de boeren

Het is boeiend om in de statistieken van de melkfabriek en van de Boerenbond op te merken dat tijdens de oorlog de leveringen van de boeren flink dalen.
Eerst wat cijfers:

	geleverde melk	geleverde eieren
1930	5,6 miljoen kilo	1,7 miljoen stuks
1935	4,4	1,5
1940	3,9	2,1
1945	1,8	0,1
1950	4,7	2,1

De daling van de geleverde melk lag niet aan het aantal melkkoeien. Bij het begin van de oorlog waren er 1181 melk- en kalfkoeien. Aan het eind van de oorlog waren dat er nog 946. De melk werd in veel mindere mate geleverd aan de melkfabriek, maar werd vooral gebruikt voor verkoop aan particulieren en clandestiene verwerking tot boter en kaas op het eigen bedrijf. De daling van de levering van het aantal eieren heeft twee redenen. Het aantal legkippen in Udenhout en Biezenmortel was bij het begin van de oorlog bijna 37 duizend. Op het eind van de oorlog waren dat er nog maar 5 duizend. Voorzover die 5.000 kippen eieren legden werden deze niet geleverd aan de Boerenbond, maar werden die gevorderd door de Duitsers, voor een goede prijs verkocht aan particulieren of gebruikt voor de ruilhandel. In een historisch overzicht in een jubileumboekje van de Boerenbond staat bij 1943: De omzet van het pakhuis is tot een minimum terug gelopen.
Nog wat aardige cijfers over het boerenbedrijf:

	1940	1945
totaal hectare cultuurgrond	1965	1999
totaal aantal rundvee	2073	1836
aantal stuks varkens	1474	1241

Ook aan de Boerenleenbank is de oorlog niet ongemerkt voorbij gegaan. In mei 1940 was het druk bij kassier Tinus Simons. Sommigen vroegen hem en het bestuur om raad, anderen vroegen niets en haalden het spaargeld van de rekening om het met angst en beven de hele oorlog viereneenhalf jaar lang thuis te bewaren. De boeren konden in het begin van de oorlog wel oogsten en daarmee hun inkomen verdienen, maar het was niet meer mogelijk om bijvoorbeeld het land te bemesten. Er waren dus minder kosten. De Boerenleenbank merkte dat omdat boeren eerder hun kredieten konden aflossen. Er werd bij de bank in de beide jaren 1943 en 1944 geen enkele lening verstrekt, omdat niemand investeerde. De bestaande leningen werden in deze jaren op twee na allemaal afgelost. Vanaf 1943 liepen de spaartegoeden zoveel op dat het bestuur moest besluiten om de rente

te verlagen. De oorspronkelijk afgesproken rente bleef gelden tot een bepaald maximum. Daarboven werd een lagere rente betaald.
Enkele cijfers van de Boerenleenbank:

	leden	ingelegd	terugbetaald	spaartegoed
1940	210	92 dzd	91 dzd	180 dzd
1941	208	89 dzd	226 dzd	62 dzd
1942	205	134 dzd	284 dzd	186 dzd
1943	209	324 dzd	57 dzd	437 dzd
1944	230	222 dzd	47 dzd	592 dzd

In feite stonden alle landbouwbedrijven onder controle van het districtsbureau voor landbouwproduktie en aangelegen delen te Berkel-Enschot. In de wandeling werd het gewoon het bureau genoemd en de directeur "de bureauhouder". Marinus van Rijswijk uit Berkel-Enschot was gedurende de gehele oorlog bureauhouder. Hij was een man van weinig woorden maar van grote daden voor de voedselvoorziening in de regio. Op dit bureau werd uitgemaakt wat en hoeveel de landbouwer moest leveren. De oppervlakte van de beteelde grond bepaalde hoeveel koren of aardappelen geleverd moesten worden. Zo ook met het aantal koeien, maar daarbij gold ook nog de bepaling dat alle melk geleverd moest worden, behalve dan de melk die nodig en toegestaan was voor eigen gebruik. Het dorsen van het graan en ook het rooien van de aardappelen stonden onder controle.

In tijd van nood

Er was veel nood in de oorlogsjaren, vooral in de laatste twee jaren van de oorlog. De rantsoenen werden kleiner, de voorhanden zijnde goederen, vooral etenswaren, werden schaarser en duurder. Het waren de boeren en de middenstanders die steeds de helpende hand moesten bieden, niet zelden met gevaar om gestraft te worden. De middenstand schipperde met de distributiebonnen en de boeren probeerden de mensen aan eten te helpen. Veel "burgers" hadden hun vaste adressen waar zij terecht konden voor een ei, een brood, wat boter, melk, karnemelk, een stukje vlees, groenten en andere eetbare produkten. Vaak werd geruild tegen bonnen voor textiel, fietsbanden, schoenen e.d. die de boer niet zelf kon verwerven. Ook uit Tilburg kwamen dagelijks veel mensen naar Udenhout en Biezenmortel om etenswaren te bemachtigen. Hun tassen puilden vaak uit. Gelukkig was de controle niet al te streng en zo konden ook veel Tilburgse gezinnen geholpen worden. De boer bakte zelf. Om te kunnen bakken was er bakbloem nodig. De Udenhoutse molenaars, Toon Coppens, Jos Coppens, Harrieke Teurlings en Van de Wouw hebben in de oorlogsjaren veel koren gemalen, dat zijn weg vond naar de magen van Udenhoutse mensen. Zij liepen daarbij vaak gevaar gepakt te worden. Boven in de loods bij Toon Coppens werd van koolzaad raapolie gemaakt. Dat werd opgeslagen in een vat. Deze olie werd in die tijd gebruikt voor bakken en braden. Menigeen heeft hij geholpen aan een fles olie. Ook maalde Coppens maïs tot puddingpoeder. Nooit klopte men tevergeefs aan en boeren, die koren wilden malen of veevoer nodig hadden, werden al was het vaak moeilijk altijd geholpen. Mensen die van de honger van elders kwamen, kregen altijd wat mee, hetzij koren, meel, bonen of olie. Zonder daar een hoge prijs voor

hoeven te betalen. In de zomer van 1944 kwam men met wagentjes, fietsen en zelfs vaak te voet om eten te bemachtigen. Aardappels werden vaak met de kinderwagen gehaald. Kleinere porties voedsel vaak in platte zakjes onder hun kleding.

Het persoonsbewijs

In hoofdstuk 3 is beschreven dat de bezetter had voorgeschreven dat iedereen van 15 jaar en ouder een identiteitsbewijs bij zich moest dragen. In 1941 werd daarvoor het zogenaamde persoonsbewijs ingevoerd.
De bevolkingsadministratie was voor de bezetter van groot belang bij het opsporen van personen die om wat voor reden dan ook ondergedoken waren. De bevolkingsadministratie was dan ook zeer gevoelig voor sabotage. In januari 1943 nam de bezetter dan ook maatregelen tegen eventuele - pogingen. Op 3 maart 1943 wordt voor Udenhout een bewakingsdienst opgericht. De personen die deel uit zouden gaan maken van de bewakingsdienst moesten zoveel mogelijk geselecteerd worden uit de Udenhoutse werklozen. Volgens een bijgevoegde lijst werden in die periode zestien personen werkloos geacht. Behalve een opgave van de werklozen waren ook lijsten bijgevoegd met de namen van kleine vaklieden die geen vaste werkkring hadden en een lijst van landbouwers die op hun bedrijf eventueel een zoon zouden kunnen missen. Er werden drie ploegen van vier personen samengesteld (waarvan er drie waken en er één rustdag heeft) die elk acht uur dienst doen. Bij een drieploegensysteem had men veertien bewakers nodig (12 + 2 reserve):
1) Elk sabotagegevoelig object zou telkens door drie personen bewaakt moeten worden.
2) De bewapening van de bewakingsdienst bestond uit een gummistok en een steekwapen (dolk).
3) Voor wachturen in het wachtlokaal (de pauzes) werd geen loon uitbetaald.
4) Voor de werkelijke arbeidsuren werd een uurloon (inclusief sociale lasten) uitbetaald van 75 cent.
5) De bewakers zijn ook verzekerd voor ongevallen op grond van het herstelfonds 1940.
6) De manschappen van de bewakingsdiensten waren niet vrijgesteld van de arbeidsinzet in Duitsland. Mochten bewakers aangewezen worden om in Duitsland te gaan werken dan werden ze vervangen door oudere lieden. Om tussentijdse vervanging vanwege arbeidsinzet tegen te gaan zouden bij voorkeur geen bewakers onder de 35 jaar worden aangenomen.

Sedert 30 juli wordt in Udenhout de dienst werkelijk ingezet voor de bewaking van het loket van de distributiedienst.

Behalve de oprichting van een bewakingsdienst tegen sabotage werden er nog andere maatregelen getroffen ter beveiliging van de distributiedienst/bevolkingsregister. Zo bestond er bijvoorbeeld een speciale procedure voor de aflevering van waardemateriaal bij de gemeentehuizen. Het kringkantoor van de distributiedienst was gevestigd in Oisterwijk. Van daaruit werd eens per week een transport van waardemateriaal georganiseerd naar de buitengemeenten. Op maandag vroeg in de voormiddag kwam een auto tussen 8.30 en 9.00 langs bij het Udenhoutse gemeentehuis om een kist in ontvangst te nemen. Deze kist wordt 's middags weer gesloten en verzegeld afgeleverd en bevat dan de waardepapieren voor de komende week. Opdat onbevoegde personen niet zomaar toegang tot het distributiekantoor kregen, werden ook wachtwoorden afgesproken. Voor de maand december 1943 bestonden de dagelijkse wachtwoorden uit de namen van Nederlandse gemeenten. Zo was het wachtwoord voor 1 december Susteren en voor oudjaar Hilversum. In de winter van '43/'44 worden de veiligheidsmaatregelen aangescherpt. Van hogerhand wordt regelmatig gewaarschuwd voor over-

vallen en het wordt verboden om in het kader van oefeningen schijnovervallen te houden. Verder wordt bepaald, dat alle buitendeuren van het gemeentehuis op slot moeten en alvorens er open gedaan wordt moet men eerst goed kijken wie er voor de deur staat. Hoe en waar de bevolkingsadministratie in Udenhout bewaard werd, is op te maken uit een brief die de burgemeester ter informatie stuurt aan de gewestelijk politie president te Eindhoven. De burgemeester nam de persoonskaarten van het bevolkingsregister 's avonds in een gesloten kistje onder begeleiding mee naar huis. Daar werd het kistje bewaard in een brandvrije kluis. In die kluis waren ook aanwezig de zegels voor distrubitiestamkaarten, zegels en (blanco) persoonsbewijzen. Op het gemeentehuis bleven in goed afsluitbare stalen kasten achter: oude bevolkingsregisters, archiefkaarten en de registers van de burgerlijke stand. Het gemeentehuis werd 's nachts bewaakt door twee personen. Vanaf eind februari 1944 werden de documenten en de ingeleverde radio-ontvangtoestellen ook overdag permanent bewaakt. Bovendien werden toen extra binnenschuiven op de deuren aangebracht en werd elk vertrek voorzien van een geheime alarmschel van het raadhuis naar de marechausseepost die circa vijftig meter van het raadhuis lag. Hoewel het Udenhoutse bevolkingsregister en distributiekantoor uit vrees voor sabotage streng bewaakt werden, heeft er nooit een overval plaatsgevonden. Op 14 oktober 1943 werd echter een stromijt bij het Udenhoutse station door brand verwoest. In eerste instantie werd sabotage vermoed. De stromijt met 140.000 kilo geperst stro was eigendom van de firma Chr.Heerkens en stond op een weiland bij het station. Op het Udenhoutse station stonden munitiewagens die bewaakt werden door een Duitse schildwacht. Deze verklaarde dat hij om 22.28 een kleine ontploffing in de richting van de stromijt hoorde en daarna een vuurzuil zag opstijgen. Hij zag daarop een man wegvluchten in de richting van de Kreitenmolenstraat. Op zijn roepen bleef de man niet staan waarop hij een schot loste, vermoedelijk zonder de man te raken. De volgende morgen kwam de Feldgendarmerie uit Tilburg een nader onderzoek doen. Die concludeerde, dat de schildwacht zich vergist moest hebben, omdat geen sporen van een ontploffing gevonden werden; aan sabotage hoefde dus niet gedacht te worden. Verder onderzoek werd overgelaten aan de Udenhoutse marechaussee.

Bewakingsdiensten

Gedurende de oorlog werden regelmatig mensen opgeroepen voor bewakingsdiensten. In het archief van de gemeente komen we dat vier maal tegen. Op 3 maart 1943 wordt een bewakingsdienst opgezet ter voorkoming van sabotage op gemeentefuncties zoals de distributiedienst en het bevolkingsregister. Op 5 mei 1944 wordt een bewakingsdienst opgezet om speciaal toezicht op strooimijten, die zijn bestemd voor de Duitse Wehrmacht, in het bijzonder op de hooimijten bij het station. In juni 1944 wordt een bewakingsdienst opgezet om toezicht te houden bij de overblijfselen van een op 17 juni neergestort vliegtuig op de hoek van de Biezenmortelsestraat en de Capucijnenstraat. Vervolgens wordt een bewakingsdienst opgezet om een "stropersbedrijf" in de gaten te houden.

Werken voor de Duitsers

Marietje van Ingen-Hamers vertelt ons, dat de Duitsers op het gemeentehuis gingen vragen waar er in Udenhout meisjes waren die voor hen naaiwerk wilden verrichten en ook voor het schillen van aardappels bij de centrale keuken. Vele meisjes uit de toenmalige Stationstraat (nu Kreitenmolen-

straat) gingen meehelpen, ook Ria Mutsaers en Marietje Hamers. Ze moesten naar Willeke Martens in de Groenstraat. Er werden drie naaimachines geronseld en de kleding van de Duitsers kon worden hersteld. De Duitsers, die blij waren geholpen te worden, gaven extra eten. Er werd voor gezorgd dat het extra eten terecht kwam bij de ondergedoken jonge mannen.

Klein-Seminarie in Udenhout

Het dagelijkse straatbeeld in Udenhout was niet alleen door de aanwezigheid van Duitse soldaten anders dan gewoon. De aanwezigheid van seminaristen in Udenhout, een dorp zonder seminarie, was opvallend. Rector Merkx van huize Vincentius was een van die seminaristen die door Udenhout de oorlog door werd geholpen. De rector vertelt over die tijd het volgende:

Op Goede Vrijdag 21 april 1942 werd het klein-seminarie "Beekvliet" van het bisdom Den Bosch te St.-Michielsgestel door de Duitse bezetters in beslag genomen en ingericht als interneringskamp voor Nederlandse gijzelaars. Omdat het er niet naar uitzag, dat de studenten spoedig zouden kunnen terugkeren, werd uitgekeken naar een tijdelijk onderkomen elders in het bisdom. Gezocht werd naar dorpen waar lokalen aanwezig waren en accommodaties om een of twee klassen onder te brengen. Deze werden gevonden in Eersel, Erp, Son en Udenhout. Op 4 mei 1942 werd besloten het Patronaat en de Pauluszaal te Udenhout in te richten voor de Etymologie (derde klas) en de Syntaxis (vierde klas) studenten van Beekvliet. In totaal ongeveer 70. De Pauluszaal werd omgebouwd tot studiezaal en twee klaslokalen. Het grote patronaatsgebouw werd slaapzaal (wat een overgang: op het seminarie had elke student een eigen, gesloten chambrette en hier ineens een grote open slaapzaal). De directeur sliep op het toneel achter het gordijn. Tegen de zaal werd een planken waslokaal gebouwd, waar iedere student zijn wasbak (van emaille of aardewerk) kon plaatsen. Het achtergedeelte van het Patronaat werd recreatiezaal en overdag klaslokaal. De ruimten werden verwarmd door het stoken van turf, afkomstig uit de Peel, aangevoerd door bemiddeling van professor F.Geboers, die in de Peel, in Liessel, geboren was. Telkens als de nieuwe turf arriveerde werd de les gestaakt om te lossen. Minstens eenmaal zat onder de turf een geslacht varken verborgen. De professoren, vijf in getal, vonden gastvrij onderdak op de (gelukkig grote) pastorie bij pastoor J.van Welie en kapelaan P.Moeskops. Het vaste seminarieteam bestond uit de professoren J.Merkx (directeur), J.van Alphen, P.Eijgenraam, F.Geboers, en A.van Haaren. Andere professoren zoals J.van Miert, C.Panken, en C.van Dijck, woonden bij andere klassen, maar kwamen een of twee dagen per week in Udenhout les geven. Dat gold ook voor de geestelijk directeur G.Witlox, die in het weekend hier was.

Op 16 mei 1942 meldt pastoor J.van Welie aan het bisdom dat 5 à 6 professoren van het verplaatste Klein-Seminarie op de pastorie zullen slapen en eten. Daartoe is de pastorie in geringe mate opgeknapt. Het bisdom werd verzocht het bedrag goed te keuren. Vijf professoren woonden vervolgens op de bovenverdieping van de pastorie.

Op 19 mei 1942 konden de eerste studenten komen. Lange rijen bedden stonden klaar. Op diezelfde dag om 18.00 werd door Regent F.Goyaerts de officiële opening verricht. De kroniek vertelt dat de studenten zich snel thuis voelden. De recreatiezaal was beter dan op "Beekvliet", het voetbalveld uitstekend, de slaapzaal "luchtig en fris". Kroniekschrijver Van Haaren concludeert: "wij zaten in Udenhout goed". De lessen, de zang (P. Eijgenraam), maar ook het douchen op Huize

Vincentius was precies geregeld. Aanvankelijk werd de H.Mis-door-de-week op Huize Felix gelezen en de zondagsmis op Huize Vincentius, maar omdat deze op Felix vooraf moest gaan aan de H.Mis van de zusters en dit voor de studenten toch te vroeg bleek te zijn, werd later ook de H.Mis door-de-week op Vincentius gelezen. Daar werd ook de maandelijkse bezinning gehouden. De studenten gingen eten op Vincentius. Kennelijk waren de aardappelen zwart en slecht, want men vroeg: "Geef de kolenkit nog eens door". De kaantjes waren dusdanig uitgebakken dat zij zelfs volgens de strenge onthoudingswet van toen gerust op vrijdag gegeten mochten worden. F.Geboers, als oud-kapelaan van Valkenswaard (Willem II-fabrieken), wist met sigaartjes bij de boeren links en rechts voedsel te bemachtigen. In de weide van Vincentius mochten vanwege het seminarie twee koeien grazen. F.Geboers zorgde dat er spoedig ook nog twee varkens waren. En later ook nog eens vijf varkens op Assisië. Eenmaal werd door directeur Merkx een brood gevonden in een van de kastjes van de studenten dat kennelijk van thuis was aangereikt, maar dat hij had laten bederven. De directeur riep in zijn woede alle studenten bijeen en ontplofte bijna van kwaadheid. Eens wist professor F.Geboers te verhinderen dat de Duitse soldaten de studiezaal bezetten. Zij wilden er een cinema van maken. De wandelingen van de studenten duurden langer dan op Beekvliet en men profiteerde van de Duinen in de buurt. De viering van Sacramentsdag, op het seminarie altijd een groot feest, werd op 4 juni 1942 gehouden in de tuinen van het klooster van de Paters S.V.D. op "Het Laar" in Helvoirt. Zoals gebruikelijk waren ook daar met gekleurd zaagmeel de religieuze voorstellingen aangebracht op de paden. Alleen het gekwaak van de vele kikvorsen was storend. Vanuit Beekvliet gingen de seminaristen jaarlijks op 7 juli ter beevaart naar de Zoete Moeder van Den Bosch. Vanuit Udenhout was dat echter te ver. Daarom werd besloten naar de "Heilige Eik" te Oirschot te trekken, zowel op 7 juli 1942 als op 7 juli 1943. Het ene jaar ging men te voet naar Berkel en het andere jaar naar Enschot waar begonnen werd met een H.Mis in die kerk. Daarna verder te voet naar het kanaal te Tilburg waar een boot klaar lag. Alle studenten en professoren op die boot en zo werd naar Oirschot gevaren. De plechtigheid werd gehouden in de kapel H.Eik. Daarna werd in de boomgaard van de familie van Esch een koffietafel aangeboden. Deze was dusdanig goed, dat naast de studenten en de vaste professoren diverse "gasten" aanzaten. Regent Goijaert kwam regelmatig op bezoek in Udenhout en bracht verslag uit over het wel en wee van de andere klassen. Hijzelf en econoom Verhagen huisden op het instituut voor doven te St.Michielsgestel. Tijdens het studiejaar 1943-1944 werd ook de Grote Figuur (tweede klas) in Udenhout ondergebracht. Kennelijk was hier de accommodatie beter dan elders. Dat jaar huisden dus drie klassen oftewel de helft van het Seminarie in Udenhout. Op 7 augustus 1944 werd het Patronaatsgebouw en op 14 augustus 1944 de Pauluszaal door de Duitsers gevorderd. De seminaristen werden ondergebracht in Huize Vincentius. Het Patronaat werd door de Duitsers gebruikt als opslagplaats van legergoederen. Op 7 september 1944 werd de pastorie gevorderd. Pastoor, kapelaan en personeel kregen onderdak in Huize Felix en zij bleven daar tot 24 oktober 1944.

Als dank voor het verblijf in Udenhout werden later door het Seminarie Beekvliet gebrandschilderde ramen aangebracht in de hal van Huize Vincentius, die zich daar nu nog bevinden.

De fraters nemen hun intrek op Vincentius

De fraters hebben nagenoeg de gehele oorlog op Vincentius gewoond omdat het fraterhuis werd gevorderd door de Duitsers. Enkele citaten uit de dagboeken van de fraters:

Op dinsdag 24 september 1940 kwam de commandant van de Duitsers bij de steenoven ons huis bezichtigen en vond het geschikt als winterverblijf en ook beter geschikt als Huize Vincentius. Door rector Van Teeffelen werd aan de fraters onderdak aangeboden. Uiterlijk 28 september moest het huis zijn ontruimd. De verhuizing geschiedde door Tinus Simons, schooljongens en anderen. Zondag 6 oktober 1940 werd op Vincentius een noodkapel voor de fraters ingezegend. Toen in het dorp bekend werd dat de Fraters hun woonhuis moesten verlaten, werd aan de verontwaardiging lucht gegeven, te meer nog toen de commandant door een derde liet rondvertellen dat niet de Duitsers de schuld waren, want zij hadden genoegen genomen met de landbouwschool, maar de burgemeester had aangeboden: St.Felix, het fraterhuis of St.-Vincentius.

Op 30 april 1941 werd het fraterhuis door de Duitsers vrijgegeven. Eind mei was het huis schoon en op 2e pinksterdag was er een afscheidsviering op Huize Vincentius. Op 3 juni werd er verhuisd. Op 10 juni reeds wordt er bij de burgemeester opnieuw gevraagd naar inkwartiering op het fraterhuis en op 17 juni 1941 komen twee leden van de Wehrmacht de opvangcapaciteit van het huis weer opnemen. Volgens de burgemeester zou er plaats zijn voor ongeveer 25 personen.

Op 14 mei 1942 komen vijf Duitse officieren het klooster opnieuw opnemen. Op maandag 18 mei krijgen we telefoon van de burgemeester: binnen 24 uur ontruimen. We gaan weer naar Huize Vincentius.

En dat zou nu duren tot aan de bevrijding.

School in de winkel van Kees Schoonus

We volgen weer het dagboek van de fraters:

23 Mei 1944 verschenen 's avonds in de jongensschool de burgemeester met een paar officieren. De school werd tegen 29 mei opgeëist voor de Wehrmacht. Alles werd overgebracht naar de zolder van het St.-Felixgesticht. Op woensdag 31 mei begon de school voor de jongens in de meisjesschool. Om de andere week zou het voor of na de middag school zijn. Op 8 juni, 's morgens na de H.Mis, werd bekend dat de meisjesschool in een half uur ontruimd moest zijn. De verwarring was groot, maar de ontruiming geschiedde toch. In de zustersschool huisden een tiental soldaten. Na enkele dagen werden door bemiddeling van mijnheer Stein (werkzaam bij Huize Vincentius) een paar klassen vrij gegeven en tevens de landbouwschool. Nu konden om de andere dag alle kinderen een halve dag school hebben. Een paar dagen later moest de landbouwschool weer ontruimd worden, maar er kwamen in de zusterschool twee klassen vrij, zodat van 3 juli af alle kinderen dagelijks een halve dag school hebben. Nog steeds hebben een tiental soldaten vijf klassen bezet. De jongensschool is reeds een week leeg, maar wordt nog niet vrijgegeven. De bewaarschool wordt gehouden in de slagerswinkel van Kees Schoonus en in de garage van Van Strien.

Het dagboek van de gardiaan

Ook pater Maurus besteedt in zijn dagboek aandacht aan de gevolgen van de inkwartiering van de Duitsers voor het dagelijkse leven op het Capucijnenklooster.

De Duitsers hadden in die tijd ook de helft van de keuken veroverd, tot grote ergernis van de monniken, temeer daar de monnikenpot slechts zemelen en bonen bevatte en de Duitsers zich tegoed deden aan aangevoerde rozige speenvarkens. De varkens kwamen schreeuwend en brullend van angst het afgezette keukendeel binnen. Amper stonden ze daar of een bruut bond ze vast met de poten, scherpte zijn mes op de wetsteen en plofte het mes diep in de keel. Spoedig zaten hammen en het andere sappige vlees aan het hete spit en begon het roosteren. De tanden van de monniken knarsten dan van woede.

Gardiaan pater Maurus smokkelde bij het leven en zorgde er zo voor dat de vele studenten en de rest van de gemeenschap de oorlogsjaren wel doorvoed zouden doorkomen. Maurus was een man van daden, meer dan van woorden en gelukkig deed hij veel dingen op eigen gezag. De oorlog werd met oorlog bestreden, door wetten en voorschriften van de bezetter te overtreden. Zo werden clandestien varkens gehouden onder een musterdmijt achter het klooster en soms in een overdekt gedeelte van de gracht. De varkens werden voor eigen gebruik geslacht. Ook werden er koeien geslacht in de kelder van de watertoren, terwijl de Duitsers boven de wacht hielden. Uit een mededeling van broeder Severinus van Rilland blijkt, dat de voorraad rogge van het klooster bewaard werd in de kruipruimte onder de koorbanken van de monniken. De rogge moest elke morgen gelucht worden, een taak van de jonge broeder, om bederf te voorkomen. De broeder stond elke morgen 20 minuten eerder op om de rogge te laten luchten. Niemand mocht dat weten.

Steeds weer die angst

Het dagelijks leven kende steeds weer die momenten van angst. Als er razzia's of huiszoekingen waren....

Aan het einde van de oorlog waren er vaak ontsnappingen van gevangenen van het gijzelaarskamp te Haaren. Omdat een der Capucijnen uit Udenhout in Haaren contact had met de ondergrondse is het niet zo verwonderlijk dat de gevluchte personen op het Capucijnenklooster onderdoken. Diverse malen kwam er controle waarbij 3 à 4 auto's in volle vaart de kloostertuin inreden en vervolgens het klooster uitkamden. De kloosterlingen werden dan gedwongen in de tuin op een rij te gaan staan. Soms werd bij zo'n razzia flink aan hun baard getrokken om te testen of de baard wel echt was. Nooit werd er een onderduiker gevonden. Toch waren ze er wel. Zo brak eind 1943 het feest van Sinterklaas aan en de school organiseerde een Sinterklaasfeest voor de kinderen van Biezenmortel. De school was gevorderd, de diverse schoolklassen zaten verspreid in een stal, een loods of elders. Het Sinterklaasfeest moest daarom gevierd worden in een spreekkamer op het klooster. Als Sinterklaas en Zwarte Piet waren twee onderduikers aangezocht, te weten Jos Dis uit 's-Hertogenbosch, ondergedoken bij Kees Pijnappels op 't Winkel en Gabriël Franken (Pietje Duikelaar) uit Tilburg, de zoon van de wollenstoffenfabrikant Franken-Pessers uit Tilburg. Zijn onderduikadres was bij Jan van Iersel in Biezenmortel. Ze kwamen veel bij de bovenmeester en wilden zich inzetten voor de kinderen van Biezenmortel als Sint en Piet. Terwijl Sint en Piet nietsvermoedend in de spreekkamer de kinderen bezig houden, komt er plots een razzia. Er waren zelfs honden bij. Een lichte paniek brak uit. De oplossing was Sint zo snel mogelijk op zijn paard te hijsen en met hem rond te rijden, wel een uur lang. Dat was niet de bedoeling, maar de SS-ers vonden het wel aardig en

accepteerden de overvloedige zegeningen van de goedheilige Sint. Het zal duidelijk zij dat Sint en Piet doodsbang waren, maar het liep goed af. "Later hebben we er veel om gelachen", zegt Theo van Iersel "en de muzikale Gabriël Franken heeft er veel liedjes over gecomponeerd".

Bij Mathijssen in de Loonse Hoek was een keer een huiszoeking. Bij de inval werd een kaas achter een gordijn gevonden. Die ene kaas was bedoeld als lokaas zodat ze niet verder zouden zoeken naar de rest. Maar dat deden ze wel. De hooimijt werd afgebroken, waar een wagen onder verborgen was. In de schuur werd al het stro overhoop gezet en de fietsen werden er onderuit gehaald. Ook het paardentuig werd gevonden, evenals het paard. Moeder Mathijssen werd gedwongen het paard op te tuigen. Ze zei, dat ze dat niet kon waarop vervolgens op haar geschoten werd. Veldwachter Roijmans was bij een inval aanwezig. Hij verontschuldigde zich en zei, dat hij aan de inval niets kon doen.

We citeren twee passages uit de kronieken van de zusters van Huize St.Felix:

De Duitsers brachten ons veel angst en zorg. Op een avond kwam de opperbevelhebber en gaf last dat alle bewoners van het huis in de grote benedengang moesten komen. Niemand mocht zich verwijderen voordat hij daartoe verlof gegeven had. Toen moest Moeder, tussen 2 wachten, en terwijl de grote baas op Moeder de revolver gericht hield, overal mee rond. Men had verteld dat er bij ons geheime munitie was verborgen. En werkelijk, er werden op het kleine zusterskerkhof 5 grote granaten gevonden en bij de boerderij een machinegeweer. Toen (na 2 uren) werd er verlof gegeven dat allen weer naar hun bediening konden gaan. Waarschijnlijk hadden de Duitsers de munitie daar zelf verstopt.

Op een andere avond kwam er bericht, dat die nacht de pastorie en St.-Felix in brand zouden worden gestoken. Niemand wist het dan Moeder, die alleen op bleef en de hele nacht ging bidden. 's Morgens kwam een soldaat zeggen, dat hij het niet van zich kon verkrijgen. Zo was ons gebed verhoord en onze school bleef gespaard.

hoofdstuk 6 "Market Garden"

De invasie in Normandië

Midden 1944 werden de geallieerde krachten gebundeld voor het offensief tegen de Duitsers. Soldaten van de Engelse, Schotse, Ierse, Amerikaanse, Canadese en Poolse legeronderdelen verzamelden zich in Zuidoost-Engeland. Op 6 juni 1944 is het D-Day, Decision Day, de dag dat het offensief begon met de invasie in Normandië. De aanval, de dag en het precieze uur waren al ver van tevoren gepland. Al de voorbereidingsdagen tellen vanaf D-day. Zo was D-10 de 10e dag voor D-day. De keuze voor Normandië is mede gedaan vanwege de ligging ten opzichte van zowel de Engelse kust als de Duitse grens. De afstand naar het landingsgebied moest klein genoeg zijn om luchtdekking vanuit Engeland te kunnen bieden. De stranden moesten groot en vlak zijn om de divisies aan land te kunnen krijgen en ze te bevoorraden. In het achterland moest snel een bruggehoofd kunnen worden veroverd. Normandië voldeed aan al die voorwaarden. De geallieerde strijdkrachten die voor D-Day waren verzameld bestonden uit meer dan 1,7 miljoen Britse, 1,5 miljoen Amerikaanse, 175.000 soldaten uit het Gemenebest voornamelijk Canadezen en 44.000 andere geallieerde manschappen, waaronder Polen. Meer dan 1300 oorlogsschepen, 1600 koopvaardijschepen en 4000 landingsvaartuigen waren beschikbaar, tezamen met 13.000 vliegtuigen en 3500 zweefvliegtuigen. Dwight Eisenhower werd benoemd tot opperbevelhebber van dit enorme leger. Maarschalk Montgomery werd opperbevelhebber van de grondtroepen.

De Duitsers wisten, dat de geallieerden in Engeland klaar stonden. Ze wisten alleen niet waar de landing zou plaatsvinden. Zij stelden zich defensief op en verspreidden hun leger over de gehele kustlijn van België en Noord-Frankrijk.

Op 5 juni om 4.15 uur zet de opperbevelhebber de kolossale onderneming in beweging met de simpele woorden "OK, we'll go".
In de ochtend van 5 juni ging de geallieerde vloot op weg naar de Franse kust. In de daaropvolgende nacht begonnen om 2 uur de mijnenvegers met het eerste werk. Om half zeven in de ochtend van 6 juni landden de eerste troepen. Door de grote Duitse weerstand werd pas na 2 dagen het doel van de eerste dag bereikt.

De invasie in Normandië werd ook ondersteund met verhevigde bombardementsvluchten vanuit Engeland naar Duitsland. In Udenhout en Biezenmortel valt op, dat er vaker en meer Engelse bommenwerpers passeren. Het nieuws uit Normandië en het zichtbare en hoorbare in de eigen lucht verhogen de spanning bij de mensen. Tien dagen na de invasie van Normandië, in de nacht van 16 op 17 juni, stort er een Engelse bommenwerper neer in Biezenmortel, ongeveer op de hoek van de Biezenmortelsestraat en de Capucijnenstraat. D.Ravestein, de opperwachtmeester der Marechaussee te Udenhout, heeft er een verslag van gemaakt. Het verslag begint als volgt:

Udenhout, den 19en juni 1944

In den nacht van 16 op 17 juni 1944 omstreeks 1.30 uur is onder de gemeente Udenhout terplaatse genaamd "Biezenmortel" een Engelsche Viermotorige bommenwerper neergestort. Ondergeteekende begaf zich met A.Th.Roijmans, eveneens Opperwachtmeester der Marechaussee te Udenhout, ter plaatse, waarna wij constateerden dat de romp van dit vliegtuig lag op den openbaren weg " den Udenhoutschenweg" nabij de Capucijnenstraat, terwijl de staart lag achter de woning van den loco-burgemeester Hijmans. Zeer verspreid onder de gemeenten Udenhout en Helvoirt werden door ons verschillende onderdeelen van dit vliegtuig gevonden.

Op hulpgeroep werd door ons in samenwerking met de Feldgendarmerie uit 's-Hertogenbosch in een korenveld een gewonde inzittende van dit vliegtuig gevonden. Deze gewonde werd per ziekenauto vervoerd naar het Kriegslazareth te Tilburg. Omtrent dezen gewonde zijn mij geen gegevens bekend.

Op verschillende plaatsen in het veld, verder aangeduid met de namen van de eigenaars der perceelen, werden gevonden vier lijken vermoedelijk van inzittenden van het reeds omschreven verongelukte vliegtuig.

I Op het erf van de boerderij van F.Kuipers te Udenhout;
II Op een perceel weiland van F.van de Pas te Udenhout;
III Op een perceel weiland van F.van de Pas te Udenhout en
IV Op een perceel weiland van Schapendonk te Udenhout.

Deze lijken werden door ons in deze volgorde genummerd en nadat zij waren vrijgegeven door de Ortskommandantur te Tilburg op 17 juni 1944 overgebracht naar het lijkenhuisje van de zwakzinnigeninrichting Huize "Assisië" te Udenhout.

Met medewerking van Dr.J.B.Veraart, Geneesheer-Directeur van Huize "Assisië", werden deze lijken door ons op 18 juni 1944 zo nauwkeurig mogelijk geïdentificeerd en als volgt beschreven:

I Het lijk van een mannelijk persoon, waarop geen herkenningsplaatje werd aangetroffen, naar schatting 22 à 24 jaar oud, lengte van ongeveer 1.85 M., donkerblond eenigszins krullend haar. Aan de binnenzijde van de korte jas bevond zich een lapje witte stof, waarop het volgende stond aangegeven: "Height 5.7. to 5.8.; Waist 32 to 33; 1942."

Was gekleed in bruine overall met drukknoppen, grijsblauwe uniform, rechtermouw van korte jas ontbrak, bovenaan de linkermouw het woord "CANADA", daaronder drie aaneengesloten chevrons (haken) van grijsblauwe kleur, op linkerhelft korte jas een vleugel met medaillon waarin de letters AG en daaronder RCAF; boven deze vleugel met medaillon een kroon.

Onder de uniform gekleed in naturelkleurige boventrui, donkerblauwe ondertrui, grijsgroen sporthemd, korte onderbroek van dun katoen van lichtblauwe kleur met donkerblauwe strepen.

De dood moet bij dezen persoon onmiddellijk zijn ingetreden.

Opperwachtmeester Ravestein beschrijft vervolgens even uitvoerig de andere omgekomen soldaten. Wij volstaan met een korte weergave:

II Het lijk van een mannelijk persoon, hetwelk aan de rechterpols, met een touwtje bevestigd, een herkenningsplaatje vertoonde met het volgende opschrift: "GUINAN R.C. 2202756" Naar schatting was deze persoon ongeveer 26 jaar oud.

III Het lijk van een mannelijk persoon, hetwelk aan de vingers van de rechterhand, bevestigd aan een kettinkje, een herkenningsplaatje vertoonde met het opschrift: "CAN R. 160599 Airman A.G. FAIRLESS CE RCAF." Naar schatting was deze persoon ongeveer 25 jaar oud.

IV Het lijk van een mannelijk persoon, waarop geen herkenningsplaatje werd gevonden. Deze persoon was zeer jeugdig, naar schatting 18 à 20 jaar oud.

Na de identificatie werden de lijken gekist; op 19 juni 1944 werden de stoffelijke overschotten plechtig ter aarde besteld, waarbij door den Zeereerwaarden Heer Pater-Gardiaan van het Capucijnenklooster de absoute werd verricht.

Op 19 juni 1944 werden onder de gemeente Udenhout weder twee lijken gevonden, vermoedelijk van inzittenden van meergenoemd verongelukt Engelsch vliegtuig, namelijk

V Op een perceel bouwland van W.van de Besselaar te Udenhout en

VI in een perceel bosch van W.Martens te Udenhout.

Op 20 juni 1944 werden deze lijken vrijgegeven door de Ortskommandantur te Tilburg, waarna zij door ons werden overgebracht naar Huize "Assisië" te Udenhout en aldaar geplaatst in het lijkenhuisje; wederom met medewerking van Dr.J.B.M.Veraart werden zij hierop door ons zoo nauwkeurig mogelijk geïdentificeerd en als volgt beschreven:

V Het lijk van een mannelijk persoon, hetwelk aan den hals aan een kettinkje een herkenningsplaatje vertoonde met het opschrift: "CAN R169219 Airman GO MASSICOTTE RC RCAF."

VI Het lijk van mannelijk persoon, waarop geen herkenningsplaatje werd gevonden, leeftijd naar schatting begin 20 jaar. Bij dit lijk werd nog een kwartiermuts gevonden, waarin aan de binnenzijde werd aangetroffen een ronde stempelafdruk (witte verf) en het opschrift :"RAYMAN CAP Co. 7 1/8 TORONTO."

Hierna werden de lijken door ons gekist; op 21 juni 1944 werden de stoffelijke overschotten ter aarde besteld, waarbij de plechtigheid werd verricht door een Aalmoezenier der Duitsche Weermacht.

Alle kisten werden voorzien van een ingebeiteld nummer in Romeinsche cijfers van I t/m VI en de lijken werden gekist in volgorde als in dit rapport vermeld.

De beaarding had plaats op de R.K. begraafplaats aan de "Biezenmortel" onder de gemeente Udenhout.

Een eenvoudige situatie-teekening van deze begraafplaats met de naaste omgeving wordt hierbij gevoegd.

Het herkenningsplaatje, 2 medailles en een kettinkje, gevonden op het lijk van Massicotte wordt eveneens hierbij gevoegd.

De Opperwachtmeester,
D.Ravestein

De ernstig gewonde soldaat, waarover opperwachtmeester Ravestein geen andere mededelingen doet dan dat die werd overgebracht naar het lazaret te Tilburg, is de Engelse luitenant Laurie Ellis. Hier is zijn verhaal:

In de avond van 16 juni verliet de Halifax Croft, Darlington, voor een bombardement boven Duitsland, met zes jonge Canadezen en een Engelsman aan boord. De Engelsman, een jonge luchtmachtluitenant, Laurie Ellis, was de enige van de bemanning die zou terugkeren in Engeland. Hij alleen overleefde de explosie in de lucht boven Holland. Ellis was eerder lid van een Engelse bemanning, maar hij werd overgeplaatst naar de RAF Croft, en werd daar trainingsofficier voor een Canadese eenheid. Het was niet de bedoeling dat Ellis mee zou gaan met die vlucht. Er zou een volledig Canadese bemanning zijn. Maar een van hen had al teveel uren gemaakt, en Ellis had ingestemd hem deze nacht te vervangen. Boven Holland werd het vliegtuig neergeschoten door een Duitse jager en explodeerde boven "de stad Udenhout". De hele bemanning sneuvelde. Alleen mij lukte het om te ontsnappen. Ik weet nog steeds niet hoe. Ik zat bij het luik toen het vliegtuig werd opgeblazen. Ik zal wel door dat luik zijn weggeblazen. En uitsluitend per ongeluk moet mijn parachute zijn opengegaan. Op een of andere manier zal ik wel aan het koordje hebben getrokken. Ellis was zwaar gewond en werd naar een Hollands ziekenhuis overgebracht. Ellis werd krijgsgevangene en kwam terecht in een kamp in Silezië in Polen. Wonder boven wonder ontmoette hij daar de Canadees die hij had vervangen.

Een ander getuigenverslag vinden we in het dagboek van de gardiaan van het Capucijnenklooster:
In de nacht van 17 juni 1944, tijdens het nachtkoor van de kloosterlingen, werd de rust plots verstoord door zwaar motorgeluid van een vliegtuig. Het koorgebed stokte toen er een hevige knal gehoord werd. Een brandend vliegtuig vloog rakelings over het klooster om vervolgens met een smak op de Biezenmortelsestraat, ergens tussen de woning van Sontrop en Brüning, uit elkaar te spatten. Dat is ongeveer op de plaats waar nu de Capucijnenstraat is aangesloten op de Biezenmortelesestraat. Er ontstond paniek bij de kloosterbewoners, je zag vele bleke gezichten, want ze waren aan een ramp ontsnapt. De volgende dag worden 4 dode Tommies gevonden. De lijken worden vrijgegeven en maandag 19 juni om 6 uur op het kerkhof van Biezenmortel in alle stilte begraven. Alleen de waarnemend burgemeester Peer Heymans met de secretaris, de politie, dokter Veraart en enkele broeders van Assisië zijn tegenwoordig met nog enkele gelovigen. Pater Maurus sprak de gebeden uit en zegende de groeve. Daarna deelde hij mede, dat aanstonds na de plechtigheid op verzoek van de oud-strijders van Udenhout een H.Mis gelezen zou worden voor de zielerust van de slachtoffers. Alle aanwezigen gingen toen van het kerkhof mee naar de kerk om de dienst bij te wonen. Ondertussen was de Duitse aalmoezenier gekomen, die uiterst verontwaardigd was, dat ze niet op hem gewacht hadden. Nog op diezelfde dag, op 19 juni vond men nog 2 lijken

achter de werkplaats van Sontrop in het bos. Deze twee mensen werden op 21 juni begraven. Toen was de aalmoezenier wel op tijd en sprak zijn Duitse gebeden over de stoffelijke resten uit, terwijl zijn geglaceerde hand het wierookvat rondzwaaide.

Burgemeester De Klerk opgepakt

Toen de parochianen van de St.Joseph-parochie op zondag 20 augustus uit het lof kwamen, was er grote consternatie op het kerkplein. Onder het lof had de Grüne Polizei Peer Heijmans uit zijn huis gehaald. Peer was wethouder en loco-burgemeester. Jans, zijn vrouw, en zijn pleegdochter Henny waren ten einde raad. De hele gemeenschap leefde mee. Maar die dag had een happy end. 's Avonds was Peer weer thuis. De Duitsers hadden hem alleen maar ondervraagd.

Diezelfde dag werd burgemeester De Klerk opgehaald door de Sicherheitsdienst. Hij werd overgebracht naar een gevangenis voor "Deutschfeindlichkeit, Sabotage und Gegenwirkung der Wehrmacht". De burgemeester wordt een vijand van de Wehrmacht genoemd. De beschuldiging tegen de burgemeester luidde:
1.Hij staat aan het hoofd van een illegale bende;
2.Er staat een geheime zender op het raadhuis.
De burgemeester heeft vastgezeten tot eind september.

De Duitsers lijken zich in deze weken ook voor te bereiden op een grote troepenbeweging. Zij vorderen fietsen, paarden en wagens van de bevolking. Op een dag in augustus riepen Jantje Beerens en Jaoneke Raoy (Raaijmakers) dat de oudste zoon van Martientjes (van der Loo) moest komen, want er waren Duitsers op de dam en die wilden hun paard meenemen, maar ze konden met die soldaten niet praten. "Zeg, da we da pert onmeugelijk kunnen missen, aanders bleft den ogst op den ekker staon". De jongen deed z'n best en de Duitsers verstonden hem. "Dan moesten ze bij de buren maar ergens een paard gaan lenen".

Dolle dinsdag

Bijna drie maanden na D-Day, op 25 augustus werd Parijs bevrijd. Na de bevrijding van de Franse hoofdstad werd ook de rest van Frankrijk in snel tempo op de Duitsers veroverd. Het kon niet op, zo snel ging het. Er leefde een algehele opvatting bij de geallieerden dat de overwinning op het Derde Rijk binnen handbereik lag. Montgommery maakte plannen dat voor de winter alle bruggen over de Rijn in geallieerde handen zouden zijn. Op 29 augustus begon de bevrijding van België. Op 3 september werd Rijssel bevrijd, op 4 september Brussel en Antwerpen, op 6 september Gent, op 12 september Brugge. Maastricht mocht profiteren van de bevrijding van België, en werd bevrijd op 14 september. De geallieerden vestigden hun hoofdkwartier in Brussel.

Wie het meemaakte zal nooit dinsdag 5 september 1944 vergeten. De geallieerde troepen naderden de Nederlandse grenzen. Twee dagen tevoren was via Radio Oranje het bericht verspreid, dat het georganiseerde verzet in Nederland de krachten had gebundeld in de "Binnenlandse Strijdkrachten".

Prins Bernhard was bevelhebber en stond onder direct commando van Eisenhower. Prins Bernhard kwam aan het woord en veronderstelde, dat de bevrijding van Nederland niet lang op zich zou laten wachten. Vervolgens maakten ook buitenlandse radiostations melding van de naderende bevrijding van Nederland. Op maandag 4 september werd de bevrijding van Antwerpen aangekondigd. 's Avonds om kwart voor twaalf meldde Radio Oranje het bericht dat Breda zou zijn bevrijd. Het leidde tot een chaotische 5e september, het was een Dolle Dinsdag. Duitsers en N.S.B.'ers trokken in grote stoeten weg. Naar verluidt was de weg van Tilburg naar Den Bosch propvol zich terug-trekkende Duitse soldaten. Degenen die fout waren geweest vluchtten naar Duitsland. Er werden speciale vluchttreinen ingezet. Op veel plaatsen werden Nederlandse vlaggen uitgestoken. Mensen droegen openlijk oranje. Hier en daar gaven Duitsers zich al over. Op woensdagmorgen bleek, dat het allemaal niet waar was. De geallieerden waren niet verder gekomen dan het Albertkanaal. De Duitsers herstelden zich snel. De stroom N.S.B.'ers naar Duitsland hield nog enkele weken aan.

Ook in Udenhout was het dolle dinsdag. In de nacht van 4 op 5 september hebben de Duitsers Udenhout verlaten. Maar niet nadat zij op de avond van 4 september alle munitiedepots hadden opgeblazen. Het Derde-Ordehuis in Biezenmortel ging als eerste de lucht in, vervolgens de Franciscusschool. Beide gebouwen werden door de Duitsers gebruikt als opslagplaats voor munitie en andere brandbare spullen. Die wilden ze kennelijk niet in handen van de oprukkende geallieerden laten vallen. Een regen van vuur en dikke rookwolken stegen uit boven het Derde-Ordehuis en de school. Ook de opslaghal van de steenfabriek werd opgeblazen. Het patronaatsgebouw werd in brand geschoten en daardoor totaal vernield. Het gehele complex van de G.A.S. werd door de Duitsers opgeblazen en in brand gestoken. Door de omwonenden werd "gered" wat er te redden was, maar van de gebouwen bleef slechts een puinhoop over. Dit betonnen skelet heeft nog lange tijd het straatbeeld bepaald.

De Duitse soldaten verdwenen op fietsen en motoren. Joop Veraart vertelt: "Je zag hele horden Duitsers in de morgenuren vanuit Biezenmortel over de overweg in onze richting (Huize Assisië) komen. Alles liep door elkaar, gedemoraliseerd, ongedisciplineerd, met slechte kleding, velen ongewapend, gebruikmakend van allerlei voertuigen zoals fietsen zonder banden, geroofde karren en paarden, kinderwagens. Er was er een die een kinderwagen had met een varken erin".

Op dinsdag werden er op vele plaatsen in het dorp spullen van de Duitsers weggehaald. Dat gebeurde uit de G.A.S., uit het fraterhuis en uit de "potercombinatie" aan de Kreitenmolenstraat waar veel fietsen werden meegenomen. Op woensdag kwamen dezelfde Duitsers weer terug, en ieder werd opgedragen de gestolen spullen terug te brengen. Dat was pijnlijk.

Van al die gebeurtenissen rondom Dolle Dinsdag heeft pater Maurus, de gardiaan van het Capucijnenklooster, een dagboek bijgehouden. We volgen zijn verhaal:

Gedurende de laatste dagen van augustus 1944 steeg de spanning op het klooster van Biezenmortel. Eind augustus was er geen inkwartiering meer op het klooster en op zondag 3 september kwam er bericht dat de grote weg van Tilburg naar Den Bosch vol was met het terugtrekkende Duitse leger. Aan het eind van de ochtend verschenen er enige Duitse officieren aan de kloosterpoort, om te kijken of zij de komende nacht daar van hun voettocht konden uitrusten.

Maar Pater Silvester had een truc voorbereid en stuurde een broeder naar de ziekenkamer. De broeder had een bleke huid en moest daar insinueren aan t.b.c. te lijden. De monniken hoopten zo de Duitsers af te schrikken, want ze waren als de dood voor ziekten. Zonder de 'zieke' gezien te hebben vertrokken de moffen. Ze zeiden wel dat ze terug zouden komen, maar dat gebeurde niet. 's Middags vlogen honderden geallieerde bommenwerpers over het klooster, een teken dat de bevrijder op komst was. Tegen de avond verschenen er een aantal grote wagens voor het klooster, bestuurd door Duitsers en duitsgezinde Belgen. Ze eisten nachtverblijf in de spreekkamers van het klooster, ook voor enige vrouwen die hen volgden. De commandant werd echter door de gardiaan omgepraat om de vrouwen elders onder te brengen. De wagens werden het kloosterterrein opgereden, waarbij een der wagens in de modder vastraakte. Tot diep in de nacht werd met veel lawaai gewerkt aan het bergen van het voertuig. De wagens zouden later een prooi worden van de hebzucht van enige inwoners van Biezenmortel. Op maandag 4 september vertrokken de laatste Duitse soldaten, omdat de 'vijand' in aantocht was. Die middag om vier uur kwam er een bericht van een medebroeder die gehoord had dat de geallieerden al in Turnhout waren aangekomen. Dat maakte de vreugde zo groot, dat de vlag werd uitgehangen, maar er werd te vroeg gejuicht. Tegen bedtijd werden de kloosterbewoners door de gardiaan naar de refter geroepen, waarbij werd medegedeeld dat de Duitsers de school, die tegenover het klooster, lag wilden opblazen en ook het daarachter gelegen Derde-Ordehuis. Zij wilden de daar gelegen voorraden vernietigen, alvorens te vertrekken. Dat betekende natuurlijk een gevaar voor de huizen die ernaast stonden en ook voor het klooster. Daarom werd uit voorzorg de voorkant van het klooster ontruimd. Ook de goederen uit de woningen van de familie Van Kempen en de familie van Iersel werden door de monniken ontruimd, waarbij de huisraad deels in de werkhuizen van het klooster werd opgeslagen, deels in het veld werd neergezet. Met kruiwagens, manden en kisten werd alles overgebracht, een mooi maar triest gezicht. Onverwachts werd er alarm gegeven. De mensen zochten een goed heenkomen, sommige liepen wel een kwartier gaans van huis. Er was echter geen direct gevaar en daarom besloot de gardiaan de gemeenschap bijeen te brengen in de Thomasklas aan de achterkant van het klooster om daar veilig de komende dingen af te wachten. Toen diende zich een groot gevaar aan. Er waren in het klooster een zevental onderduikers uit Oisterwijk, waaronder de Oisterwijkse kapelaan Sleegers van de Joannesparochie. Zij behoorden tot een clandestiene organisatie, bekend als de ondergrondse. Zij wilden op dat moment de Duitsers verhinderen de gebouwen op te blazen en dreigden de Feldwebel en zijn mannen met revolvers te lijf gaan. Gelukkig wist de gardiaan dat te voorkomen. Maar direct daarop kondigde zich een tweede gevaar aan. Enige Duitsers kwamen aan de poort en bedreigden de kloosterlingen met hun geweren omdat ze meenden dat de Capucijnen wapens uit hun depots hadden gehaald en naar het klooster hadden gebracht. Maar dank zij de welbespraaktheid van de docent in het kerkelijke recht, Pater Angelinus Freericks, werden zij overtuigd dat de kloosterlingen alleen maar de mensen die naast de school woonden geholpen hadden hun kostbare have in veiligheid te brengen. Hij wist zelfs de aanvoerder te bewegen het opblazen uit te stellen en bij de hogere chefs in Den Bosch te vragen de voorgenomen actie geheel na te laten. Toen werd het rustig, elders werden wel gebouwen opgeblazen. De bewoners konden om elf uur gerust gaan slapen. Maar dinsdag de 5e september was het raak. Tegen drie uur in de morgen kwam er een Duitser op een motor aan, stak de school en het Derde-Ordehuis in brand en reed weer weg. De kloosterlingen worden wakker van de fel-rode gloed van vuur, geknetter van springende munitie en rondvliegende ruiten. De dag tevoren hadden de Duitsers nog een volle vrachtwagen met typemachines aangevoerd en daarna benzine over de daar opgeslagen goederen uitgegoten. Maar ook was er

munitie tussen gestopt om te voorkomen dat de burgers tijdens de brand nog iets zouden redden. Er werd geprobeerd met brandblussers de brand te bedwingen, maar er was geen beginnen aan. Een brandslang werd uitgerold vanuit het klooster, maar helaas is de slang te kort. De school was als een groot houten rek, beladen met papier, potloden, rubber, etc. met daartussen munitie. Geen redden aan. Toch waagde iemand zich in de brandende school en pakte snel een pakket fietsbanden en dozen met potloden. Deze spullen werden later te koop aangeboden. Ze waren herkenbaar aan het opschrift: Deutsche Wehrmacht. Als gevolg van de explosies kon de brandweer niets uitrichten en Biezenmortel was haar school kwijt. Ook het Derde-Ordehuis stond in brand. Bij de brand liepen het huis van de bovenmeester en de woning van Therus van Kempen groot gevaar ook in vlammen op te gaan. Op het schoolplein stond een stapel met lege kistjes, die snel door de monniken naar de kloostergebouwen werd gebracht. Zo ontstond er ruimte voor de brandweer en waren de kistjes gered. Ze sleepten ook nog een zwaar beladen ijzeren wagentje mee, niet wetende wat de inhoud van het wagentje was. De kisten zouden nog aanleiding geven tot veel paniek. Tegen zes uur was de brand geblust en ging het leven op het klooster weer verder. Het Derde-Ordehuis was totaal verbrand, van de school was nog een lokaal overgebleven. De volgende dag was het erg stil. Wel kwamen die morgen een paar mensen uit de buurt waarschuwen dat er nog Duitsers in de omgeving waren en ook waren er tanks gezien op de grote weg naar Tilburg. Toen werden de Capucijnen voorzichtig en haalden de vlag weer van de watertoren. De veroverde kistjes werden opgeslagen in de timmerkelder en in de timmerwinkel, want het zou jammer zijn dat die prachtige kisten verloren gingen. Ook werd die ochtend geholpen bij het weer terug brengen van de goederen naar de gespaard gebleven woningen.

Bij de vlucht van de Duitsers waren in de Capucijnenstraat een aantal vrachtauto's achtergebleven. De vrachtauto's behoorden tot de Duitse transportgroep N.S.K.K. Dat staat voor National-Sozialistisches KraftfahrKorps, een organisatie die bedoeld was om de goederen van het Duitse leger te vervoeren. Al vroeg in de morgen kwamen mensen uit Biezenmortel de achtergebleven auto's plunderen. De auto's werden volledig 'afgeschild', dat wil zeggen, banden, benzine, onderdelen, dat alles verdwijnt. Behalve auto's hadden de Duitsers nog patronen en spring-stof achtergelaten. Hiervan had broeder tuinman een groot gedeelte opgeladen en naar het klooster gebracht. Die munitie was bestemd voor pater Optatus, een lector, die toen veel in de Haarense parochie assisteerde en daar veel contact had met de ondergrondse. Het werd woensdag 6 september, en nog geen Engelsman te zien. Pater Optatus was weer in Haaren geweest en bracht het bericht mee, dat er nog geen enkele Engelsman op Nederlands gebied was. Dat was in het klooster een grote teleurstelling, maar ze lieten de moed niet zakken. Dat bleek die middag wel, want toen deden de studenten een zonderlinge bedevaart. Niet dat het zonderling was, dat zij naar Onze Lieve Vrouw van Oisterwijk pelgrimeerden, want dat deden zij ieder jaar bij de aanvang van een nieuw studiejaar. Maar het moet wel voor vreemd gehouden worden dat de helft van de studenten deze tocht maakte met pater Silvester, hun directeur en de overigen met pater Optatus. En ook dat deze laatsten hun mantels droegen en dat deze mantels soms erg wijd hingen. Dat alles moet zeer zeker een vreemd gezicht zijn geweest voor de mensen, die zagen hoe de twee groepen elkaar zo midden in Oisterwijk tegenkwamen. Gelukkig was het niet vreemd voor de mannen van de politie, die juist midden tussen hen door reden. Wat was het geval. De studenten van Biezenmortel brachten de gevonden patronen en springstof (dynamietstaven) naar de ondergrondse van Oisterwijk, waarmee pater Optatus samenwerkte. De munitie werd binnengebracht in de winkel van Speet (nu Blokker)

in de Dorpsstraat en daar in een achterkamertje afgeven. Zo brachten de Capucijnen 4000 patronen en ongeveer 30 kilo dynamiet naar de ondergrondse vrienden van pater Optatus. Deze pater kreeg hiervoor later het verzetsherdenkingskruis opgespeld. Het waren toen spannende dagen voor de nu 84-jarige pater Optatus.

Dan breekt donderdag de 7e september aan, de dag dat de chauffeurs van de N.S.K.K. terugkomen. Ze vinden de geplunderde auto's terug en zijn woedend op de daders. De Duitse commandant gaat op onderzoek en komt er achter dat enkele Biezenmortelse boeren debet zijn aan de plundering. Ze worden opgespoord en opgesloten in een kippenhok van Janus van Loon. Ze dreigen deze mensen dood te schieten. Pater Maurus bemiddelde en wist gedaan te krijgen, dat de kwestie afgedaan werd met het terugbrengen van de gestolen goederen en het repareren van de wagens. De pater nodigde de Duitsers op het klooster uit en bood ze een maaltijd aan. Ondertussen herhaalde hij steeds, dat de mensen geen slechte bedoelingen hadden gehad en dat ze niet beseften wat ze gedaan hadden. Als compensatie voor de schade bood de pater een rijklare motor aan, die verstopt was in de werkplaats van Willem van der Loo. De uitstekende maaltijd en de fraaie motor deden wonderen. Biezenmortel heeft op die dag geluk gehad.

Op vrijdag de 8e begonnen de Duitsers de huizen te doorzoeken, om de spullen uit de gesloopte auto's op te sporen. Zij vonden daarbij nog vele andere dingen die aan het Duitse leger hadden toebehoord, maar in het klooster zijn ze niet geweest. De gardiaan koos het zekere voor het onzekere en liet alle kisten, die bij de brand van de school waren verzameld overbrengen naar een veilige plek in de verwarmingskelder. De dag erna zocht pater Angelinus met enkele studenten alle kogels en ander gevaarlijk tuig, dat nog in het klooster lag bij elkaar en samen dumpten zij al die dingen in een diepe put op het land, ongeveer tegenover het klooster.

Maar op 10 september komen er weer Duitsers beslag leggen op een aantal spreekkamers en enkele andere lokalen, deze keer zijn het 200 Fallschirmjäger, afkomstig uit Noorwegen met geweldig veel materiaal en munitie. Er worden 8 zware kanonnen bij het klooster opgesteld, dat nu meer een vesting geworden is. Ze leggen ook stapels zware granaten op het plein voor het klooster en ook in de tuin. Dat was een gevaarlijke toestand, temeer nu Engelse vliegtuigen die middag bijna constant alle voertuigen op de weg naar Den Bosch beschoten. De monniken bidden de stukken eraf. Die nacht om vier uur vertrokken de Duitsers naar het front. Alleen een restcommando van 5 man bleef achter. Twee dagen later, op 12 september kregen zij gezelschap van een compagnie van 20 soldaten van de Hermann-Göring-divisie. Hun uitrusting en kleding waren prima in orde, de gezichten, de spiegels van hun zielen waren niet zo fraai. Het waren de keurtroepen die de naam Herman Göring droegen. Ze beschikten over wel 30 auto's, die 's nachts in de tuin gestald werden, goed met takken afgedekt, om de Engelse jagers te misleiden. Die takken werden gewoon van de appelbomen afgerukt, waarbij de rijpende appels over de grond rolden. Tijdens een nachtelijke braspartij gooiden ze met lege flessen het hoofd van het Jozefbeeld in de tuin kapot. Hun commandant bood hiervoor zijn verontschuldigingen aan. De 14e vertrekken ze naar het front.

Tot zover het verslag van pater Maurus. Over die zes Duitse vrachtwagens doen nog de vreemdste verhalen de ronde. Die staan zelfs in de krant. Een paar gegevens komen in al die verhalen terug. Bij de zes wagens waren 2 Franse Renaults, 1 Nederlandse Kromhout, 1 Amerikaanse Federal en 1

Duitse Henschel. De Kromhout was zwaar beladen met kipkarren, en was al door de geallieerden vanuit de lucht beschoten. De beide Belgische chauffeurs waren niet met de Duitsers gevlucht, en verbleven bij Frans van der Loo op 't Winkel. Onder degenen die de wagens mee hebben gesloopt was ook Harrie Kuijpers. Hij vertelt dat het vooral ging om de banden, de wielen en de benzine. Hij had drie wielen en 80 liter benzine meegenomen. Thuis op Scheurenhoeve werd alles in de grond begraven. Op woensdag kwamen de Duitsers terug. Uit oostelijke richting. En ze hebben wraak genomen. De namen van de betrokken boeren waren zo bekend. De boeren werden met behulp van de veldwachter A.Roijmans aan huis opgehaald. Met het risico verkeerd te citeren zou het gaan om de volgende 17 personen: Harrie de Jong, Kees de Jong, Harrie Kuijpers, Jan Kuijpers, Jaoneke Raaijmakers, Marinus van de Pas, Leonard van de Pas, Martien van der Loo, Frans van der Loo, Jan van der Loo, Janus van Loon, Jan Denissen, Ries Smolders, Jan van de Pas, Janus van de Pas en de twee Belgische chauffeurs. Het moet een komisch gezicht zijn geweest hoe de boeren de gestolen autobanden terugrolden naar de sloopplaats. Bij de schuur aangekomen werden ze door de Duitsers gestraft en gepest. Zo moesten ze op het erf van Janus van Loon over een kruiwagen springen en een lege vrachtwagen opslepen. Maar het erge was dat de Duitsers eisten dat alle vrachtwagens weer moesten draaien. Smid Van der Loo werd er bij gehaald. Dat is geen klus van een uur maar van dagen. En zolang werden de boeren gegijzeld. Ze werden 's nachts opgesloten in het kippenhok van Van Loon. "Dat hok zat vol vlooien", vertelt Harrie Kuijpers. Op zaterdag waren er drie vrachtwagens gerepareerd en mochten de boeren naar huis.
Een van de betrokkenen was Martientje van der Loo. Hij was niet meer de jongste en had er problemen mee om lang op dezelfde plaats te blijven staan. De Duitsers vonden het goed dat hij werd vervangen door zijn zoon Jan. Martientje mocht naar huis. De bovenmeester zag dat gebeuren en vroeg Martientje even bij hem binnen te komen. Martientje was erg gespannen, en het enige dat hij kon zeggen was: "Mister, wè'n kraom, wè'n kraom". Hij zei het wel honderd keer.

Kees van Iersel, de zoon van de bovenmeester, vertelt ons het volgende verhaal over Dolle Dinsdag:
Tot Dolle Dinsdag, 5 september 1944 waren bij de steenfabriek Udenhout door de Duitsers diverse goederen opgeslagen. Daaronder bevonden zich enkele parachutes, geweven van witte en rode zijde, werkelijk zeer mooi. Behalve in Udenhout aan de Zeshoevenstraat hadden de Duitsers op diverse plaatsen in het dorp opslagplaatsen gevorderd. Een van deze plaatsen was een drooghut bij de steenfabriek, door de Duitsers ook wel G.A.S. genoemd. Deze afkorting staat dan voor 'Geräte Ausgabestelle'. De in de omgeving wonende mensen haalden bijna alles weg toen de bezetter op 5 september hals over kop gevlucht was. Met paard en wagen werden de goederen afgevoerd naar de diverse boerderijen en andere woningen. Het was zelfs zo erg dat de muitende lieden ter plekke aangaven: zover is het van mij. Later kwamen de Duitsers terug en werden met behulp van de politie de goederen bij de inwoners teruggevorderd met de plicht het gestolen goed af te leveren op de speelplaats van de afgebrande school van Biezenmortel. Dat gebeurde ook met de 'geleende' parachutes. De fonkelnieuwe rood en wit gekleurde valschermen werden door de Duitsers tijdelijk opgeslagen in een deel van de afgebrande school. Op die dag, het zal rond 8 september zijn geweest, toen het donker werd, kropen de zonen van meester van Iersel plat op hun buik vanaf het ouderlijk huis tot achter de muur van de school. Zij drongen aan de achterkant van het gebouw de school binnen en namen alle parachutes mee. De spullen werden in een kist gestopt en vervolgens naar het klooster gebracht. Pater Maurus, de gardiaan had tevoren aan de jongens laten weten grote belangstelling te hebben voor de rode en witte zijden lappen stof voor het vervaardigen van

kerkgewaden ter opluistering van erediensten volgens de oosterse ritus. Met beide handen werd het 'geschenk' door de pater aangenomen. De Duitsers hebben nooit gemerkt dat de begeerde parachutes verdwenen waren. Enkele maanden na de oorlog werden er in Biezenmortel kerkdiensten gehouden in de oosterse ritus. De zonen van meester van Iersel herkenden in de gewaden de herkomst van de rode en witte zijde. Zij genoten met volle teugen van de kerkdienst, maar anders dan de rest van de kerkgangers.

Dolle Dinsdag heeft een aantal gezinnen uit hun huizen laten vluchten. Dat was bijvoorbeeld het geval met gezinnen op 't Voorste Winkel die bang waren dat alle munitie, die was opgeslagen in de steenfabriek, door de Duitsers tot ontploffing zou worden gebracht. Frans van de Ven ging met zijn gezin naar Willeke de Bakker op `t Endeke. Jan Vermeer en gezin gingen naar Udenhout bij Cato Broeders. Jan Pijnenburg en Willeke de Groot en hun gezinnen kwamen naar Jos Pijnenburg in de Gommelsestraat. Ze kwamen met kruiwagens en een hondekar vol dekens.

Op 8 september schrijft pastoor Van Welie aan de bisschop:
In de nacht van maandag op dinsdag zijn alle Duitsers uit Udenhout vertrokken na verschillende huizen door ontploffing in brand te hebben gestoken. Donderdag zijn ze in grote getale teruggekomen, hebben daarbij veel in beslag genomen, onder andere de pastorie". Na een groot gedeelte van de inventaris uit de pastorie te hebben verwijderd, zijn de pastoor en zijn kapelaan ingetrokken in huize Felix.

De operatie "Market Garden"

Opnieuw lagen bij de geallieerden de plannen klaar om verder door te stoten in de richting van de Rijn. De beoogde route was Eindhoven - Arnhem, om vanuit Arnhem te kunnen doorstoten naar het Roergebied. De naam "Market Garden" heeft twee bestanddelen. Het woorddeel Market verwijst naar de luchtmacht, het woorddeel Garden naar de grondtroepen. Luchtmacht en grondtroepen trokken gezamenlijk op, als een eenheid, "Market Garden".

De weerstand van de Duitsers groeide. De opmars van de geallieerden kwam eind september tot stilstand. Een van de gruwelijke feiten daarvan was het mislukken van de operatie "Market Garden". Er werden 35.000 man aan luchtlandingstroepen neergelaten bij Arnhem. Die moesten de brug over de Rijn bezetten en een bruggehoofd vormen voor de doorstotende colonne. De Duitsers hadden hun maatregelen genomen. Zij hadden de geallieerde plannen begrepen om een noordelijk front te vormen. De Duitsers trokken hun tanks samen bij Arnhem. De luchtlandingen begonnen op 17 september. Negen dagen later, op 26 september, bleek dat maar weinig geallieerde manschappen de gevechten hadden overleefd. De grondtroepen trokken zich midden oktober terug.

Zaterdag 16 september 1944

Op zaterdag 16 september begon de aktie Marketgarden met verkenningsvluchten van de geallieerden. Die hadden vooral tot doel om het luchtafweergeschut dat de Duitsers her en der in

Brabant hadden staan onklaar te maken. Als dat zou lukken zou de luchtvloot van de geallieerden op zondag ongehinderd richting Eindhoven, Nijmegen en Arnhem kunnen vliegen.
De luchtbeschermingsdienst van Tilburg neemt de aktiviteiten van de geallieerden waar. We volgen een deel van deze dag:

07.05 uur C.W. (Commandant Wehrmacht) geeft luchtgevaar.
08.00 uur 2 Vliegtuigen cirkelen boven de stad, hoogte 300 m.
08.20 uur 4 Jagers van 12 naar 4, hoogte 300 m.
Mitrailleurvuur in noordwestelijke richting.
08.21 uur C.W. meldt vliegeralarm.
09.10 uur 8 Jagers van 10 naar 4, 400 m.
09.35 uur 4 Vliegtuigen cirkelen boven de stad, hoogte 400 m.
10.05 uur C.W.meldt einde alarm.
11.20 uur Udenhout. Er wordt zwaar gemitrailleerd op een trein
richting 's-Hertogenbosch. De trein staat nu stil.
11.30 uur 4 Jagers cirkelen boven de stad, hoogte 400 m.
11.32 uur C.W. geeft luchtgevaar
11.34 uur Vliegtuigen mitrailleeren boven Oisterwijk.
Brand richting Oisterwijk.
11.42 uur Twee zware explosies in oostelijke richting.
11.46 uur 8 Jagers cirkelen boven de stad op geringe hoogte.
11.47 uur De luchtbeschermingsdienst van Oisterwijk meldt dat
een munitietrein in brand is geschoten. Er is zeer
veel glasschade.
11.48 uur Honderden vuurpijlen gaan de lucht in. Vlammen slaan
boven de bomen uit. Richting oost noord oost.
12.35 uur Zware explosies oost noord oost.
13.01 uur Vliegtuigen geven zwaar mitrailleurvuur in noord
oostelijke richting.
13.30 uur Zware explosie met brand in noordoostelijke richting.
14.27 uur 8 Vliegtuigen boven de stad en omgeving.
14.47 uur 2 Vliegtuigen mitrailleeren de Bosscheweg.
15.37 uur Sterke rookontwikkeling op het vliegveld.

Deze zaterdag 16 september werd in Udenhout een trein beschoten. De eerste beschietingen vonden 's morgens om 8 uur plaats. Dat herhaalde zich. De eerste grote treffer kwam om tien voor half twaalf. Die staat zo vermeld in het rapport van de luchtbeschermingsdienst van Tilburg. De tweede grote treffer, die leidde tot het ontploffen van de trein, vond plaats om 13.30 uur. Ook die is waargenomen door de luchtbeschermingsdienst van Tilburg, maar zonder de lokatie Udenhout te noemen. We concluderen dat uit het dagboek van pater Maurus. De gardiaan vermeldt in zijn dagboek het beschieten van de munitietreinen in Oisterwijk en Udenhout: "Om 12 uur wordt in Oisterwijk een munitietrein door Engelse jagers in brand geschoten. Dat is prachtig te zien vanaf de watertoren van het klooster. Ook dat twee uur later de munitietrein in Udenhout wordt aangevallen".

Die dag gebeurde er iets, onder regie van pater Maurus, dat veel leek op de parabel van de drie honden, met het been. Het been was dan de voorraad valschermen en andere goederen, die de Duitsers in de afgebrande school en op andere plaatsen hadden opgeslagen. De twee honden die er het eerst om vochten waren een Duitse herder en een boerenwaakhond. De derde die er mee weg liep kan het best een bruine straathond genoemd worden. Want op die dag stond de commandant van de achtergebleven Duitsers aan de kloosterbewoners toe, om al die goederen die de Biezenmortelse boeren op het plein voor de school hadden moeten terugbrengen, op te halen. De gardiaan liet dit direct doen, want hij wist dat hij hiermee veel slachtoffers van de treinbrand in Oisterwijk kon helpen. Binnen een paar uur was de stapel goederen opgeruimd en zorgden de Capucijnen voor het transport naar de slachtoffers van de treinramp.

Iemand die de Engelse aanval op de munitietrein heeft meegemaakt is mevrouw Sjan van Herwijnen-Bronner. Zij was in de oorlog verpleegster in het Helmondse ziekenhuis en haar ouderlijk huis stond in de Kreitenmolenstraat over het spoor (in de richting van de Ouwe Mölen), niet ver van het station. Ze vertelt:

Op die morgen kwam vader me roepen en zei: "Hierachter hebben ze op een munitietrein geschoten. Bij Drika Scheepens hebben ze dwars door de wasketel geschoten en de bok van Fons Janssen, die daar stond te grazen, is dood". Ik toog naar de familie Scheepens. Met hun dochter Dina had ik in die tijd veel contact. De familie Scheepens woonde in de huidige Stationstraat vlak bij de weg die naar de Mortel voert. Daar aangekomen kwam juist een van de meisjes Scheepens overstuur thuis, die ons waarschuwde dat de trein voor de tweede keer beschoten zou worden. Ik zei: "Ik ga naar huis". Ik was net halverwege de bieten van Marinus van de Pas, of de Duitse afweer begon te schieten op de Engelse jagers boven de munitietrein. Met vallen en opstaan kwam ik thuis. Thuis gekomen zei ik tegen moeder: "Zoek een veilige plaats want het gaat gebeuren". Moeder en ik kropen onder het bed in de voorkamer. Toen vloog plotseling de voordeur open en veldwachter Gommers kroop binnen onder de tafel. Toen brak de hel los! Moeder riep: "Gommers leef je nog?" Granaten en kogels kwamen achter door het keukenraam naar binnen. De mensen van het dorp die hulp wilden verlenen konden ons niet bereiken. Ze verwachtten dat er veel doden zouden zijn gevallen, maar dat was niet zo.

De brandende trein werd geparkeerd bij het Udenhoutse station. Door opeenvolgende ontploffingen in de wagons liepen veel huizen in de omgeving van het station schade op. 's Avonds was er bij het station een granaat op de brandweerwagen geslagen, met ernstige gevolgen. We laten dat verhaal straks vertellen door een ooggetuige.

Zondag 17 september 1944

We laten eerst weer de gardiaan van het Capucijnenklooster aan het woord:

Dan volgt zondag 17 september. Tijdens de kerkdienst is bijna niets te verstaan, vanwege het geronk van de vliegtuigmotoren. Ze komen laag over. De nieuwsgierigheid is dan sterker dan de vrees en vele mensen staan buiten te kijken naar het schouwspel. Enkele kloosterlingen staan boven op de watertoren en slaan met bewondering en enthousiasme de 'invasievloot' gade. Waarom

zouden ze bang zijn voor de Duitse soldaten? Van pure vreugde werd er naar de vliegtuigen gezwaaid met hun rode zakdoeken. Maar toen begonnen de vliegeniers te duiken en te schieten. Ook de Duitsers gingen terug schieten en granaatscherven vielen in de tuin van het klooster. Plots kwam een jager vanaf het Winkel aangevlogen, vuur spuwend op de Duitse auto, die vlak voor het klooster op de weg stond. Alle toeschouwers vlogen naar binnen. Die middag valt er een zweefvliegtuig op de akker van Janus Raaymakers, ongeveer tegenover het kerkhof. Veel kloosterlingen en buurtbewoners gaan kijken en zijn getuige van de spectaculaire vlucht naar het front, met een Biezenmortelse jongeman als gids.

Frans van Iersel heeft alle gebeurtenissen gereconstrueerd:
Op zondagmorgen 17 september 1944 stijgt van 24 vliegvelden in Engeland een gigantische luchtarmada op, van ruim 1500 transportvliegtuigen en bijna 500 zweefvliegtuigen, zogenaamde gliders, als aanhanger. Het transport wordt beschermd door zo'n 1100 jachtvliegtuigen, alles met bestemming Nederland. Er worden twee routes gevolgd, de noordelijke over Noord-Brabant, de zuidelijke over België. In Nederland is er dan nog niets dat wijst op dingen die staan te gebeuren. Het lijkt een dag te worden als alle andere. Maar de gewone alledaagsheid duurt niet lang. Die dag, ongeveer op de middag komt een enorme zwerm van honderden vliegtuigen over Udenhout en omliggende plaatsen. Ze zijn op weg naar Arnhem voor het uitvoeren van de militaire operatie Market-Garden. Het was het begin van de slag om Arnhem waarvan we nu weten dat de geallieerden met zeer zware verliezen deze opdracht moesten afbreken. Zware transporttoestellen trekken op 17 september de gliders door de lucht. De gliders worden gesleept aan een polsdikke kabel, die met een oog aan een trekhaak aan de staart van de trekker is bevestigd. Boven in de lucht kunnen ze worden losgehaakt, waarna de glider in een zweefvlucht omlaag daalt.

Gliders zijn zweefvliegtuigen die bestemd zijn om slechts een enkele vlucht te volbrengen, in dit geval om militairen met een minimum aan materieel en munitie in vijandelijk gebied te droppen. De landingen bij Arnhem op 17 september zijn perfect geslaagd. Van de zwerm die voor Arnhem bestemd was, bereikten slechts enkele gliders hun bestemming niet. Een ervan raakt boven Udenhout los van zijn trekker, een tweemotorige Dakota, en landt op een akker, ergens achter de school van Biezenmortel. Het in de Biezenmortel neergekomen zweefvliegtuig was een Britse Horsa waarin behalve een kleine bemanning twee jeeps werden vervoerd. De bemanning van de glider bestond uit 6 personen te weten de Nederlander Klaas Luitwieler, die als tolk moest fungeren, de piloten John Cram en James Whithead, de chauffeurs Kenneth Barnard en Bill Egleton en tenslotte de commandant van het groepje de Poolse luitenant Janusz Szegda. Klaas Luitwieler is dan commandosergeant en was bij het uitbreken van de oorlog wachtmeester in het Nederlandse leger.

Wat is de oorzaak geweest van de noodlanding? Volgens een waarnemer op de watertoren van het Capucijnenklooster was het zo druk dat onverwachts een jager tegen een kabel aanvloog, zodat het gesleepte vliegtuig losraakte. Die lezing is echter niet plausibel. Volgens de lezing van de commandant van de zwever, Janusz Szegda, is de glider in een wolk terecht gekomen, waardoor de piloot het zicht op zijn trekker verloor. Het zweefvliegtuig is toen hoger gaan vliegen dan het trekkende vliegtuig, met als gevolg dat de aanhanger de staart van zijn trekker omhoog trekt. De zwever wordt daarbij omlaag getrokken, voor beide toestellen is dat levensgevaarlijk. De piloot van de trekker heeft toen de kabel losgegooid. Een lange kabel aan een laagvliegend vliegtuig is ook niet

zonder gevaar, maar er was geen andere keus. Het zweefvliegtuig komt dan in een grote driekwartcirkel snel omlaag en landt perfect op het stoppelveld. De loshangende kabel heeft darabij het dak van de boerderij van Toon Kolen beschadigd. Het gelande toestel trekt onmiddellijk de aandacht van een aantal burgers, die komen toesnellen om de bemanning te helpen met het uitladen van jeeps, materiaal, wapens en munitie. Een der eersten die bij de glider komen zijn meester van Iersel, de hoofdonderwijzer van de Biezenmortelse school en zijn drie zoons. Net zoals vele anderen in Biezenmortel en omstreken stonden veel mensen naar het luchtspektakel te kijken. Meester van Iersel staat buiten bij de toen afgebrande school en bedenkt zich niet lang. Met een witte zakdoek zwaaiend, rent hij naar het zojuist gelande toestel. Ongeveer gelijktijdig komt Therus van Kempen daar ook aan en ook Wim Oerlemans met zijn vriend Harrie Koel. Wim had gezien dat een van de gliders was losgeraakt van zijn trekker en dat de trekkabel omlaag was gevallen. De kabel scheert vlak naast de woning van de familie Oerlemans op 't Winkel. Wim komt onmiddellijk in actie en rent met zijn vriend het dalende toestel achterna. Toen zij bij de plaats van de landing aankwamen was de bemanning al uitgestapt en staan twee Engelse jeeps gereed om te vertrekken. Er komen nog meer mensen, binnen de kortsmogelijke tijd zag het zwart van het volk. Achteraf kun je zeggen dat die belangstelling erg gevaarlijk was. Allereerst was in het nabijgelegen klooster van de Capucijnen een deel van de Duitse Herman Göringdivisie ingekwartierd. Zij waren daar enkele dagen op rust, alvorens weer naar het front te vertrekken. De hele dag hadden ze al in stelling gelegen in de droge gracht aan de voorzijde van het klooster. De groep had schietklare mitrailleurs in stelling gebracht, maar men wachtte gelaten af. Dat men niet direct op het gelande toestel begon te schieten is te danken aan de overredende betoogkracht van de toenmalige gardiaan pater Maurus. Hij verzocht dringend niet te schieten op weerloze mensen. Een ander gevaar zat boven in de lucht, in de vorm van een viertal in de lucht rondcirkelende Engelse jagers. De jagers doken soms omlaag, zodat de toeschouwers zich moesten verschuilen onder de korenoppers.

Meester van Iersel was het eerst bij de glider. De commandant komt uit het toestel en vraagt aan de meester waar ze zijn. Hij vouwt een landkaart open en dank zij het schoolengels van de meester en zijn zonen wordt duidelijk dat de bevrijders naar Schijndel willen. Terwijl ze de route naar Schijndel bestuderen kijkt de commandant af en toe door zijn verrekijker naar het nabijgelegen Capucijnenklooster, maar daar bleef het rustig. Ook de bemanning blijft rustig en deelt enkele sigaretten uit aan de toeschouwers. Ondertussen is er ook al wat gepraat, wat geen problemen opleverde omdat er een Nederlander bij was. Een van de militairen zei niets; hij liep met kauwgom in zijn mond en een handgranaat in zijn hand. Dan vraagt de commandant aan Kees van Iersel om met de groep mee te gaan en de weg te wijzen naar Esch en verder naar Eindhoven. Kees kende de weg naar Esch en wilde wel. Maar zijn pa zei: "nee". Toen meldde Wim Oerlemans zich en sprong in de voorste jeep. Vader Van Iersel kreeg toen een doosje Engelse sigaretten van het merk 'Churman nr I, een grote Engelse sigaret. Thuisgekomen heeft de meester daarop geschreven: 17 sept. 1944. Het doosje is wel 20 jaar bewaard in huize Van Iersel, maar helaas per ongeluk een keertje opgeruimd. "Jammer", zegt Theo van Iersel: "er zat een hele geschiedenis aan vast".

Hoe de jeeps uit de glider zijn gehaald heeft niemand gezien, omdat de jeeps al naast de zwever stonden toen de eerste kijkers bij het toestel aankwamen. Waarschijnlijk had ook deze glider een grote voordeur, die naar boven opengeklapt kon worden. Dan konden de jeeps vooruit uit het vliegtuig rijden. Terwijl de toeschouwers toesnellen is de bemanning in de open lucht bezig de

goederen uit de glider over te brengen in de twee jeeps. Vervolgens wordt de overgebleven apparatuur in het vliegtuig onklaar gemaakt, gewoon kapotgeslagen. Toen zijn ze op weg gegaan. De toen 21-jarige Wim Oerlemans zit dan voor in de eerste jeep met een automatisch geweer in zijn hand. Hij had ooit van een gedeserteerde Oostenrijker een pistool en een karabijn vast mogen houden, dus hij had al een beetje ervaring. Het was ook nodig om snel te vertrekken want de comnmandant op het klooster had een Capucijn gestuurd om de burgers te sommeren snel bij het toestel weg te gaan. De Duitsers dreigden te gaan schieten. Maar toen waren de jeeps al weg.

De jeeps worden snel over een sloot op een landweg gezet. Dan eerst over een akker, dwars door een afrastering tot ze op een karspoor uitkomen. Dan bereiken ze een pad dat langs de boerderij van Christ Pijnenburg loopt, tot aan de verharde weg bij Piet van Graorte (Verhoeven). Toen via 't Laar naar Helvoirt. Toen zij in Helvoirt over de overweg kwamen stonden daar zwaarbewapende Duitsers te wachten. De Duitsers worden getrakteerd op geweervuur en handgranaten, in volle vaart gaat de vlucht voort in de richting van Haaren. In het centrum van Helvoirt staan twee politieagenten. De inzittenden van de jeeps herkennen de politieuniformen niet en zien de agenten voor Duitsers aan. Dank zij de kreet van Wim: "niet schieten, dat zijn Hollanders" , gebeurt er niets. Dan de Torenstraat in. Vlak voor het kruispunt ligt een ondiepe goot. De schutters schieten door, doch de geweerlopen komen omhoog, zodat in hotel 'De Zwarte Leeuw' het rieten dak doorzeefd wordt met kogels. Gelukkig toen geen brand. Op het kruispunt met de Bosscheweg (Den Bosch-Tilburg) staan Duitsers klaar om ons in te rekenen. Al schietend banen de mannen van de glider zich een weg door het vijandelijke vuur. Een Rode Kruisauto vliegt daarbij in brand en een passerende vrouw wordt in de buik geschoten. De vrouw is er doorheen gekomen, een Duitser is daar gesneuveld. Dan begint de verdere tocht over de Heesakker onder Haaren naar Esch, waar opnieuw Duitsers gealarmeerd waren. Bij de achtervolging ging het er al evenmin flauw aan toe. In de bocht bij het gemeentehuis valt in vliegende vaart John Cram uit de achterste jeep, maar de voertuigen stoppen niet om hem weer op te pikken. Hij wordt door de Duitse achtervolgers onmiddellijk gevangen genomen.

Toen de beide jeeps met de zes inzittenden in de richting St.Michielsgestel reden, zag men juist over de gemeentegrens tussen Esch en Boxtel op de Esscheweg een colonne Duitse wagens staan. De colonne staat daar onder de bomen, waar dekking was gezocht voor de overvliegende geallieerde vliegtuigen. De wagens staan daar vanaf de bocht in die weg, tot aan de rijksweg Vught-Boxtel. De soldaten van de Duitse voertuigen vinden dekking onder de bomen en vuren met geweren in de richting van de vliegtuigen. De chauffeurs van de jeeps denken dat de Duitsers hen gezien hebben, maken plots een fikse draai naar rechts en rijden de inrit van de toenmalige kwekerij de Greef in. Ze rijden de jeeps de kwekerij in en verstoppen de voertuigen tussen een paar hoog begroeide kweekbedden. Vervolgens verlaten zij de voertuigen, pakken wat spullen en verdwijnen. Met slechts een tentje, geweren, munitie en wat voedsel doken de militairen het nabijgelegen bos in. Dat bos met de naam Sparrenrijk ligt vlak tegen de grens Esch-Boxtel en is ruim 40 ha groot.

Ongecamoufleerd stonden toen twee vijandelijke jeeps op klaarlichte dag in de kwekerij. De chauffeurs hadden de rotors (stroomonderbrekers) uit de elektrische installatie gehaald, zodat de wagens onklaar waren. Naast de 40 ha grote kwekerij van De Greef woont de familie Van Leeuwen op huize Leeuwenrode. Met dit weekend waren juist de twee elders studerende zonen thuis, een

schoondochter en wat vrienden. De twee zonen zien de jeeps de kwekerij op rijden, zien de inzittenden vluchten en wachten even geduldig af. Geen Duitser te zien. 's Avonds toen de Duitsers weg waren, lopen Kees van Leeuwen en zijn broer naar de jeeps en blijven daar de hele nacht om beurten waken. De volgende ochtend wordt een paard van buurman Van de Ven ingespannen en de twee jeeps worden weggesleept en verstopt in het bos. De voertuigen worden met takken gecamoufleerd. De Duitsers hebben de jeeps nooit gevonden. Direct na de bevrijding heeft Kees van Leeuwen de jeeps aan de Schotten overgedragen. De jeeps waren volgens de Schotten puntgaaf en gloednieuw. Wat waren ze blij met dit prachtige tuig. Ze pronkten in hun bataljon met de al afgeschreven jeeps, clandestien ontvangen van een behulpzame Nederlander.

De nu 72-jarige Wim Oerlemans is na 5 dagen verblijf op Sparrenrijk te voet naar huis gegaan. Buren hadden bij zijn moeder bezorgd gevraagd waarom hij zolang wegbleef. Ze was niet bezorgd, Wim komt wel terug. Zij heeft gelijk gekregen. Wim is tijdens zijn afwezigheid nooit bang geweest: een zoon van Mie Roozen is niet bang. Na zijn thuiskomst heeft hij nog ondergronds werk verricht en heeft zich na de bevrijding gemeld als oorlogsvrijwilliger. Wim heeft nog de fijnste herinneringen aan zijn avontuur met de glider.

De vrouw van dokter Veraart van Assisië, beschrijft het voorval als volgt:
's Middags half 3 onder het eten was er veel overvliegen, totdat Chris alarm sloeg en riep: "Ze worden getrokken, ze zitten aan elkaar vast". Alles rende naar de voorruiten en daar zagen we tot onze grote verbazing: grote vliegtuigen, heel laag en achter ieder motortoestel een zweeftoestel verbonden door een touw. We kwamen niet uitgekeken, ze vlogen in 2 rijen, precies evenwijdig, het was prachtig. Al gauw hoorden we dat dit naar Nijmegen ging. Plotseling: groot lawaai en gegil, "Kom, kom, daar draait er een". En jawel hoor, daar kwam een zweeftoestel vlak voor ons huis over de spoorlijn in het veld neer. De bemanning, waarvan een Hollander, demonteerde direct, geholpen door de bevolking, die kwam aangestroomd, de romp en kijk, daar kwamen 2 gepantserde autootjes, merk Citroën, uitgereden. Ze stapten in en reden begeleid door vrijwilligers uit de streek, zo hard mogelijk weg. Ze hadden kwistig sigaretten en bonbons uitgedeeld. Iedereen was er vol van.

Het was die zondag een ongelooflijk schouwspel in de lucht. Het was ook angstaanjagend. Janus Burgmans liep over een pad naast een veld met voederbieten bestemd als wintervoorraad, toen de vliegtuigen lager overvlogen en maar net over de woningen heen doken. De familie van bovenmeester Van Iersel stond buiten naar het schouwspel te kijken. Plots zagen ze dat Janus Burgmans kwam aanrennen, en toen hij vlakbij was, riep hij tegen de bovenmeester: "Met open bakkes kwamen de jagers op me af. Ik ben toen "as de klôte" in de mangels gedoken".

We volgen opnieuw de rapportage van de luchtbeschermingsdienst Tilburg, zondag 17 september 1944:

13.50 uur Explosie met rookontwikkeling in oost-noordoostelijke richting. Mitrailleurvuur in noordoostelijke richting. Meerdere jagers cirkelen boven de stad.
13.55 uur Enkele honderden bommenwerpers van west naar oost ten noorden van de stad. Hoogte 2000 m.

14.07 uur Rookontwikkeling, vermoedelijk achter Oisterwijk.
14.11 uur Explosie gepaard gaande met rookontwikkeling tussen Moergestel en Oirschot.
14.14 uur Opnieuw passeren enkele honderden bommenwerpers van west naar oost ten noorden van de stad.
14.24 uur Grote formaties grote vliegtuigen passeren van oost naar west, middelhoog.
Enkele jagers cirkelen boven de stad en rond de bommenwerpers.
14.33 uur Een bommenwerper maakt ene noodlanding tussen Udenhout en Berkel.
14.39 uur 2 Explosies op het vliegveld Gilze Rijen.
14.40 uur Voortdurend grote nieuwe formaties vliegtuigen met aangekoppelde zweefvliegtuigen en ook grote formaties transportvliegtuigen van west naar oost, hoogte ongeveer 1000 m. In totaal zijn naar schatting ongeveer 500 zweefvliegtuigen gepasseerd van west naar oost. Opmerking: Tussen 15.00 en 16.00 zijn vele grote vliegtuigen teruggevlogen van oost naar west (honderden).
15.10 uur Medegedeeld wordt dat de Polizei vertrokken is met ongeveer 35 auto's.
15.14 uur Explosie in Zuidoostelijke richting.
15.18 uur 6 Jagers cirkelen boven de stad, hoogte 1500 m.
15.27 uur Zware rookontwikkeling richting Eindhoven.
15.30 uur 8 Jagers cirkelen boven de stad.
15.33 uur Explosie met rookontwikkeling richting Diessen.
15.41 uur Explosie met rookontwikkeling, vermoedelijk het opblazen van de oude brug aan de Dongeseweg.
15.53 uur 8 Jagers van 10 naar 7, cirkelend op 150 m.
16.00 uur De heer Verschuren deelt mee dat er duizenden parachutisten zijn geland te Best, Son, Breugel en Liempde. Dit bericht komt telefonisch van de luchtbeschermingsdienst uit Boxtel.
16.03 uur Kapitein de Boer deelt mee dat er vanaf dit moment niemand meer op straat mag.
16.09 uur 8 Jagers van 10 naar 7, duiken omlaag richting Heuvelplein.
16.22 uur Door de Tuinstraat komt een motor met zijspan, waarin naast een Duits soldaat een Engelse parachutist zat.
16.32 uur 8 Jagers passeren de stad, hoogte 1000 m.
16.46 uur Zware rookontwikkeling achter Kaatsheuvel.
16.56 uur 8 Jagers van west naar oost schieten op schepen bij de Heikantse brug.

17.14 uur 8 Jagers ten noorden van de stad, richting noord-oost.
17.16 uur De luchtbeschermingsdienst Oisterwijk deelt mee dat Haaren bezet is geweest door Engelse parachutisten. Zij waren geland op Assisië en zijn met pantser-wagens verder gereden in de richting 's-Hertogenbosch.
18.00 uur Explosies in Zuidoostelijke richting of van zwaar geschut afkomstig.
18.11 uur 15 Vliegtuigen van west naar oost ten zuiden van de stad, vliegen twee aan twee achter elkaar.
18.17 uur Grote formatie vliegtuigen van west naar oost ten zuiden van de stad, vliegen twee aan twee achter elkaar.
18.22 uur Vele vliegtuigen van noordoost naar zuidwest.
18.25 uur Richting Loon op Zand iets als een vuurregen in de lucht. Zware rookontwikkeling richting Loon op Zand, gepaard gaande met explosies. Vermoedelijk opblazen van munitie tussen Loon op Zand en Kaatsheuvel.
18.32 uur 6 Jagers cirkelen boven de stad, hoogte 600-800 m.
18.35 uur Zware explosies richting Loon op Zand.
18.50 uur Zware kanonsschoten in zuidoostelijke richting.
18.52 uur 5 Vliegtuigen cirkelen boven de stad.
19.03 uur Voortdurend zware explosies in noordelijke richting.
19.35 uur 2 Vliegtuigen cirkelen boven de stad.
19.37 uur Geregeld kanongebulder in zuid en zuidoost.
19.50 uur 4 Vliegtuigen van oost naar west, hoogte 1000 m.
20.25 uur Meerdere vliegtuigen als voor, hoogte 500 m.
20.31 uur Explosie met rookontwikkeling richting noord.
21.15 uur Zwaar kanonvuur in zuidelijke richting.
21.30 uur Meerdere vliegtuigen van west naar oost ten noorden van de stad.
22.30 uur Zoeklichten en afweer in noordoostelijke richting.
22.45 uur Meerdere vliegtuigen van west naar oost ten noorden van de stad.
22.55 uur Meerdere vliegtuigen van west naar oost ten noorden van de stad.
23.50 uur Zwaar kanongebulder in het zuidoosten.
24.00 uur Nog steeds felle brand te Loon op Zand.

Bij beschietingen vanuit de luchtvloot op vermeende Duitse doelen werd ook het patronaat geraakt. Na het lof werd een hevige knal gehoord. Velen renden naar het patronaat toe. Het patronaat was in brand gestoken. De muren en een zaal zijn overgebleven.

Maandag 18 september 1944

Op maandag 18 september crasht er 's middags om 4 uur bij de oprijlaan van Huize Assisië een Dakota. Het vliegtuig was op de retourvlucht vanaf het landingsgebied. De Dakota vloog erg laag. Ter hoogte van Oisterwijk werd het toestel door luchtafweergeschut geraakt, waardoor de rechtermotor het begaf. Het vliegtuig draaide daarop in een rechterbocht weg. Er konden 3 parachutes worden waargenomen. De piloot wist echter de machine behouden aan de grond te zetten, maar maakte bij de landing een slag van 180 graden door aanvaring met de aldaar staande bomen. De Dakota werd zwaar beschadigd. De drie bemanningsleden die zich met parachutes in veiligheid hadden gebracht, werden door de Duitsers gevangen genomen. De piloot wist aan de gevangenschap te ontkomen.

Een half uur later, om vier minuten over half vijf, crasht er een bommenwerper halverwege Udenhout en Biezenmortel vlakbij de spoorlijn. Het vliegtuig was aangeschoten door een Duitse Flak (luchtafweer). Meteen na de crash explodeerde het toestel, waardoor er voor de bemanning geen tijd was om te vluchten. Van de tien bemanningsleden van de viermotorige B.24 J Liberator (491e Bomb group, 854e squadron) vinden er negen de dood. De gesneuvelden worden aanvankelijk begraven op het kerkhof van Biezenmortel, en worden later overgebracht naar het Amerikaans oorlogskerkhof te Margraten. Het tiende bemanningslid, sergeant Di Palma, werd zwaargewond naar Assisië overgebracht. Het toestel en de bemanning waren afkomstig van de Engelse basis Noth Pickenham. Het was een van de zeven bommenwerpers die deze dag zijn neergestort. Zij waren onderdeel van 252 bommenwerpers, die een missie uitvoerden bij het begin van de operatie "Market Garden".

We volgen weer even het relaas van Mevrouw Veraart van Assisië: Nauwelijks bekomen van het sprookje dat gisteren over ons heen gekomen was, zijn we 's middags klaar met eten of daar begint het geronk weer. En jawel, daar komen ze weer aan, de para-vliegtuigen. Deze middag zijn het er echter geen honderden maar ongeveer 3000. De afweer in de buurt kefte angstig hard en het was erg gevaarlijk. Maar de kinderen waren niet te houden en moesten natuurlijk alles goed zien. Naast de oprijlaan van Assisië bij de Bossche weg kwam er een over zonder ongelukken. Alle inzittenden konden met parachutes ontsnappen. De piloot, die wel angstig veel tegenwoordigheid van geest moest hebben, zette het brandende toestel prachtig aan de grond. Daarbij raakten de bomen door uitslaande vlammen in brand en deze sloeg over op de boerderij die aldra in lichterlaaie stond en volkomen afbrandde. Daarna begonnen grote personenvliegtuigen zonder aanhang over te komen. Dit waren beesten, zo groot als je ze nog nooit gezien had. Ze vlogen rakelings over ons huis en het geraas was niet om aan te horen. Nauwelijks was de ene voorbij of daar daverde de ander alweer over. De kinderen die op zolder voor de ramen stonden, keken recht in de cabines vanwaaruit gezwaaid werd. Opeens stormde alles naar beneden, gillend en schreeuwend, "Daar komt er één brandend neer". En inderdaad kwam er zo'n heel geval aangezeild en daalde toen voorbij Bart van Peeren (Bertens). Hij sloeg tegen een boerderij, die meteen begint te branden. Even later werd Joop geroepen. Er was nog een piloot uitgekomen en die lag nu op de grond bij de Brabantsche Hoek. Ook de rector kwam aangesneld, want de man had om een dokter en een katholieke priester gevraagd. Al gauw volgde de brancard van het gesticht en de man die vreselijke brandwonden had werd naar het ziekenhuis op het gesticht gebracht. Voor ons hier werd even halt gehouden, men

bracht hem een glas water en de droevige stoet ging weer verder. Alle kinderen stonden er omheen en waren natuurlijk zeer onder de indruk. Joop behandelde hem en was er aan een stuk door tot kwart voor negen mee bezig. Di Palma was zwaargewond. Het hoofd was kaal gebrand, zelfs de neus was er af gebrand. "Ik heb het zelf gezien" zegt Joop, de zoon van dokter Veraart. Di Palma is op 26 oktober op Assisië opgehaald door een Engelse Rode-Kruiswagen en vanaf Eindhoven per vliegtuig naar Amerika vervoerd.

Bij de crash van het laatst genoemde vliegtuig brandt de boerderij van de familie Janus Van Iersel-Kuypers af; eerst de schuur en daarna het huis. Ze hebben geen noodwoning gebouwd, maar een varkenshok dat was blijven staan werd verbouwd tot woning.

De Oisterwijker Antoon de Graaf heeft een onderzoek gedaan naar de oorlog in de lucht in Oisterwijk en omgeving. Er was een route tussen Engeland en het Roergebied die boven Midden-Brabant lag. Hij schrijft: Britse en Amerikaanse vliegtuigen kwamen meestal neer op de terugweg van een bombardementsvlucht. Ze hadden vaak boven Duitsland schade opgelopen door granaatscherven van luchtafweerkanonnen of treffers van jachtvliegtuigen. De geallieerde 4-motorige bommenwerpers, waarvan nog maar 2 motoren werkten, verloren per minuut een aantal meters hoogte, ook al waren hun bommen al afgeworpen. De Duitsers hadden vliegbases voor hun jachtvliegtuigen in Venlo en in Gilze Rijen. En in Eindhoven stond zwaar luchtafweergeschut. De meeste vliegtuigen zijn boven Oisterwijk en omgeving gesignaleerd op 17, 18 en 23 september 1944. Toen kwamen er ook verschillende Amerikaanse bommenwerpers omlaag, mede door toedoen van het luchtafweerkanon, dat op zondag 17 september werd opgesteld in de Kerkhovensestraat in Oisterwijk. De dag daarop stortten dan ook twee vliegtuigen in Udenhout neer.

Eerder op de middag van 18 september, omstreeks 15.30 uur, raakt een Amerikaans zweefvliegtuig van het type Waco los van zijn (haar) trekker en komt terecht op de weilanden van Willeke de Bakker, gelegen langs de Gommelsestraat, ter plaatse aangeduid als 'Den Eisend'. De weilanden waren beschut gelegen tussen bossen, zodat de noodlanding door maar weinig mensen is gezien. Het bewuste land is nu in gebruik als kwekerij van boomkwekerij 'Udenhout'. Het zweefvliegtuig, of zoals de Amerikanen zeggen, de glider had 15 mensen aan boord, allen Amerikanen. De bemanning opende een canvasdeur van de glider en verliet in een rap tempo de zwever, bijna alles in het wrak achterlatend. Ze liepen direct in de richting van de Rustende Jager en verborgen zich in de rand van de duinen. Een paar uur later zijn ze teruggekomen, openden de glider aan de voorkant door het voorfront omhoog te klappen en haalden er vervolgens enkele spullen uit. Behalve munitie, geweren en noodrantsoenen kwamen er vier motoren van het merk Harley-Davidson uit. Op het moment van de landing stonden de Duitsers op het pad bij Willeke Berkelmans, maar ze kwamen niet in actie. Kennelijk durfden ze de confrontatie met de Amerikanen niet aan.

Maar er was wel een persoon in de buurt die er wel naar toe durfde. Dat was een toevallig passerende pater. Op het Laar in Helvoirt woonde in die tijd een 'pater', waarvan bijna iedereen dacht dat het een pater van de congregatie S.V.D. was. De man was kreupel, reed op een damesfiets en legde zijn manke been tijdens het fietsen in een beugel die aan de fiets gemonteerd was. Als hij afgestapt was, liep hij met een stok. Van deze zonderlinge man werd gezegd dat het een spion was, misschien wel een dubbel-spion. Deze man is naar de gelande glider toe gegaan en heeft even met

de bemanning gesproken. Wat er gezegd is, weet niemand. De militairen zijn toen de duinen ingegaan en hebben de daaropvolgende nacht in de duinen doorgebracht, de dag daarna zijn ze de duinen overgestoken en in Drunen aangekomen, om daar onder te duiken in een klooster. Weer later is deze groep samengevoegd bij een andere groep Amerikanen in Elshout. Een ondergrondse organisatie uit Drunen-Elshout heeft de Amerikanen later nog ondergebracht in de onderduikersboerderij van Jan van Kempen op de Pessart. Tenslotte is de groep die inmiddels tot 48 personen aangegroeide, in de nacht van 20 op 21 oktober via Giersbergen, Biezenmortel en Haaren naar de Campina gebracht. Tot 24 oktober hebben deze mensen op de Campina in de Huisvennen gekampeerd.

De gestrande militairen hebben niet alles meegenomen. De overtollige voorraden werden uitgedeeld aan de toegestroomde buurtbewoners van de Gommelsestraat. Maar er was ook nog een trekkabel achtergebleven, een polsdikke nylonkabel van circa 100 meter lang. De toen 15-jarige Jan Berkelmans zag de kabel neerkomen en heeft het trektouw een paar dagen later in het bos opgespoord, op een kruiwagen geladen en thuis in een schuurtje gedeponeerd. De kabel had aan de uiteinden een flinke tros, met daarin een koperen oog. Een kabel van 100 m aan een landende glider is levensgevaarlijk voor de bemanning. Vandaar dat zowel het trekvliegtuig als de glider de kabel los konden gooien. Dat was hier kennelijk gebeurd. Bij Willeke Berkelmans is ook nog een parachute terecht gekomen. Van de spullen uit de glider heeft de familie niet lang plezier gehad. Bij de brand van 27 oktober gingen parachute en trekkabel verloren.

Wat is er verder met de glider gebeurd? De zwever is niet door de bemanning in brand gestoken. Dat had niet veel zin, want het vaartuig bestond enkel uit een frame van stalen buizen met een beplating van multiplex en dat weer afgedekt met een paar lagen canvas. De Duitsers hebben het casco laten liggen. Wel hebben Engelse jagers het frame een keer beschoten. Wat er nog van over bleef is door een omwonende boer gebruikt als kippenhok.

Spannende dagen

We laten opnieuw pater Maurus aan het woord:

Dan komt dinsdag de 19e. Die morgen kwamen er acht Duitsers terug van de grote groep, die vanuit het klooster naar het front vertrokken was. Alle anderen waren in de slag bij Neerpelt gedood of gevangen genomen. De 30 Duitsers van deze groep, die in het klooster waren achtergebleven zouden nu met hen vertrekken, maar eerst wilde de commandant de broeder nog helpen om de grote auto, die voor het klooster stond en hen al enige keren in gevaar had gebracht, op te ruimen. Eerst werd geprobeerd de auto in de gracht te rijden, toen dit niet lukte stak de commandant het wrak met een pantservuist, hij noemde dat een pantservernichtigungsmittel in brand. Ook moesten zij alle materialen, die van het leger waren, voor zij vertrokken in brand steken. Alle spullen werden op een grote hoop gesmeten, met de bedoeling de stapel in brand te steken. Maar de broeders vonden dat zonde. Toen stond de commandant toe alle bruikbare spullen uit de hoop te zoeken. Dat lieten ze zich geen twee keer zeggen. Stapels met kleren, schoenen, dekens en andere dingen werden verzameld en naar het klooster gebracht. Er was weer wat uit te delen. Persoonlijke goederen van de gesneuvelde militairen werden ter plaatse verbrand. Een paar

buurtbewoners waren getuige van deze drastische vernietiging. De SS-troepen waren niet behept met persoonlijke emoties.

In het Capucijnenklooster is regelmatig inkwartiering, maar dat is steeds van korte duur. Het is de tijd van de terugtocht van het Duitse leger, vermoeide mensen met een slechte uitrusting. Er is geen elektrisch licht. Het leven in het klooster is ontwricht, schrijft pater Maurus, maar zoals het goede monniken betaamt, men vertrouwt op God en hoopt op een spoedig einde van de oorlog.

Op zaterdag de 14e oktober wordt pater Gaudiosus door de Feldgendarmerie opgehaald, omdat hij ervan verdacht wordt hulp verleend te hebben aan de ondergrondse. Want de Duitsers zochten een jongeman, die in Biezenmortel was ondergedoken en die "rooie Jan" genoemd werd. Deze Jan had enkele Duitse soldaten lastig gevallen en daar zou Gaudiosus wel meer van weten. In het dorp werden tegelijk enkele mannen opgepakt, omdat deze "rooie Jan" in huis verborgen zouden hebben. Twee dagen later was pater Gaudiosus teruggekeerd op het klooster. Hij had twee dagen gevangen gezeten in het klooster van de Witte Zusters in Esch.

Een gedeserteerde Pool

Op een zonnige dag marcheerde een groep Duitse soldaten over de Berkelseweg, richting Udenhout. Een flink eind achter deze groep liep een soldaat die kennelijk erg vermoeid was en de aansluiting met zijn groep kwijt was. Toen hij ter hoogte van Kees Weijtmans was en zijn vooruitgeschoven groep hem niet meer kon zien omdat zij de hoek van de straat om was, rende hij het erf van Weijtmans op en verschanste zich, ongevraagd, op de hooizolder van een paardestal. Kees Weijtmans ging naar hem toe. De Duitser gaf hem onmiddellijk zijn geweer en gaf te kennen dat hij wilde deserteren. Kees zat met de man erg in zijn maag. Een buurman dacht iemand te kennen die wel zou kunnen helpen. 's Anderdaags kwam Dré van de Wouw op een versleten damesfiets zonder bagagedrager. Hij bood aan de Duitser mee te nemen. Hij bleek een Pool te zijn. Met een dochter van Kees Weijtmans, Anneke, sprak Dré af, dat zij met hem, als een verliefd stel, over de straat zouden lopen, de Pool voorop, in uniform en het geweer over de schouder. Toen zij de bebouwde kom voorbij waren haakte Anneke af, en Dré ging met zijn Pool door het steegje, waar nu het scoutinggebouw staat, de bossen in richting Helvoirt, naar het zomerhuisje van de ondergrondsen. Later vertelde de Pool aan Dré dat het de bangste dag van zijn leven was, omdat hij bang was dat hij hem zou executeren, zoals dat in Frankrijk regelmatig gebeurde. Na een razzia door de Duitsers is hij met ons de duinen in gevlucht en uiteindelijk terechtgekomen bij kolenboer Kees van Laarhoven aan de Biezenmortelsestraat.

Wim Oerlemans vertelt hoe hij die Poolse piloot hielp ontvluchten:

Op 22 september 1944 kom ik thuis van mijn avontuur met de in Biezenmortel gevallen glider en geef de dag daarna aan de gardiaan van het klooster door, dat ik ongedeerd terug gekomen ben. Nog diezelfde dag komt de gardiaan bij mijn ouderlijk huis aan en vraagt mij te helpen bij het in veiligheid brengen van een Poolse piloot. De piloot is bij Kees van Laarhoven het huis ingeslopen en heeft zich verstopt onder een alkoof. Mevrouw Van Laarhoven heeft de gardiaan laten waarschuwen om samen te proberen de man naar buiten te krijgen. De gardiaan komt, maar het lukt

niet, zelfs niet in het Pools, de man uit zijn schuilplaats te lokken. Wim zegt: "Ik zal wel naar hem toegaan en hem uit het huis halen". Moeder Van Laarhoven stond doodsangsten uit, haar man was opgepikt en zij was bang dat haar huis afgestookt zou worden, omdat ze een Pool in huis had. Waar moet ze naar toe met haar vier kleine kinderen. Wim stapt naar de Pool toe en schreeuwt: "Er aus". En ja, het lukt. De piloot komt uit de schuilplaats, gaat met Wim mee en vindt buiten in de bosrand een schuilplaats onder een dikke doornstruik. Het bos lag vlak achter de boerderij van Van Laarhoven. Wim vraagt aan mevrouw Van Laarhoven of de man die dag al gegeten had. Dat was niet het geval. De vrouw zorgde die middag voor eten en Wim bracht het voedsel naar de Pool. Alles ging goed. Toen nog aan de gardiaan berichten dat het gelukt was de man naar buiten te krijgen, maar dat was maar een deel van de oplossing. "De Pool moet naar de familie Metzemaekers in Helvoirt", zegt de gardiaan. Wim zegt: "Dat is prima, zet vanavond de kerk maar open en leg maar een habijt klaar. We trekken hem tijdelijk een habijt aan en dan brengt één van de Capucijnen hem naar Helvoirt. Immers monniken worden niet aangehouden". Zo is het gebeurd. Later is de Pool door de frontlinie gebracht en is heelhuids in zijn vaderland teruggekeerd.

Vaker was sprake van deserteurs uit het Duitse leger. Ook in het dagboek van pater Maurus staan feiten vermeld:

In deze periode kwam er een Pool in Duits uniform op het klooster. Zijn naam is Pan-Jozef Miedzinski, hij deserteert en duikt onder op de zolder van het klooster. Op 18 oktober komt een tweede Pool, in Engels uniform. Hij was krijgsgevangen gemaakt door de Duitsers, maar wist te ontsnappen. Hij vertrok op 23 oktober naar Haaren, om zich aan te sluiten bij de groep Amerikanen die zich schuil hielden op de Campina.

De fusillade van Appels en Van de Voort

Guus Appels wil ons zijn relaas vertellen over het fusilleren van vader, van zijn oom en van Willem van de Voort op 24 september 1944.

Het was zondag 24 september 1944 dat de Feldgendarmerie en Grüne Polizei een actie uitvoerden die een stuk oorlogsgeschiedenis voor Udenhout heeft nagelaten.

De gebroeders Jan en Janus Appels (vader van Udenhoutse familie Appels) hadden in Tilburg een bouwbedrijf met als nevenactiviteit een houtzagerij in Udenhout. Deze houtzagerij was gevestigd in de toenmalige Stationsstraat, nu de Kreitenmolenstraat, en lag op de plaats waar tot voor kort de supermarkt "de Super" gevestigd was. De beide gebroeders Appels hadden Willem van de Voort aangezocht om als bedrijfsleider de activiteiten in Udenhout te behartigen. Deze Willem van de Voort woonde in de Slimstraat en behoorde tot de bekende Udenhoutse familie Van de Voort die nog een houthandel drijft. Janus Appels was aangesteld als Hoofd van het Regionale Ondergrondse Verzet en had zijn bedrijf in Udenhout gebruikt om er munitie en wapens op te slaan.

Toen in september 1944 de Duitsers alle Tilburgse aannemers opriepen om mee te werken aan het opwerpen van verdedigingswerken doken de gebroeders Appels onder. Zo heeft Janus Appels zich een tijdje schuil gehouden bij de familie Sjef en Marie Driessen die destijds woonden in hun huisje aan de Stationstraat "Het Rooie Leeuwke". Dit huisje heeft gestaan waar nu zo ongeveer

de sigarenzaak van de familie Jongbloets aan de Kreitenmolenstraat is gevestigd. Toen de toestand weer wat rustiger leek, besloot Janus Appels naar zijn gezin in Tilburg terug te gaan. Deze beslissing werd hem en de twee andere personen noodlottig. Het gebeurde op zondag 24 september 1944, het moet omstreeks het middaguur geweest zijn; een deputatie van de Feldgendarmerie en de Grüne Polizei, begeleid door een "zekere Juffrouw", verscheen op het terrein van de houtzagerij te Udenhout en inspecteerden de houtopslagloods op aanwezigheid van daar vermoedelijk verborgen wapens en munitie. Inmiddels waren ook de direct omwonenden van het pand door de Duitsers uit hun huizen gehaald, tegen de muur gezet en gesommeerd nadere informatie te geven over mede-weten of betrokkenheid in deze affaire. Op indicatie van de omwonenden toog men hierop naar het huis van Willem van de Voort aan de Slimstraat en men dwong deze direct mee te gaan om zich als bedrijfsleider nader te verklaren. Er waren weinig woorden nodig. De omwonenden, die konden bewijzen dat ze geen enkele betrokkenheid hadden met deze zaak, werden daarop weer naar huis teruggestuurd. De Duitsers met in hun gezelschap de heer Willem van de Voort gingen hierop in hun auto's naar het bedrijf van de gebroeders Appels aan de Boomstraat te Tilburg. Zonder nadere uitleg werd Jan Appels, die ook nog naar de Engelse zender zat te luisteren, uit zijn huis gehaald waarop het gezelschap naar het huis reed van Janus Appels aan de Bredaseweg in Tilburg. Toen men daar aanbelde, trachtte deze nog via de achtertuin te vluchten, maar toen hij het getier van de Duitsers tegen zijn vrouw hoorde, kwam hij te voorschijn en werd gearresteerd. Na door de Duitsers te zijn ondervraagd werden de drie gearresteerden in een "overvalwagen" geloodst en naar een voor de families onbekende plaats afgevoerd. Op dat moment raakt men het spoor bijster. Toen kort daarop navraag werd gedaan bij de toenmalige Tilburgse Ortskommandantur over hun verblijf kon of wilde men daarop geen antwoord geven. "Wenn er nichts getan hat, wird ihm auch nichts passieren" werd als antwoord meegegeven. Ook diverse latere pogingen om iets van hen te vernemen leverde geen enkel resultaat op. De gedachte leefde dat zij naar Duitsland zouden zijn afgevoerd.

De bevrijding kwam, een nieuwe tijd brak aan en de jaren gingen voorbij zonder enig bericht of spoor van de drie slachtoffers, totdat precies drie jaren later in september 1947 in deze zaak klaarheid kwam. Het bleek, dat enige Duitsers, die deel hadden uitgemaakt van het vuurpeleton, voor nog andere zaken die zij op hun geweten hadden door het toenmalige Militaire Gezag werden gehoord. De Duitsers sloegen aan het praten en weldra werd de Tilburgse affaire genoemd. Zij verwezen naar de Willem-II-kazerne en konden vrij nauwkeurig de plaats aanwijzen waar de drie gefusilleerd waren. Hierop ging men aan het graven met het trieste gevolg. Uit de Tilburgse Courant van vrijdag 26 september en zaterdag 27 september 1947 citeren wij het volgende:

"Vrijdagmorgen 26 september 1947 zijn op de terreinen van de Willem-II-kazerne in Tilburg de lijken gevonden van de eind september 1944 gefusilleerde Tilburgers Jan en Adrianus Appels en W.van de Voort uit Udenhout. Het stoffelijk overschot van de drie mannen werd gevonden op aanwijzing van twee Duitsers die als getuige ter beschikking zijn van de sub-commissie Opsporing Oorlogsmisdrijven". Verder is nog vast komen te staan dat de drie slachtoffers zonder vorm van proces nog diezelfde dag zijn geëxecuteerd. Zij zijn gedwongen geweest zelf hun graf te delven waarna ze van achteren met een mitrailleur zijn gefusilleerd.

Op 6 oktober 1947 zijn na druk bezochte uitvaartdiensten zowel in Tilburg als in Udenhout, de gebroeders Appels herbegraven op het kerkhof aan de Bredaseweg in Tilburg en de heer Willem van de Voort op het kerkhof te Udenhout.

Een dagboek vol angst

Met de geallieerde legers voor de grens en met de operatie "Market Garden" was het nu echt oorlog, dag in dag uit, vol angst, vol onzekerheid. Hier volgt een boeiend dagboek van Kees van Iersel, kleermaker, die deze periode ook beleefd heeft als lid van de EHBO. Hij schrijft zijn dagboek als brieven aan frater Martinez.

Udenhout, 14 september 1944

Beste Frater Martinez,

't Is Avond. Ons tante Martina zit met onze kleine jongen te spelen. Tante Ant ligt in een luie stoel, Anna zit te naaien en ik ga uit verveel U een brief schrijven. Een brief waarin ik U ga vertellen over de belevenissen van de laatste weken. Wij maken het tot op heden nog goed. We zijn goed gezond, leven wel in angst en spanning, maar tot op heden is op enkele pannen en ruiten na in Udenhout alles nog onbeschadigd gebleven. Aan ons huis mankeert nog niets. Hopelijk kunnen we dat over een maand U dat nog eens schrijven. We hebben anders een angstige tijd achter de rug. Het gedonder begon voorgoed op Dinsdagavond. Ik zal U het een en ander in de vorm van een dagboek vertellen. Het zijn allemaal wel herinneringen, maar ik veronderstel dat mijn geheugen mij toch niet in de steek zal laten.

Zaterdag 2 september

Het is onrustig hier in Udenhout. Vele Duitsers trekken hier over de Bosscheweg richting den Bosch. Hele colonnes vrachtwagens aaneengesloten. Wij weten niet wat er zal gaan gebeuren. "Verdere distanciëring in Frankrijk te verwachten", stond in de krant. We beginnen er iets van gewaar te worden.

Zondag 3 september

Het is nog dezelfde toestand. Zondagmiddag waagde ik me met onze kleine Co het tweede zoontje van onze Piet op de Bosscheweg. We waren 'n tien minuten Quatre Bras voorbij toen er opeens Engelse jagers verschenen. Van alle kanten klonk het afweervuur. Ik als "de donder" van de fiets af. Maar daar er nog steeds Duitsers over de weg trokken leek het me toch gevaarlijk daar te blijven. We zijn toen de eerste de beste binnenweg ingegaan en zo langs binnenwegen weer naar huis gegaan. Onderweg nog eens moeten schuilen voor het vele schieten. Toch behouden thuis gekomen.

Maandag 4 september

Geruchten. De Engelsen zijn hier, ze zijn daar, ze zijn ja ik weet niet waar al. Een ding stond bij ons vast. Ze komen dichterbij. Met dichte drommen ging het de grote weg over, allen richting 's Bosch. 's Avonds ging ik naar de E.H.B.O.-oefening. Onderweg werd ik staande gehouden door een paar mensen die me verzochten enkele zieken uit de Van Heeswijkstraat te laten vervoeren, omdat de vertrekkende Duitsers van plan waren het zogenaamde mobilisatiecentrum in de lucht te laten vliegen. Dat dit bericht in het algemeen grote schrik teweeg bracht laat zich begrijpen. Daar we met

voldoende E.H.B.O.'ers waren was aan het verzoek vlug voldaan. Toen naar de kleermakerij, de voornaamste spullen in de kelder in veiligheid gebracht, en daarna naar huis waar het ontstellende nieuws ook bekend geworden was. Ondertussen waren onze Pa, Moeder en Door plus kleine logé Co bij de tantes gekomen. Heel het huis vol met angstige wachtende mensen. Angstig was het. We wisten immers niet wat er gebeuren zou. Na tien uur lieten zich de eerste ontploffingen horen. We gingen zo af en toe eens buiten kijken maar er was nog niets te zien. Later bleek dat deze ontploffingen vanuit Rijen waren. Daar heeft het er ook nog al gespannen. Plusminus 11 uur begon het hier. Wezenlijk, de ramen stonden te trillen. We gingen al eens buiten kijken, zo achter het huis. Een rode gloed kleurde de hemel. De ontploffingen, waaronder zeer zware, bleven voortduren. We kortten de tijd met het bidden van 'n paar rozenhoedjes, en ik met op de grond te liggen slapen; maar toen was het ergste voorbij. Om tien uur kwam Ties Heessels ons roepen om eens buiten te komen. De straat was vol mensen. Het branden was verschrikkelijk. Het centrum (bedoeld is hier het mobilisatiecentrum), vier prachtige magazijnen, stonden in lichter laaie. Verder de landbouw-school, hutten van de steenfabriek, die ook als opslagplaatsen gebruikt werden, het parochiehuis en de school op den Biezenmortel die ook als magazijnen gebruikt werden. Op vijf plaatsen kleurde de rode gloed de hemel, als even zoveel tekens dat de Duitsers Udenhout verlaten hadden en dat ze datgene wat ze niet konden meenemen aan vernietiging ten prooi gaven. Een garage (thans Kreiten-molenstraat 134) was ook in brand gestoken, recht tegenover Botermans. Deze brand was gauw geblust en de burgers aan het ruimen. Alles wat er nog bruikbaar was, is weggesleept. Goede buit is er niet gemaakt. Het was meest oorlogsmateriaal en daar kunnen wij mensen dus verder al niet veel mee aanvangen. Onze perfecte brandweer was spoedig in actie. Het achterste deel van de landbouwschool dat in brand stond werd geblust; daardoor bleef de school gespaard. Door het over-springen van de vonken, dreigde het huis van de gebroeders van Lamoen ook vlam te vatten. Dit is door het actief optreden van de brandweer voorkomen. Hulde aan het kranige vrijwilligerskorps. Eindelijk begon het te lichten en de zware nacht was voorbij. Troosteloos waren de nog brandende ruïnes. Vele burgers waren nog aan 't speuren om iets bruikbaars te vinden. Nu en dan kwam er nog eens 'n Duitser. 'n Achterblijver meenden we. Maar wij waren vrij. In onze mening althans. Het zou anders uitkomen.

Dinsdag 5 september

Lust tot werken nihil. Ik bleef thuis om ons Anna wat te helpen en wat boodschappen te doen. Ik was juist op de boterfabriek om wat boter en melk te halen toen een felle slag de fabriek deed daveren. Wat nu weer? Kaatsheuvel! De munitievoorraden in Kaatsheuvel gaan de lucht in. Hetzelfde gesputter als hier, maar daar tussen door slagen, die het huis deden schudden. Eerlijk frater. Felle donderslagen waren maar kinderrammelaars in vergelijk met dat geweld. Gevaar bleek er niet bij te zijn. Angst hadden we genoeg. Maar het viel toch nog al mee. Aan het lawaai werden we al meer en meer gewend. We schrokken op het laatst al niet meer.

Woensdag 6 september

Geen Duitsers te zien, wat 'n genot. Maar waar blijft den Tommie? Hij was al in Goirle gesignaleerd. Hij kon toch al lang hier zijn! Breda was in Engelse handen, volgens de geruchten, welke kant gingen ze dan uit? Deze geruchten bleken, als zo veel andere, niet waar te zijn. Het werd weer een geduldig afwachten.

Donderdag 7 september

Deze nacht slecht geslapen. 'n Uur of twee was het toen ik wakker werd van een gedruis. Ik kon het niet definiëren, wist niet wat het was.. Zachtjes m'n bed uit, en gekeken. De straat was vol wielrijders. Ze riepen wat tegen elkaar, ik verstond er niets van. Ja, wat waren ze? "Anna, ik denk dat de Tommies er zijn". Geen rust had ik meer, ik vroeg uit het bed en de straat op... Duitsers.... Wat een teleurstelling. We dachten we zijn er goed door maar we kwamen van de drup in een donderbui. Alle gebouwen ineens weer vol. 't Werd nog erger.

Vrijdag 8 september

Soldaten die oorspronkelijk hier geweest waren, kwamen 'ns kijken hoe hun vernieling geslaagd was. Ze kwamen natuurlijk tot ontdekking dat niet alles was verbrand en dat het een en ander gesloopt was. Hierop volgde bij vele die in de buurt woonden huiszoeking. Veel werd er gevonden. Verschillende personen werden gearresteerd. Hoe zal dat alles aflopen?. Op Biezenmortel hadden de boeren enkele auto's finaal uitgekleed. Ook daar werden er veel gearresteerd.

Zaterdag 9 september

Rijwielvordering. Veel rijwielen werden in beslag genomen. Ook de mijne kwamen ze bekijken. Daar ik echter lid van de L.B.D. (Lucht Bescherminfs Dienst) ben, mocht ik m'n rijwiel behouden. Wat zal de volgende dag brengen?

Zondag 10 en maandag 11 september

Geen bijzonder nieuws. Alleen veel Duitsers in Udenhout. We gingen weer aan 't werken ook.

Dinsdag 12 september

Geen nieuws en druk gewerkt. 's Avonds kwam een Duits officier mij vertellen, dat ik 's anderdaags Duitse kleermakers op m'n zaak kreeg om te werken. Goed m'nheer. Ja wat anders?

Woensdag 13 september

Nog meer Duitsers in Udenhout. Thans met zwaar en licht afweergeschut plus artillerie. Rondom Udenhout werd de zaak in stelling gebracht. Dat ons de schrik om het hart sloeg, kunt ge begrijpen. We namen toen, niet gaarne, de allernoodzakelijkste voorzorgsmaatregelen. Onze goede kleren en ons linnengoed borgen we in de kelder, ook levensmiddelen; verder pakten we het noodzakelijkste in koffertjes om bij een eventuele vlucht alles bij de hand te hebben wat noodzakelijk is. Werkelijk, we hadden angst. Van werken kwam natuurlijk weer niets. Den anderen dag ging het beter.

Donderdag 14 September

M'n Duitse werkman was niet gekomen. De Duitsers trokken weer weg, wij blij. Ze gingen naar Utrecht en naar Eindhoven. Voor ons part. Als ze hier maar weg zijn. Wat erger was, er waren treinen gekomen met legervoorraden en ammunitie. Dat is slimmer (= erger).

Vrijdag 15 september

Geen nieuws. Wel veel vliegtuigen, verkennings- en andere maar alles bleef rustig tot

Zaterdag 16 september

Het begon al vroeg in de morgen. Het was nauwelijks acht uur in de morgen toen de eerste Engelse vliegtuigen de trein onderhanden namen. Dit was van korte duur. Het was maar een voorspel. De trein vertrok. Om ongeveer 9 uur werd hij in de akker onder handen genomen. Op de Berkelseweg gingen drie Tilburgse mensen met een stootwagen. Dezen zochten geen dekking maar zetten hun wagen met de burries omhoog. Vermoedelijk is deze manoeuvre voor in stelling brengen van afweergeschut aangezien. Hoe het ook zij. De piloten namen die mensen onder vuur. Eén was op slag dood. De twee anderen zwaar gewond. Onder die bedrijven zaten wij in de kelder. Nauwelijks waren we weer aan 't werken, of ik werd als L.B.D.-man opgeroepen om hulp te verlenen. Het aanzicht was werkelijke verschrikkelijk. Eén dode. Twee anderen die zich in hun bloed lagen te wentelen vol pijn en benauwenis. Dokter en Pastoor waren al ter plaatse. Na daar hulp verleend te hebben gingen Dokter en Pastoor naar het station waar ook hevig geschoten was. Gelukkig waren daar geen slachtoffers. Ondertussen was het wachten op de ziekenwagen. Na 2 uur werden de mensen pas vervoerd. De aan het station geparkeerde trein was in brand geschoten. De ene ontploffing na de andere volgde. De huizen daar kort in de buurt werden daardoor vernield. C.Scholtze kreeg een stuk van een projectiel binnen waardoor het huis gedeeltelijk vernield werd. Het brandde steeds voort. De ene wagon na de andere en de ontploffingen waren niet van de lucht. We dachten we zijn er weer door. Het verschrikkelijkste moest echter nog komen.

Avond 10 uur. We zaten rustig bijeen toen er geweldig hard op de deur gebonsd werd. We schrokken ons naar. Ik ging open doen. P. Haen stond aan de deur te schreeuwen. "Kees vlug" "Aan het station is een granaat op de brandweerwagen geslaan. Er zijn verschillende zwaargewonden". Daar nou. Voor de schrik nam ik een tas koud water. Ging kalm m'n fiets halen met de verbandtrommel. Ondertussen had ik Haen doorgestuurd naar H.(= Hanneske) van Laarhoven. Ik ging Luus Berendonk ophalen en met ons tweeën spoedden we ons naar de plaats van het onheil. Wanneer ik onderweg mensenschimmen zag, riep ik: "Luft Schutz!" Enkele malen kwam het antwoord: "Varen sie weiter". Aan de ingang van de losplaats werd ik aangehouden door Jos Verspeek, deze wees me de weg naar de gewonden. Toon Dekkers was er zwaar aan toe. Voordat ik hem kon helpen, riep Van der Loo mijn hulp in. Hij had een diepe vleeswond aan zijn bovenarm waarbij de slagader was doorgesneden. Snel afknevelen en met snelverband verbinden was het werk van een ogenblik. Toen ging ik naar Dekkers. Dokter was ondertussen al gearriveerd. Hij onderzocht Toon. Ernstige borst- en buikletsels. Vlug ondergedekt. Alleen het ziekenhuis en operatief ingrijpen kon nog redding brengen. Ik had al mensen weggestuurd om de brancard. Het duurde nog al even voordat ze er mee waren. Dokter belde om de ziekenwagen. Deze kon aanvankelijk niet komen wegens gebrek aan gas. Na enig onderhandelen waarbij van hieruit benzine werd beloofd voor de terugtocht zouden ze komen, na een half uur arriveerden ze dan ook inderdaad. Toon klaagde ondertussen over de ongemakkelijke ligging en over pijn in de bovenarm. We knipten de jas open. Een zeer grote diepe vleeswond was zichtbaar. Door de doktersassistent werd deze wond verbonden. Het duurde nog even en daar was de auto. Goddank. Toon met de andere twee, Van der Loo en Toon van Vlokhoven welke ook aan de arm en hand verwond was, konden weg. Dokter gaf goede hoop op herstel. Tijdens de rit in de ziekenauto brengen beleefden we de grootste angst. Engelse vliegtuigen kwamen en gooiden lichtkogels af. Wij waren als de dood zo bang voor een bombardement of een beschieting. Gelukkig trokken ze af. Een trein passeerde

nog en we waren zeer blij dat het zo goed afliep. Zodra de patiënten weg waren als de donder op de fiets en de gevaarlijke zone uit. Een zucht van verlichting ontsnapte me toen ik weer veilig thuis was. Een angst hield ik bij me: eens geroepen te worden voor een beschoten Duitse trein; en dan mee te moeten maken: een tweede beschieting. God beware me daarvoor. 's Nachts bleef ik op een paar stoelen slapen. Anna en de tantes gingen naar bed. Zo was er tenminste iemand direct bij de hand, wanneer er iets bijzonders gebeuren ging. Er gebeurde niets behalve 'n paar laag overkomende vliegtuigen, waarvan er een één bom liet vallen. Zondag behoeven we niet naar de kerk; de Pastoor heeft gedispenseerd, Dit was het laatste nieuwtje van die dag.

Zondag 17 september

Anna en ik gingen toch naar de kerk. Er waren al vroeg vliegtuigen in de lucht. Ook werd er geschoten. Even zijn we in de kelder geweest. Maar toch niet lang. Om 2 uur begon er een grote Engelse overtrek. Grote viermotorige en vele met een aanhangend zweefvliegtuig. Een zweefvliegtuig moet er geland zijn bij Huize Assisië. De Duitsers zoeken de omgeving af. Dit waren de laatste gebeurtenissen. Waar zouden ze dit zaakje neergelaten hebben. Weer horen we van "fietsen vorderen". Weer doemen er geruchten op. Het burgemeestershuis staat in brand. Het patronaat dito. We kunnen geen bevestiging van de geruchten krijgen en gaan kijken durven we niet.

Maandag 18 september

Geen bijzondere gebeurtenissen. Het eerste nieuws dat ik hoorde was echter bitter. Antoon Dekkers was overleden. Het was niet om te geloven. Zijn ouders die het nieuws al hadden horen zeggen vroegen mij of ik dat bericht kon bevestigen. Daar ik het slechts had horen zeggen antwoordde ik ontkennend. Later ontmoette ik de dokter die het treurige nieuws bevestigde. Arme vrouw en kinderen. God hebbe Toon zijn ziel. Op de voormiddag veel Engelse jagers in de lucht. Er werd dikwijls geschoten. Wij doken voor een korte tijd de kelder in. Van werken kwam niets terecht. Op de middag kwamen er nog meer vliegtuigen. Het waren de voorboden van een nog groter transport als op zondag. En jawel om een uur of drie kwamen er nog meer luchtmonsters over dan zondag en toen waren het er al zoveel. De laatstkomende waren zo laag dat we de afweerkanonnen duidelijk konden zien. Vele jagers waren er bij. Jammer genoeg gebeurde er nog een ongeluk mee. Vier toestellen werden voor onze ogen neergeschoten. Een kwam er brandend nabij de boerderij van Van Iersel op het Winkel. De boerderij met bijbehorende gebouwen zijn tot de grond afgebrand. Van de zeven inzittenden waren er zes op slag dood. Eén is er vervoerd naar Assisië. In de avond vroeg een Duitser aan mij naar het neergestorte vliegtuig. Ik gaf hem neutrale inlichtingen. Later viel ons zijn zonderling doen op. Was hij misschien een vriend van den verongelukte? Jammer dat me dat niet eerder te binnen geschoten was. Van de anderen gaan geruchten zoals: "allen ontsnapt". Wat is er van waar? Er gaan zo veel leugens. Een ding is zeker. Het front komt nader bij. Deze toestellen moesten naar St. Oedenrode. Hoe lang nog de schrik en de onrust. Het laatste is erger dan het eerste. 't Is nu half tien en behoudens 'n enkele Tommie die nog in de lucht zit is alles rustig. In de verte fluit nog een trein. Het personeel van de N.S. is in staking.

Dinsdag 19 september

Tot vier uur een rustige dag. Wat gewerkt maar niet veel. Plusminus half vijf begonnen de vliegtuigen weer te komen en werd er weer geschoten. 't Viel toch nog al mee. Het enige pessimistische bericht: ons Door vertelde: Een Duits en een Engels leger rukken met grote snelheid

naar elkaar op. Zal 't tot een treffen komen in onze omgeving? Dat is onze bange vraag. Weer rukken er grote Duitse eenheden vanaf Tilburg over de Bossche weg richting 's Bosch. Er gaan geruchten dat er reeds in Veghel gevochten wordt en dat de Engelsen optrekken langs het kanaal in de richting 's Bosch. Wat zullen nu de Duitsers doen? Zich terugtrekken in de richting Zaltbommel, of de Engelsen in de richting Veghel tegemoet gaan. We zullen het beste er maar van hopen.

In de avond, de deuren staan te rammelen van het (waarschijnlijk) kanonnenvuur. In de verte richting Oisterwijk kunnen we de lichtkogels zien hangen. Een mooi gezicht. Kort bij ontploft er iets met een flinke slag. Wat zal de nacht brengen?

Donderdag 21 September

Daar er zich gister geen bijzondere gebeurtenissen voor gedaan hebben, kan ik die dag gerust als "zonder gebeurtenissen" vermelden. Vandaag ook geen bijzonder oorlogsnieuws. Behalve de berichten over het leger dat zwaar terrein verloren heeft tussen Nijmegen en Arnhem en over Best dat reeds vier maal van eigenaar verwisseld is. Tevens het verontrustende bericht, dat de legers al terug en vooruit trekkend Tilburg naderen, waardoor Udenhout en omgeving nog eens danig in de klem zouden kunnen geraken enz. enz. Berichten die ons om beurten verontrusten en geruststellen, blij en bang maken. Angst nog eens angst en geruststelling wisselen elkaar af. Wij kunnen niets meer dan vertrouwen en hopen dat Hij die de wereld regeert ons genadig zal zijn. Antoon Dekkers is vanmorgen begraven. Het was een zeer indrukwekkende plechtigheid. De samenstelling van de stoet: Als eerste de leden van de H.Familie, dan het zangkoor met het vaandel, de politie in volle tenue, daaropvolgende een deputatie van de L.B.D.: Dokter, ondergetekende, Jac van Heijst, Jac Schoonus en H.van Laarhoven. De lijkbaar werd gedragen door de brandweerlieden in vol tenue. Een plechtige H. Mis met assistentie. Aan het graf werd gesproken door de commandant der brandweer de heer Pieter van Dam. Hij hield een mooie treffende rede waarin hij de deugden van de overledene roemde, God smeekte zijn ziel genadig te zijn, de familieleden troostte en Toon ons tot voorbeeld stelde. Zijn rede was mooi en indrukwekkend.

Onze L.B.D. is nog steeds aan het organiseren. Thans is er geregeld: iedere nacht wacht, drie E.H.B.O.'ers en één ordonnans. 't Was hedenavond oefening waarop we ook Dekkers als lid van de L.B.D. herdachten. Gasmaskers werden ook uitgereikt. Verder balans opgemaakt wat voor verband er nog aanwezig is en dat is werkelijk niet veel. Er zal a.s. maandag door enkele dames rond gegaan worden voor lakens en slopen voor het noodlazaret, terwijl het oude linnen tot verbandmateriaal verwerkt zal worden. Tot zo ver de dag. We hopen, we vertrouwen en we vrezen.

Zondag 24 September

Vrijdag was het hier bijzonder rustig. Geen soldaat te zien, geen vliegtuig in de lucht. Zo was Udenhout vóór 1939. We kunnen 't ons bijna niet voorstellen, dat Udenhout zó weer eens zal worden. Zaterdag n.m. kwamen de eerste soldaten Udenhout weer binnen. Daarmede ook natuurlijk de eerste vliegtuigen weer in de lucht. Uit was het weer met de rustige rust. Verder geen nieuws. Alleen geruchten dat het bij Arnhem niet goed gaat met de Engelsen. 't Behoeft hun ook niet altijd voor de wind te gaan. Vandaag kwamen er weer meer troepen in Udenhout. Meer vliegtuigen in de lucht. Schieten en ontploffingen weer te horen. Gisteren was het trouwens erg met de ontploffingen. Naar men zegt ging de werkplaats van de N.S. de lucht in met nog verschillende andere werkplaatsen. Het is weer angstig. Bij Joh.Botermans zou een officier gezegd hebben: Het front komt iedere dag naderbij. Je behoeft er echter niet naar te verlangen, geen steen blijft op de andere wanneer het

front hier zou komen. Andere geruchten hebben reeds artillerie opstellingen klaar gemaakt in den Berkhoek. Van het laatste is niets waar. Hopelijk is het eerste ook gelogen. Hier naast bij Jos Robben is er ook een officier in kwartier gekomen, een geschikte man leek het ons. Hij had het ijzeren kruis. Hoe lang nog?. De tijd wordt iedere dag angstiger. Honger dreigt voor velen. Licht is er bijna niet meer. Waar moet het heen?

Dinsdag 25 september

Ik had gisterenavond geen zin om te schrijven, toch was de dag niet zonder bijzondere gebeurtenissen voorbijgegaan. De Duitsers hoefden maar 500 fietsen uit Udenhout te hebben. Zij begonnen dus met op straat alles wat rijbaar was te vorderen. Toen aan de huizen bij Van Roermund 4 fietsen. Op andere plaatsen, een, twee, drie of zelfs vijf. Ook bij ons kwamen ze. Mijn fiets lieten ze staan voor de L.B.D. Ik heb ze daar namelijk staan met m'n verband doos met Rode-Kruis-band er op. Tante Ant mocht haar fiets na lang bidden behouden. 's Avonds ging hij het zoldertje op. Hopelijk is hij daar veilig. Gisteren werd er ook veel gevlogen en werd er ook geschoten. Frans Verzijden werd door scherven van een granaat in de buik gewond. En een jongen van Schapendonk in de schouder en lies. Frans is 's avonds nog naar het ziekenhuis in Tilburg gebracht. Hij is er erg aan toe. Mij kwamen ze ook nog roepen voor het vervoer. Hij zou namelijk met de brandweerwagen weggebracht worden. De motor weigerde echter en na 2 uur prutsen kon die pas rijden. Ondertussen was Frans met een rijtuig weggebracht. Vandaag waren de berichten omtrent hem niet erg gunstig. Over het front weinig nieuws. De Engelsen hebben Turnhout bezet, zo luiden de berichten; tevens hun positie in Arnhem verbeterd. De Duitsers zouden tussen Eindhoven en Nijmegen doorgebroken zijn en kans gezien hebben troepen naar Duitsland over te brengen. Voor ons geredeneerd: laat ze maar gaan. Verder geen nieuws. Alleen de reeds groter wordende zorgen wat we zullen eten. En over veertien dagen geen elektrisch licht meer. Het vervoer ligt stil, geen kolen worden er meer aangevoerd; wat zal dat van de winter worden?. Ons Anna klaagt: "hoe moet ik wassen?" De zeep is bijna op. Tante Ant is niet best te spreken want sinds een dag of tien slaap ik op een paar stoelen in de voorkamer even als onze Mari. Onze E.H.B.O weert zich kranig. Iedere nacht wordt er door drie man gewaakt plus een ordonnans. Het is voor het geval er een ongeluk gebeuren zou om spoedig hulp te kunnen verlenen. Hopelijk hoeven we geen dienst te doen.

Donderdag 27 september

De dagen rijgen zich aaneen tot weken. De weken tot een maand en toch blijft alles hier hetzelfde. Bange onrust. Ver in de verte horen we het kanon bulderen. Dan in die of in die windstreek. Waar zal het zijn? En hoe zullen de burgers het daar maken? Zal dat lot ons Udenhout ook treffen? Dit zijn vragen die ons beangstigen, ons lusteloos en moedeloos maken. We hopen het beste en vrezen. Maar afijn we leven nog en we hopen nog. Behalve de geruchten waarin we niet meer geloven, is er geen nieuws. Overdag geen elektriciteit. We wachten rustig af. Er is geen nieuws.

Vandaag een ernstige zieke naar Tilburg gebracht. Ons nieuwste vervoermiddel: de kolenbakfiets van P.Witlox. Bereidwillig beschikbaar gesteld door hem. Na het ding gereinigd te hebben en voorzien van de nodige rode kruisen werd de tocht aanvaard. Om het vele schokken te voorkomen hebben we de wagen geduwd. Het was een heel end. Maar de patiënt kwam toch goed in Tilburg. Onderweg eventjes angst gehad, toen er Tommies boven de grote weg verschenen. Gelukkig vertrokken ze weer. We hadden omtrent die fiets nog een bespreking met de heren Jos Robben en Van Oss. Beiden waren van oordeel dat indien de fiets onderweg gevorderd zou worden

Witlox geen aanspraak op vergoeding zou hebben. Het was volgens oordeel van die heren een persoonlijke aangelegenheid, waarvoor de gemeente niet kon instaan. Hoe we ernstige patiënten naar Tilburg zouden moeten brengen, indien Witlox zijn driewieler niet beschikbaar stelde, was de heren niet bekend. Onzes inziens is het een algemeen belang, maar meningen verschillen.

Zaterdag 30 september op zondag 1 oktober

Gelukkig geen bijzondere gebeurtenissen. Alleen in de verte zwaar kanonvuur. Dat waken is ook een particuliere kwestie, althans volgens van Oss. Jammer krijgen W. en Jos van de Ven geen uitbetaling meer voor een verletdag. 's Nachts waken en overdag werken dat gaat voor die jongens toch niet. Verder tot heden 1 oktober geen nieuws te melden.

Woensdag 4 oktober

't Is vanavond toch zo maar somber. Geen elektrisch licht. Hadden we het eerst nog maar van 8 tot 11 uur, vanavond is het er geen. Oorlogsnieuws is er geen. De geruchten zeggen dat er in Heusden en in Alphen aan de grens wordt gevochten. Wel weten we dat Oirschot geëvacueerd is evenals Best. Verschillende huisgezinnen zijn hier in Udenhout ondergebracht. Ook in Tilburg aan de kant van het kanaal moeten de burgers de woningen ontruimen. Jan van der Steen moet ook zijn woning verlaten. Waarheen...? En.....wanneer zijn wij daarmede aan de beurt? Anders geen nieuws. Alleen maar wat meer transport van Duitse wagens en in de verte kanongebulder. Gisteren heeft de E.H.B.O. zich weer eens verdienstelijk gemaakt. Een ernstige zieke: Jan Heerkens hebben we naar het ziekenhuis in Tilburg vervoerd. Het vervoer had een vlot verloop.

Vrijdag 6 oktober

Gisteren is een lang verwacht ongeluk gebeurd; zo als gewoonlijk waren weer enkele kwajongens op de zogenaamde GAS aan 't spelen. Een van hen trok een lont van een granaat waardoor het ding ontplofte. Een jongen van Hamers werd ernstig aan zijn hand en in z'n gezicht getroffen. Op bevel van Dr.Lobach werd hij 's avonds nog door Jos van de Ven en Jo Weijters op de fiets naar 't ziekenhuis in Tilburg gebracht. Ze moesten nog een fiets van een Duitser ervoor lenen. Het transport had een goed verloop. Behoudens kanongebulder in de verte had de dag een rustig verloop. Vandaag zwaar kanongebulder in de verte. Aan drie verschillende zijden van Udenhout. De geruchten willen dat de Engelsen nog 5 km van Tilburg af zijn. De hier gelegerde Duitsers beweren dat 's Bosch, Tilburg en Boxtel sterk verdedigd zullen worden. Vannacht waren hier weer geweldige transporten door gekomen. Het was een rijden. Hoe lang nog is de telkens terugkerende vraag.

hoofdstuk 7 De bevrijding

Donderdag 26 oktober 1944

Eindelijk op 26 oktober in de namiddag komen de geallieerden vanuit de richting Helvoirt naar Udenhout. Op 't Laar, ongeveer ter hoogte van café "Den Baai" stopt de colonne met tanks en andere voertuigen. Ze zien enkel Duitsers wegvluchten in de buurt van de boerderij van Janus Brekelmans aan de Gijzelsestraat en schieten in die richting. De boerderij vat vlam en brandt tot de grond toe af. Verder wordt er daar geen schot meer gelost. De Duitsers vluchten weg. Vanuit datzelfde punt op 't Laar zien de bevrijders met hun verrekijkers een motorrijder de Gijzelsestraat afrijden, in de Richting van de Hoge Heide. Twee tanks er achteraan. Op de brug over de Ley bij de boerderij van Van Kasteren wordt de motorrijder aangeschoten. Hij overlijdt ter plaatse en wordt ter plekke begraven. De colonne tanks rijdt verder en stopt even bij de boerderij van Piet Verhoeven. Daar zien de militairen het klooster en denken Duitsers in de klokketoren te zien. Na een paar voltreffers is het torentje beschadigd en is de klok stil blijven staan om 15.10 uur. Er ontwikkelt zich in de klokketoren een enorme rookwolk, zodat men direct aan brand denkt. Het loopt echter goed af. Als de bevrijders de Capucijnenstraat inrijden, staat iedereen op straat en worden een aantal historische momenten vastgelegd. Uit volle borst zingen de fraters het 'Wilhelmus' en het 'God save the King' rondom de tanks. Het is dan kwart over vier. Die dag viert de kloostergemeenschap het bevrijdingsfeest, onder het genot van een goed glas wijn en een voor-oorlogse sigaar.
Aldus het dagboek van de gardiaan pater Maurus.

Eindelijk. Na viereneenhalf jaar is de bevrijding in aantocht. 's Middags om 4 uur komt een colonne Engelse tanks vanaf de Gommelsestraat 't Winkel oprijden. Het lijkt wel of ze op brede ijzeren sloffen komen aanschuiven. Dichterbij gekomen kan men zien dat ze rollen, langzaam, met lachende Tommies diep in de romp. De stalen deksels staan schuin omhoog, zodat je de gezichten van de in kaki gestoken bestuurders kunt zien. Ze dragen een stofbril op het voorhoofd. In de koepel zitten twee soldaten bij een grote heen en weer zwenkende kanonsloop. Uitbundig zijn ze niet, eerder wat stil en vermoeid. Of zijn ze geëmotioneerd door de aanblik van zoveel blije dankbare mensen? Ze zijn van ver gekomen deze jongens, al maanden onderweg om in dit dorp de mensen van jarenlange onderdrukking te bevrijden. Al vaak hebben ze dit schouwspel meegemaakt. Maar het is niet allemaal rozegeur en maneschijn, want de Duitsers zijn mogelijk nog vlakbij. Hier zit men direct in de frontlinie. Ieder ogenblik kan mitrailleurgeweld vanachter een boerderij of hooimijt over hen losbarsten. Nee, het is voor deze jongens nog geen tijd om feest te vieren. Voor de mensen van 't Winkel wel. Die zwaaien en roepen en lachen met een brok in de keel, sommigen met tranen in de ogen. De kinderen staan met open mond te staren naar die buitenaardse brullende monsters op rupsbanden met echte mensen erin, en naar hun juichende ouders, die de bevrijders appels en peren en koek aanbieden. De mannen boven op de tanks nemen de gaven vriendelijk, haast verlegen aan, maar rijden intussen wel langzaam verder, links en rechts spiedend naar mogelijk onheil. Bij Jantje Beerens rijden ze recht door, de Winkelse Hoek in. De Biezenmortelsestraat blijft voorlopig even de scheidslijn tussen Engels en Duits gebied. Maar dat weten de mensen op 't Winkel nog niet. De volgende dag is er om 9 uur een H.Mis uit dankbaarheid. De gardiaan geeft uiting aan zijn vreugde

en deelt haast triomfantelijk mee dat ten gevolge van de bevrijding maar één huis met schuur in de Biezenmortel is afgebrand en dat er geen doden bij zijn gevallen.
Aldus Martien van der Loo, die toen op 't Winkel woonde.

Het derde verslag van de komst van het bevrijdingsleger is van Fien, de dochter van molenaar Toon Coppens.

De laatste dag voor de bevrijding lagen bij ons nog veel Duitsers. Fons Roijmans, de veldwachter, kwam met de boodschap om binnen te blijven. Heel het gezin de schuilkelder in. Alleen Pa bleef in huis. Die avond kwamen nog enkele Duitse wagens en opzij van de maalderij een vrachtwagen vol munitie. Gelukkig vertrokken ze de volgende morgen. Rond de middag werd er veel geschoten vanaf het Laar. De boerderij van de familie Brekelmans-Hozemans werd in brand geschoten. Net van te voren waren ze met zijn allen de schuilkelder in gevlucht. De Engelse tanks, die waren aangekomen, waren zwaar gecamoufleerd en kwamen vanuit de Gijzelsestraat en staken over naar het Runsel. Het was erg gevaarlijk. Overal lagen Duitsers. Later trok alles richting Udenhout. Tegen de avond stopte de stoet en overal kwamen de bevrijders naar binnen. Bij ons zat heel het huis vol, de officieren in de kamer en de rest in de keuken en het kantoor. Ook alle slaapkamers waren bezet en het gezin sliep 's nachts in de kelder.

Toen de geallieerden van Biezenmortel richting Udenhout trokken stuitten ze in de nabijheid van het station op tegenstand van de Duitsers. Mevrouw Sjan van Herwijnen-Bronner vertelt over die gebeurtenissen in de laatste oorlogsdagen. Bij Kees Bronner, die een boerderij had in de Kreitenmolenstraat over het spoor, waren daags voor de bevrijding van Udenhout een aantal militaire wagens gestald. De bijbehorende paarden werden in de stal gezet en de Duitse militairen kwamen 's nachts bij de familie Bronner overnachten. De volgende morgen, 26 oktober, werd de familie opgeschrikt door het schieten. Ze zochten bescherming in de schuilkelder in de boomgaard. Toen 's middags het schieten ophield en men voorzichtig een blik buiten de schuilkelder wierp zag men dat onder andere het seinhuisje van het station opgeblazen was. Toen de hele familie weer uit de schuilkelder was en ze met z'n allen weer in huis zaten, kwam plotseling een Duitse officier met enkele manschappen binnen die commandeerde het huis te verlaten. Een dochter des huizes, Sjan, werd echter tegengehouden toen zij naar buiten wilde gaan. De officier zei: "bleibe sie!". Ze moest bij hem aan tafel komen zitten en hij vroeg vervolgens aan haar: "Krankenschwester?" Hij zei tegen Sjan dat hun huis als noodhospitaal zou worden gebruikt. Voor aan het huis wapperde reeds de Rode-Kruisvlag. Vervolgens spreidde hij een plattegrond uit op tafel en vroeg Sjan waar de wegen door de Berkhoek naar toe leidden. Sjan loog dat ze dat niet wist. Blijkbaar hadden de Duitsers al in de gaten dat zij geen weerstand konden bieden aan de oprukkende geallieerden, en daarom werd alvast een vluchtroute uitgezocht. Het schieten werd erger, Sjan zocht een moment waarop de Duitse officier even niet op haar lette. Toen vluchtte ze weg uit het huis naar de schuilkelder in de boomgaard waar de rest van de familie en enkele buren zaten. Plotseling ontdekte een van die buren, dat het dak van Bronners boerderij in brand stond. De Duitsers waren door de Engelsen onder vuur genomen vanuit een andere richting dan zij verwacht hadden. De Engelsen kwamen over de akkers vanaf Huize Assisië, terwijl de Duitsers de aanval verwacht hadden vanuit Oisterwijk. De boerderij stond in brand terwijl al het vee nog vast stond op de stal. Kees Bronner en een buurman verlieten de schuilkelder en liepen naar de boerderij om het vee los te maken. Onderweg kwam hij de Duitse officier tegen met in zijn hand een bezem met daaraan een wit laken. Hij vroeg aan Bronner of hij

hen over zou willen geven. Bronner en de buurman wilden echter eerst het vee uit hun benarde positie bevrijden. Toen al het vee uit de stal was gehaald, was inmiddels het schieten opgehouden. Zij stonden met hun tanks achter de haag om de boomgaard vlakbij de schuilkelder. De Engelsen kwamen uit hun tanks en wenkten om naar hen toe te komen. Toen iedereen in veiligheid was namen de Engelsen het huis onder vuur. Nu brandde de boerderij overal! Het huis werd totaal verwoest, het was een van de laatste obstakels geweest voor de bevrijding van het dorp. De volgende morgen trokken de bevrijders onder luid gejuich door het dorp. Bij de familie Bronner heerste echter geen juichstemming, hun boerderij hadden ze moeten opofferen voor de vrijheid.

De bevrijding op 26 oktober 1944 van eerst Biezenmortel en daarna Udenhout was onderdeel van de operatie van de geallieerden, die de naam "Pheasant" (fazant) meekreeg.

Veldwachter Roijmans liep het bevrijdingsleger vooruit. Hij kwam 's morgens bij Swaans op 't Endeke langs om te waarschuwen dat ze binnen moesten blijven. De boerderij van Swaans op het Endeke stond in de vuurlijn. Door een granaat in de haveropslagplaats vloog de boerderij in brand. De familie zat toen nog binnen. Toen de rook langs het keukenraam kwam werd de brand bemerkt en vluchtte men het huis uit. Vader Swaans gooide nog enige spullen naar buiten. Waaronder de wekker, die toen op 15.23 stond. De Engelsen trokken op dat tijdstip al voorbij.

Mevrouw Van Iersel-Van den Burg vertelt:

Toen de Engelse tanks vanuit Biezenmortel Udenhout introkken kwamen ze ook door de Groenstraat. We zagen enkele SS'ers met anti-tank-geschut door de straat lopen. Veel last zullen de Engelsen er niet van hebben gehad. De tanks schoten door de Groenstraat. De boerderijen van Simons en Jonkers en het huis van Van de Ven en de Bont werden in brand geschoten. Er werd een groot gat in de muur van koekfabriek Van de Ven geschoten. Toen de tanks ter hoogte waren van bakker Haen zagen we ze. Ton en Wil van den Burg liepen de Engelsen tegemoet en liepen met de Tommies mee, achterom de huizen langs om te vragen of er Duitsers waren. De Engelsen vroegen: "Are you Dutch?". De mensen riepen dan" "Nee, Hollander".

De operatie "Fazant"

De operatie "Market Garden" was helaas een brug te ver. De operatie, die op bevel van de veldmaarschalk Montgommery was begonnen op 17 september 1944, was bedoeld om een bres te slaan in de Duitse posities. Maar de opmars van de geallieerden naar Arnhem was nog te vroeg. Er sneuvelden honderden geallieerde parachutisten. De legers van de geallieerden trokken zich terug aan deze kant van de Maas. De bevelhebbers van de geallieerden maakten nieuwe plannen, ditmaal met het doel het gebied van 's-Hertogenbosch en Tilburg te bevrijden. Midden oktober startte de operatie "Fazant". Deze operatie had wel succes. De geallieerden kwamen van twee flanken naar Den Bosch en Tilburg. De linkerflank begon op 20 oktober bij Woensdrecht. De rechterflank, die werd gevormd halverwege Nijmegen en Den Bosch met legers die ook hadden deelgenomen aan de operatie "Market Garden", zette de aanval in op 22 oktober.

Eén van de bevrijders was de Engelse sergeant A.F.Cooper. Hij was ingezet voor de aktie "Market Garden", heeft 10 dagen gevochten in de opmars naar Arnhem, en heeft vervolgens meegevochten in de rechterflank van de aktie "Fazant". Sergeant Cooper heeft een dagboek bijgehouden, getiteld "Een verslag van de aktiviteiten in Nederland 1944/5 met de 59th Medium regiment Royal Artillery". Dit regiment had als een onderdeel van de "3rd Army group" een ondersteunende functie voor de "11th Hussars", de verkenners van de Britse "7th Armoured division", onze bevrijders. We laten sergeant Cooper de bevrijding van Udenhout vertellen. Zijn relaas begint op 17 september, de dag dat de operatie "Market Garden" startte.

Op 17 september 1944 was het regiment aktief in Geel in België, meewerkend aan het bouwen van een verbinding over het (Albert)kanaal tussen de Maas en de Schelde. Het leek erop dat de gevechten feller werden. Het herinnerde ons aan de gevechten in Normandië. Het regiment werd voortdurend aangevallen, maar hield stand, en beantwoordde de aanvallen met verwoestend artillerievuur op de Duitse posities. Gedurende de zondagmiddag, ik denk omstreeks 13 uur, begon de operatie "Market Garden", uitgevoerd door de 101e Amerikaanse luchtlandingsdivisie. Het was een sensationeel schouwspel toen honderden Dakota's en zweefvliegtuigen rakelings over onze schietposities vlogen op weg naar de landingsplaatsen ten noorden van Eindhoven. We hadden eerder opdracht gekregen te stoppen met vuren, omdat de collega's van de luchtmacht was bevolen om alles wat vuurde aan te vallen. Om 14 uur passeerde de "Irish Guards" de Nederlandse grens, ondersteund door een massaal artilleriebombardement. Langzaam verschoof de 'corridor', die we in de loop van de weken daarop typerend "Hell's Highway" zijn gaan noemen.

Op 8 oktober passeerde ons regiment de beroemde brug bij Nijmegen. Daar begon een tiendaagse beproeving op het zogenoemde "eiland van Elst", een gebied dat aan de noordkant wordt begrensd door de Nederrijn en aan de zuidkant door de Waal. Bij Elst losten we het 64e Medium Regiment af. Dat regiment had de "Red Devils" geholpen bij Arnhem. Wij ondersteunden hun terugtocht met beschietingen. Ik herinner me dat het overal modderig was. We moesten de geweren steeds met de hand 180 graden draaien. De mensen uit het dorp waren gewend om naar ons toe te komen en te zien hoe wij in aktie waren. Ze brachten ons koffie. Feitelijk liepen de mensen steeds in de vuurlinies.

In de vroege morgen van 19 oktober verplaatsten we ons naar het zuiden naar het dorp Dinther, om ons voor te bereiden op de strijd om Tilburg en 's-Hertogenbosch. Op deze plek diende ik als seiner in de commandopost. Normaal zat ik op de tweede schietpositie; Ik plaatste de patronen, hielp bij het laden van granaten. Dinther was de eerste van de zeven posities in de strijd om Tilburg en Den Bosch. We ondersteunden de "51e Highland Division", de "7e Armoured Division" en de "33e Armoured Brigade". De operatie had de naam "Fazant" en begon op de 22e oktober met een uitgebreid artilleriebombardement. De seinpost speelde een belangrijke rol bij deze aanval, die een succes werd. Op de 24e verplaatsten we ons naar Schijndel, waar we werden verwelkomd door de mensen van wie we de huizen een paar dagen tevoren hadden opgeblazen. Een gevangen genomen Duitse officier omschreef onze beschieting als onvoorstelbaar. De beschieting had het hele dorp in verwarring gebracht. De volgende dag trok het regiment naar Gemonde ten noordoosten van Boxtel, waar we munitieproblemen hadden, maar de situatie was dusdanig ernstig dat we de granaten rechtstreeks naar de lopen vervoerden en onmiddellijk afvuurden. Ik herinner me de situatie te Gemonde waar ik persoonlijk de orders tot de beschietingen moest geven. De officier van de commandopost werd afgelost. Normaal gesproken was de commandopost een groot in de grond gegraven gat en werd bezet door een officier en een seiner. De geweren lagen klaar voor het schieten, toen ik plotseling over de hoofdtelefoon het codewoord hoorde voor geweervuur. Ik wist dat dit een noodroep was, en ik gaf onmiddellijk de opdracht "Op de plaatsen, vuur". Ik sloeg een reusachtige zucht van verlichting toen de officier onze commandopost indook. Pas nadat ik de hele toedracht had uitgelegd, gaf hij me de complimenten voor mijn initiatieven, toen we ook hoorden dat een tegenaanval van de vijand was afgeslagen. Snelheid was geboden. In een paar minuten werd er 160 maal geschoten. Dat was de enige keer dat ik opdrachten tot vuren heb gegeven. Het dorp Gemonde zal ik me daarom altijd blijven herinneren.

Op 26 oktober waren we nog altijd in aktie om aanvallen te ondersteunen teneinde het hele gebied tot aan de Maas te schonen. Udenhout werd bevrijd door de "11e Hussars", dat waren de verkenners van de Britse "7e Armoured Division", ook wel genoemd "desert rats". De "11e Hussars" maakten ongeveer 80 gevangenen. Tilburg werd ingenomen op 27 oktober en we verplaatsten ons naar het dorp Hooghout ten oosten van Tilburg om ons voor te bereiden op "het

schonen van de Duitsers" van het hele gebied tot aan de Maas, en om de bruggen bij Heusden, Raamsdonk en Moerdijk te nemen. Ik weet me te herinneren dat ons regiment was ondergebracht in een krankzinnigengesticht, en omdat we even "buiten aktie" waren, hadden we tijd voor een partijtje voetbal met de bewoners. Op 29 oktober vertrokken we naar Loon op Zand. We passeerden Udenhout en diverse woningen die waren verwoest door onze beschietingen. De hele omgeving was bezaaid met afgedankte vijandelijke geweren, munitieopslagplaatsen en diverse uitrustingen. Alles in de haast achtergelaten toen de Duitsers zich terugtrokken tot aan de Maas. Er lagen vele gesneuvelde Duitsers. Ik vond een Duitse soldaat met zijn hoofd op zijn stalen helm. Omdat we vaker 'booby-traps' vonden op vijandelijke lijken vuurde ik eerst driemaal op de helm, maar het was duidelijk dat hij op deze wijze was gesneuveld. In Loon op Zand namen we posities in om bepaalde bruggen over de Maas te bestoken. We vuurden ongeveer 150 rondes gedurende de nacht. Ik zat op de tweede schietpositie en ik was blij dat het voorbij was. Elke paar minuten een schot kon aanleiding zijn tot een tegenvuur. Maar de Duitsers waren bezig zich terug te trekken. Op 30 oktober trokken we door naar het dorp Kaatsheuvel, een paar mijl verder naar het noorden. Daar waren we al snel in aktie met een zwaar programma, dat ons bezig hield tot bijna middernacht. Ons voordeel kwam zo snel, dat we als het ware konden zien hoe de Duitsers vertrokken aan het eind van de straat.

Tot zover het relaas van sergeant Cooper.

De woestijnratten

We volgen nog eens het preciese verloop van de bevrijding aan de hand van de vier afgebeelde tekeningen. Voor Udenhout is de rechterflank van de operatie "Fazant" van belang. Vanuit het oosten trekken de geallieerde legers op. Vanaf de Maas tot de Belgische grens zijn dat achtereenvolgens de volgende legers: de "53e Welsh divisie", de "51e Highland divisie", de "7th Armoured divisie", de "15e Scottish divisie", de "Irenebrigade" en de "4th Armoured brigade". De "7th Armoured divisie" had de route Dinther (19 oktober), Schijndel (24 oktober), Boxtel, Haaren, Biezenmortel en Udenhout (26 oktober), Tilburg (27 oktober). Na de bevrijding van Tilburg komt het leger terug en vindt een dag onderdak op Huize Assisië, zoals Cooper beschrijft "in het dorp Hooghout". Op 29 oktober trekt dit leger door over Loon op Zand richting Waalwijk.

De Britse 7th Armoured Division was eenpantserdivisie die ten tijde van de bevrijding van Udenhout onder leiding stond van generaal majoor G.L.Verney.
Tot het leger behoorde:
a. de verkenners
- de 8e koninklijke Ierse Huzaren
- de 11e Huzaren

b. de 22e Pantser Brigade
bestaande uit:
- het 4e bataljon scherpschutters
- het 1e tankbataljon
- het 5e tankbataljon
- het 5e dragonder
- het 1e bataljon van de gemotoriseerde brigade

c. de 131e infanterie Brigade
bestaande uit:
- het 1e/5e koninklijk regiment
- het 1e/6e koninklijk regiment

- het 1e/7e koninklijk regiment

d. divisie troepen
- de 7e Pantser divisie monteurs
- de 7e Pantser divisie seiners
- het 3e koninklijk regiment te paard
- het 5e koninklijk regiment te paard
- de 65e anti tank divisie
- het 15e anti luchtmacht regiment

De "7th Armoured divisie" wordt door sergeant Cooper aangeduid als "famous", "beroemd". Het droeg de naam de "desert rats" , de "woestijnratten". Het leger had gevochten in de woestijnen van westelijk Noord Afrika tegen de legers van de Duitse generaal Rommel. Het leger droeg een badge van 5 cm bij 3,7 cm op de schouders, met daarop afgebeeld een oranje gekleurde jerboa-woestijnrat in een witte cirkel met een zwarte achtergrond.

Een vliegveld bij Assisië

Op bevrijdingsdag stelden de geallieerden geschut op aan weerszijden van "de laan van Assisië" tot aan de Bosscheweg. Vanaf de poort tot aan de 'macadamweg' werden alle bomen omgezaagd. Er kwam een veldgeschut met een bemanning van 9 militairen, met brisantgranaten van 37 kilogram die een bereik hadden van 18 kilometer. Vervolgens rolden de soldaten ijzeren matten uit van de aangrenzende weiden tot achter het woonhuis van dokter Veraart. De ijzeren banen waren nog maar net klaar of er landden 12 eenmotorige artillerie-verkenningstoestellen, die zich achter de school van Assisië opstelden. Vervolgens landde er een spitfire met daarin de commanderende generaal van het Engelse bevrijdingsleger, luitenant generaal Sir Miles Dempsey. Hij gaf bevel tot artilleriebeschietingen richting Langstraat. De vuurleidings-commandopost werd gevestigd in de serre van dokter Veraart.

Ook op 't Winkel werd een eenheid voor artilleriebeschietingen geïnstalleerd. Martien van der Loo was er op 't Winkel getuige van. Op zaterdag 28 oktober plaatste een Engelse artillerie-eenheid haar kanonnen op 't Winkel, in het weiland tussen Van Iersel en Coppens en achter de boomgaard van Martientje de smid (Van der Loo), tegenover de boerderij van Jan Heijmans. De kabels voor de begeleiding van de schutters werden in een greppeltje over de straat gelegd en bij Van der Loo onder het raam doorgeschoven, de woonkamer in, waar een commandopost was gevestigd. Het werd voor de familie behelpen, maar wie was daar rouwig om? Ze wisten niet, dat hun kamer zo klein was. Die stond opeens vol met alle mogelijke technische spullen, voornamelijk radio- en telefonieapparatuur. De geschutsbatterij moest, om doeltreffend te zijn, begeleid worden. In de kamer werden horizontale en verticale hoeken van het geschut berekend en aan de artilleristen per telefoon doorgegeven. Maar dan konden er toch nog correcties nodig zijn, want men kon het te beschieten object natuurlijk niet zien. Daarvoor zorgden de reconnaissance-vliegers, die vanuit hun kleine toestellen het resultaat van de beschieting van tamelijk dichtbij konden bekijken. Per radio gaven ze hun bevindingen dan door naar het begeleidingscentrum in de kamer. Als de kanonnen werden afgevuurd stonden ze op de Langstraat gericht en die sprongen als het ware van venijnigheid omhoog. De wielen kwamen letterlijk los van de grond. Alleen de lange ijzeren staart in de grond hield ze op hun plaats. De kanonniers waren van oordoppen voorzien. Dat was nodig ook, want hoewel ze bijna 100 meter van de huizen verwijderd stonden, dreunden de luchtdruk en de geluidstrillingen van de brakende vuurmonden de ruiten en raamsponningen van Martientjes boerderij kapot. De betonnen nok van het rieten dak scheurde. De granaten joegen met een onvoorstelbaar kabaal gillend naar een noordwestelijk doel. Het kruit, dat ze bij de kanonnen gebruikten, bestond uit bruine sprieten, ter grootte van een rietje. Ze waren gebundeld in pakjes van zo'n 20 cm doorsnee. Extreem explosief

materiaal. De militairen gingen vrij zorgvuldig om met dat spul, want ze wisten beter dan wie ook hoe gevaarlijk het was. Hier en daar bleef er toch wel eens een liggen. Een buitenkansje voor de jongelui, die ook wel eens wilden knallen. Om de explosiekracht uit te proberen gooiden een paar jongens zo'n pakje kruit in een diepe kuil met steile wanden. Toen ze er wat vuur bijgooiden spoot een alles verzengende vuurzuil omhoog. Gelukkig stonden de knapen ver genoeg opzij.

Een noodkerkhof in de Kuil

Drie geallieerden vonden op 26 en 28 oktober 1944 de dood in Udenhout. Zij zijn begraven op het parochie-kerkhof. In de dagen daarna hebben de geallieerden een noodkerkhof aangelegd in De Kuil, naast Van Gorp tegenover Piggen. Vanuit de omgeving werden gesneuvelde geallieerden hier tijdelijk begraven. Later zijn deze militairen allemaal naar militaire begraafplaatsen overgebracht.

De Ortskommandant van Tilburg sneuvelt in Udenhout

In het boek "Tilburg als militaire stad", een publikatie in de brochurereeks van de Koninklijke Landmacht, lezen we, dat op 26 oktober een patrouille van de Desert Rats bij een klooster in de omgeving van Udenhout een auto van de Wehrmacht beschoot. Na onderzoek bleek dat daarbij de Ortskommandant van Tilburg, Oberst Dewitz, die de stad kennelijk met geroofde goederen (textiel en sigaretten) probeerde te verlaten, om het leven was gekomen.

Vreemd dat de hoogste Duitse militair van Tilburg juist in de richting van het oprukkende bevrijdingsleger heeft willen vluchten. Hij heeft waarschijnlijk gekozen voor de vluchtroute over Udenhout, Biezenmortel en Helvoirt richting Drunen, of over de Oude Bosschebaan en Giersbergen naar Drunen. Hij is bij Biezenmortel verrast door de geallieerden. Misschien was het die Duitser, waarover Joske Pijnenburg het had, die met een jeep over de Groenstraat reed en bij 't Gommelen werd verrast door het tegemoetkomend geallieerde leger. De Duitser vluchtte met zijn jeep in de richting van de Zandley. Hij is in zijn vlucht met de jeep gekanteld en in de Zandley gevallen. Hij overleed en is daar begraven.

Een Duitse soldaat Herman Herbers, geboren 28 oktober 1919, is bij Simons in de Gijzel te Helvoirt door een granaat ernstig gewond geraakt en ten gevolg daarvan overleden op bevrijdingsdag 26 oktober 1944. Hij werd begraven op Scheurenhoeve bij Frans Kuypers in de tuin.

Twee Engelse soldaten reden tegenover de Rustende Jager met een jeep op een mijn, die in de spiewei lag. Door een Rode Kruis wagen zijn ze naar Franske Berkelmans gebracht.

Een bevrijdingsdagboek

Udenhout is dus bevrijd door het beroemde leger "de woestijnratten". Dit leger heeft op 26 oktober 1944 eerst Biezenmortel en daarna Udenhout bevrijd. De klok van het Capucijnenklooster in Biezenmortel was 's middags om precies tien over drieën stil blijven staan, ongetwijfeld geraakt in de beschietingen. De bevrijding van Udenhout volgde in de vooravond.
Als dit zo wordt opgeschreven lijkt de bevrijding slechts iets van een uur of vier. Maar er gingen hele angstige dagen aan vooraf, met angstige taferelen in de lucht, vele beschietingen, boerderijen die werden vernietigd, mensen weggedoken in de schuilkelders, mensen bang voor een langdurige plaats in de gevechtslinie, mensen bang voor de dood. We volgen opnieuw het persoonlijke relaas van

Kees van Iersel, kleermaker, lid van de EHBO. We beginnen te lezen in zijn dagboek op 11 oktober, twee weken voor de bevrijding. Het mislukken van de operatie "Market Garden" dringt door en er wordt verteld dat de Engelsen zich terugtrekken in België.

Woensdag 11 oktober

De laatste dagen had ik niet veel zin om 's avonds nog te gaan zitten schrijven. Alles is nog hetzelfde in Udenhout. Alleen de zorgen drukken zwaarder. De zorgen voor de winter. Wat moet het worden? Het vervoer is kapot geslagen, te water zowel als per spoor. Levensmiddelen worden schaarser. Aardappelen zijn zonder bon bijna niet meer te koop en wat ge in de winkel op de bon krijgt is een bedroevend klein beetje. Ook het zout is thans gerantsoeneerd. Na 11 uur 's avonds hebben we geen licht meer, ook al wegens de bezuiniging. Wat de oorlog betreft weinig verandering. De Engelsen schijnen zich teruggetrokken te hebben in hun stellingen bij Turnhout. 't Schieten is in de verte te horen, anders niets. Deze morgen kwamen er 7 tanks Udenhout binnen zetten. 'n Lawaai dat horen en zien verging. Grote monsters waren er bij. Zij zouden hier blijven. Het is te begrijpen, dat we met die dingen hier niet blij waren. In onze fantasie zagen we die al slag leveren met de Engelsen. Arm dorpje. Gelukkig rukten zij vanavond om 6 uur weer op. Ze gingen naar Bergen op Zoom. In Vlissingen zouden de Engelsen geland zijn. Duitse soldaten deelden ons het doel van de reis mee. Ze zeiden ons ook, dat we van de pantsers niet bang behoefden te zijn. Die hadden al mee gevochten in Rusland en de wagens waren om de andere dag stuk. Indien deze zaken waar zijn, dan ziet het er met het Duitse leger niet goed uit. Om tien minuten voor 6 kregen we nog bezoek van twee Engelse jagers. Zij beschoten de Stationstraat. Een jongen van Hosli werd gewond. Verder niets raak dan enige pannen en ruiten. De ene dag rekenen we uit dat, als de Duitsers terug trekken er in Udenhout gevochten zal worden. De andere dag wordt volgens onze mening Udenhout zonder slag of stoot vrij gegeven. Een ding is zeker: we weten er niets van hoe en wat gebeuren gaat. We hopen en vertrouwen.

Vrijdag 13 oktober

Vandaag geen nieuws. Gisteren nog een vrouwtje naar 't ziekenhuis gebracht. De E.H.B.O. doet haar dienst. Het is bewezen dat het een nuttige instelling is. Gisterenavond mooie lichtkogels in de lucht gezien. Het was net vuurwerk. Jammer dat het zo'n gevaarlijk is.

Zaterdag 14 oktober

's Morgens nog kwam onze Pa vertellen, dat de Duitsers van plan waren de mannen van af 18 tot 45 jaar op te halen om te werken. Aanvankelijk was ik van plan binnen te blijven, doch daar er op straat niets te doen was en alles gewoon was ,ben ik toch maar gaan werken. Later bleek, dat de Duitsers het bevolkingsregister hadden opgevraagd en dat naar aanleiding daarvan het praatje in de straat gekomen. (P.Vermeer had het register overgegeven.) Toch was er wel iets aan 't handje. 'n Poosje geleden, plusminus 3 weken, is W.van de Voort gearresteerd. Er waren wapens gevonden in de werkplaats van Appels waar W.van de Voort bedrijfsleider was. Ook Appels en zijn broer werden gearresteerd. Vermoedelijk daarmede verband houdende werden hier 11 personen opgehaald. Enkelen werden 's avonds weer op vrije voeten gesteld, anderen bleven weg; voor hoe lang? Oorlogsnieuws geen, alleen kanongebulder in de verte.

Dinsdag 17 oktober

Van het front geen nieuws. Wel Udenhouts nieuws. Van den Brand en zijn zoon en nog enkele anderen zitten nog vast. De Duitsers hebben zijn huis geplunderd, het vee weggevoerd. Ook anderen zitten nog vast. De namen weet ik niet.

Woensdag 18 oktober

Heden hebben ze de boerderij van Van den Brand en die van Van Bijnen af laten branden. Deze mensen hadden ondergronds werk verricht en onderduikers geholpen. Van het front weinig nieuws. Het rommelt onheilspellend in de verte. We krijgen een lazaret in Udenhout. Wanneer en hoe het einde?

Vrijdag 20 oktober

Geen nieuws van 't front. Wel veel jagers in de lucht. Ook nog 'ns even op Udenhout gedoken. Het gevolg: twee licht gewonden. Een jongen in de voet geschoten, een ander aan de arm licht gekwetst door scherfjes.

Zondag 22 oktober

Zeer veel artillerievuur in de richting van 's Bosch. Volgens de geruchten wordt er vanuit twee richtingen een aanval op de stad gedaan, de groepen respectievelijk 8 en 12 km van de stad.

Maandag 23 oktober

Enkele kilometers in de richting van 's Bosch opgerukt. Ook vanuit Schijndel trekken de Engelsen in de richting van 's Bosch. Vandaag weer veel soldaten in Udenhout aangekomen. Allemaal paardevolk. Er wordt weer veel vee gevorderd. Gisteren zijn Van den Brand en zijn zoon weer opgehaald. Ook nog hun vee, dat eerst in veiligheid was gebracht. Wie zou hier verrader zijn?.

Woensdag 25 oktober

Gisterenavond ging het gerucht, dat er sinds 2 uur in de middag in 's Hertogenbosch gevochten werd. 's Avonds zou de stad in Engelse handen geweest zijn. Schijndel, St.-Michielsgestel, Best en Oirschot zouden ook ontruimd zijn. Dit wordt verteld door mensen die het hebben horen zeggen van iemand die het had horen zeggen van enz... Wel was het geschut duidelijk te horen. Gisterenavond om 8 uur was er een zware slag. Vanmorgen hoorde ik, dat dit de brug bij Koningshoeven geweest is. Vele ontploffingen zijn er vandaag te horen geweest. Alle bruggen en brugjes in Oisterwijk zijn de lucht ingegaan. Ook langs de wegen zijn vele bomen tegen de grond gegaan voor wegversperringen. Het front komt naderbij. In de verte is duidelijk het mitrailleurvuur te horen. In de richting tussen Oisterwijk en Enschot was vanavond een flinke brand waar te nemen. Ook zijn hier in Udenhout op verschillende plaatsen kanonnen opgesteld. Vannacht zijn er weer vele transporten in de richting Loon op Zand vertrokken. De infanterie is hier in Udenhout gebleven. Het gevolg: fietsen-, paarden- en veevordering. M.Mathijssen raakte aan die heren 3 van de 4 koeien kwijt. Wanneer zullen we van die xxx af zijn?

Donderdag 26 oktober

Gisterenavond begon het gedonder. In de richting Boxtel was tot 2 uur in de nacht kanonvuur waar te nemen. Van de morgen om 7 uur begon het hier in de buurt. Afweervuur en mitrailleurvuur is van dichtbij waar te nemen. Het is te hopen dat we geen artillerievuur krijgen. Ik meende nog gauw wat melk te gaan halen, maar het hoefde niet. Alles van de straat af en vensters en deuren dicht.

10 uur. Het begint erger te worden. Zojuist kwamen er 2 Duitsers om m'n fiets. Van no.1 mocht ik ze houden. No 2 wist mede te delen dat alleen dokters ze mogen houden. Fiets weg. Verdomme nog.

13 uur. Het is wat rustig geweest. Gegeten hebben we. Anna is met de afwas bezig. Tante Tina rust. Tante Ant ook, ik lees of schrijf of bewijs kleine diensten. Onze kleine Mari slaapt rustig

in zijn wagentje dat in de kelder staat. Hij is nu erg rustig, was van de morgen ook al vroeg op, reeds om 7 uur. We hopen en vertrouwen er doorheen te spartelen.

4 uur. We zitten in de kelder. Zwaar vuur is er niet meer te horen. Zo af en toe nog eens een schot. Mitrailleurvuur des te meer. Doch het verplaatst zich sterk. Was het eerst meer aan de spoorlijn te doen en dan pal in de richting van de Mortel. Nu is het weer in de richting van de Groenstraat. Zeer waarschijnlijk is het op de Heusdensebaan welke voor de terugtocht sinds lang met letters was aangegeven. Nu op het ogenblik is het weer stil. Uit verveel hebben we vanmiddag een potje gekaart, Ties, Robben en ik. (Bedoeld zijn hier: Ties Heessels, Sjef Robben en Kees van Iersel). Toen het vuren heviger begon te worden, achtte ik het niet langer meer verantwoord om daar te blijven. Het was goed, dat ik thuis was. Het vuren begon erger te worden en een verdwaalde kogel hoorden we over het huis fluiten. De soldaten trekken in de richting van het dorp terug. Ik heb goede hoop dat het spoedig achter de rug zal zijn. Het gevaar is dan nog wel niet in het geheel weg maar toch grotendeels.

Half vijf. Even zijn we uit de kelder geweest. Maar daar het buiten weer "luisterrijk" begon te worden zijn we maar weer naar beneden gegaan. En op tijd. Buiten gaat het er op als een oordeel. Het komt ons voor dat ik een auto of tank hoor aankomen. God sta ons bij, is onze bede. Wij kunnen ons zelf niet meer helpen noch beschermen. Moeder van Altijddurende Bijstand help ons in onze grote nood. Niet meer de bekende geluiden horen we, er zijn er ook vreemde "Engelse" bij. Wij hopen en vertrouwen.

Het is tien over vijf. De bui schijnt af te drijven. Het schieten is meer verder af. Ook rijdt er iets door de straat, maar wat? Ik moest p... en heb het in een weckfles gedaan. Onze Mari slaapt rustig op Anna's schoot. Het is de eerste keer in zijn leven dat hij dat uithaalt. We hebben hier in de kelder nog 'n rozenhoedje gebeden. Vanmiddag hebben we in de huiskamer er ook nog een gedaan. We bidden, hopen en vertrouwen.

Het is kwart over 6. Rustig is het geworden. De boerderij van Mathijssen staat in brand. Ook in de Groenstraat is brand uitgebroken. Als we dit doorkomen zullen we (ik) die mensen zo goed als het in m'n vermogen ligt helpen.

Half acht. Onze buurman komt melden: Engelse tanks rijden door de straten. Even kijken. Weer niks, niks te zien. In de verte horen we wel het gebrom van de motoren, toch durven we nog niet veronderstellen dat de moffen weg zijn.

Ongeveer tien uur. Ties Heessels komt me roepen. De straat staat vol volk. Ja, het is zo. De Duitsers zijn weg en wij zijn vrij. We gaan op straat kijken. Zware en grote gevaartes rijden ons voorbij. Wij zwaaien. De mannen zwaaien terug. Zij weten dat zij bij mensen komen die hun graag zien komen; en wij begroeten hun als onze bevrijders. Wij hebben bij Robben een flinke borrel gevat. Toen naar Ties daar dito. J.van der Steen, Leo Liebregts en anderen komen af en aan. Wij feliciteren elkaar.

Vrij. Vrij. Hoe bestaat het. Even de straat op. Even naar Joh. Botermans, naar Jos Coppens waar we ook nog een borreltje pikten; en toen binnendoor naar huis. Ze maakten ons bij Jos wijs dat er nog Duitsers in de straat waren. Bij Ties een lekkere kop koffie gedronken. Christ Mathijssen was er ook. We hebben medelijden met hem en z'n familie. We zullen ons best doen om hem te helpen. Die nacht gingen we natuurlijk niet naar bed. Om plusminus 2 uur werden we nog eens opgeschrikt door kanonvuur. Het was dichtbij. We doken in de kelder. Er gebeurde echter niets meer.

Vrijdag 27 Oktober

6 Uur in de morgen. Anna komt goed nieuws vertellen. Ik krijg een nieuwe fiets!. Nou gelukkiger kunnen ze me niet maken. Ik weet niet waar ze vandaan zal komen. 't Kan me ook niet donderen al komt ze van de ...

9 uur. Ik ben de straat op geweest, melk wezen halen. Alles staat vol Tommies. Wat een materiaal!. De kerels groeten vriendelijk terug. Toch is er naar de geruchten een zware dag te wachten. Tilburg moet vandaag nog vallen. De beide partijen zullen zich waarschijnlijk niet onbetuigd laten; en dan zitten we altijd nog in de eerste frontlijn. Als we deze dag en de dag van morgen goed doorkomen is het gevaar wel voort geweken. Nu zijn ze al z'n best aan 't schieten. We zullen vandaag nog wel 'ns in de kelder moeten. M'n fiets is thuis gebracht, een mooie Duitse kar. Ik ben er erg blij mee, hoewel de onrust, huiszoeking of iets dergelijks de vreugde nog tempert. We hopen er goed door te komen.

Zaterdag 28 oktober

Gisteren is de dag rustig verlopen. "Rustig". De hele straat vol materiaal en mensen. In de namiddag artillerievuur. Geweldig, maar het is eenzijdig. Eerst tegen 11 uur begonnen de moffen terug te schieten. In de verte kon men de kanonnen horen ontbranden, dan tellen tot 8, je kon dan het fluiten van de granaat horen, waarop de ontploffing. Gelukkig is er voor zover wij weten nog niets getroffen. We hebben vannacht op kermisbedden in de huiskamer geslapen. Na 12 uur was het vuren stil; het begon om 7 uur in de morgen weer. Nu fluiten de Engelse granaten door de lucht, de moffen antwoorden sporadisch, maar ik ben bang voor die enkele.

Zaterdagavond. Het bleek dat vannacht verschillende Duitse granaten in ons Udenhout huizen getroffen hebben. Het café Verzijden en de koekfabriek Victoria hebben belangrijke schade opgelopen. Geen gewonden trouwens. Wat dat betreft zijn we er goed afgekomen. Er zijn bij alle gevechtshandelingen 'n drietal licht gewonden en geen doden. De materiële schade is echter aanzienlijk. Vele huizen zijn licht beschadigd. Tal van boerderijen en ook burgerwoonhuizen zijn afgebrand. Om bij onze naaste buur te beginnen: Mathijssen, Wed.Scheffers, Brobbers, C.Bronner. Onze kerktoren is ook beschadigd. Maar dat alles kan hersteld worden. Vandaag is de sport tegen de N.S.B. begonnen en natuurlijk tegen andere Duitse vrienden. Van xxx was de eerste die gearresteerd werd. Vervolgens xxx en nog anderen. Ook de moffenmädels werden opgehaald. Morgen worden deze laatsten op de kiosk de haren afgeknipt. Mooi gezicht zal dat zijn. Vandaag was het een mooi gezicht in de straat. Vele vlaggen hingen uit. Na 4 1/2 jaar spontaan en vrij de driekleur. Wij hebben met enige ceremonie de vlag uitgestoken. Vanmiddag is de duin van Moffen gezuiverd. Half negen is 't nu. Het gedonder van de kanonnen begint weer. In de verte ook de Duitse. Ik weet nog niet of de granaten op Udenhout of omgeving terecht komen. In spanning zit ik te luisteren. Afijn we hopen en vertrouwen. Druk in de straat is het er anders wel geweest. Heel de namiddag is het trekkende geweest, aan een stuk tanks en auto's. Die kerels hebben materiaal. In de kleermakerij zijn Jan en ik vandaag druk aan het werk geweest voor de Engelse soldaten. Ik doe het liever dan voor de moffen. We vragen er geen geld voor, maar sigaretten en levensmiddelen. Onze oud-soldaten zijn weer in actieve dienst. Zij zijn als bewakers, als hulppolitie ingedeeld. Met Duitse geweren paraderen zij door de straten en maken zich verdienstelijk voor het verkeer. Zo is het voor vandaag weer voldoende. We zijn gelukkig en danken God uit het diepste van ons hart dat hij ons gespaard heeft. Moge Hij ons in de komende dagen die ook nog gevaarlijk zijn, daar we toch nog in de eerste frontlijn liggen, ons onder Zijn machtige bescherming houden.

Zondag 29 oktober

We volgen met spanning de bevrijding van de naburige plaatsen. Loon op Zand is ook vrij. Het heeft echter een dure prijs moeten betalen. 75% der huizen is beschadigd, 30% geheel verwoest. Er zijn ook vele gewonden onder de burgers en ook verschillende doden. Het laatste is erger dan het eerste; het eerste kan nog hersteld worden. Ook Kaatsheuvel moet veel geleden hebben door het

artillerievuur. De drukte in Udenhout is niet verminderd. Het is een aan- en afrijden. Twee kinderen zijn er nog mede door aangereden, gelukkig niet al te erg. In de namiddag om 3 uur hadden we Lof met Te Deum. Er was niet veel volk in de kerk. Onder het zingen van het Te Deum daverden de Engelse tanks over de straat. We dankten onze Lieve Heer voor deze uitkomst. Uit het grootste gevaar zijn we zonder bijzondere gebeurtenissen.

Maandag 30 oktober

Het verkeer is veel minder geworden. Ook het Engelse geschut is grotendeels weg. Het is duidelijk dat het front aanmerkelijk is opgeschoven. We hebben vandaag alles uit de kelder en uit de grond gehaald en weer op z'n plaats gebracht. Ook de kleermakerij is weer wat op streek. Morgen of anders zeker na den Heiligen dag ga ik weer aan 't werken. Vandaag zijn er nog enkele Duitse gevangenen binnengebracht. De heren schijnen de duinen nog niet verlaten te hebben. De boerderijen aan den duinwal zijn alle op één na afgebrand. De materiële schade is aanzienlijk.

Maandag 31 oktober

Een rustige dag geweest. Het verkeer is al veel minder, goede berichten overdag en slechte 's avonds. Geertruidenberg is ook vrij. De steden Bergen op Zoom, Rozendaal, Breda, Tilburg en 's Bosch met de daarom liggende dorpen zijn vrij. De Langstraat nog niet. Het minder goede bericht. De Duitsers doen een tegenaanval in de richting van 's Bosch. Hopelijk mislukt die. De Engelsen zenden met de haast versterkingen naar dat front. Tal van auto's en tanks gaan in die richting. Ander minder aangenaam nieuws: de artillerie schijnt ook teruggetrokken te zijn. Hier in de buurt wordt tenminste weer zwaar geschoten. Het begon tegen 10 uur. Van de eerste schoten verschrokken we weer. Hopelijk loopt alles toch goed af. Het zou te erg zijn als die moffen weer terugkwamen.

Dinsdag 1 november

Allerheiligen. Geen nieuws aan het Udenhoutse front. In de duinen wordt nog gevochten. Vandaag zijn er ook nog enkele gevangenen binnengebracht. Gisterenavond nog een zieke of liever een gewonde met de EHBO vervoerd. Hij was van zaterdag op zondag door een Duitse granaat verwond. Een dode was er toen te betreuren. Er wordt weer veel gefietst. De mof heeft toch niet alle fietsen meegenomen.

Tot zover het relaas van Kees van Iersel.

De Zandkant in de vuurlinie

Op 26 oktober 1944 wordt Biezenmortel en het Winkel in het begin van de namiddag bevrijd van de Duitse bezetter. Ook de bewoners van de Zandkant denken dan dat ze bevrijd zijn, maar tegen de avond komen de Duitsers al schietend terug. Op deze bevrijdingsdag heeft Jo van Balkom al lang gewacht, want hij heeft kennis in Liempde en hij wil daar met spoed naar toe. Maar Pa van Balkom verbiedt zijn zoon weg te gaan, maar geeft wel toestemming naar Biezenmortel te lopen om naar de bevrijders te gaan kijken. Als Jo en Janus van Balkom aan het eind van de middag naar huis lopen, zien ze een granaat van de Duitsers inslaan in de boerderij van Kees Kuypers. Achteraf blijken er twee of drie koeien te zijn gedood. Ze lopen naar huis en worden direct door een groep Duitsers gesommeerd de schuilkelder in te gaan. Ook de andere buurtbewoners worden gedwongen de nacht weer in de schuilkelder door te brengen. De dag na de bevrijding zijn de bewoners van de Zandkant voor zover ze woonden tussen de Zandkantseweg en de Gijzelsestraat (nu Runsvoort) gevlucht naar Biezenmortel. De gezinnen van Kees Kuypers en Willem Schellen zochten eerst onderdak bij de familie G.Kuypers, vervolgens bij Ip Melis en tenslotte ergens in Biezenmortel. De families Jan Denissen, Stien Wilborts en Kees de Jong zaten na de bevrijding nog drie dagen in de schuilkelders

en hebben daar het einde van de oorlog afgewacht. Een heel andere afloop was het lot van vier gezinnen op het deel van de Zandkant tussen de Zandkantseweg en de Gommelsestraat.

Rika van Wijk, de 20-jarige dochter uit het gezin van Piet van Wijk aan de Oude Bosschebaan nr B 33a (nu nr 18), die in Tilburg woonde, had gehoord dat de Zandkant bevrijd was en komt fietsend vanuit Tilburg naar haar ouderlijke woning om met de familie de bevrijding te vieren. Het pakte anders uit, want ook zij werd gedwongen de nacht in de schuilkelder door te brengen. Voor haar duurt het wachten op de bevrijder te lang. Op de ochtend van de 27e oktober loopt zij weg van het ouderlijk huis naar Biezenmortel. Daar belt zij aan bij het huis van de hoofdonderwijzer Van Iersel en vraagt naar de commandant van het Schotse leger. Zij vertelt met hulp van de zoon van de onderwijzer, Kees, die als tolk fungeerde, dat er op de Zandkant een aantal mensen gegijzeld worden door de Duitsers.

Direct stuurt de commandant een grote Engels Churchilltank op verkenning uit. Zonder zich bewust te zijn van de gevaren klimmen Kees van Iersel, Nolleke Schellen en Rika van Wijk op de tank en nestelen zich op de geschutskoepel. Dan rolt het gevaarte de Nieuweweg (nu Zandkantseweg) op, met het doel de Duitsers aan het schrikken te brengen en de mensen op de Zandkant uit de misère te halen. Rika gaat mee om aan de tankbemanning aanwijzingen te geven over de plaatsen waar de Duitsers nog zijn achtergebleven. Ongeveer tegenover het huis van Willem Schellen (Zandkantseweg 10) rijden ze met de tank een zandpad op, dat over 'den hoge akker' in de richting van het huis van Kees van Balkom (Oude Bosschebaan) loopt. Waarschijnlijk is de tank toen al een Duitse wachtpost gepasseerd, zonder dat ze dat merkten. Vlak voor het huis van Kees van Balkom komt er plots een hand van een Duitser met een pantservuist uit een raam van de boerderij van Van Balkom. Kees van Iersel heeft dat ook gezien en hoort dan de tankcommandant ineens roepen: "down". Hij bedoelt: "in de koepel", maar Kees begrijpt dat niet. Hij zegt tegen Rika en Nol: "We moeten eraf", maar dat was niet juist. Haastig springt het drietal van de tank af en zet het op een lopen richting Biezenmortel. De tank loopt een stukje door en vuurt terug. Daarbij wordt de Duitser neergeschoten.

Wat er toen verder met de tank is gebeurd, is niet bekend. Kees weet nog, dat er toen flink is geschoten. Gedrieën kruipen ze vervolgens een stuk door een ondiepe sloot, steken lopend een akker over en hollen in de richting van Biezenmortel. Kees herinnert zich dat ze daarbij nog eens over een sloot zijn gesprongen. "Dat hadden we niet moeten doen, want er wordt op ons geschoten. In de haast van de vlucht merk ik niet dat Rika niet mee komt. Als Nolleke en ik bij de boerderij van Kees Kuypers komen is Rika niet meer bij ons. Daar staan we dus. We hebben even gewacht en nog geroepen. Ik dacht dat het meisje was doodgeschoten", zegt Kees.

Op het geroep komt plots het hoofd van Kees Kuypers uit de schuilkelder en vraagt wat er gaande is. Hij was alleen thuis gebleven om zijn vee te verzorgen en het huis te bewaken. Zijn gezin heeft hij in veiligheid gebracht bij een familielid, iets verderop in de richting Helvoirt. Daar zijn ze wel bevrijd. Kees zit daar in de frontlinie en durft zijn schuilkelder niet te verlaten. Kees en Nol hebben toen even met hem gepraat, hij komt uit de kelder, gaat tussen de beide jongens in staan en samen lopen ze weg uit het Duitse schootsveld. Lijf tegen lijf, met de handen omhoog lopen ze weg. Ondertussen naar de grond kijkend om te insinueren dat er naast hen een Duitser over de grond kruipt. De list lukt, althans er wordt niet geschoten. Als ze zo bij Geert Kuypers zijn aangekomen, leveren ze Kees af bij zijn gezin. Nolleke blijft daar achter en Kees van Iersel loopt alleen verder via Roeltjensdijk naar de Biezenmortel en vervolgens naar de Capucijnenstraat. De weg langs de woning van Bart van Leyden was voor hem het kortste.

Kees is direct naar het Capucijnenklooster gegaan en heeft via de portier pater Gaudiosus gewaarschuwd, dat Rika van Wijk is achtergebleven. Ze is gewond of misschien nog erger. De pater komt direct in actie, neemt de H.Olie mee en begeeft zich naar het huis van de bovenmeester. Hij vraagt dan aan Kees om hem te wijzen waar het meisje zou kunnen liggen. Kees zegt: "Ik had er wel niet veel zin in, maar ik ben toch meegegaan. Te voet gaan wij de Zandkantsepad op en zoeken op het erf van de verlaten boerderij van Willem Schellen naar een plank om de gewonde te kunnen vervoeren. Als we daar rondlopen, horen we in huis een geluid. We gaan binnen en zien in het bakhuis onder de baktrog iets bewegen; daar lag Rika. Ze had een schotwond in de kuit. Achteraf heeft zij gezegd, dat ze zich naar deze woning gesleept heeft".

Kees stelt dan aan Gaudiosus voor om in de boerderij van Kees Kuypers te zoeken naar een melkwagentje om haar te vervoeren. Kees gaat naar buiten en rent in de richting van de boerderij, kruipt onder een prikkeldraad door en op dat moment fluiten de kogels om zijn oren. Het komt van de Duitsers. Hij steekt zijn handen omhoog en wordt gewenkt door een Duitse soldaat, met de bedoeling naar hem toe te komen. Kees loopt naar hem toe en vervolgens trekt de soldaat Kees aan de arm en sleept hem mee naar de commandant in het huis van Kees van Balkom. De commandant zegt: "Ik heb jou straks ook al gezien. Jij zat op de tank, ik herken je aan je jas". Kees zegt in het Engels: "Dat is toevallig, ik heb vanmorgen mijn jas aan een jongen uitgeleend die met een Engelse tank ging rijden. Ik ben hier nog niet geweest, maar ik moet snel terug want er is iemand gewond en die moet geholpen worden". Zijn argumenten helpen niet. De Duitsers duwen hem in de schuilkelder van Kees van Balkom. 's Nachts wordt hij met de anderen afgevoerd naar Drunen.

Ondertussen mist Gaudiosus zijn helper en heeft het meisje eerst de absolutie gegeven, daarna opgepakt en is teruggesukkeld naar de Biezenmortel. Kees weet niet precies waar het meisje afgeleverd is. Wel weet hij, dat Gaudiosus erg boos is geworden. Hij gaat naar de woning van Van Iersel en begint in huis de meester flink de les te lezen, omdat Kees niet is teruggekomen. Als Gaudiosus hoort, dat Kees nog niet thuis is, begrijpt hij plotseling, wat er gebeurd zou kunnen zijn. Hij zei toen: "Ik zal 't dan maar vertellen. Toen Kees het huis van Schellen is uitgelopen, is er daarna een tijdje flink geschoten". Er ontstaat paniek in huize Van Iersel, want zoon Kees is vermist. Uit het dagboek van meester van Iersel blijkt, dat toen een zoekactie op touw gezet is, waarbij ook de Ordedienst (O.D.) van de ondergrondse wordt ingezet. De zoekactie wordt echter snel gestaakt, omdat de commandant van de Schotten verder zoeken verbiedt. De enige troost aan de familie is: morgen gaan we er naar toe. Dan gaan we de Zandkant bevrijden.

Wat gebeurde er ondertussen op de Zandkant? De buurtbewoners die met de bevrijding op 26 oktober waren achtergebleven waren door de Duitsers weer in de schuilkelder gedreven. Bij Piet van Wijk was dochter Rika weggelopen, men wist niet waarheen. We laten een zus van Rika, Fien van Wijk de gebeurtenissen vertellen.

Wij woonden toen in een klein boerderijtje op de Zandkant, waar nu het huis Oude Bosschebaan nr 18 staat. Vader was pluimveehouder en boerde nog wat. Hij was weduwnaar en had de zorg voor vijf opgroeiende kinderen. Pa wordt op die avond van 26 oktober uit de schuilkelder gehaald om in ons huis te waken bij de teruggekomen Duitse soldaten. De soldaten slapen om beurten op zijn bed. Ze moesten telkens om de twee uur gewekt worden om buiten de wacht te houden. Die nacht waren wij vader kwijt, het zal duidelijk zijn dat wij enkele angstige uren in de kelder hebben doorgebracht. Toen het ochtend werd, zijn wij uit de schuilkelder gekropen om vader te gaan zoeken. Mijn zus Rika heeft toen kans gezien ongemerkt weg te gaan. Tijdens het zoeken zijn we bij buurman Kees van Balkom terecht gekomen, waar we vanwege het granaatvuur weer de schuilkelder zijn ingevlucht. Na een halve dag verblijf werden wij tegen de avond door de Duitsers gesommeerd naar Drunen te vertrekken. Tijdens volle maan, begeleid door Duitse soldaten gingen

wij op pad, dwars door de Hoge Heide en de duinen, richting Giersbergen. Gehuld in snel meegenomen dekens, achter elkaar lopend, was deze tocht een spannende vlucht, die eindigde op het moment dat wij het Drongelenskanaal in Drunen passeerden. Van daaruit lieten de begeleiders ons vrij en moesten we zelf maar een opvangadres zoeken.

Van ons gezin behoorden vier personen tot de groep; ons Rika was uit de schuilkelder gevlucht, de verblijfplaats van vader was onbekend. De groep bestond verder uit de familie Kees van Balkom, de familie Frans van Balkom en het gezin van Kees Verdaasdonk. Al deze gezinnen woonden vlak bij elkaar op de Zandkant. Onze familie beschikte enkel over de kleren die we op het lijf droegen, als schoeisel droegen wij de dagelijkse klompen. Anderen hadden nog de gelegenheid gekregen om snel wat kleding in te pakken. Zo had de familie Verdaasdonk een handkar beladen met wat kleding voor de kleine kinderen, maar het was wel een tobberij om de melkkar over de zandwegen te trekken.

Toen wij op het punt stonden om te vertrekken kwam de vriend van mijn zus Rika op de fiets van het juist bevrijde Tilburg naar zijn meisje om met haar de bevrijding te vieren. Hij had immers gehoord dat ook Udenhout bevrijd was, maar de teleurstelling was groot. Met zijn oranjestrik op zijn revers viel hij plots in Duitse handen. De Duitsers sommeerden hem zich aan te sluiten bij de groep. Er was nog een toevallige gast die bij toeval in Duitse handen viel; Kees van Iersel, de zoon van de hoofdonderwijzer van Biezenmortel. Hij was op 27 oktober door de Duitsers opgepakt toen hij de frontlijn passeerde. Kees is daarbij aangehouden en werd gedwongen mee te gaan met de groep mensen die gereed stond naar Drunen te lopen.

In Drunen werden we voor een nacht ondergebracht in café 'De Remise'. De volgende morgen zorgde kapelaan Simons voor een slaapadres en een gastgezin om te eten. Drunen lag in die dagen voortdurend onder granaatvuur om de Duitsers te verdrijven. Dat betekende dat wij vele uren in de schuilkelders hebben doorgebracht, op elkaar gepakt in een kleine ruimte. Toch denken we met dankbaarheid terug aan onze gastgezinnen Klerks en Van Hulten, aan de Grotestraat in Drunen. Jos Klerks was boer en is nu een bekend amateur-schilder. Met plezier denken wij terug aan de humor die hij lanceerde tijdens de moeilijke momenten. Ook met de familie Van Hulten hebben wij een gezellige tijd gehad.

In deze Drunense periode zijn we soms erg bang geweest, maar het leven kende ook romantische momenten. Ik heb daar de oorlog bewust beleefd. Met Allerheiligen en Allerzielen zaten we nog in de schuilkelder, zodat kerkbezoek op deze dagen onmogelijk was. Dat vonden we toen erg.

Na tien dagen mochten we weer naar huis. Thuis aangekomen troffen we een grote ravage aan. Het huis was flink beschadigd, het dak was doorzeefd met granaten, terwijl bijna alle pannen omlaaggestort waren. De boerderijen van onze buren Frans van Balkom en Kees Verdaasdonk waren afgebrand. Onze kippekooien waren kapotgeschoten. Gelukkig kon ons huis later nog hersteld worden.

Ook in de woning was de ravage groot. Op de kamervloer lag een cocosmat besmeurd met bloed van een gesneuvelde Duitser. Een muurkast was op ooghoogte doorzeefd met kogels. Mijn vader heeft later verteld dat hij gehurkt in die kast zat, toen er boven zijn hoofd een kogelregen door de kast gierde. Hij bleef ongedeerd. Onze kleren waren verbrand in de schuilkelder, de kolenvoorraad was op en het vlees in de vleeskuip en de weckflessen was verknoeid

Het huis was totaal onbewoonbaar. Ik ben toen met een zus tijdelijk ingetrokken bij onze buurman, de familie van Balkom, de anderen waren elders. Na ongeveer 1 1/2 jaar was het huis weer hersteld en werd ons gezin weer herenigd.

Mijn zus Rika is op 27 oktober door pater Gaudiosus verbonden en aan de arm naar de woning van Peer Heijmans gesleept. Het moet een barre tocht zijn geweest. Bij de familie Heijmans is zij zes weken verpleegd en verzorgd. Een geraadpleegde arts behandelde de vleeswond en gebood haar zes weken op een stoel te blijven zitten. De wond is goed genezen, maar nu nog kan zij het gat van de schotwond laten zien.

Nadat een aantal bewoners door de Duitsers naar Drunen waren gestuurd, en anderen zelf waren gevlucht, bleven er drie mensen achter op de Zandkant. Het waren Frans van de Langenberg, Tinus van Balkom en Piet de Jong. Zij moesten de gebouwen bewaken en het vee verzorgen. In de gebouwen zaten nog Duitsers verschanst, en de Engelsen hadden het op hen gemunt. In de stal van Kees Kuipers werd door de Engelsen een gat geschoten. De koeien raakten van streek en gingen flink te keer, geschrokken ook vanwege het kabaal van laagovervliegende jagers. Tijdens een van de schietpartijen stak Frans van de Langenberg de straat over om het vee van Kuipers te verzorgen. De Engelse jagers dachten een Duitse vijand te zien en vuurden op hem. Hij werd even later dood op de akker aangetroffen.

Toen Frans begraven werd, was Kees van Iersel nog vermist. Het zal duidelijk zijn dat de hele gemeenschap meeleefde met de spanning in het gezin van de bovenmeester.

Kees Verdaasdonk werd met zijn gezin tijdelijk gehuisvest bij Frans van den Langenberg. Dat duurde tot het moment, dat voor hem een noodwoning was gebouwd. Vlak voor die noodwoning was een Duitse soldaat begraven. Het graf werd aangegeven met een helm op een eenvoudig kruis. Vlak bij ons huis zijn twee Duitse soldaten gesneuveld. Zij zijn in onze tuin begraven en hebben diverse jaren in een hoek van onze tuin gelegen. Ze zijn nog een keer dieper gelegd en tenslotte opgehaald. Er waren wel meer noodgraven in Biezenmortel en langs de duinrand. Al deze graven zijn rond het jaar 1950 opgeruimd.

Mijn vader was in de oorlog erg bang. Hij beleefde de luchtlanding bij Arnhem erg intens, maar ook de ellende van de V1's. Hij ging dikwijls naar de radio luisteren bij de familie Kees van Balkom. Wij als zijn kinderen wisten nauwelijks wat oorlog was. Bij de bevrijding merkten we dat het toch hard kan gaan. Vader werd bij de bevrijding van de Zandkant opgevangen bij de familie Jan Brekelmans in Biezenmortel".

Tot zover haar verhaal.
Een andere persoon die op 27 oktober gedwongen werd huis en haard te verlaten was Janus van Balkom, die toen aan de Oude Bosschebaan nr. 17 woonde. Hij vertelt, dat de Duitsers op die dag ineens veel mensen om zich heen hadden. Allereerst werd Rinus Sontrop vlakbij de boerderij van Van Balkom aangeschoten en vervolgens naar een hospitaal afgevoerd. Toen kwam Kees van Iersel en tenslotte de vriend van Rika van Wijk. Dat was allemaal teveel om de veiligheid van de burgers te garanderen. De commandant zal wel gezegd hebben: "weg ermee". De vier gezinnen en de aanlopers zouden in Drunen veiliger zijn. Janus weet zich de tocht door de duinen nog goed te herinneren. Tegenover boerderij Van Balkom ligt een karrespoor, dat naar de Hoge Heide loopt. De groep liep het pad in, tot aan een splitsing. Daar wisten de begeleiders niet welk pad gekozen moest worden. Na enig treuzelen zei een Duitser, dat hij langs een houten huisje moest lopen, want in dat huisje zat de commandant. Janus zegt: "Wij hielden onze mond dicht, maar de knecht van Kees Verdaasdonk, Pinneke Tep kende die weg wel". "Dan moeten we langs 'Musters Kitje", zei Pinneke.

Toen weer verder gelopen, langs de houten keet en verder naar Giersbergen. Het gehucht Giersbergen was helemaal verlaten. Bij het Drongels kanaal stond een wachtpost, die ons doorgang verleende in de richting van Drunen. Juist op de brug scheert een Engelse jager over de voetgangers en laat een paar granaten vallen. Pa van Balkom sprong haastig in een schuttersput, aan de kant van de weg. Maar de put was al 'bewoond' door een Duitser. Beiden zeiden niets. "Toen de jager was verdwenen zijn we verder gelopen, naar kennissen in Drunen"' zegt Janus.

Hoe ging het verder met Kees van Iersel? Toen hij met de groep gijzelaars het Drongels kanaal overstak, lieten de Duitsers de mensen vrij, met de bedoeling, dat ieder een eigen schuiladres zou zoeken. Kees loopt dan naar de familie Brok, de directeur van het postkantoor te Drunen. Daar heeft hij veel in de schuilkelder gezeten. Kees vertelt:

Als ik mijn hoofd buiten de kelder stak begonnen ze te schieten. Op 5 november is Drunen bevrijd. Toen ben ik alleen teruggegaan, nadat ik zeven dagen van huis was geweest".In Biezenmortel wist niemand waar Kees was. In die kleine gemeenschap leefde iedereen mee met het gezin Van Iersel, dat tot uitdrukking kwam op het moment dat Kees op 5 november huiswaarts liep en hij bij café 'Gommelen' gezien werd door Kees de Weyer. Die pakte onmiddellijk zijn fiets en rijdt naar het huis van de bovenmeester. Hij valt daar binnen en roept: Over een kwartier is ie er". Tot diep in de nacht was er groot feest in huize Van Iersel. Toen pas hoorde Kees dat zijn vermissing veel spanningen had teweeg gebracht in Biezenmortel. Kees sluit aldus zijn verhaal af: "Met plezier denk ik terug aan wat Kees Kuypers in die spannende dagen over mij gezegd heeft: het laatste wat hij gedaan heeft is, dat hij mij gered heeft.

Van der Loo van 't Winkel had een voorraad groenvoer op de Zandkant. En omdat het vee moest eten, gingen Jan en Mart op weg naar de Zandkant om het voer te halen. Ze rijden achter het klooster door en steken iets voorbij Janus Burgmans de Biezenmortelsestraat over naar de Zandkant. Als ze ongeveer bij Piet van Wijk zijn, zien ze zo'n 50 meter voor zich een gehelmd hoofd boven de grond uitkomen. Wat is dat? Een Duitse helm? De soldaat wenkt, dat ze dichterbij moeten komen. Mart springt van de kar en loopt er heen. Jan blijft bij het paard. De Duitser zat daar in een loopgraaf. Een meter of 10 achter hem stond iets van een kippenhok. "Geh dort rein!" zei hij tegen Mart. Die ging, maar bij de deur gekomen aarzelde hij. Toen schreeuwde iemand van binnen: "Komm' herein Mensch!". Mart naar binnen. "Was machst du hier?". "We komen voeder halen voor het vee", legt Mart uit. Op hetzelfde ogenblik kwam er een opgewonden ordonnans binnen met een kennelijk belangrijk bericht. De Duitser had ineens geen aandacht meer voor Mart. De jongen duwde met zijn rug de deur open en begaf zich weer naar de loopgraaf. Tegen de daar dienstdoende soldaat zei hij dat hij opdracht had van de commandant om terug te gaan. De soldaat keek hem ongelovig aan en wist even niet wat te zeggen of te doen. Mart ging terug naar de kar. "Gaan we verder?" vroeg Jan. "Als de sodemieter omdraaien" bromde Mart. Onderweg legde hij Jan uit wat hij in die keet had gezien. Ze waren een paar honderd meter van de loopgraaf vandaan, toen ze het jankend geluid van kogels hoorden. Een ketste er af op de band van het karwiel. Ze sprongen op de grond en gingen vlak langs de bomen lopen aan de rechterkant van de weg, terwijl ze het paard tot een stevige draf aanzetten. Ongehavend en zonder groenvoer kwamen de jongens thuis. Ze brachten onmiddellijk verslag uit aan de geallieerde commandopost, die thuis in de woonkamer was ondergebracht. Daar kwam de stafkaart op tafel om de precieze plek aan te wijzen. Even later bulderde er een kanon.

Rinus Sontrop beschoten

Rinus Sontrop woont nu in Dordrecht, maar op het einde van de oorlog had hij zijn thuis in de Biezenmortel en hielp zijn vader en broers in de smederij. Hij is geboren in 1928 en bij het einde van de oorlog een knaap van 16 jaar. Biezenmortel was bevrijd, maar de Zandkant nog niet, daar zaten

nog gevluchte Duitsers. Vrees voor die soldaten was er niet meer, want Duitsland werd als verslagen beschouwd, nadat de Biezenmortel bevrijd was. Vader Sontrop was naar een boer op de Zandkant. Hij bleef langer weg dan moeder verwachtte en zij stuurde daarom zoon Rinus op pad om vader te gaan halen. Rinus vertelt:

Toen ik goed en wel op de Zandkantseweg was merkte ik al gauw dat wij nog niet bevrijd waren van de moffen. Niemand had er erg in, dat er nog zoveel Duitsers op de Zandkant in de bossen zaten. Zij hielden mij aan en vroegen mij of ik Engelse militairen gezien had. Natuurlijk had ik geen Engelsen gezien. Ik weet van niks, zei ik. Toen kon ik weer doorlopen. De boeren op de Zandkant en mijn vader zaten in de schuilkelder uit angst voor de Duitsers. Zij hadden mij wel zien aankomen en ook weer zien teruggaan, toen ik niemand kon vinden. Toen ik terug wilde gaan naar huis, omdat ik vader niet had gezien begonnen de Duitsers op mij te schieten. Misschien zagen ze mij aan voor een spion. Een kogel trof mij in mijn been. Toen ik gewond was, werd ik door de Duitsers naar een van de boerderijen gedragen. Aanvankelijk werd ik door de soldaten gedragen en even later op een ladder gelegd. Ik werd naar Giersbergen, naar de Drie Linden, gebracht, het café waar nu Piet van Kempen in zit. Daar heb ik gelegen tot 's avonds. Ik werd provisorisch verpleegd met een doek om mijn bloedende wond. 's Nachts werd ik op een ladder door de bossen weggedragen naar Drunen. Tenslotte kwam ik aan de andere kant van het kanaal in een school terecht. Een ziekenauto heeft mij vervolgens naar een ziekenhuis in Gorkum gebracht. Ik zal nooit vergeten: donderdags werden wij bevrijd. Wij kregen een pakje sigaretten van de Engelsen. Ik kwam in het ziekenhuis en toen ze mij uitkleedde viel dat pakje sigaretten op de grond. Die dokter raapte het op en gaf het aan mij en ik zei: "Dat zijn de eerste Engelse sigaretten". Hij vroeg of ie er een van kreeg. Hij keek volgens mij meer naar de sigaretten dan naar mijn wond. Hij zei: "Nou jongeman, die kogel zit er nog in en die moet er uit". Ik was natuurlijk erg zenuwachtig. Ik heb het hele relaas verteld aan die dokter en die beloofde mij, dat hij mij recht naar huis zou sturen. Ondertussen wist niemand waar ik was en mijn ouders waren ongetwijfeld erg ongerust. Toen noch ik noch vader terugkwamen is moeder naar meester Van Iersel gegaan om raad want die kon Engels. Hij is naar de Engelsen gegaan in het klooster bij de Capucijnen. De Engelsen zijn tot het donker werd naar mij gaan zoeken maar zonder resultaat. Toen het donker werd, werd het te gevaarlijk en is het zoeken gestopt. Vader is met nog andere mensen door de Duitsers naar Drunen gebracht. Na een dag werd ook Drunen bevrijd en is vader naar huis kunnen komen. "Waar is Rinus?" was de eerste vraag van moeder. Mijn vader zei: "Rinus is dood, die komt niet meer terug", want mijn vader had gezien dat ze mij hadden neergeschoten. Er werd niet meer naar mij gezocht omdat iedereen dacht dat ik dood was. Ja, ik was zogezegd afgeschreven. Ik heb naderhand gehoord dat ze naar me gezocht hebben, en overal hebben gegraven, maar het was te gevaarlijk want ze stootten allemaal op munitie van de Duitsers. In het ziekenhuis is de kogel operatief verwijderd. Ik werd zo lang mogelijk in het ziekenhuis gehouden omdat ik geen opvang had. Ik kon niet naar huis, want boven de rivieren was het nog bezet gebied. Toen ik uit het ziekenhuis ontslagen werd om plaats te maken voor andere gewonden, ben ik bij particulieren ondergebracht. Daar ben ik tot de capitulatie gebleven. Ik kreeg bonnen van het gemeentehuis. Het persoonsbewijs had ik bij me, maar geen stamkaart. De dokter en de pastoor hebben er bij het gemeentehuis voor gezorgd, dat ik toch bonnen kreeg. Ik heb echt honger geleden. Ik ben daar erop uitgetrokken voor voedsel, terwijl er in Biezenmortel volop eten was. Ik heb nog een stukje echt oorlog meegemaakt.

De laatste oorlogsdag op 't Hoog Schoor

Vanaf de Zandkant trekken de Duitsers zich langs d'n Duinwal over de Oude Bosschebaan, de Knijperij, het Hoog Schoor en de Loonse Hoek terug in de richting van Loon op Zand. Harrie Verhoeven vertelt ons zijn verhaal.

In de bevrijdingsweek was bij de Duitsers de spanning van de gezichten af te lezen. Ze vertelden ons dat de kerk van Oisterwijk volledig kapot was geschoten. En ook dat ze 'de Krieg' niet gewild hadden en dat ze regelmatig verstoken waren van voedsel. Het ging dus niet zo goed. De berichten over de werkelijke gebeurtenissen drongen maar spaarzaam door tot de boerderijen aan de duinwal. Voor ons evenwel voldoende om te begrijpen dat het ging spannen. Als voorzorgsmaatregel werden zoveel mogelijk spullen naar binnen gehaald en niemand mocht het huis verlaten. Ook bij ons ontstond daardoor de nodige spanning.

In de bossen vlakbij ons huis hadden wij een kooi gemaakt, waarin een paar varkens waren ondergebracht. En in het Broek hadden we een paar weilanden in de bossen. De laatste dagen voor de bevrijding kwamen onze buren vragen of ze hun paarden bij ons in die wei mochten jagen. Dat was veiliger dan thuis in de paardestal. Op een gegeven moment liepen er vier paarden op onze wei. Op donderdagmorgen 26 oktober kregen wij bericht, dat de Duitsers alle paarden, die ze ontdekten, meenamen om te kunnen vluchten. Ik ben toen hals over kop naar de weilanden gelopen om de paarden eruit te halen en in het bos vast te binden. Helaas, het bleek, dat de Duitsers de dieren al hadden gevonden. Ze waren bezig met een zweep de dieren bij elkaar te drijven. Door de droogstaande Zandley kruipend kon ik ongezien van de plaats wegkomen. Omdat mijn vader het melktransport naar de melkfabriek verzorgde, hadden wij een Ausweis bij ons paard. Mijn vader stapte met dat Ausweis naar de bewakers van de paarden, die in de schuur van Hendrik Vermeer waren gedreven. Ons eigen paard wilde men niet afstaan, wel een paard waar men geen baas over kon worden. Dat hebben we toen maar bij ons op stal gezet. Maar we hadden meer pijlen op onze boog. We hadden nog een Ausweis en ik maakte me op om nog een poging te wagen ons eigen paard terug te krijgen, maar mijn moeder werd vreselijk bang. Ze vond dat er belangrijkere dingen waren dan een paard.

Nog diezelfde middag, rond 5 uur, waren rondom ons huis ineens alle Duitsers verdwenen. Toen het avond werd, hoorden we een geluid, dat volgens ons het geluid van rollende tanks moest zijn. Dat zouden dan onze bevrijders zijn, of zoals wij ze noemden, de Engelsen. Het geluid verstomde en het werd weer stil. Wij hadden de overtuiging dat de Duitsers voorgoed verdwenen waren. Maar diezelfde nacht om 4 uur werden wij gewekt door de teruggekeerde Duitsers. Ze eisten binnen gelaten te worden, in huis, in de stal en in de schuur. Toen het die ochtend licht werd, hadden ze rondom ons huis hoopjes grond opgeworpen. Daar lagen de soldaten achter. Terwijl wij bezig waren met melken, lagen de Duitsers achter in de stal te slapen. Ze waren oververmoeid.

Op 27 oktober ben ik twee emmers voer naar de varkens in het bos gaan brengen. Ik heb bewust een omweg genomen en keek steeds achterom, of ik gevolgd werd. Bij de varkens aangekomen hoorde ik weer het rijden van tanks over de Schoorstraat. Via akkers en bossen ben ik naar de Schoorstraat gelopen om met eigen ogen te kunnen zien wie de bevrijders waren. De colonne stond stil en ik kreeg toestemming op een van de carriers te kruipen. De militairen hadden een kaart waarop de Oude Bosschebaan met de omgeving van de boerderijen langs den duinwal nauwkeurig was aangegeven. Ze spraken Engels. Het enige woord dat ik kon verstaan was 'mof'. Ik heb ze toen verteld dat er bij ons thuis nog moffen lagen. Terwijl ik op die tank zat, die op de Schoorstraat stond bij het huis van Frans Moonen, kwamen veel buurtbewoners een kijkje nemen. Ik zat nog steeds op de tank en in mijn overmoed riep ik naar de omstanders: "Ik zal ze bij ons wel eens mee weg gaan jagen. De Duitsers hebben enkel een geweer om zich te verdedigen. Als ze niet willen vluchten rijden we ze plat". Maar Hendrik Vermeer was wijzer dan ik. Ik hoor hem nu nog zeggen: "Jongen, dat moet je niet doen. Dat is veel te gevaarlijk". Ik liet me ompraten en besefte pas achteraf, dat mijn voornemen erg gevaarlijk was. Toen de tank ging rijden, sprong ik eraf en ben lopend door de weilanden langs de Schoorstraat op huis aan gegaan. Vanuit de weilanden kon ik de tank volgen in zijn gang over de Schoorstraat richting Bosch en Duin. Toen het gevaarte de boerde-

rij van Willem Denissen naderde, hoorde ik een enorme klap. De Duitsers hadden met zwaar geschut de tank van voren beschoten, zodanig dat de granaat de carrier aan de achterkant weer verliet. De tank is ter plaatse uitgebrand, waarbij de vijf inzittenden levend zijn verbrand. Ik ben toen naar huis gevlucht, lopend van boerderij naar boerderij. Bij ons hadden de Duitsers zich ingegraven. In feite was het een kleine kuil met een hoopje grond ernaast. De soldaten lagen plat in die kuil, met het geweer in de aanslag. Ik kon ongestoord ons huis inlopen. Ze hebben me niets gevraagd. In de consternatie was intussen iedereen bij ons thuis de schuilkelder ingevlucht. Het was voor hen een enorme opluchting, dat ik ongedeerd terug was.

Tegen de avond van die 27e oktober werden de eerste salvo's van mortiergranaten op den duin afgevuurd. De meeste Duitsers waren inmiddels noordwaarts getrokken. Ons gezin heeft tot zaterdag in de schuilkelder gezeten. Terwijl wij de uren telden, bleek, dat er vrij grote pauzes zaten tussen de granaten die op onze omgeving werden afgevuurd. Als het rustig was maakten wij van de stilte gebruik om het toilet in ons huis te bezoeken. Ik herinner mij dat we de moed hadden om bij een buurman te gaan kijken. Daar was door een mortiergranaat een gat in de eindgevel geslagen. Er lagen twee koeien dood op stal. Mijn vader had tussen de vuursalvo's door nog kans gezien om brood te bakken. Ik herinner me nog dat hij op zijn zakhorloge keek, die achter zijn broeksband stak. Hij zei: "Nog twee minuten, dan kan het brood wel uit de oven". In die twee minuten is er een mortier op het bakhuis terecht gekomen en was er van de oven, noch van het brood iets te bekennen. Ik voelde mij sterk en stoer en bood aan pap te gaan koken. Dan hadden we tenminste iets te eten. Ik heb toen in huis een grote pan met melk opgezet. Toen die aan de kook was, heb ik er de bloem in gedaan, wat geroerd en ben met het brouwsel naar de schuilkelder. Het bleek een grote pan met klodders te zijn, werkelijk niet te eten. Dus zou mijn moeder het gaan proberen. Terwijl zij bezig was het eten te bereiden, komt er weer een groot mortiersalvo. Het huis schudde zodat zand en stof tussen de balklaag los raakte en in de pap terecht kwam. Tijdens zo'n aanval kropen de gezinsleden zo dicht mogelijk tegen elkaar aan om de kans te verkleinen getroffen te worden door granaatsplinters. Ik heb in die uren ervaren wat het betekent als er iemand niet in de schuilkelder was. Mijn moeder heeft die vreselijke minuten in huis in de voorraadkelder gezeten. Ik herinner me nog hoe degene die vooraan in de schuilkelder zat net een stukje van de boerderij kon zien en telkens zei: "Het huis staat er nog". Op een gegeven moment kwam er een Duitser bij de schuilkelder aan. Hij vroeg om drinken. Omdat hij op handen en voeten kwam aankruipen, waren wij er ook niet zo op uit om uit onze schuilkelder te komen. Wij hebben hem in ons beste Duits duidelijk gemaakt dat er in de melkbus, die in het water stond om af te koelen, melk zat die hij mocht drinken.

Pas later hebben we ons gerealiseerd dat wij dankzij die melk voor een ramp gespaard zijn gebleven. Op zaterdag 28 oktober hoorden we weer de Engelse tanks over de Schoorstraat rijden. Wij hadden de hoop vandaag bevrijd te worden. De Engelsen gingen niet verder dan ons huis. Terwijl de militairen bij ons aan huis bezig waren met eten koken, werd er geschoten. Wij waren er zo aan gewend, dat we nauwelijks op het geluid reageerden. Maar de Engelsen vielen plat op de grond en geboden ons om hetzelfde te doen. Ze probeerden ons duidelijk te maken dat het langzaam vuur van de Duitsers was. De Tommies maakten gebruik van snelvuur. Ook werden we er door de Engelsen op geattendeerd wat er met het huis van onze buurman Willem van Balkom gebeurde. Voor onze ogen zagen wij hoe eerst de schuur in brand werd geschoten. En vervolgens hoe de schuur en het woonhuis afbrandden. We mochten er van de Engelsen niet naar toe. Later hoorden we dat de Duitsers het gezin Van Balkom uit het huis hadden gehaald en de duinen in hadden gestuurd. Later heeft Willem van Balkom verteld dat hij er niet aan had meegewerkt de Duitsers te drinken te geven. De dag erna kwam Willem van Balkom bij ons aan. Hij had de nacht met zijn gezin tegenover zijn huis in de duinen doorgebracht. Een paar dagen daarna vonden we in de bossen nog twee zwartgeblakerde koeien. De rest was in de brand omgekomen.

Een paar dagen later kwamen mensen van de Ordedienst hulp vragen. Ze hadden twee gesneuvelde Duitse soldaten gevonden in de gaten, die waren gegraven langs de duinrand. Vlak daarbij was een granaat ontploft.
Tot zover het relaas van Harrie Verhoeven.

Op vrijdagavond 27 oktober gaven de geallieerden aan de bewoners van de boerderijen in de Loonse Hoek het advies te evacueren. De familie Vermeer ging naar "Ome Jan" Vermeer op het Voorste Winkel. De familie Mathijssen ging naar de Mortel. Jos Brabers is ook een nacht bij "Ome Jan" geweest. Er moest echter weer snel naar huis teruggekeerd worden, want op zondagmiddag werd er al flink geplunderd in de Loonse Hoek, door hongerende (Til-)burgers. Bij terugkomst zagen ze niets anders dan een enorme ellende. Tegenover Jos van den Hoven stonden drie kapotte tanks. Bij Brabers waren gesneuvelde Duitse soldaten op de heg gelegd. Bij Keuninx in de paardestal zaten krijgsgevangenen. Het eerste werk na de terugkeer bestond uit het begraven van de dode koeien. Toen men kort daarna in de duinen ging kijken, trof men daar half begraven gesneuvelden aan. En het was overal gevaarlijk vanwege de mijnen.

Geboren op bevrijdingsdag

In de nacht van 26 op 27 oktober 1944, bij de bevrijding van Udenhout, is bij de familie Frans Moonen-van Iersel aan de Schoorstraat een zoon geboren, genaamd Ties (Martinus). Hij was het tweede kind van dit gezin en kwam in een moeilijke periode ter wereld. Het was even verderop op de Oude Bossche Baan nog volop oorlog. De Engelse tanks stonden voor de deur en de Duitsers begonnen weer te schieten. Eén lichte granaat viel achter het huis en één in de boomgaard. De jonge moeder werd op een plank gelegd en samen met de pasgeboren baby naar de schuilkelder vervoerd. 's Middags kwam juffrouw Van de Sterren bij hen aan. Zij vond de situatie te gevaarlijk, ook in verband met infecties. Zij zorgde ervoor, dat een Engelse tank met daarop de moeder op een plank en Oma van Iersel, met de baby op haar schoot, naar hun oom Janus Bouwens in de Kuilpad werden gebracht. Ook de kinderwagen moest bovenop de tank. Daarachter reed Frans Moonen met een wagentje met kleding, brood en wat weckflessen. Het leek wel de vlucht naar Egypte. De volgende dag, 28 oktober, is de kleine Ties gedoopt. Nauwelijks 9 dagen oud moest de baby vanwege infectieziekten al opgenomen worden in het ziekenhuis. Willie Hoppenbrouwers, die toen al een auto had, heeft het kind daarheen vervoerd. 14 Dagen later, toen alle gevaar was geweken, kwam de kleine Ties weer thuis in de boerderij aan de Schoorstraat.

Op de avond van de bevrijdingsdag komt buurman Jan Keuninx bij de hoofdonderwijzer Van Iersel aan de deur met de mededeling, dat zich bij zijn buurman Piet van de Pas een bevalling aandiende. De vroedvrouw uit het dorp Udenhout moet gewaarschuwd worden, maar om daar te komen moet Jan door de zojuist gevormde frontlijn. Jan vraagt aan de 21-jarige zoon, Kees van Iersel, om met hem mee te gaan als tolk en als hulp. Kees stemt toe en samen gaan ze op pad. De beide mannen gaan bij duister te voet op weg en lopen over de Biezenmortelsestraat naar het centrum van Udenhout. Biezenmortel is juist die dag bevrijd, maar ten noorden van de Biezenmortelsestraat zitten nog veel Duitsers verscholen in de bossen. Als zij over die weg lopen zien ze regelmatig mensen de weg oversteken, waarschijnlijk vluchtende Duitsers. In café 't Gommelen is de legercommandant van de Schotten tijdelijk gehuisvest. De weg is op die plaats afgezet en daarom moet het duo naar binnen om de commandant te verzoeken doorgelaten te worden. Voordat Kees vertrok had hij snel in een woordenboek gekeken en het woord vroedvrouw opgezocht. Het was, zegt hij, de eerste keer dat hij zijn school-Engels ging gebruiken. Hij wist zich te redden en het lukt hem de afzetting te passeren, maar als 'onderpand' voor de toestemming om Kees door te laten

moet Jan Keuninx bij de Schotten achterblijven. Kees gaat opgelucht verder en komt een uurtje later met de vroedvrouw terug, beiden lopend naast de fiets van Zuster van der Sterre. Bij de doorlaatpost mag Jan weer meegaan. De tocht naar de barende aanstaande moeder levert dan verder geen problemen meer op. Het derde meisje uit het gezin van Piet van de Pas wordt geboren in de schuilkelder, maar haar wieg stond op bevrijde grond.

Een gedeserteerde Oostenrijker

Op het einde van de oorlog zaten er in het Derde-Ordehuis in Biezenmortel permanent 6 à 7 bewakers. Daar zat ook een Oostenrijker bij, afkomstig van het ingelijfde Oostenrijkse leger. Steeds werd maar één Oostenrijker bij een groep Duitsers gevoegd, omdat Oostenrijkers in de ogen van de bezetter onbetrouwbaar waren. Hij was onder de bewakers de enige die met de omwonende burgers contact maakte. De familie Van Iersel, die naast de school woonde, stond wel eens een praatje te maken met deze man. Dat werd door de Feldwebel oogluikend toegestaan. Begin september 1944 werd het onrustig in het Duitse leger, de voorbode van wat later zou eindigen in Dolle Dinsdag. De Oostenrijker komt op een avond naar meester Van Iersel en zegt: "Dit betekent voor mij het einde." De meester zegt: "Ga dan toch vluchten, we zullen je wel helpen. Over een paar uur ligt er een kostuum van mij in de zijkapel van de kerk en we zullen ervoor zorgen dat de deur van de kapel open is." In de daaropvolgende nacht van 4 op 5 september 1944 stond de school van Biezenmortel en het Derde-Ordehuis in brand. En tegelijk waren alle Duitsers weg. De meester had geen idee waar de Oostenrijker naar toe was. Wel werd geconstateerd dat het kostuum uit de kapel verdwenen was.

Achteraf is gebleken, dat de man op de avond van 4 september deserteerde en de nacht heeft doorgebracht in een korenmijt achter de school. Wij hebben de omgeving nog afgezocht maar geen spoor gevonden. Hij is nadien terecht gekomen bij de familie Bert Oerlemans, beter bekend als Mie Roozen. Hij is daar ondergedoken, maar dat was bij niemand bekend. Toen kwam op 26 oktober de bevrijding. Overal werden Britse militairen ingekwartierd, zo ook bij Mie Roozen. Daar zat zelfs de Quartermaster. Met zo'n hoge militair in huis durfde Mie niet te zeggen dat zij een vijand verborgen hield. Om de man te helpen stapte zij een paar dagen later naar de bovenmeester en vertelde hem het verhaal dat de Oostenrijker in haar huis in de aardappelkelder zat en er niet uit durfde. De meester ging mee en in zijn beste Engels praatte hij met de officier en opperde heel voorzichtig de mogelijkheid, dat er misschien een deserteur in dat huis zou kunnen zijn. Wat zouden jullie in zo'n geval doen. De officier toonde zijn goede karakter en zei dat hij dan verplicht zou zijn de deserteur als krijgsgevangene te beschouwen, maar dat hij hem waardig zou behandelen. "Wel", zei de meester: "hier in huis is een deserteur ondergedoken." De officier schrok, maar hield woord. Men rende naar beneden, schoof de tafel opzij en het vloerkleed weg. Daaronder zat een luik en uit het geopende luik kwam een zielig hoopje mens. De man werd gefouilleerd en op een stoel gezet. Hij kreeg een sigaret en de officier zei hem dat de oorlog voor hem was afgelopen. Vervuild en met lange baard deed deze zijn verhaal. De volgende dag werd hij naar Antwerpen afgevoerd en vervolgens naar Engeland waar hij het einde van de oorlog moest afwachten. Het is goed afgelopen voor deze man. Hij is ongeveer 10 jaar na de oorlog nog in de Biezenmortel geweest, maar hij herkende de gewijzigde situatie nauwelijks.

Verwoeste woningen en boerderijen

Vlak voor, bij en direct na de bevrijding zijn de volgende woningen en boerderijen verwoest:

Op 18 oktober:

1. De boerderij van Van de Brand aan de Biezenmortelsestraat door de bezetter in brand gestoken;

Op 24 oktober:

2. Het patronaat voor de 2e maal verwoest;

Op 26 oktober:

3. Het dubbele woonhuis aan de rechterkant voor in de Groenstraat C 15/16 van de families De Bont en Van de Ven;
4. De boerderij van M.Mathijssen halverwege de Kreitenmolenstraat;
5. De dubbele woning met berging en stal van de weduwe Scheffers en van Brabers aan de Kreitenmolenstraat over het spoor;
6. De boerderij van J.J.Jonkers aan de Groenstraat C 31;
7. De boerderij van M.J.Simons aan de Groenstraat C 33;
8. De boerderij van A.van Wagenberg in de Mortel C 136;
9. De boerderij van M.A.Swaans op 't Endeke B 59;
10. De boerderij van A.A.van de Plas op 't Endeke C 40;
11. De boerderij van A.P.Brekelmans aan de Gijzelsestraat C71;
12. De boerderij van J.C.Bronner bij de Kreitenmolen C 186;
13. De schuur van de weduwe Piet Schapendonk aan de Biezenmortelsestraat.

Op 27 oktober:

14. De boerderij van W.Berkelmans, Gommelsestraat B 58;

Op 27 en 28 oktober werden de drie horecabedrijven aan de Oude Bossche Baan verwoest:

15. Hotel café Bosch en Duin van de familie G.Kruijssen;
16. Café de Rustende Jager geëxploiteerd door de weduwe C.Klijn;
17. Café de Hooimijt, geëxploiteerd door L.Schellekens.

Tussen 27 en 30 oktober:

18. De boerderij van C.J.Verdaasdonk op de Zandkant B 31;
19. De boerderij van J.C.de Jong, Zandkant B 28;
20. De boerderij van W.H.Verschuren, Schoorstraat A 137;
21. De boerderij van J.A.Pijnenburg, Knijperij B 22;

Op 29 oktober:

22. De boerderij van F.van Balkom aan de Zandkant B 32.
23. De boerderij van W.van Balkom aan de Knijperij.

Ook het fraterklooster was zwaar beschadigd. We laten het verhaal vertellen door de fraters zelf in "de kronieken van het klooster":

Donderdag 26 oktober, mochten wij niet buiten komen, want het was gevaarlijk, werd ons gezegd, maar wij geloofden het niet. 's Middags om half vier bleek het gevaar; er vloog een kogel door het raam van de slaapzaal, waarna wij ons gereed maakten voor de schuilkelder. Onderweg merkten wij heel goed het gevaar, want vlak voor ons trof een granaat het raam van het souterrain waar wij in moesten. Zonder ongelukken is alles verlopen. Juist op dat gedeelte van het gebouw werd geweldig geschoten, wat aan de muren en ramen zeer goed te zien was. Drie Engelse tanks reden door de akkers en beschoten het hoofdgebouw aan de achterzijde. Ook de kapel kreeg een voltreffer. De Engelsen meenden, dat er Duitsers in het gebouw zaten, vandaar het geweldige vuren. Later boden zij hun verontschuldigingen aan. Het spande er zo in onze schuilplaats, dat de rector meende de generale absolutie te moeten geven. Omstreeks half acht kwamen wij uit de schuilkelder en vonden de straten vol Engelsen. Tegenover ons huis lagen een twintigtal Duitse krijgsgevangenen op de grond. De eerste sigaret werd gerookt op de bevrijding. Wij voelden die geweldige Duitse macht van ons weggenomen. Tijdens de beschietingen hebben twee fraters de ciborie met de heilige hosties uit het tabernakel gehaald en naar de kapel van de zusters overgebracht. Die nacht hebben we in de schuilkelder geslapen, omdat er nog gevaar voor granaten bestond. Ons dorp heeft niet veel schade geleden. Een twintigtal boerderijen zijn of door de Engelse granaten in brand geschoten of door de Duitsers aangestoken. De strijd in de Duin heeft nog een paar dagen geduurd. Ongeveer tweeduizend Duitsers werden gevangen genomen. Persoonlijke ongelukken zijn wonder boven wonder slechts heel schaars. Twee burgers hebben bij de beschietingen het leven verloren, het is haast niet te geloven.

20 november zijn we begonnen weer bezit te nemen van ons huis. Het ging moeilijk, want er lagen Engelsen in en ook een tachtigtal oude mannen uit Rotterdam. Die huisden in het patronaat en gebruikten onze keuken en refter. Langzaam ging de schoonmaak en kamer na kamer werd in gebruik genomen. Het seminarie had de lokalen, die wij op Vincentius hadden, nodig en zo werden we gedwongen op te schieten. Onze centrale verwarming kon niet gebruikt worden bij gebrek aan kolen. We leenden van de pastorie een haard, zodat ten minste de refter verwarmd kon worden. Eten moest nog steeds op Vincentius geschieden, al het andere, bidden en studeren, in de verwarmde refter. Toen de kapel was schoongemaakt, moest ze opnieuw worden ingezegend, wat op 28 december zou geschieden. Mijnheer pastoor J.van Welie, geassisteerd door prof.J.van Alfen en een student van het groot seminarie, Engelbert van de Ven, baden de voorgeschreven psalmen, vervolgens werden de muren buiten en binnen met gewijd water besprenkeld, de litanie van alle heiligen werd gebeden, waarna mijnheer pastoor de H.Mis opdroeg tot intentie van de fraters. Een tweede haard werd van de pastorie geleend, maar omdat er geen schoorsteen was, moest de pijp door het raam naar buiten, zodat de haard slecht brandde. Het was nogal koud en daarom geschieden de morgen- en avondoefeningen in de refter. Wij zijn nu zover dat we ons hele huis, uitgezonderd de spreekkamers en vier kamers boven aan de voorkant, kunnen gebruiken.

Jan Klein, die langs café `t Gommelen woonde, was aan het eind van de oorlog met vrouw en kinderen ingetrokken bij zijn moeder, die café de Rustende Jager bewoonde. Toen de Rustende Jager van 27 op 28 oktober in vlammen opging, keerden ze weer terug naar hun huisje. Het was leeggehaald. Van buren en kennissen kregen ze kleding en wat hoognodige spullen.

Dezelfde dag dat de Rustende Jager 's morgens afbrandde werd 's avonds het huis van Willeke Berkelmans door de Engelsen in brand geschoten. De eerste elf dagen trokken ze in bij vader en moeder Berkelmans-van de Sande in de Biezenmortel. Daarna woonden ze een tijdje in een kippenkooi.

Hetze tegen alles wat Duits was

Meteen na bevrijdingsdag ontstond er een hetze tegen mensen die vermeend met de Duitsers hadden samengewerkt. In het reeds aangehaalde dagboek schrijft Kees van Iersel op 28 oktober: Vandaag is de sport tegen de N.S.B. begonnen en natuurlijk tegen andere Duitse vrienden. Ook de moffenmädel werden opgehaald. Morgen worden deze laatsten op de kiosk de haren afgeknipt. Mooi gezicht zal dat zijn.

Hoe begrijpelijk de hetze tegen alles wat Duits was ook mocht zijn, het was niet altijd goed herkenbaar of mensen wel of niet met de Duitsers samenwerkten. Dat leidde tot onjuiste beschuldigingen en voor de beschuldigden tot hele angstige dagen. Op 18 november 1944 maakte de plaatselijke commandant een proces verbaal op over drie arrestanten in Udenhout, dat bewaard is gebleven in de archieven van het Ministerie van Defensie. In het proces verbaal worden woorden gebruikt als "zeer gevaarlijk individu". De schrijvers van dit boek hebben in interviews om feiten te reconstrueren en om beschuldigingen te toetsen moeten constateren, dat het gaat om mensen, die door sommigen werden beschuldigd en door anderen werden genoemd als hele trouwe dorpsgenoten die met gevaar voor eigen leven anderen hebben geholpen. Om die reden is het beter om te zwijgen over dit stukje geschiedenis. In het boek "Oorlog in Oisterwijk" vinden we een prachtige passage over de desillusie van verzetsmensen vlak na de bevrijding:

De verzetsgroep heeft tijdens de oorlog alles gedaan om het de vijand moeilijk te maken, om bondgenoten te helpen, om werkweigeraars onder te brengen, om Joden onderdak te bezorgen of mensen veilig over de grens te brengen. Een aantal mensen heeft hierbij het leven moeten laten. Veel verzetslieden waren in de bossen verleerd hoe het gewone leven eruit ziet en kunnen zich moeilijk aanpassen. De teleurstelling wordt des te groter wanneer blijkt dat het merendeel van de dorpsbevolking hun daden omschrijft als kwajongenswerk, waardoor de gemeenschap in gevaar gebracht is. Als de groep zich, vermoeid en overspannen, in het dorp laat zien, richt alle aandacht zich op de stoere bevrijders in hun mooie uniformen, waarvan de zakken volgepropt zijn met thee, chocolade en sigaretten. De mensen die hun levens waagden voor de vrijheid worden met bittere hardheid veroordeeld: Snotpinnen zijn het. Ze hadden ons allemaal wel de dood in kunnen jagen.

De Binnenlandse Strijdkrachten was een bij Koninklijk Besluit van 5 september 1944 opgerichte illegale organisatie die het verzet tegen de Duitse bezetting coördineerde, en die onder leiding stond van Prins Bernhard. De organisatie bestond uit drie delen: de Ordedienst, de Landelijke Knokploegen en de Raad van Verzet. Ook in Udenhout verenigden zich meteen na de bevrijding op 26 oktober oud-militairen in een afdeling van de Ordedienst. Deze groep heeft zich aktief bezig gehouden met het oppakken van mensen waarvan men veronderstelde, dat ze met de Duitsers hadden samengewerkt. Achteraf vaak ten onrechte. Niemand wil er nog over praten.

Burgemeester De Klerk beschuldigd

Onmiddellijk na de bevrijding wordt burgemeester De Klerk geschorst. De reden is dat de burgemeester lid is geweest van de Nederlandse Volksdienst (N.V.D.), een met de N.S.B. verbonden organisatie voor hulp aan slachtoffers van bombardementen, voor voedsel en kleding, schoolvoeding, vakantie voor moeders, wijkverpleging en heilgymnastiek. De Klerk was lid geworden nadat een goede kennis van hem, Brouwers die een medewerker was op het provinciehuis, hem en ook andere burgemeesters daartoe had uitgenodigd.

Er wordt een onderzoek ingesteld naar het handelen van de burgemeester. De burgemeester zelf zet uitvoerig op een rij dat hij passief een grote rol heeft gespeeld in het verzet tegen de Duitsers. Hij

heeft arrestaties en massale razzia's voorkomen. Hij heeft door trage reacties op vragen van de Duitsers een boel ellende voorkomen. Hij dringt aan op spoedig eerherstel.
Maar de onderzoekscommissie komt tot een andere conclusie en zet de bezwaren tegen de burgemeester op een rij. Voorop staat het lidmaatschap van de N.V.D. Er wordt ook melding gemaakt van het feit dat hij een redevoering, die de N.S.B.'er Van Alphen kwam houden, heeft bijgewoond. Maar het belangrijkst is de constatering, dat de burgemeester niet meer het vertrouwen van de bevolking heeft. De commissie adviseert dan ook om de ontheffing uit het ambt te handhaven. Op 2 februari 1945 wordt dat bevestigd door de waarnemend Commissaris van de Koningin.

Er komt in Udenhout een waarnemend burgemeester, te weten de heer Meuwese, de latere burgemeester van Hilvarenbeek.

Ongelukken door mijnen en granaten

Het bleef nog lange tijd buitengewoon gevaarlijk. Er zijn vele ernstige ongelukken gebeurd met mijnen en granaten. Hier volgen enkele van de vele verhalen.

Ko van den Brand vertelt over een ernstig ongeluk op de Molenstraat. De Duitsers hadden bij hun aftocht mijnen ingegraven, ook op de zandweg die van de Loonse Molenstraat naar Tilburg en Loon op Zand leidt, het Moleneind. De ingegraven landmijnen waren bedoeld om Engelse tanks te verrassen. Direct na de bevrijding ging Jan Verhoeven, een halfbroer van Piet van de Wouw (de Mulder), naar de plek waar de mijnen waren ingegraven. Met behulp van een schop en met zijn handen haalde hij de mijnen naar boven en bracht met een kruiwagen de explosieven naar een munitiedepot langs de schuur van Piet de Jong. Daar hadden de mijnen enkele weken gelegen, overigens niet tot genoegen van de buurtbewoners. Piet de Jong stapte naar het gemeentehuis en verzocht vriendelijk het gevaarlijke goedje weg te halen. Het geallieerde leger werd gewaarschuwd. Een Canadese legertank kwam met de opdracht de explosieven in de duinen onschadelijk te maken. De bemanning tilde de kisten met landmijnen boven op de tank alsof het onschuldig materiaal was. Het gevaarte zette koers richting duinen over de zwaarbeschadigde Molenstraat, trachtend de diepste kuilen in de weg te vermijden. Op het einde van de Loonse Molenstraat bij de aansluiting op de Udenhoutseweg lag echter een groot gat. Vanwege ruimtegebrek moest de tank deze hindernis nemen. De tank reed het gat in en klom aan de andere kant weer naar boven. Onverwachts gingen de kisten schuiven over het dak van de tank. De ontsteking kwam in werking en alle mijnen ontploften. De ravage was groot. Van de tankbemanning van 6 of 7 soldaten heeft één persoon de explosie overleefd. Enkelen waren op slag dood. Anderen werden zwaar gewond naar het ziekenhuis gebracht en zijn daar overleden. Door de ontploffingen ging het huis van Jan van Lier, aan de Loonse kant van de Molenstraat, in vlammen op. Jan was ongetrouwd en woonde alleen in een oude boerderij. Nu ligt daar een grasveldje. Jan is bij die brand om het leven gekomen. Hij was een bekend persoon, onder andere als loco-burgemeester van Loon op Zand. Bij dezelfde explosie kreeg de zoon van Pijnenburg, aan de andere kant van de straat, glas in het gezicht, waardoor hij blijvend visueel gehandicapt bleef. Ook de boerderij van Verhoeven liep brandschade op.

Een ander ongeluk kostte op 21 december 1944 het leven aan drie Capucijnen. Op die donderdag waren de studenten vrij omdat in de traditie van vele katholieke scholen op 21 december het feest van de Ongelovige Thomas wordt gevierd. Deze heilige is bekend vanwege zijn ongelovige houding in de tijd dat hij als apostel niet kon geloven in de aanwezigheid van Christus na diens kruisiging. Het feest op 21 december gaat gepaard met buitensluiting van de leraren in het eerste lesuur, waarna de hele dag vrijaf werd gegeven. Deze traditie kende men ook in het Capucijnenklooster van

Biezenmortel. De studenten waren overal in huis bezig, toen ze plotseling werden opgeschrikt door een luide knal, die deed denken aan een bom of zoiets. Er was juist een grote schoonmaak achter de rug, waarbij enige in het gebouw gevonden kisten met militaire goederen in het gangpad waren opgestapeld. Enkele studenten dachten dat in een van de kisten een batterij zat en namen de kist mee naar de studentenklas. De gedachte dat het een batterij zou zijn was niet zo vreemd. De weken rond de bevrijding was de elektriciteitsvoorziening dikwijls uitgevallen, zodat men zich had moeten behelpen met kaarsen. De Duitsers beschikten over batterijen die na gebruik weer werden opgeladen. Iemand vertrouwde het onbekende kistje niet en wist de jonge studenten te overtuigen het naar buiten te brengen. Buitengekomen werd de kist op een trapje gezet vlakbij de serre aan de zuidkant van het gebouw. De studenten haalden pater Angelinus, hun leraar kerkrecht, erbij. Hoe het precies gebeurd is weet niemand, maar plotseling explodeerde de kist met als inhoud een Duitse tankmijn. Het gevolg was verschrikkelijk. De pater en twee studenten vlogen de lucht in. De drie monniken waren op slag dood. Pater Onesimus raakte ernstig gewond, verloor veel bloed, maar na enkele dagen trad het herstel in. Enkele andere studenten werden licht gewond. Er was veel glasschade en de serre was geheel verwoest. De oorlogsslachtoffers pater Angelinus, frater Calixtus en frater Facundus werden op zaterdag 23 december begraven op het kloosterkerkhof te Biezenmortel.

Pinneke Tep was de bijnaam van Adriaan de Wit, afkomstig uit Cromvoirt die in de oorlogsjaren als boerenknecht werkte bij Kees Verdaasdonk op de Zandkant (nu Oude Bosschebaan 15). Hij was klein van stuk en was wat zwaar op de hand. Zo was hij op zoek naar een levenspartner, maar toen dat niet wilde lukken zei hij wel eens, ondanks zijn jeugdige leeftijd van 18 of 19 jaar, dat het hem niets kon schelen om dood te gaan. Dat bracht hij ook in praktijk door roekeloos om te gaan met oorlogstuig, zoals handgranaten en pantservuisten. Hij wilde erkend worden als iemand die iets durft, zoals met blote voeten over de korenstoppels lopen. Dat deed wel pijn, maar hij deed het toch maar. Ook presteerde hij het, om direct na de bevrijding een pantservuist uit een regenput te halen. Een ladder werd in de put gezet en Pinneke ging naar beneden. Trots als een pauw toonde hij even later het moordtuig aan ieder die het zien wilde. Op de Zandkant lagen op diverse percelen vele door de Duitsers achtergelaten handgranaten. De boeren droegen deze gevaarlijke spullen voorzichtig naar een houtwal en waarschuwden daarna de gemeente. Maar Pinneke kende geen gevaar, hij speelde graag met het spul, want volgens hem was er geen gevaar te duchten. Op 18 mei 1945 was hij aan 't ploegen op de akker 'het Hemelrijk' (niet ver van de Rustende Jager) op een perceel van Kees Verdaasdonk en vond toen een handgranaat. Met de smoes dat hij een andere 'handklippel' nodig had ging hij naar de boerderij terug en nam tegelijk de handgranaat mee. Daar aangekomen ging hij de granaat demonteren, maar het projectiel ontplofte en Pinneke vond daarbij de dood. Niemand heeft gezien hoe het ongeluk gebeurde, wel werd de klap gehoord. Veldwachter Roijmans werd gewaarschuwd, die samen met Jan van Hal het stoffelijk overschot bij elkaar zocht.

In de periode na bevrijdingsdag is er in Udenhout nog slechts één vliegtuig neergestort, en wel in een bos aan de linkerkant van de Schoorstraat, ongeveer ter hoogte van het huidige kapelletje. Het was een bommenwerper B 17, een zogenaamd vliegend fort, dat op z'n terugweg was na een missie in Duitsland. De motoren waren defect. De bemanning heeft het toestel met parachutes kunnen verlaten, waarna de piloot de kist op de automatische piloot heeft laten landen. Tijdens de landing werden bomen geraakt en is het vliegtuig over de kop geslagen, maar niet in brand gevlogen. Engelse infanteriesoldaten hebben de machinegeweren, munitie en rubberboten uit het wrak geborgen.

Inkwartiering van geallieerden

Op de dag van de bevrijding gingen de Duitsers, die steeds waren ingekwartierd, en kwamen de geallieerden die nu moesten worden ondergebracht. We vinden daar iets van terug in de dagboeken van de kloosters. In de "Geschiedenis der stichting van het St.-Felixgesticht te Udenhout" kunnen we lezen:

We kregen inkwartiering van Canadezen, toen weer Schotten, daarna Engelschen en eindelijk op een zondagavond midden in de winter heel onverwachts kregen wij een evacuatie uit Cuijk, namelijk 15 zusters en verscheidene mannen en vrouwen, samen 50 personen. Die hebben hier ruim 5 maanden gewoond. Het was erg behelpen, maar wij waren blij, die arme stakkers te kunnen helpen. Zo bleven de scholen altijd bezet tot kort na de bevrijding. Op een morgen (in de tijd van de Duitsers) kwam de zuster van de boerderij zeggen: "Ze zijn weg!". Moeder was blij, maar .... onze 2 grote slachtvarkens waren ook weg. Die hadden ze nog gauw geslacht en meegenomen.

Ook in het dagboek van de fraters vinden we korte passages over inkwartiering, eerst van Duitsers daarna van geallieerden.
Vlak voor de bevrijding:

Een Duits soldaat van het rode kruis heeft een hele week in onze kapel de H.Mis gelezen, het was J.Mördelmann uit het bisdom Münster. Hij was 13 jaar priester. Maandag 23 oktober 's middags om 4 uur las hij de laatste H.Mis en vertrok naar Dordrecht, waar hij de troep nog juist bereiken kon.
En in november:

Van de inkwartiering van de geallieerden hebben we niet veel last, de soldaten gedragen zich over het algemeen zeer goed. De Engelsen namen na de inkwartiering zes spiegels van de lavabo's mee. Er werd geprotesteerd maar niets meer vernomen. Onder de Canadezen op Vincentius hadden de fraters een paar vrienden gekregen, die ons heel wat goede zaken aanbrachten: olie voor de lamp, thee, rijst, koffie en vooral rookgerei.
Kerstmis 1944:

25 december hebben vier van onze fraters de nachtmis bij Vincentius bijgewoond. Voor het eerst hadden we licht van de nieuwe motor van de zuivelfabriek, dus weer wisselstroom. In die dagen hadden we Polen in kwartier. Een korporaal wist niet hoe hij levensmiddelen en rookgerei genoeg bij elkaar kon brengen om zijn vrienden, de fraters, goed te doen. Er was in weinige dagen een hartelijke vriendschap ontstaan. Zijn afscheidswoord was: als u niets meer van mij hoort, ben ik dood.

Eveneens inkwartiering in het Capucijnenklooster, zo valt er te lezen in het dagboek van de gardiaan:

De volgende dag, op 27 oktober werd het klooster weer opgescheept met een nieuwe inkwartiering, maar deze keer door de Engelsen. De moffen zitten dan nog in de Duinen en op de Zandkant wordt nog hevig gevochten. Steeds nieuwe groepen worden ingekwartierd, Schotten, Canadezen en Polen. De Canadezen laten de kloosterlingen genieten van hun spelletjes en hun liedjes, de Polen daarentegen waren maar arrogante lui. Toch hebben de Capucijnen op 31 december hun Poolse gasten getrakteerd op volgens Poolse wijze bereide appelbollen. Zo eindigde het jaar van de bevrijding. Bij het begin van het nieuwe jaar 1945 wordt de vreugde van de bevrijding van Zuid-Nederland getemperd door de vele V1's met hun brandende staarten die bijna dagelijks overkomen. Ze maakten veel lawaai, zodat de rust danig verstoord werd. In de buurt van het klooster ploften enkele vliegende bommen neer, gelukkig zonder veel schade."

Ook bij veel particulieren waren geallieerden ingekwartierd. Dat was ook zo bij de familie Kees van Asten Groenstraat B75. Bert van Asten vertelt daarover:

In 1944 lagen er bij ons een aantal Tommies ingekwartierd. Zoals dat toen gebruikelijk was vertrokken zij even plotseling als zij kwamen. Zo troffen vader en moeder op een morgen een enveloppe aan op de keukentafel met daarop het adres van een Engelse luitenant. Op de hoek van de tafel lagen als afscheidscadeautjes een reep chocolade, een doosje sigaretten, een stuk zeep en een pakje biskwies. De hele club was vertrokken naar het front. In 1952 kwamen we deze enveloppe weer tegen in de la van de kast. Wij trokken de stoute schoenen aan en schreven naar Engeland. Een paar maanden later kregen we een brief terug van vier kantjes lang met daarop de geschiedenis van luitenant Norman Moore vanaf zijn vertrek uit Udenhout naar het front tot heden. Hij was in Geilenkirchen gewond geraakt, gevangen genomen en met veel geluk teruggekeerd naar Engeland. De bioloog Prof.Dr.Norman Moore was in 1971 voor een conferentie op de Guldenberg in Helvoirt. Bij die gelegenheid keerde hij terug naar de familie van Asten en naar zijn kamertje in het huis aan de Groenstraat.

De meeste hinder in de periode van de geallieerden werd zonder meer ondervonden door de steenfabriek. De fabriek werd op bevrijdingsdag door de geallieerden gevorderd. Dat heeft een half jaar geduurd. Een half jaar lang heeft het bedrijf stilgelegen. Een normale produktie van de fabriek was 24 miljoen stenen per jaar. In 1945 was dat minder dan 3 miljoen. Veel later, op 29 september 1947, schrijft de directeur van de steenfabriek een brief naar een instantie in Rotterdam teneinde oorlogsschade vergoed te krijgen. In die brief wordt heldere taal gesproken:

Direct na de bevrijding (26 October 1944) werd onze fabriek bezet door de verschillende onderdeelen van de Geallieerde strydkrachten en werden ook de twee in ons bezit zynde motor-locomotieven voor het vliegveld Helmond gevorderd. Deze motorlocomotieven kwamen totaal stuk terug en waren, wegens gebrek aan onderdeelen, niet te repareeren. Op 26 Maart 1945 werd ons bedrijf vrijgegeven. Aangezien het seizoenbedrijf op 15 Maart gereed moet zyn om tydig te kunnen aanvangen, was er geen tyd beschikbaar voor een normale productie te bewerkstelligen. Kan ons bedrijf normaal 24.000.000 steenen jaarlyks produceeren, zoo konden wy in het jaar 1945, wegens gebrek aan motorlocomotieven alsmede door het verrichten van diverse opruimings-werkzaamheden tengevolgen van diverse bezettingen slechts 2.768.489 steenen produceeren, ten gevolge waarvan onze vennootschap in het jaar 1945 een verlies van f.64.824,27 leed. Resumerende aan bovenstaande uiteenzetting, zal het U wel duidelyk zyn dat ons bedryf zwaar tydens deze bezet-tingstyden heeft geleden, temeer daar ook belangryke onderdeelen, zooals gereedschappen en personderdeelen geroofd waren. Wat dit laatste betreft kunnen wy U nog mededeelen dat wy in het jaar 1945 slechts met één pers en dan nog gedeeltelijk konden draaien. In verband hiermede ryst by ons de vraag of het mogelyk is een vergoeding te bekomen voor de geleden bedrijfsschade en verwyzen wy naar het hierboven aangehaalde verliescyfer over het jaar 1945. U zult ons ten zeerste verplichten indien U deze kwestie eens grondig zoudt willen onderzoeken en vleien ons met de aangename verwachting dat dit onderzoek voor ons een gunstig resultaat zal opleveren. Wy zeggen U by voorbaat voor Uwe te nemen moeiten onzen oprechten dank en zien gaarne Uwe welwillende mededeelingen tegemoet.

Op Huize Vincentius waren eind '45 nog 120 Duitse krijgsgevangenen ondergebracht, de zogenaamde brigade Drager, die tot taak had achtergebleven mijnen onschadelijk te maken. Tevens waren er Nederlandse militairen ingekwartierd. Als in februari 1946 de Duitse militairen vertrekken, verzoeken de zusters van Vincentius voortaan te worden gevrijwaard van inkwartieringen. Zij voeren daarvoor de volgende argumenten aan:
1.reeds 80 meisjes staan op de wachtlijst voor opname;
2.Het gebouw, waar de Duitsers inzaten, moest als laatste nog worden gerestaureerd;
3.De lagere school is ook al op Vincentius gehuisvest;
4.Inkwartiering van militairen zou ook voor psychische onrust zorgen bij de bewoonsters.

hoofdstuk 8 Nederland vrij

Oorlogsvrijwilligers

Na de bevrijding was hier in Brabant een leger ontstaan van Brabanders die zich op vrijwillige basis aansloten bij de legers van geallieerden. Toen Udenhout werd bevrijd, was er in Eindhoven al een leger van 3000 vrijwilligers gevormd. En na de bevrijding van Tilburg op 27 oktober werd ook in onze omgeving het vrijwilligersleger populair. Jongens uit Udenhout en Biezenmortel werden lid van dat leger. Een van hen is Mart van der Loo van 't Winkel. Toen hij thuiskwam van het seminarie had zijn vader zich tegenover een buurman eens afgevraagd wat je nou met zo'n jongen zou moeten beginnen. De buurman wist wel raad: "Ge mot hem potverdomme laoten werken!". "Ik denk de z'n haand daor nie mir toe staon" had zijn vader geantwoord. Zijn handen nog wel, maar zijn hoofd niet meer. Op 14 november meldde hij zich bij het Departement van Oorlog in Tilburg en tekende daar een contract als oorlogsvrijwilliger.

Half januari werd Mart van der Loo aangewezen als tolk in het vrijwilligersleger, en samen met 8 anderen werd hij vanuit Tilburg naar de Ardennen getransporteerd, waar het Ardennenoffensief nog in volle gang was. In de loop van de volgende dag kwamen ze aan in het hoofdkwartier van de Engelse Zesde Luchtlandingsdivisie op het kasteel van koning Leopold in Rochefort. Daar kreeg Van der Loo te horen dat hij was toegewezen aan de 3e parachutebrigade. Hij was tolk en zijn taak zou vooral bestaan uit het verhoren van krijgsgevangenen en het deelnemen aan besprekingen tussen instanties van geallieerden en Duitsers. De volgende dag in alle vroegte begonnen de eerste trainingen: schieten, bommen gooien en van rijdende wagens afspringen. Kort daarop trokken de Duitsers zich terug uit de Ardennen en de 3e parachutebrigade werd verplaatst naar Roermond. Op 18 februari wordt Van der Loo overgeplaatst naar een Amerikaanse eenheid, die de plaats had ingenomen van de Engelsen. De Engelsen moesten zich in Engeland voorbereiden op een luchtlandingsaktie in Rijnland. Van der Loo was te weinig geoefend en mocht niet mee. Niet zo lang daarna kwam Van der Loo erachter dat de meeste van zijn vrienden de sprong op Rijnland niet hadden overleefd. Van der Loo had intussen de officierskeuring goed doorstaan, en de kersverse sergeant kreeg opdracht zich aan te sluiten bij een Engelse divisie die was geland bij het Duitse Minden. Dat was op 26 maart 1945. Vanaf die dag is hij in Duitsland in de omgeving van Osnabrück actief betrokken bij het winnen van terrein op het Duitse leger, het maken van krijgsgevangenen, het onderzoeken van dorpen, straten en boerderijen op achtergebleven Duitse soldaten. Bij de geallieerden hadden zich intussen ook veel Belgen en zelfs Grieken aangesloten. Op 8 april kan hij zich weer aansluiten bij de 3e Engelse parachutebrigade. De Engelse en Schotse legers trokken noordwaarts. De Russische legers naderden vanuit het oosten. De Duitse manschappen werden teruggedreven in noordwestelijke richting, naar Sleswig Holstein bij Denemarken. Op weg naar Lüneburg passeerde de Engelse divisie met Van der Loo het concentratiekamp Bergen Belsen tussen Celle en Soltau. Langs de weg naar Celle lagen verscheidene Duitse tanks, verwrongen tegen een boom of in een sloot, of helemaal uitgebrand. Veel kapotte huizen en schuren, verbrande koren- en hooimijten. Koeien, paarden, varkens, kippen renden angstig rond tussen de puinhopen en door het veld. Hier en daar lagen gezwollen kadavers. In één van de kapotte woningen troffen de militairen, op zoek naar iets eetbaars, een lijk aan van een oude man onder een laken. Wat verder op sleepte een oude man met een jongen een lichaam bij de schouders over de weg. De verstijfde benen hobbelden over het puin. De sloffen vielen uit. Een droge wervelwind joeg een wolk stof omhoog, toen het lijk in een granaattrechter verdween. Het aantal krijgsgevangenen nam met de dag toe. Van der Loo werd als tolk bij een ondervraging van een spichtige man in een geel uniform geroepen. Waarschijnlijk een SS-officier. De scherpe haviksneus kromde zich venijnig naar de brede dunne mond. Eén van de ogen was met wat verband bedekt. Toen de sergeant hem vroeg "Tot welke

afdeling van de SS behoor je?" werd het zichtbare oog nog groter. De lippen werden samengeperst en de kaakspieren bewogen snel. De sergeant ging recht voor hem staan en keek hem zwijgend in het ene oog. Dat duurde even. De Duitser hield het nauwelijks uit. Zijn smalle handen begonnen te trillen en verdwenen in zijn broekzakken. Hij wendde het gezicht af en staarde naar de grond, af en toe voorzichtig loerend naar de parachutist voor hem. "Antworte, mensch, verdammt nochmal!". De Duitser schudde over heel zijn lijf. Opeens keek hij de sergeant aan, om daarop weer snel het hoofd te wenden. "Du wirdt heuteabend schon reden, schweinhund". De randen van zijn SS-onderscheiding waren op de linkermouw nog te zien. Daarop nam de militaire politie hem mee.

Van der Loo bleef in Duitsland actief voor denazificatie en opbouwwerk. Hij keerde op 22 december 1946 in Biezenmortel terug.

Vallende V1's

In de zomer van 1943 had Hitler goedgekeurd dat de V1 (de vliegende bom) en de V2 (de lange-afstandsraket) in massaproduktie genomen werden. Er werd begonnen met de bouw van gigantische hallen met betonnen muren van 10 meter dik, bedoeld voor de assemblage en het opslaan van de V1's. De bedoeling was om eind 1943 de aanval op Londen te openen, waarbij 5000 V1's en 2000 V2's zouden moeten worden ingezet. Maar als gevolg van geallieerde bombardementen trad er vertraging op in de produktie. Pas op 13 juni 1944, een week na D-Day, kwamen de eerste V1's in Engeland neer. Ze werden afgevuurd vanaf de kust bij Calais. Op 15 juni werd een massale aanval ingezet. Binnen achttien uren werden 244 V1's afgevuurd. In Londen werd grote schade aangericht en vielen doden, maar het bracht Hitler niet de verwachte ommekeer in de oorlog. Hij bleef de verliezer.

Een V1 was een onbemand projectiel van ongeveer 8 meter, voortgedreven door een pulse-straalmotor, die met grote snelheid vanaf een lanceerinrichting moest worden afgeschoten. De naam V1 is simpel de verkorting van "Vergeldingswapen 1", en werd in de volksmond "de vliegende bom" genoemd. Voor aan de neus bevond zich een propeller, die na de vooringestelde afstand (tot Londen) stopte, waardoor vervolgens de brandstoftoevoer ophield en de hoogteroeren van stand werden gewisseld, zodat een duikvlucht werd ingezet. In de V1-neus was een gyrokompas gemonteerd, waardoor zogenaamde gyropiloten achter in de V1, een uit koers geraakt toestel weer in de goede koers kon brengen. Ook het elektrisch ontstekingsmechanisme bevond zich voor in de neus. Vlak achter het neusgedeelte was 860 kilogram springstof aangebracht.
De V1 was zeer storingsgevoelig. De gyropiloten waren van slechte kwaliteit. En bij hindernissen in de lucht kon de propeller worden beschadigd, met als gevolg dat de V1 in duikvlucht naar beneden kwam.

Een V2 is groter, 14 meter lang, vliegt hoger, heeft een bereik van 350 kilometer en heeft 1000 kilogram springstof aan boord. De eerste kwam op 8 september 's avonds om 10 over half zeven plaatselijke tijd in Londen neer. Het was een zware klap met grote gevolgen. Dit feit heeft er beslist toe bijgedragen dat Londen aandrong op het starten van de operatie Market Garden op 17 september.

Na de bevrijding van Frankrijk, België en het zuiden van Nederland werd Duitsland gedwongen de V1's en V2's richting Londen vanaf eigen bodem te lanceren. Gevolg was dat Udenhout en Biezen-mortel in de route kwamen te liggen en veel last kregen van vallende V1's en V2's. De voortdurend overvliegende bommenwerpers en de V1's zorgden voor angstige dagen. Neerstortende vliegtuigen

en vallende V1's maakten duidelijk dat het front niet zover van Udenhout en Biezenmortel was verwijderd.

Ko van den Brand vertelt, dat er in Udenhout in totaal 17 of 18 V1's zijn gevallen. "Als een V1 omlaag kwam, was de vlam al gedoofd; het geluid hield op en dan was het projectiel al aan het vallen." Er zijn V1's neergekomen bij Huize Vincentius, bij Van de Ven in 't Broek, bij de Moffenhoef en in de Loonse Hoek. Deze laatste viel op 13 januari om half drie 's middags. Eén exemplaar kwam over Udenhout, draaide aan de westkant van het dorp 180 graden en stortte neer ongeveer 100 meter achter de maalderij van Jos Coppens. In de Loonse Hoek viel de bom voor het huis van Marinus Vermeer. Het dak werd daarbij opgetild. Bij buurman Mathijssen viel een muur om en stortte een deel van het huis in. De bewoners moesten onder de ingestorte woning worden weggetrokken. Voordat deze bom de grond raakte scheerde hij over een rij knotwilgen. Daardoor wijzigde de koers en het projectiel dook de grond in. Mevrouw van Iersel-Kemps vertelt, dat er in Biezenmortel een V1 is gevallen op het land van Van Balkom op de grens met Frenske Berkelmans. Tinus van Balkom vertelt over een V1 die is gevallen bij het Diepven. Hij was er bezig met ontginningswerk, toen ze diverse V1's aan zagen komen. "Je kon horen dat een projectiel begon te zuigen. Dan was het te laat. De V1 draaide dan om en kwam naar beneden." Laura van Iersel-Schapendonk vertelt over een ernstig ongeluk op Vijfhuizen. Het kinderloos echtpaar Van Broekhoven-Schoenmakers was aan het werk op het land. Ze waren wortelen aan het steken. Ze gingen lopen voor een naderende V1. Vergeefs.

Ook vinden we een beeld van deze angstige periode in het dagboek van de fraters "De kronieken van het klooster":

3 Januari 's avonds viel in het Broek een V1. Gelukkig richtte hij geen ongelukken aan. In ons huis brak een ruit. Een paar boerderijen hebben ook enkele ruiten stuk. Er was een groot gat in een akker ontstaan. Twee dagen later viel dicht bij ons, in de tuin van Van Erp, een bom uit een vliegmachine, die gelukkig heel weinig schade aanrichtte. Nog viel een V1 in het Loons Hoekje, waardoor enkele boerderijen min of meer werden beschadigd, maar waarbij gelukkig geen mensenlevens te betreuren vielen.

In de nacht van zaterdag 27 op zondag 28 januari omstreeks half drie klonk er een hevige slag waardoor de voorgevel van ons huis vreselijk getroffen werd. Alle ramen hadden schade opgelopen. Sommige ramen waren er geheel uitgesmeten, andere verloren ruiten en spijkers. Niet minder dan 232 ruiten waren gebroken. Wij stonden op en inspecteerden de onderverdieping waar de schade ook aanzienlijk was. De twee Canadezen, die in de spreekkamer sliepen, waren al bezig hun kamer af te sluiten. Toen we buiten kwamen vertelden de schildwachten ons, dat bij St.-Vincentius een V1 gevallen was. Wij zagen dat dicht bij de hoofdingang in de Schoorstraat een groot gat in de steenweg geslagen was. De prachtige bouw St.-Vincentius was in een ruïne herschapen. Alle binnenmuren waren ontzet, deuren eruit geslagen, plafonds omlaag gestort. Een aannemer schatte de schade tegen gewone prijzen op f.100.000,- Bij alle verwoesting kwam één troost: niemand had enig letsel bekomen: een wonder, meende men! Het seminarie werd zondags naar huis gezonden, de meisjes nemen hun intrek in het vroeger door ons bewoonde deel, dat weinig geleden had.

Nog vele monsters vielen in ons dorp, zodat de vrees onder de mensen toenam. In ons huis hebben twee fraters hun bedden in de kelder gespreid.

Evacués

Hier in Udenhout konden V1's voor angstige momenten zorgen en veel kapot maken, in de frontlinie tussen of net boven de grote rivieren had de oorlog een ondraaglijk niveau bereikt. Vaak kregen bewoners opdracht om alles achter te laten en stad of dorp te verlaten. Dat gebeurde bijvoorbeeld met Arnhem na de mislukte operatie "Market Garden". En dat gebeurde ook met vele dorpen in die omgeving. Op maandag 24 september 1944 kregen alle inwoners van het aangeduide gebied het bevel met de meeste spoed te vertrekken. Te voet en met boerenkarren kwam men in Zetten bij Elst aan, slechts voorzien van een bundeltje kleding en persoonlijke papieren. Scholen en tehuizen werden geschikt gemaakt voor tijdelijke opvang. Ongeveer 3 weken verbleven de vluchtelingen in Zetten. Van daar uit werden de gezinnen verder door het Rode Kruis verzorgd en door de militairen naar het inmiddels bevrijde zuiden van Nederland vervoerd. Er werden ongeveer 24.000 Betuwe bewoners geëvacueerd naar het bevrijde gebied in Brabant en verder in België. Zonder vee, zonder huisdieren, zonder huisraad en slechts schamel gekleed.

Tot hen behoorde ook het gezin De Bruin uit Heteren. Op 24 september in allerijl vertrokken uit Heteren verbleven zij drie dagen in Zetten. Van hieruit werden zij overgebracht naar Neerbosch, een klein dorpje onder de rook van Nijmegen. De volgende dag werden zij met andere evacués overgebracht naar Eindhoven, naar de leegstaande Karel-I-sigarenfabriek voor een eerste controle op aanwezige ziekten. Iedereen moest een behandeling ondergaan tegen de huidziekte scabies (schurft). De mensen werden binnen een soort boksring geleid, ze moesten zich geheel ontkleden, waarna verpleegkundigen een smeersel van desinfecterende smurrie uitsmeerden over de huid van de patiënt. In de Karel-I-fabrieken lagen stro en dekens op de vloer. De gezinnen kropen ergens in een hoek bij elkaar. Na een paar dagen verhuisde de familie de Bruin naar de kelders van V&D in de winkelstraat van Eindhoven. Van daaruit werden alle gezinnen overgebracht naar opvanggezinnen ergens in de omgeving. De oudste zoon van 14 jaar werd opgehaald door een ver familielid die aan vader de Bruin had aangeboden de zorg voor het kind op zich te nemen. Men liet de zoon vertrekken, niet wetende in wat voor barre omstandigheden hij terecht zou komen. De achterblijvende familieleden, de ouders met drie jonge kinderen, bleven wachten in het V&D gebouw. Op zondagavond, Allerheiligen 1944, werden ze opgeroepen zich te melden bij de leiding van het Rode Kruis. Er stond een militaire vrachtauto gereed, die enige gezinnen naar Udenhout zou vervoeren. Midden in de nacht, het regende flink, kwam het transport in Udenhout aan. Men werd gehuisvest in de loods achter de melkfabriek, waar de vluchtelingen melk, chocolademelk en biscuits kregen. Met de vrachtwagen van Witlox kwam het gezin de Bruin terecht op een boerderij in Biezenmortel. Verkleumd van kou en met een lege maag, na drie weken biscuits, was de pan gebakken spek een geweldige maaltijd. Daarna werd het gezin verdeeld over drie opvanggezinnen. Maar de eerste nacht was een ramp. De magen waren niet meer gewend aan gebakken spek en vette boterhammen. In de hele buurt waren evacués ondergebracht, afkomstig van diverse plaatsen in de Betuwe. De Biezenmortelse mensen hielpen de evacués waar dat nodig was. Maar ook de evacués staken de handen uit de mouwen, zowel op het land, in de stal als in het huishouden. De gastgezinnen ontvingen van de gemeente een tegemoetkoming in de kosten. Twee gulden voor de eerste evacué, 1,75 voor de tweede.
De familie De Bruin is op 31 mei 1945 weer naar Heteren vertrokken. Vader Marinus was gevraagd alleen vooruit te gaan om de terugkeer voor te bereiden, maar hij weigerde. Hij vertrok met de vrachtwagen van Witlox en nam zijn familie mee. Daar aangekomen trof men een ware ravage aan. Als herinnering aan het gastvrije verblijf plantte Marinus een noteboom op het erf van zijn gastheer. De noteboom wordt binnenkort 50 jaar.

Bij veel gezinnen in Udenhout en Biezenmortel waren evacués ondergebracht. In Udenhout werd dat gecoördineerd door meester Van den Burg. Dat betrof vooral mensen uit de Betuwe. Kort voor de bevrijding kwamen hier oude zeelui, die in 1940 Rotterdam waren ontvlucht en gedurende de oorlog in Oirschot waren ondergebracht. Op het eind van de oorlog vluchtten ze uit Oirschot, waar

hevig werd gevochten om het Wilhelminakanaal. In Udenhout werden zij eerst in het fraterhuis en later in de Pauluszaal ondergebracht. Ze zijn hier gebleven tot mei 1945.

Een bijzondere vermelding mag er zijn voor de familie Van Kempen, uit het Gelderse Oosterhout, bestaande uit vader, moeder en de vier jongste kinderen, waarvan de kleinste twee jaar was. Zij vonden in het najaar van 1944 onderdak bij molenaar Coppens. Hun zoon Theo zat bij de Capucijnen, als novice op het klooster in Biezenmortel. Hij droeg sinds september het habijt. Ze hadden hem vanaf augustus niet meer gezien. Ze hadden hem dus ook nog niet gezien in capucijnenkleding. Het was advent en ze mochten Theo pas bezoeken met de kerstdagen. Zover kwam het niet. Hun zoon Theo van Kempen, ofwel frater Calixtus, was een van de drie Capucijnen die op 21 december 1944 de dood vonden bij het ontploffen van een granaat. In plaats van een trots bezoek op 25 december, moesten de ouders twee dagen eerder naar de begrafenis van hun zoon.

Oorlogsschade

Na de bevrijding maken Udenhout en Biezenmortel de schade op. In het gemeentearchief vinden we veel correspondentie over oorlogsschade. We geven een overzicht.

In de namiddag van 22 februari 1944 omstreeks 15.30 brak in een landbouwschuur die Johannes van den Brand, Schoorstraat A 141a (de "Moffenhoeve"), huurde van J.C.van de Voort brand uit. De brand was waarschijnlijk veroorzaakt door een brandend brokstuk van een getroffen vliegtuig dat over de boerderij vloog.

17 september 1944, 24 oktober 1944 en volgende dagen.
In de laatste dagen van de oorlog werd het patronaat dat eigendom was van de parochie van de H.Lambertus geheel verwoest.

Op 18 september 1944 brandde de boerderij van A.van Iersel op het Winkel af. De oorzaak was brandende brokstukken van een neergestort vliegtuig.

Op 18 oktober 1944 werd de boerderij (bestaande uit een woonhuis, stal, schuur, schop, wagen- en kippenhok) van Bart van den Brand aan de Biezenmortelsestraat door de bezetter in brand gestoken.

In oktober 1944 werd door het oorlogsgeweld een dubbel woonhuis aan de Groenstraat C 15/16 van de familie De Bont en Van de Ven verwoest. In de maand maart van 1950 is echter nog steeds niet begonnen met de herbouw. Daarom vraagt de eigenaar van de woningen, de familie De Bont, bij het hoofd van de dienst wederopbouw en financiering toestemming om te starten met de herbouw. De familie woonde namelijk al vijf jaar in een onbewoonbaar schuurtje en het was voor hen onmogelijk daar nog een winter in door te brengen. De familie zal dan zelf de bouw financieren, totdat de nieuwe regeling voor hen gereed is.

Op 26 oktober 1944 werd de dubbele woning met berging en stal van de weduwe Scheffers en M.Brabers aan de Kreitenmolenstraat over het spoor verwoest. In januari 1950 is de herbouw van deze panden al zover gevorderd, dat aannemer Brekelmans de tweede termijn van de bouwsom kan innen.

Op 26 oktober 1944 werden ook de volgende boerderijen verwoest:
- de boerderij van M.J.Simons;
- de boerderij van A.van Wagenberg in de Mortel, eigendom van de

r.k.armeninstelling uit Oisterwijk;
- de boerderij van M.A.Swaans op 't Endeke. Op de plaats van de verwoeste boerderij werd een noodwoning met stal gebouwd;
- de boerderij van A.P.Brekelmans in de Gijzelsestraat C 71. Het puin van deze boerderij werden onteigend ten behoeve van de verbetering van het wegennet.

In de periode 26 oktober -29 oktober 1944 werd de boerderij van C.J. Verdaasdonk op de Zandkant verwoest. Na de oorlog werd de herbouwplicht vervuld door A.M. Pijnenburg die een woonhuis, stal en schuur herbouwde op de plaats van de oude boerderij.

De molenaar A.J. Coppens in Biezenmortel verklaart schade te hebben geleden op 26 en 27 oktober 1944. De schade bestond in vernieling van daken en bestrating en ondergraving van fundamenten.

Op 27 oktober 1944 en 28 oktober 1944 werden drie horecabedrijven aan de Oude Bossche baan verwoest. Het betrof hotel/café Bosch en Duin van G.F.Kruijssen, café de Rustende Jager van de vereniging ten behoeve van natuurmonumenten in Nederland en geëxploiteerd door de weduwe C.Klijn en café de Hooimijt. Dit café was in 1933 opgericht. In 1944 werd het geëxploiteerd door L.Schellekens. In december 1944 worden van de weduwe van Martinus van Iersel, eigenaresse van het perceel waarop de Hooimijt stond, de overgebleven materialen onteigend. Ook puin van verwoeste gebouwen werden in de wintermaanden van 1944, "buiten enige controle" door geallieerden strijdkrachten gebruikt voor noodvoorzieningen aan intercommunale wegen in en buiten Udenhout. Na de oorlog is de Hooimijt niet meer herbouwd. De herbouwplicht werd overgenomen door N.W.J.Jongbloets uit Tilburg die ter vervanging van het verloren gegane café een nieuw pand bouwde aan de Kreitenmolenstraat.

Op 27 oktober 1944 werd de boerderij van W.Berkelmans verwoest.

Op 29 oktober 1944 werd de boerderij, bestaande uit een huis, aangebouwde stal en een afzonderlijke schuur, van F.van Balkom op de Zandkant verwoest. In december 1947 woont Van Balkom in een noodwoning, als hij bij de burgemeester informeert waarom hij nog niet op de urgentielijst van 1948 voorkomt.

Op 28 januari 1945 viel op Vincentius een V1. Destijds waren drie paviljoens in gebruik voor legering van eenheden der geallieerde strijdkrachten (Canadezen). Voorts was er een paviljoen voor gevangen genomen Duitsers, die door de geallieerden werden ingezet voor het onschadelijk maken van Duitse mijnen (mijnopruimingsdienst). Het dak van de paviljoens was na de val van de V1 geheel weggeblazen. De geallieerden hebben toen de paviljoens uit eigener beweging met asfaltpapier (z.g. sisalcraft) gedekt. De bestelling van die 1060 square yards sisalcraft was gecontrasigneerd door de gemeente. De factuur voor het geleverde asfaltpapier blijkt echter nooit door de geallieerden voldaan te zijn. Door de leverancier wordt de gemeente tot betaling aangesproken. Deze verweert zich door te stellen, dat het contrasigneren van bestellingen gedaan door de geallieerden in die tijd enkel een formaliteit was en geen aansprakelijkheid van de gemeente inhield. Bovendien stelt de gemeente dat het asfaltpapier enkel aangewend is ten nutte van de geallieerden, immers na het vertrek van de geallieerden zijn de paviljoens weer met pannen gedekt.

In februari 1945 werd de woning van W.A.van Drunen aan de Rode Steeg C 171/172 verwoest. De woning werd na de oorlog niet herbouwd. Het was namelijk mogelijk de zogenaamde herbouwplicht van in de oorlog verwoeste woningen over te nemen. De herbouwplicht van Van Drunens woning

werd overgenomen door A.J.van den Bersselaar uit Biezenmortel. Hij bouwde ter vervanging van de verwoeste woning een nieuw huis aan de Berkelseweg.

Op 29 maart 1945 omstreeks 13.30 brak er brand uit in de opslagplaats van munitie en andere brandbare en ontplofbare stoffen op het voetbalterrein nabij het patronaat in Udenhout. De oorzaak was zelfontbranding door fosfor in de projectielen die zich op het voetbalveld bevonden.

In het bisschoppelijk archief van Den Bosch vinden we correspondentie over schade voor de parochie.

Op 25 maart 1946 wordt een opgave verstrekt van de schade aan het fratershuis. Dat werd door de huisarchitect geraamd op f.1812.- aan oorlogsschade en f.3324.- aan bezettingsschade. Door een deskundige van de fraters werd echter de schade geschat op circa f.10.000.--.

Op 3 juli 1946 wordt vastgesteld dat de drie klokken die de parochie in de oorlog moest afstaan aan de Duitsers niet zijn teruggekomen. Er is advies ingewonnen bij Prof.A.Smijers, die adviseerde om twee nieuwe klokken aan te schaffen, elk met een gewicht van 1150 kg. Er wordt aan het bisdom toestemming gevraagd om twee klokken aan te kopen.

Het patronaat was nagenoeg totaal verwoest. Op dolle dinsdag had een Duitse soldaat op een gestolen fiets een handgranaat boven tegen de voorbouw van het patronaat gegooid. De voorbouw van de kleine en grote zaal van het patronaat waren geheel uitgebrand. De "bidzaal" bleef vrijwel ongedeerd. Het toneel werd bruikbaar gemaakt. Aan noodvoorzieningen werd door Pastoor van Welie een bedrag van f.2.132,- uitgegeven. Twee dagen voor de bevrijding, op 24 oktober, was het patronaatsgebouw opnieuw doelwit van beschietingen en werd opnieuw in brand gestoken. De totale oorlogsschade voor het patronaat is bepaald op f.11.035.-. De bezettingsschade is f.24.927.-. Eerst op 2 december 1948 heeft de bisschop een urgentieverklaring getekend voor de herbouw van het patronaat.

De Pauluszaal had ook schade opgelopen maar was in november 1944 weer voldoende hersteld om er vluchtelingen van boven de rivieren in onder te brengen. Van mei tot september 1945 was de Pauluszaal in gebruik als jongensschool. Van september 1945 tot maart 1946 was zij gevorderd door het Nederlands Militair gezag, en van maart tot mei 1946 door de Nederlandse bewakingstroepen van Duitse mijnopruimers. De Pauluszaal is in het najaar van 1946 in gebruik genomen voor uitvoeringen en vergaderingen, tot eerste pinksterdag 1950, toen het herbouwde patronaat weer de vertrouwde gelegenheid werd voor gemeenschapsfuncties. Daarmee was de Pauluszaal eigenlijk weer overbodig, zoals in de dagen van Pastoor van de Meijden, die van plan was ze af te breken. Gelukkig is dit plan niet uitgevoerd. In juli 1950 kwam een verzoek binnen van de heer P.van Dulmen uit Tilburg om de Pauluszaal te huren voor de oprichting van een atelier van herenconfectie, waar 25 tot 30 Udenhoutse meisjes werk zouden kunnen vinden, die tot nu toe verplicht waren werk te zoeken op de fabrieken van Tilburg, Oisterwijk, Kaatsheuvel en Loon op Zand. Na overleg met de bisschop besloot het kerkbestuur op het voorstel van de heer Van Dulmen in te gaan en de zaal met ingang van 1 augustus te verhuren voor f.40,- per week. Omdat de heer Van Dulmen de zaal op eigen kosten liet opknappen werd in december 1950 genoegen genomen met een vergoeding voor oorlogsschade, groot f.1050,-.

Later schrijft pastoor Prinsen: "In het begin van mijn pastoorsjaren waren de "congregatiejongens" van pastoor Van Eijl huisvaders geworden van 50, 60 jaar. Pastoor Van Eijl is voor hen al een legendarische figuur. 14 Januari 1939 is Pastoor van Eijl gestorven. God zij dank heeft hij de ondergang van zijn patronaat niet gezien."

Noodwoningen

Op 14 maart 1945 ontvangt de burgemeester een brief van G.Bolsius, de inspecteur van de Volksgezondheid, over de oprichting van noodwoningen. Enkele passages uit deze brief:

Hoewel het herstel der gedurende het afgelopen najaar in mijn ambtsgebied gelegen, minder zwaar beschadigde panden eerst beëindigd zal moeten zijn, vooraleer de oprichting van noodwoningen ter hand zal zijn te nemen, valt het niettemin noodzakelijk te achten om althans de voorbereiding van den bouw van zulke woningen niet langer uit te stellen. Vermoedelijk zal het op prijs worden gesteld om bij evenbedoelde voorbereidingen te beschikken over de richtlijnen, welke zullen worden gevolgd, zoowel bij de beoordeling van op den bouw van noodwoningen betrekking hebbende materiaalaanvragen, als van betreffende verzoeken om van Rijkswege te verstrekken financiële steun. Aangenomen wordt, dat in gemeenten, waar minder dan 20 % van den woningvoorraad als verwoest of ernstig beschadigd valt aan te merken, althans in eerste instantie geen noodwoningen benodigd zullen zijn. In bijzondere gevallen, als bijvoorbeeld ophoping van schade in een kerkdorp van een uit twee of meer van die dorpen bestaande gemeente zal natuurlijk van evenbedoelden stelregel moeten worden afgeweken. Daaraan zal evenmin zijn te ontkomen in gevallen, welke geen andere weg openlaten bijvoorbeeld het onderbrengen van op geen wijze voor samenleving deugende individuen of gezinnen, van aan een ver buiten de kom gelegen terrein gebonden personen en dergelijke meer. Te overwegen zal zijn of de noodwoningen niet zoodanig zullen zijn samen te stellen, dat ze na den heropbouw der permanente behuizing nog gevoeglijk als bijbehoorende bergplaats, varkensstal, schuur of dergelijke zullen kunnen blijven dienst doen.

In Udenhout was minder dan 20% van de woningen vernield. Derhalve kon Udenhout niet rekenen op flinke subsidies voor noodwoningen.
Toch zijn er in Udenhout diverse noodwoningen gebouwd.

De schade voor de steenfabriek

In hoofdstuk 7 is al aangegeven dat de steenfabriek uitzonderlijk veel schade heeft geleden. Vooral in de periode van 26 oktober 1944 tot maart 1945, de periode dat de fabriek was gevorderd door de geallieerden. Accountantskantoor A.C.M.Hanken brengt op 22 december 1947 een rapport "Vorderingsbedrijfsschade" uit. De totale schade wordt vastgesteld op het voor die tijd enorme bedrag van ruim 74.000 gulden.

De steenfabriek brengt over 1945 ook een zeer somber jaarverslag uit, als volgt:

Aan de Algemeen Vergadering van Aandeelhouders in de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Steenfabrieken "Udenhout" voorheen Weijers en Co., Udenhout.

Mijne Heeren,

Wij hebben de eer U hierbij verslag uit te brengen over het 27ste boekjaar onzer vennootschap, waarbij wij u tevens de verlies- en winstrekening en de balans per 31 December 1945 ter goedkeuring voorleggen. U vindt aan deze bescheiden toegevoegd de verklaring van het Accountantskantoor A.C.M.Hanken en de toelichting bedoeld in Art.42 van het Wetboek van

Koophandel, evenals de jaarstukken onzer dochtermaatschappij de N.V.Steenfabriek "Udenhout" voorheen Weijers en Co.

Tengevolge van de moeilijke kolenpositie in het land en de daaruit voortvloeiende geheel ontoereikende kolentoewijzingen was de produktie nog slechts zeer gering. Het nog niet gereed zijn der herstelwerkzaamheden en het moeilijk verkrijgbaar zijn van arbeidskrachten waren daarnaast eveneens belemmerende factoren.

De officieel vastgestelde prijs is tot nu toe nog steeds verliesgevend, aangezien daarbij onvoldoende rekening is gehouden met de stijging der kostprijs als gevolg van de belangrijk hogere lonen en den sterk gesteegen steenkolenprijs.

Indien geen verbetering in de brandstoffenvoorziening optreedt, zal het ook in 1946 niet mogelijk zijn een normale produktie te bereiken.

De vraag is hier wel gerechtvaardigd of het wel verantwoord is de fabricatie van een produkt, dat behoort tot de allereerste behoeften in het bouwbedrijf, te blijven voortzetten, indien in bovengenoemde factoren van brandstoffenvoorziening en prijs niet een zoodanige wijziging komt, dat althans niet meer verliesgevend moet worden gewerkt.

Ondanks de reeds uitgevoerde herstelwerkzaamheden zullen verder nog belangrijke bedragen aan de revisie der fabriek dienen te worden besteed.

De verlies- en winstrekening onzer dochtermaatschappij sluit per 31 December 1945, na toepassing van de gebruikelijke afschrijvingen, met een nadeelig saldo van f.74.644,24, welk bedrag op nieuwe rekening werd overgeschreven. Dit verliessaldo moet nog worden verhoogd met een bedrag voor verschuldigde belastingen.

Udenhout, 26 April 1946

De Raad van Bestuur: Ch.Stulemeijer voorzitter, J.H.M.M.Povel secretaris en gedelegeerde, C.B.Mols gedelegeerde, M.F.M.van Gurp, Mr.F.B.I.M.Janssens, Mr.G.J.M.Stulemeijer.

Pas bij het verslag over het jaar 1948 kan de Raad van Bestuur een positief optimistisch gestemd jaarverslag uitbrengen.

Schaarse goederen

Het herstel van woningen en fabrieken duurde ook lang omdat diverse bouwmaterialen na de oorlog zeer schaars waren. Dat maken we ook op uit een correspondentie uit het archief van Huize Assisië. Dokter Veraart werkt dan niet meer op Assisië, maar hij is dan geneesheer directeur van de psychiatrische inrichting "St.Anna" te Venray. Hij schrijft op 7 januari 1946 de volgende brief:

Zeer geachte broeder Overste,

Het bestuur van "St.Anna" heeft mij meegedeeld, dat het u gaarne wil helpen ter verlichting van uw noodzakelijkste glaszorgen. Het zal het op prijs stellen u het daarvoor benodigde glas te mogen aanbieden uit erkentelijkheid en ter eenige compensatie van de gastvrijheid, welke mijn gezin sinds 15 november bij u ondervindt. Zoals u weet kunnen wij alleen ondoorzichtig glas missen. Wilt u mij zo spoedig mogelijk de maten der ruiten opgeven? Dan zal ik het glas hier op maat laten snijden. Ik behoef u niet te zeggen, dat het mij plezier doet u een en ander te kunnen schrijven. Met vriendelijke groeten, ook aan uw mede-broeders.

Uw dw. Joop Veraart.

De aktie H.A.R.K.

Veel gezinnen in Udenhout en Biezenmortel moesten vooraan beginnen. Sommigen elke dag herinnerd aan de dood, anderen zonder woning, zonder fiets, zonder goeie kleren. Vooraan beginnen. En dat viel lang niet altijd mee. Op 18 juni 1945 richt iemand een smeekbede aan de burgemeester. We zullen de naam niet noemen. Daar is het briefje veel te mooi voor. Maar het had elke Udenhouter kunnen zijn.

Weledele Heer,

Mijnheer op dit briefje wou ik U vragen of er niets aan te doen is om een vergunig voor 'n zondags pak. Ik ben ook onderduiker geweest. Als ik iets aanvraagden op 't Distriebusei kantoor was 't altijd afgewezen. Nu heb ik niets meer. Mijn pak is helemaal kapot en in 't zwart kunnen ze 't bij ons thuis niet kopen voor 13 kinderen en ik toch ook niet. En ook voor nei rijwielbanden. Ik moet allendagen naar Riel gaan werken op 'n paar harde banden wat niet om te doen is. Dat kan U toch niet begrijpen maar ik wel. Als u 't niet geloof kan U 't invormeeren bij Mutsers van Thilo Capucijnenstraat 55. Mijnheer zou U niet 'n berichte me terug kunnen geven. Of als 't moet kan ik zelf Dinsdagavond wel even komen dan kun U er zelf van overtuigen. Want vanavond was 't half tien eer ik thuis was. Anders had ik persoonlijk gekomen.
Hoogachtend.

Na de bevrijding kwam de aktie H.A.R.K. op gang. De Hulp Actie Rode Kruis bracht kisten vol kleding uit Amerika. De verdeling van de goederen gebeurde bij meester Van den Burg in de Groenstraat.

Het vertrek van de geallieerden

Half maart 1945 verlieten de Engelsen het klooster van Biezenmortel, alles ontzettend vuil en smerig achterlatend. Langzamerhand werden in het gebouw de afscheidingen opgeruimd en werden de refter en de 1e verdieping weer in gebruik genomen. Vervolgens werden twee spreekkamers ingericht om twee klassen van de lagere school onder te brengen. Tenslotte is de rest van het gebouw schoon gemaakt. De metamorfose was ontzettend. Officieel wordt het klooster op 12 april vrijgegeven door de Engelsen. De gardiaan schrijft: "We hopen dat ze nooit meer komen".

Op 11 mei 1945 vertrekken de laatste geallieerden uit Udenhout. De Canadezen schrijven nog een briefje aan de burgemeester:

Aan den Burgemeister en aan onze goede vrienden van Udenhout.

Op de vooravond van ons vertrek naar een noordelijker deel van uw mooi land wens ik met al mijn officieren, onderofficieren, N.C.O.'s en soldaten in het openbaar onze grote waardering uit te drukken voor de zeer vele vriendelijkheden welke ons gedurende ons kort maar zeer prettig verblijf betoond zijn. Wij zullen met een gevoel van spijt in onze harten vertrekken nu wij u, onze goede vrienden, achter moeten laten en wij zien uit naar de dagen waarop wij weer naar huis zijn teruggekeerd en vrij zijn om u weer in Udenhout te komen bezoeken uit onze eigen vrije wil. Het was nog een vreugde te meer voor ons het voorrecht te hebben om met u uw genoegens te delen bij de bevrijding van het noordelijk deel van uw bekoorlijk land en nu de donkere oorlogswolken zijn weggedreven spreken wij de oprechte hoop uit dat de overgebleven droevige wonden spoedig mogen genezen door de vredeszon en dat de voorspoed nogmaals terug moge keren tot uw koningin en haar volk.

Commanding No.398 Works Section RE

Munitie- en mijnopruimingsdienst

Sinds de aanwezigheid van de geallieerden is in Udenhout een mijn- en munitieopruimingsdienst gevestigd op Huize St.-Vincentius. In het begin waren daarbij Duitsers betrokken om Duitse mijnen op te sporen en onschadelijk te maken. Na het vertrek van de geallieerden werd de mijn- en munitieopruiming een zaak van het Ministerie van Defensie. Op 20 juni 1947 meldt de gemeentesecretaris P.Vermeer aan het Ministerie dat alle mijnen in Udenhout zijn opgeruimd.

In het archief van het Ministerie van Defensie treffen we de volgende documentatie aan:
Op 8 februari 1946 meldt de burgemeester dat er zich in de duinen achter de woning van J.C.de Jong, Duin B 28, handgranaten bevinden en mogelijk nog een mijn. De explosieven zijn geruimd op 29 maart.
Op 25 mei 1946 meldt de burgemeester 2 mijnen in perceel 22, genaamd "de Brand". Deze mijnen zijn op 2 juli 1946 geruimd.
Eveneens op 25 mei meldt de burgemeester 8 mijnen in de bossen gelegen aan de Bossche Baan, genaamd "den Duin". De ruiming werd lange tijd opgehouden door te hoge waterstand daar ter plaatse, en werd pas uitgevoerd op 25 maart 1947.
Op 10 augustus 1946 meldt de burgemeester een mijn, die op 25 september wordt geruimd. De mijn lag aan de Gommelsestraat ter hoogte van het café "de Rustende Jager" op een perceel dat eigendom was van J.van den Bijgaart. De aangifte geschiedde door C.Kuipers, Zandkant B 35.
Op 13 december 1946 meldt de burgemeester aan de Mijnen- en Munitieopruimingsdienst in totaal 20 projectielen. Op 17 januari 1947 werd begonnen met het ruimen van deze projectielen. Daartoe behoorden in elk geval 2 mijnen en munitie in een sloot bij M.L.Koolen (bekend als Paus Koolen) aan de Rijksweg C.175.

Burgemeester De Klerk met eervol ontslag

De zaak van burgemeester De Klerk krijgt een hoogtepunt als diverse mensen uit het dorp op 24 juli 1945 naar Tilburg moeten om een verklaring af te leggen voor een onderzoekscommissie. Het betreft Pastoor Van Welie, wethouder Peer Heijmans, wethouder Kees van de Voort, gemeentesecretaris Pieter Vermeer, gemeenteontvanger Sjef Robben, veldwachter Fons Roymans, wachtmeester Ravestein en dokter Lobach.

Gemeenteontvanger Sjef Robben verklaart:
"Naar mijn mening heeft de burgemeester ondoordacht en overijld gehandeld toen hij lid werd van de N.V.D. Toen hij hoorde dat de andere burgemeesters in de omgeving het niet hadden gedaan, had hij er al spijt van. En over die toespraak van de N.S.B.'er. Er stonden maar vijf mensen te luisteren. De Klerk kwam toevallig langs, groette, en is doorgelopen."

De 82-jarige wethouder Kees van de Voort verklaart:
"In het algemeen heb ik de indruk gehad dat de burgemeester stellig niet pro-Duits was. Indien hij tegenover de Duitsers, die hij vanwege zijn ambt moest spreken, vriendelijk was, schrijf ik dit toe aan zijn joviaal karakter. Ook was hij dikwijls vriendelijk om het een en ander gedaan te krijgen."

Gemeentesecretaris Pieter Vermeer verklaart:

"De burgemeester was, althans in het laatste anderhalf jaar, zeker niet pro-Duits. Hij was echter zwak en benauwd in enig opzicht te mishagen aan degenen die hij op dat moment als zijn superieuren beschouwde."

De Klerk zelf verklaart onder andere:
"Ik was toevallig passant bij de toespraak van die N.S.B.'er. Ik was op weg naar een avondje kaarten bij Bergmans."

Op 9 augustus komt de onderzoekscommissie tot een uitspraak en handhaaft de beschuldigingen aan De Klerk. Op 2 oktober gaat het dossier naar de Minister van Binnenlandse Zaken. Die legt het voor aan "de commissie van advies inzake het zuiveringsbesluit". Deze commissie brengt op 8 november advies uit aan de minister: "De commissie is van oordeel, dat er blijkens het hiervoor gerelateerde geen termen aanwezig zijn om tot ontslag, als bedoeld in de zuiveringswet, te adviseren, maar dat anderzijds de houding van betrokkene in verband met de bezetting toch zodanig is geweest, dat hij in zijn betrekking niet kan worden gehandhaafd. De commissie adviseert de Minister van Binnenlandse Zaken aan De Klerk voornoemd ongevraagd eervol ontslag te verlenen.

En dat gebeurt. De Klerk krijgt eervol ontslag als burgemeester op 16 januari 1946. En hij krijgt eervol ontslag als ambtenaar van de burgerlijke stand op 2 oktober 1946.

Bevrijdingsfeesten

Meteen na de capitulatie van de Duitsers op 5 mei 1945 is het feest in het land, ook in Udenhout.

Op zaterdag 12 mei is er een dankdag voor de vrede en bevrijding van het vaderland:
1. Om 10 uur een solemnele H.Mis van dankzegging in de parochie-
   kerk van St.Lambertus;
2. een kinderzanghulde voor het gemeentehuis aan de burgemeester
   als vertegenwoordiger van Hare Majesteit de Koningin;
3. Om 4 uur schoolkinderoptocht met versierde fietsen, bokken-
   wagens, steps en andere voorwerpen of voorstellingen. Opstel-
   ling en vertrek op het terrein voor de stoomzuivelfabriek.

Het grote feestprogramma wordt gehouden op 6 en 7 juni. Het programma is als volgt:

woensdag 6 juni:
7 uur Aanvang reveille door leden der Udenhoutsche Rijvereeniging.
9.30 uur Optocht door de gemeente van een feeststoet met voertuigen, waarvan de bijzonderheden van orde, route en samenstelling hierna zijn vermeld.
3 uur Twee achtereenvolgende voorstellingen, telkens voor de helft der leerplichtige schoolkinderen, door den goochelkunstenaar Davola uit Breda. De kinderen begeven zich onder leiding der onderwijzers naar de voorstelling. Tijdens de voorstelling heerlijke traktatie.
8 uur Concert op de kiosk door de fanfare "Moed en Volharding" en het Udenhoutsch Mannenkoor.

10 uur Taptoe en Bal champêtre (uitsluitend dansgelegenheid op het kruispunt).

donderdag 7 juni:
9 uur Aantreden der deelnemers en deelneemsters aan de gecostumeerde voet- en korfbalwedstrijden op het terrein der Stoomzuivelfabriek, om onder muziek-begeleiding zich te begeven naar het sportterrein achter het Patronaat.
9.30 uur Aanvang der gecostumeerde voetbalwedstrijd.
11 uur Aanvang der gecostumeerde korfbalwedstrijd.
3 uur Volksspelen op het voetbalveld achter het Patronaat, bestaande in:
a.Paardensport 1e stoelrijden
2e appelhappen
3e ringsteken
b.Voor schoolvrije jeugd en ouderen: 1e zakloopen
2e wedloop
3e sprietloopen
c.Attractie voor dames: stoelendans.
8 uur Concert op de kiosk door Fanfare en Mannenkoor.
10 uur Taptoe en Bal champêtre (uitsluitend dansgelegenheid op het kruispunt).

Het sportterrein is alleen toegankelijk door den ingang achter de tuinen van de Stationstraat, en wel gratis voor alle belangstellenden. De regeling van den optocht en de volksspelen is opgedragen aan Commissarissen, kenbaar aan rood-wit-blauw strikje. Het publiek wordt verzocht de aanwijzingen op te volgen, welke door dezen in 't belang van een goede orde worden gegeven. De leden van het Feestcomité zijn herkenbaar aan een oranje strikje.
Vlaggen uit !!! Vlaggen uit !!!

Het comité voor de Vredes- en Bevrijdingsfeesten te Udenhout.

Het programma wordt gevolgd door aanwijzingen door J.P.M.Meuwese, de waarnemend burgemeester, die geen wanklank wil horen en buurt-comités adviseert geen afzonderlijke feestelijkheden te organiseren. Er zij met nadruk op gewezen dat dansen in de cafés verboden is.

De optocht van woensdag 6 juni is een heel indrukwekkende gebeurtenis geworden. Een hele lange feestelijke stoet trok door de straten van Udenhout. De stoet was als volgt samengesteld:

Gardes d'Honneur met standaard
1 Deputatie Comité
2 Huwelijksdag van Antoon Mussert (Winkel zuid)
3 Het leven in de verdrukking (Winkelsche Hoek)
4 Al is ons buurtje nog zo klein, wij willen ook van de partij zijn (Winkelsche Hoek)
5 Hulde van Nederland aan zijn bevrijders (Stationstraat midden)
6 Muzikale buurt (Stationstraat midden)
7 Hulde aan de B.B.C. (Huize Assisië)
8 Kinderen vieren vredesfeest (Huize Assisië)

9 De vlucht van Hitler (Steenfabriek Udenhout)
10 Oost en West (Stationsbuurt)
11 De toekomst (Stationsbuurt)
12 Boerenvreugde (Kreitenmolen en Berkhoek)
13 Hulde aan de gevallenen voor onze vrijheid (Stationstraat west)
14 Vergelding (Stationstraat west)
15 Boerentrouwpartij (Kreitenmolen, St.-Joseph)
16 Schuttersgilde St.-Sebastiaan
17 Bijltjesdag (Hooghout)
18 Distributie narigheid (Hooghout)
19 Het koninklijk gezin weer in Nederland (Kreitenmolenstraat over spoor)
20 De buurtbewoners over het spoor in vredesvreugde (Kreitenmolenstraat over spoor)
21 E.H.B.O. in oorlogsdagen (E.H.B.O.)
22 Afbraak (Winkel noord)
23 Herstel (Winkel noord)
24 H.Ms.de Ruijter, bevrijding van Indië (Stationstraat oost)
25 Zigeunerswagen (Steenenpoort)
26 Fanfare Moed en Volharding
27 De toekomst is aan ons (Jeugdorganisatie)
28 De koningin (Zwarte weg zuid)
29 De gedupeerde boer (Zwarte weg zuid)
30 Vliegtuig (Zwarte weg zuid)
31 Particuliere wagen (H.Boom)
32 Hulde aan Radio Oranje (Slimstraat midden)
33 Nederland zal herrijzen (Slimstraat midden)
34 Repatriëring (Slimstraat/Schoorstraat)
35 Een-ei-actie (Slimstraat/Schoorstraat)
36 Koningin van den vrede (Molenstraat)
37 Een concentratiekamp (Molenstraat)
38 V1 (Kuil)
39 Brabantsche koffietafel (Kuil)
40 Goei volk, maar rauw (Slimstraat zuid/Boerenverdriet)
41 Een boerenbruiloft (Besterd)
42 Onze arme Hollandsche jongens (Besterd)
43 Vredeswagen (Van Heeswijkstraat/Slimstraat)
44 Volkswagen (Van Heeswijkstraat/Slimstraat)
45 Ophalen voor de gijzelaars (Zwarte weg noord)
46 Voor de bevrijding (Biezenmortel/Gommelen)
47 Na de bevrijding (Biezenmortel/Gommelen)
48 Wij wasschen voor de Tommy's (Biezenmortel/Gommelen)
49 Razzia-wagen (Endeke)
50 Spoorwegstaking (Groenstraat zuid)
51 Udenhoutsche kermis (Groenstraat zuid)
52 Kinderuitzending (Groenstraat noord)
53 Leve de vrijheid (Groenstraat noord)
54 De uittocht der moffen (Biezenmortel/Coppens)
55 Wagen met muziek (Biezenmortel/Coppens)

56 Leve de vrijheid (Biezenmortel/Coppens)
57 Vliegtuig of kleine tank (Van der Loo/Denissen)
58 Oorlog (Groenstraat midden)
59 Vrede (Groenstraat midden)
60 Souvenir van Holland (Groenstraat midden)
61 Kinderuitzending naar Engeland (Zandkant)
62 Feestvreugde op den Zandkant (Zandkant)
Gardes d'Honneur

De optocht werd gejureerd. Er werden diploma's en prijzen uitgereikt. De eerste prijs ter grootte van f.15,- ging naar het buurtschap Stationstraat oost voor wagen 24 H.Ms.De Ruijter. De tweede prijs ter grootte van f.12,50 ging naar het buurtschap Molenstraat voor wagen 37 Een concentratiekamp. De derde prijs ter grootte van f.10,- was voor het buurtschap Groenstraat midden voor wagen 58 Oorlog.

En 's avonds om 8 uur stonden we voor de kiosk met de fanfare en het mannenkoor. En we zongen met z'n allen het Brabants volkslied:

Waar de luchten wijder worden
't Waterland in bosch vergaat
En de schoone paarse heide
Eenzaam stil te bloeien staat
Waar de dennen vrolijk jub'len
't Zonlicht fel door d'akkers slaat
Daar is mijn Brabant, lief Vaderland (2x)

Waar een volk van stoeren eenvoud
Trouw aan God en trouw aan 't land
Vreedzaam voor 'n schaam'le bete
Wroet en werkt in 't schrale zand
Waar in plicht, vreugd bleef behouden
Lach en luim de kroon nog spant
Daar is mijn Brabant, lief Vaderland (2x)

Waar naast ranke torenspitsen
Zwarte schouwen opwaarts gaan
Als twee tekenen van vrede
Hoog in donk're luchten staan
Waar in soberheid en arbeid
Alle standen samen gaan
Daar is mijn Brabant, lief Vaderland (2x)

Cornelis Verhoeven schreef in november 1992 in zijn column in 'Het Nieuwsblad':
Een van de weinige collectieve feesten in mijn herinnering die regelrecht uit blijdschap voortkwamen, was het bevrijdingsfeest in 1945, heel lang geleden. Misschien idealiseer ik het, maar het was in elk geval een heel spontaan feest, nauwelijks voorbereid, zeer wanordelijk verlopend en heel armoedig voorzien van eten en drinken. Het was uit louter blijdschap opgetrokken en misschien is het daarom zo scherp in de herinnering blijven hangen.

Oranjecomité

Een half jaar later, op 23 november 1945, werd door de gezamenlijke buurtverenigingen het Oranjecomité opgericht. Daartoe ging op 18 oktober de volgende brief naar elk van de buurtverenigingen:

Aan de Buurtverenigingen of commissies, welke als zoodanig hebben deelgenomen aan de Vredes- en Bevrijdingsfeesten te Udenhout.

Het bij de bevrijding gevormde comité voor de leiding der Vredes- en Bevrijdingsfeesten, later opgetreden bij de viering der Nationale Feestdagen, heeft zich beraden op aanmoediging van den Heer waarnemend burgemeester, om te geraken tot de instelling van een blijvende plaatselijke Oranje-vereeniging. De leden dier organisatie wenscht het Comité te ontleenen aan de plaatselijke Buurtverenigingen of Commissies, zooals die zoo voortreffelijk naar voren zijn gekomen bij de gehouden feesten, en wel op den grondslag van één lid per Buurtvereniging. Het is de bedoeling dat dit lid blijvend deel zal uitmaken van de Oranje-vereniging, om daarin mede de belangen zijner buurt te behartigen. Te dien einde verzoekt ons Comité en zonder uitstel uit Uw Buurtvereeniging of gecombineerde Buurtvereeniging één persoon aan te wijzen. Het Comité noodigt dezen aangewezen persoon uit tot bijwoning eener vergadering ten gemeentehuize op Dinsdag 23 October a.s. om half acht uur 's avonds, om de plannen nader te bespreken en tot verwezenlijking te brengen. De afgevaardigde wordt verzocht dit schrijven mede te brengen ten bewijze van de aanwijzing. In opdracht van het Comité voornoemd, Jos Robben secretaris penningmeester.

Namens de buurtverenigingen waren op 23 oktober 1945 aanwezig: G.Bergmans, Van de Bruggen, A.Coppens, M.van Iersel, G.van Oss, A.van de Plas, Chr.Pennings, P.Pijnenburg, Jos.Robben, L.Vermeer en P.J.Vermeer. Van hen werden in het dagelijks bestuur gekozen: A.Coppens, M.van Iersel (voorzitter), G.van Oss, A.van de Plas en P.J.Vermeer.
De Oranje-vereniging kennen we thans als "het Udenhouts Belang".

Onderscheidingen

De gemeentearchieven bevatten een overzicht van inwoners die zijn onderscheiden vanwege de Tweede Wereldoorlog. Het overzicht bevat ook de onderscheidingen betreffende de oorlog in Nederlands Indië. Onderstaand volgt het overzicht uit het gemeentearchief, gesorteerd op soort onderscheiding en daarna op alfabet.

Mobilisatie Oorlogs Kruis

P.J.Bertens, C 88

Oorlogs Herinnerings Kruis mei 1940

J.H.Felen, C 85, maart 1950
A.J.van Iersel, C 128, december 1950
J.van Ingen, Groenstraat C 12, mei 1950
A.J.van de Ven, Hooghout C 79, april 1950

Orde en Vrede

J.C.Aarts, Schoorstraat 34, december 1951

J.C.de Bakker, Groenstraat B 60, juni 1952
J.C.van den Bersselaar, Biezenmortelsestraat B 47b, juni 1952
A.C.Boers, Slimstraat A 82, januari 1953
H.F.van den Brand, Biezenmortelsestraat B 50, maart 1952
F.J.Brekelmans, Groenstraat B 63, januari 1953
W.F.Brekelmans, Kuilstraat A 89, januari 1953
T.van Breugel, Kreitseheide, december 1950
W.H.J.Driessen, Stationstraat C 252, december 1950
G.H.van Drunen, Rijksweg C 174, februari 1950
M.F.J.Goutziers, Van Heeswijkstraat D 178, december 1951
M.J.Goutziers, Molenstraat 189, januari 1953
C.Th.L.Hamers, Stationsstraat 251, mei 1950
C.P.M.A.Heerkens, Stationsstraat C 241, juni 1952
M.W.J.van Hommelen, Kuilpad A 98, december 1951
M.G.Janssen, Groenstraat C 18, juni 1952
F.H.de Jong, Zandkant B 28, januari 1953
J.C.de Jong, Zandkant B 28, juni 1952
J.Kaptein, Groenstraat C 8, maart 1951
P.G.A.J.van Keep, Stationsstraat C 255, december 1951
J.C.de Kort, Stationsweg D 34, mei 1950
A.A.C.M.Korthout, Stationsstraat C 239, juni 1952
P.A.J.de Laat, Stationsstraat 235 c, januari 1953
F.J.Maes, Slimstraat A 2, december 1951
C.Melis, Gijzelsestraat C 72, maart 1952
J.A.M.Mutsaers, Stationsstraat 84, juni 1952
P.J.J.van Oene, Groenstraat B 103, juni 1952
P.W.van den Oetelaar, Winkel C 122, april 1950
A.M.van de Pas, Winkel C 112, maart 1951
A.J.M.Pennock, C 85, december 1950
J.C.Remeysen, Van Heeswijkstraat D 49, december 1950
F.M.van Remunt, 't Gommelen C 43, maart 1952
W.M.van Rooij, Van Heeswijkstraat D 188, maart 1952
C.J.Schijven, Schoorstraat 156, juni 1952
M.J.Schijven, A 156, januari 1953
J.A.H.Spijkers, Van Heeswijkstraat 45, maart 1952
W.A.Verhallen, Schoorstraat A 147, maart 1951
C.C.Verschuuren, Slimstraat D 172, maart 1952
A.Verspeek, C 240 a, maart 1951
G.Vorstenbosch, Houtsestraat 84, december 1951
C.P.Vriens, Slimstraat A 54b, januari 1953
F.A.de Weijer, 't Gommelen B 55, maart 1951
C.J.Weijtmans, Kreytenstraat C 186a, mei 1950

hoofdstuk 9 Herinnering

Het kapelletje van de Schoorstraat

In de nadagen van de bevrijding van de Duitse bezetting, in 1945, was Jan Meuwese waarnemend burgemeester van Udenhout. Hij is initiatiefnemer voor het bouwen van een Mariakapel uit dankbaarheid, dat Udenhout het er in de oorlog zo goed had afgebracht. De wens een Mariakapelletje te bouwen houdt verband met het feit, dat burgemeester Meuwese lid was van de stichting "Brabantia Nostra". Een van de aktiviteiten van deze stichting was het doen bouwen van Mariakapelletjes langs de Brabantse wegen, mede om recht te doen aan de erenaam "Brabantia Mariana", hetgeen betekent "Maria's eigen Brabant". Zo ontstonden de kapelletjes tussen Hilvarenbeek en Diessen, tussen Tilburg en Loon op Zand, tussen Oisterwijk en Moergestel.... en in de Udenhoutse Schoorstraat.

Er werd een comité gevormd. Guus van Erp stelde een stukje van zijn bos beschikbaar. Om geld in te zamelen voor de financiering van de bouw van het kapelletje gaf de Fanfare Moed en Volharding een concert tegenover het bos waar het kapelletje moest komen. Ook was er een baksteenaktie waarbij de inwoners voor een bepaalde financiële ondersteuning zogenaamd een baksteen konden kopen. Maar het viel allemaal een beetje tegen. En ook pastoor van Welie was niet bijster enthousiast. Veel geld was er immers niet in kas. De bouw werd wel doorgezet en de kosten werden wel gemaakt. Architect Jos Bedaux uit Goirle krijgt opdracht voor tekening en bestek. Udenhoutse bouwvakkers zullen in hun vrije tijd het kapelletje bouwen. Luc van Hoek uit Tilburg zal een mooi Mariabeeld gieten voor de prijs van 800 gulden. In de linker muur wordt de gedenksteen ingemetseld met het inschrift: "Burgemeester J.P.M. Meuwese legde op 4 mei 1946 de eerste steen voor deze kapel". In 1947 was het kapelletje klaar en daar zat het comité met een echte devotiekapel! Nog hetzelfde jaar werd zij "geschonken" aan het kerkbestuur van de parochie van de H. Lambertus. Begin 1948 kwam er klaarheid in de financiële kant van de zaak. De kosten waren wel gemaakt, maar de rekeningen waren niet betaald. De nieuwe burgemeester Mr.Verhoeven vond een stapeltje rekeningen voor bouwmaterialen van om en nabij f.4.000,-, voor de bakstenen alleen al f.1.400,-. De nieuwe pastoor K.Prinsen verklaarde zich bereid de kapel meteen weer terug te schenken aan het comité. Er werd een reeks akties opgezet: een preek in de zondagsmissen door een der comitéleden, een huis-aan-huis collecte door de andere, een onderhoud van burgemeester Verhoeven en pastoor Prinsen met de nieuwe directeur van de steenfabriek de heer Van Ginneken... En na enkele weken kon de kapel schuldvrij worden opgeleverd.

Verfraaiing

Pastoor Prinsen heeft zich bijzonder ingezet voor de verfraaiing van het Mariakapelletje. Er werd een put gegraven voor schrobwater. Smid van der Loo maakte de boog voor de putrand. In het Mariajaar 1954 kwam Jac Verheijen uit Echt de muurschildering aanbrengen, voorstellende het leven, werken en bidden van de Udenhoutse vaders en moeders, het spel van hun kinderen, de vogels en de beestjes in onze landouwen en boven de deur de wapens van onze gemeente en van onze parochie in een stoere eikeboom. In dat jaar 1954 lezen we in de krant een idyllische beschrijving van het kapelletje: Het boskapelletje aan de Schoorstraat, dat na de bevrijding werd opgericht, mag zich in een druk bezoek verheugen. Rustig gelegen in de schaduw der overhangende bomen schept dit rustiek oud-aandoende kapelletje, van antiek smeedwerk ruim voorzien, met het aanleunende massieve torentje en met op de voorgrond een welput met ophaalemmer, een intieme sfeer, die de bezoeker weldadig aandoet. Het Mariabeeld, een kunstwerk van Luc van Hoek, prijkt in

een door vier zuilen getorste kroon, op een zware tombe, afgedekt met een zwarte marmeren plaat. Frisse bloemen en brandende kaarsen bewijzen, dat ook hier een voortdurende Maria-verering bestaat. Om dit mooie beeld een meer luisterrijke omgeving te schenken ontving de glazenier kerkschilder Jac Verheijen uit Echt de opdracht deze kapel toepasselijk te illustreren. Deze kunstenaar, die in Limburg en België met succes heeft gewerkt en wiens werk ook in Waspik bij de paters Carmelieten is te bewonderen, is thans doende aan zijn opdracht, waarmede hij eerstdaags hoopt klaar te komen, om daarna over te gaan tot het plaatsen van gebrandschilderde ramen. In de grote kapelboog heeft hij als hoofdmotief de kamperfoelie uitgeschilderd, waarop en waartussen alle soorten dieren zijn aangebracht, die even als de kamperfoelie in de omgeving veelvuldig voorkomen, terwijl in de uitgespaarde ruimten, door genoemde plant omslingerd, taferelen zijn uitgebeeld, ontleend aan de jaargetijden, alles uitende een levendig beweeg van het rijke leven in de natuur en een vredig, opgewekt leven van het land! Boven de uitgang is uitgebeeld de Boodschap aan Maria, een mooie compositie, met als aanvullende devotie een bloemenslinger; alles te samen een werk dat beantwoordt aan de opzet, deze kapel in overeenstemming te brengen met de schoonheid van het kunstzinnige Mariabeeld, dat hier troont in deze mooie landelijke omgeving.

Gedenksteen

Tijdens de dodenherdenking van 1948 werd een gedenksteen onthuld, waarop de oorlogsslachtoffers zijn vermeld. Het Oranje-comité is de organisator van deze dodenherdenking waarvan het programma als volgt luidde:

Om 7 uur plechtige kruisweg in de parochiekerk van St.Lambertus. Vanuit de kerk opstellen van een stoet bestaande uit:
1e Familieleden oorlogsslachtoffers;
2e Vereniging van Oud-militairen;
3e Katholiek Thuisfront;
4e Fanfare Moed en Volharding;
5e Heren Geestelijken;
6e Gemeentebestuur;
7e Oranje-comité;
8e Mannenkoor "Oefening en Vermaak";
9e Alle gemeentenaren;
10e Fanfare "St.Cecilia".
De inwoners worden verzocht twee aan twee aan weerszijde van de weg te lopen, de zogenaamde "processiegang". Bij aankomst aan de Mariakapel aan de Schoorstraat zingt het Mannenkoor "Ecce quo modo moritur".
Namens de Udenhoutse bevolking zal door de Edelachtbare Heer Mr.W.Th.M.Verhoeven, burgemeester van Udenhout, de aanbieding plaats hebben van een gedenksteen, welke op initiatief van de vereniging van oud-militairen in de Mariakapel is geplaatst en waarop de namen van de oorlogsslachtoffers zijn vermeld. Daarna zegening van de gedenksteen door de Zeereerwaarde Heer Pastoor Prinsen.
Gebed. Slotzang door Mannenkoor (Marialied). Daarna terugtocht en ontbinding van de stoet op het kruispunt.

De inwoners worden verzocht van des avonds 7 uur af de vlaggen halfstok te hangen. Dien avond geen openbare vermakelijkheden. Caféhouders worden verzocht hun inrichting na 7 uur des avonds te sluiten.

In 1953 is de gedenksteen vervangen door een die is gemaakt door de beeldhouwer Leo Baümler, de maker van de kerkbanken.

Wij gedenken onze dorpsgenoten

We volgen allereerst de dorpsgenoten die staan vermeld op de gedenksteen in het Mariakappeletje, in diezelfde volgorde.

Frans van de Pas (1912-1940)
Franciscus Martinus van de Pas, zoon van Martinus van de Pas en Johanna Leijten, sneuvelde in de nacht van 13 op 14 mei 1940 te Middelburg. Hij was een 28 jarige soldaat die eerst heeft gevochten in de Peellinie, zich met zijn compagnie moest terugtrekken en naar Zeeland werd gestuurd, waar de strijd het langst voortduurde. Hij geraakte daar in mitrailleurvuur en werd dodelijk getroffen. Zijn lichaam is op 10 januari 1941 overgebracht naar het parochiekerkhof van Biezenmortel, alwaar hij een fraai grafmonument heeft gekregen.

Toon Dekkers (1902-1940)
Op de avond van zaterdag 16 september 1944 raakte Toon Dekkers door exploderende granaten ernstig gewond en is op 18 september in het ziekenhuis te Tilburg overleden. Toon was gemeentebode en brandweerman. Hij was ingezet bij bluswerkzaamheden nadat er bij het station van Udenhout een Duitse munitietrein door de Engelse luchtmacht was beschoten en in brand gevlogen. Hij liet een weduwe achter met vijf kleine kinderen.

Ties van Leijden (1922-1944)
Martinus Johannes van Leijden is op 15 november 1944, 22 jaar oud, overleden in het concentratiekamp te Schwesing Engelsburg en op 16 november begraven op het Ostfriedhof van Husum(D). Ties werkte in de winkel van verbruikscoöperatie "St.-Leonardus" in de Stationstraat. Hij werd opgepakt door de S.S. bij een razzia voor tewerkstelling in Duitsland.

Willem van de Voort (1893-1944)
Vermoedelijk op 24 september 1944 is Willem van de Voort geëxecuteerd, tezamen met de broers Jan en Janus Appels uit Tilburg. Willem van de Voort was bedrijfsleider van de houtzagerij aan de Kreitenmolenstraat, op de plaats waar tot voor kort de Super was gevestigd. De houtzagerij was eigendom van de gebroeders Appels. Janus Appels was hoofd van het regionaal ondergronds verzet. In zijn bedrijf in Udenhout had hij geheime opslag van munitie en wapens. Ze zijn alle drie op zondag 24 september 1944 opgepakt en gefusilleerd op het terrein van de Willem-II-kazerne te Tilburg. Willem van de Voort was gehuwd met Maria Beekmans.

Jan Lanslots (1905-1944)
Jan Lanslots (1905-1944) was gehuwd met Adriana Konings en dreef een café in de Kreitenmolenstraat, nu café 'De Muts'. Hij werd geboren te Alphen op 17 juni 1905. Van hem is slechts bekend dat hij in 1944 voor zaken naar Amsterdam zou gaan, met name voor de aankoop van een muziekautomaat. Vage informatie doet vermoeden dat hij ter hoogte van Utrecht in de trein is opgepakt en naar Amersfoort is overgebracht. Na een lange periode van bange onzekerheid kwam op 8 september 1945 het bericht dat Jan op 21 december 1944 was omgekomen in het concentratiekamp Neuengamme in Duitsland. Zijn weduwe bleef achter met vijf jonge kinderen.

Frans van den Langenberg (1876-1944)

Tijdens de bevrijdingsgevechten op de Zandkant waren maar enkele bewoners achtergebleven om voor het vee te zorgen. Ook Frans. Toen hij aan de andere kant van de straat het vee had gevoerd, werd hij door de Engelsen aangezien voor een Duitser en neergeschoten. Dat gebeurde op 28 oktober 1944, twee dagen nadat Udenhout eigenlijk al was bevrijd. Frans was ongehuwd.

Josephus Korthout (1893-1944)
Hij werd geboren in Rotterdam op 29 oktober 1893. Hij was gehuwd met Cath.J.van der Pas, was commies van beroep en woonde in de Kreitenmolenstraat (toen Stationstraat). Op 27 december 1944 bevond hij zich als voetganger ongeveer 100 meter voorbij de overweg richting Quatres Bras. Hier werd hij aangereden door een Engelse tank. Hij overleed de dag daarop in het St.Elisabethziekenhuis. Van zijn vrouw en vier kinderen heeft hij geen afscheid meer kunnen nemen.

Jan van Zon (-1945)
Jan van Zon was gehuwd met Dien Witlox. Hij bekleedde vele functies in het maatschappelijk leven van Udenhout. Hij maakte 22 jaar deel uit van de gemeenteraad en was wethouder van 1923 tot 1935. In de chaotische verkeersdrukte direct na de bevrijding raakte hij bij een ongeval dodelijk gewond.

Jan van Tilborg (1901-1945)
Jan van Tilborg, geboren te Tilburg op 16 januari 1901, was gehuwd met Helena van Laarhoven. Na aanvankelijk te hebben gewerkt in de textielindustrie van Tilburg, kwam hij in het begin van de oorlog in Frankrijk te werken. Toen hij hiervan terugkeerde werd hij door de Duitsers gezocht. Vanaf dat moment raakt zijn familie het spoor bijster, totdat na de oorlog bekend wordt dat hij ernstig ziek is opgenomen in het St.Elisabethziekenhuis te Alkmaar. Hij sterft daar op 16 augustus 1945 en werd er ook begraven. Zijn vrouw bleef met twee kinderen achter.

Frans Verzijden (1924-1945)
Hij was een zoon van Jo en Drika Verzijden Witlox. Hij werd geboren in Udenhout op 17 augustus 1924. Samen met zijn broers Gerrit en Kees, alle drie student, dook hij onder bij zijn oom Janus Schapendonk op het Hooghout. Op 25 september 1944 werd hij door granaatvuur getroffen en moest met ernstig buikletsel naar het ziekenhuis worden overgebracht. In oktober was hij zover hersteld dat hij naar huis kon, maar reeds een half jaar later was ziekenhuisopname wederom noodzakelijk. Hij overleed vrij plotseling op 2 april 1945.

Sgt.Jo Paters (1914-1945)
Jo Paters was een pleegkind in het gezin van Bart van den Boer-Dekkers. In Udenhout was hij dan ook beter bekend als Toon van den Boer. Vanwege de grote werkloosheid in de dertiger jaren vertrok hij in 1937 vrijwillig als militair naar Indië. Volgens vage berichten is hij tijdens een treinreis in 1945 aan typhus gestorven en ergens in den vreemde begraven.

Adr. de Wit (1924-1946)
De Wit was een boerenknecht, afkomstig uit Cromvoirt, die werkte bij Verdaasdonk op de Zandkant. Hij werd op 18 mei 1946 gedood bij het demonteren van explosieven. Hij droeg de bijnaam "Pinneke Tep".

Kees Maas (1926-1947) en Sjef Paaijmans (1921-1947)
Reeds twee jaar na de bevrijding raakte Nederland opnieuw in oorlog. Schermutselingen op Java en Sumatra waren aanleiding om over te gaan tot "politioneel optreden" in Nederlands-Indië. Duizenden Nederlandse militairen werden ingescheept om de rust te gaan herstellen. Van de ongeveer zestig Udenhouters die er verbleven, zijn Kees Maas als dienstplichtige en Sjef Paaijmans

als vrijwilliger door het oorlogsgeweld omgekomen. Ofschoon geen slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog zijn hun namen vanaf het begin vermeld in de gedachteniskapel aan de Schoorstraat.

Nog andere Udenhouters vonden de dood door de oorlog. Zij staan niet vermeld in het Mariakapelletje, maar horen beslist thuis in ons memento:

Zuster Edeltrudis Hamers (1915-1944)
De in Udenhout geboren zuster Edeltrudis Hamers was een dochter van Graard Hamers. Zij was in 1934 op 19-jarige leeftijd in het klooster getreden en enkele jaren later in het moederhuis te Roosendaal geprofest. Later moest ze naar het klooster in Oostburg en was daar werkzaam in het bejaardenhuis. Bij het bombardement van Vlissingen en Oostburg op 14 oktober 1944 zat men in de schuilkelder. Een bejaarde vrouw van 90 jaar was nog in het tehuis. Het werd steeds gevaarlijker. De overste wees zuster Edeltrudis aan, als jongste, om de vrouw te gaan halen. Hierbij werd ze door een granaat dodelijk getroffen. De bejaarde vrouw mankeerde niets. Zuster Hamers was pas 29 jaar oud. Zij werd begraven in een massagraf van 144 doden. Later is zij opgegraven en naar een kerkhof overgebracht.

Jan Schapendonk (1921-1941)
Jan is een zoon van Kees en Jans Schapendonk-De Wit uit Biezenmortel, geboren op 16 maart 1921. Hij kwam in het begin van de oorlog in dienst van aannemer De Visser uit Drunen om te gaan werken in Frankrijk, voor de aanleg van wegen en een vliegveld. Jan vertrok, met anderen, op zondag 4 januari 1941. Hij raakte drie dagen later, op woensdag 7 januari, betrokken bij een ongeluk. Hij werd nog overgebracht naar een ziekenhuis in Parijs, maar was bij aankomst al overleden. Jan is begraven op een kerkhof in het Franse Beauvais.

de Capucijnen pater Angelinus, frater Calixtus en frater Facundus
Op 21 december 1944 kwamen in de tuin van het capucijnenklooster van Biezenmortel drie Capucijnen om het leven toen een granaat ontplofte. Het explosief stond binnen in een doos. Men rook onraad en bracht de doos naar buiten, waar de inhoud explodeerde. De Capucijnen waren alle drie op slag dood. Frater Calixtus van Oosterhout (Theo van Kempen, 20 jaar) en frater Facundus van Enschede (Jan ter Beek, 18 jaar) droegen pas sinds 30 augustus 1944 de monnikspij van de Capucijnen. Ze waren naar Biezenmortel gekomen om hun studie voort te zetten. Pater Angelinus van Bodegraven (Michaël Freericks, 35 jaar) heeft gestudeerd in Biezenmortel, Rome en Nijmegen. Hij was een eenvoudig en streng Capucijn en een zeer begaafd wetenschapper, die reeds was benoemd tot gewoon hoogleraar in de rationele psychologie aan de Universiteit van Nijmegen. Pater Angelinus, frater Calixtus en frater Facundus zijn op 23 december begraven op het kloosterkerkhof.

Jo Vercammen
Een Udenhouter koos in de oorlog voor de zijde van de vijand. Jo Vercammen ging in vreemde krijgsdienst en sneuvelde in Rusland aan het zogenaamde Oostfront.

Wij gedenken de gesneuvelde geallieerde soldaten

In 1985 is een gedachtenisplaat aangebracht met de namen van de Engelse militairen die zijn begraven op het parochiekerkhof van Udenhout en de namen van de Canadese militairen die zijn begraven op het parochiekerkhof van Biezenmortel.

gesneuvelde Canadese soldaten

In de nacht van 16 op 17 juni 1944 omstreeks 1.30 uur stortte in Biezenmortel een Engelse viermotorige bommenwerper neer. De romp van het vliegtuig lag op de Biezenmortelsestraat nabij de Capucijnenstraat. Het vliegtuig werd bemand door zes Canadese- en één Engelse vlieger. De Engelse soldaat heeft de noodlanding overleefd en werd door de Feldgendarmerie uit Den Bosch vervoerd naar het Kriegslazaret in Tilburg. De zes Canadese soldaten waren uit het vliegtuig geslingerd en vrijwel meteen overleden. Het waren:
1. Joseph Maxwell Mc Pherson (Air Gnr.) uit Blenheim, Ontario in Canada, 22 jaar. Het lichaam van Mc Pherson werd gevonden op het erf van de boerderij van Frans Kuijpers op Scheurenhoef (Gijzelsestraat).
2. Edmund Guinan (Flt. Engr.) uit Liverpool, 32 jaar. Zijn lichaam werd gevonden op een perceel weiland van Frans van de Pas aan de Biezenmortelsestraat.
3. Alan Gilmore Fairless (piloot) uit Medicine Hat, Alberta, Canada, 28 jaar. Ook Fairless werd gevonden op het weiland van Frans van de Pas.
4. Herbert Grant Robinson (navigator) uit Nort Vancouver, British Columbia in Canada, 24 jaar. Het lichaam werd gevonden op een perceel weiland van de landbouwer Schapendonk.
5. George O. Massicotte (bommenrichter). Zijn lichaam werd gevonden op het land van W.van den Bersselaar.
6. Donald Clifford Mc Pherson, begin 20. Zijn lichaam werd gevonden in het bos van W.Martens.

Deze zes gesneuvelde Canadese soldaten zijn begraven op het kerkhof van Biezenmortel.

In oktober 1945 schrijft waarnemend burgemeester Meuwese een brief aan de zus van J.Mc Pherson, als volgt: Ik heb uw brief van 24 september ontvangen. Gaarne voldoe ik aan uw verzoek om u meer bijzonderheden te geven met betrekking tot uw broer J.J.Mc.Pherson. Hij is inderdaad in deze gemeente begraven. Over de wijze van neerkomen en zorg heb ik een rapport bijgesloten van de sergeant van de Koninklijke Bereden Politie, de heer D.Ravenstein, die persoonlijk bij alle ceremonies aanwezig is geweest en deze geregeld heeft. Ik kan u verzekeren dat, niettegenstaande het verbod van de Duitsers, alles is gedaan om uw broer op de meest godsvruchtige wijze de laatste eer te bewijzen. Dit was ook onze plicht, omdat hij was gevallen voor onze bevrijding. Ik kan u verder verzekeren dat de grootste zorg is besteed aan zijn graf.

Na de bevrijding zijn er zes Canadese soldaten omgekomen bij het ongeluk achter aan de Loonse Molenstraat. Zij vervoerden met hun tank mijnen, die door Jan van de Wouw waren opgegraven. De Canadezen hadden opdracht de explosieven in de duinen onschadelijk te maken. Achter aan de Loonse Molenstraat reden ze met hun tank door een diepe kuil. De kisten met mijnen gingen schuiven, de ontsteking kwam in werking en alle mijnen ontploften. Enkele soldaten waren op slag dood, anderen overleden op weg naar het ziekenhuis. Slechts één van hen overleefde de ramp.

gesneuvelde Amerikaanse soldaten

Op 18 september 1944 stortten in Udenhout/Biezenmortel twee Amerikaanse vliegtuigen neer. Bij het tweede vliegtuig vielen geen doden, bij het eerste wel. Het eerste vliegtuig was een Liberator, een viermotorige bommenwerper. Dit vliegtuig was bij de luchtlandingsoperatie Market Garden echter niet geladen met bommen maar met twee ton voorraad bestemd voor de troepen die daags te voren bij Son geland waren. In de namiddag was het vliegtuig als leider van een V-formatie van twaalf machines op de terugweg. Tussen Haaren en Oisterwijk werd het echter door het Duitse afweergeschut uit de lucht geschoten. Het getroffen toestel draaide met een grote boog weg om op het Winkel vlak bij de boerderij van Van Iersel een noodlanding te maken. Het vliegtuig had een bemanning van tien personen. De staart/linkerrompschutter S/Sgt F.di Palma was bij de landing uit het toestel geslingerd en werd zwaar gewond naar het ziekenhuis vervoerd. De overige negen

bemanningsleden overleefden de landing niet. De gesneuvelden waren gezagvoerder Kapitein J.Hunter, 2e piloot Kapitein A.Mitchell, navigator 1ste luitenant H.Parker, bommenrichter 1e luitenant J.Granaat, neusschutter 1e luitenant W.Byrne, boordtechnicus T.St.C.Hutson, radiobediener T/Sergeant B.Monpalbana, rechterrompschutter S/Sergeant J.Evers en afwerpleider Priv.G.Parrish. De negen Amerikanen werden op 23 september 1944 op het kerkhof van Biezenmortel begraven. Na de bevrijding werden de lichamen in juni 1945 overgebracht naar de geallieerden-begraafplaats in Margraten.

gesneuvelde Engelse soldaten

Bij de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel zijn drie geallieerden, behorend tot het bevrijdingsleger de "Desert rats" omgekomen. Het zijn:
1.Moelwyn Howell Jones, 25 jaar, lid van het Tankregiment, gesneuveld op 26-10-1944.
2.Reginald Frederick Blackmore, 26 jaar, lid van de 11e huzaren van het bevrijdingsleger, gesneuveld op 28-10-1944.
3.William Joseph Curtis, 18 jaar, lid van de 131e infanteriebrigade, gesneuveld op 28-10-1944.

Deze drie gesneuvelde Engelse soldaten liggen begraven op het kerkhof van Udenhout en staan vermeld op het herdenkingsbord in het kapelletje.

Toen de geallieerden op 28/29 oktober 1944 van Udenhout richting Loon op Zand trokken vielen er nog eens drie slachtoffers aan geallieerde zijde die in de tuin achter de boerderij van L. Schapendonk in de Molenstraat A 116 begraven werden. De drie gesneuvelden waren:
1 PTe Wall, G.E. 2nd BN, Seafort Hldrs. serie 5050234.
overleden en begraven op 28-10-1944
2 PTe Cameron, J. 5th BN. Black Watch (RHR) serie no 2757085
overleden en begraven 29-10-1944
3 PTe Cab, H.W. 2nd BN Seaforth Hldrs serie 14719012,
overleden en begraven 29-10-1944
De oorzaak en omstandigheden waaronder deze militairen omkwamen waren onbekend.

gesneuvelde Poolse soldaat

Op het kerkhof in Udenhout is op 28 december 1944 de Pool Stanislaw Pomorski begraven. Hij sneuvelde op tweede kerstdag in de duinen. Persoonlijke eigendommen die hij bij zich droeg waren een zwart sigarettenpijpje, een kaki pullover en gewone Engelse militaire schoenen. Pomorski is in de loop van 1954 overgebracht naar de begraafplaats Vrederust in Tilburg.

Wij gedenken de gesneuvelde Duitse soldaten

Bij de bezetting van Udenhout en omgeving in mei 1940 zijn vier Duitse militairen omgekomen. Het betrof Olvis Bluischtse, Otto Freilik, Fritz Pacge en Ruppert Schiefermayer. De vier zijn allen tijdelijk op het parochiekerkhof in Udenhout begraven. Schiefermayer had men eerst tijdelijk begraven op een perceel van Peer Heijmans aan de Biezenmortelsestraat.

Ook bij de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel eind oktober 1944 zijn diverse Duitsers in de strijd omgekomen, vooral in de laatste week van oktober 1944. Het front lag toen in Biezenmortel op de grens met Helvoirt en op de Oude Bosschebaan. De Duitsers die bij de bevrijding zijn gesneuveld werden provisorisch begraven dichtbij de plaats waar zij omgekomen waren. In totaal zijn twaalf Duitsers in de laatste dagen van de oorlog begraven in Udenhout en Biezenmortel.

-Bij de boerderij van Kiske de Jong op de Zandkant was op 29 oktober 1944 een onbekende Duitse soldaat van 26 jaar begraven.
-Bij de Rustende Jager waren twee Duitsers begraven. Van één Duitser waren geen bijzonderheden bekend. De andere betrof soldaat der eerste klas Kurt May. Hij had als persoonlijke bezitting een gladde gouden ring aan met de inscriptie "20-11-1939 A. st. 15-9-1942".
-In het grasland van Janus Burgmans circa 30 meter ten zuidwesten van café 't Gommelen was een onbekende Duitser begraven.
-Aan de voormalige schietbaan 150 meter ten noorden van hotel Bosch en Duin was op 28 oktober 1944 de 32-jarige Duitser Max Razogha begraven.
-Op het bouwland van Willem van Balkom in de Knijperij (aan de Oude Bosschebaan) waren twee Duitsers begraven. De identiteit van deze militairen stond niet vast. Er werden echter wel drie namen genoemd van militairen die mogelijk daar begraven waren: H.Bruck, F.Hengsmith en Horst Schneider.
-Aan de Oude Bosschebaan in den Brand zestig meter ten noorden van de boerderij van Jan Pijnenburg was een onbekende Duitser begraven.
-Twee niet geïdentificeerde Duitsers lagen begraven bij de boerderij van P.van Wijk op de Zandkant.
-In de berm aan de Gijzelsestraat (tegenwoordig het Runsvoort onder Helvoirt) bij de boerderij van A.van Kasteren was op 26 oktober 1944 Joseph Krul uit Düsseldorf begraven.
-In de tuin van Frans Kuijpers op Scheurenhoeve was op 26 oktober 1944 Herman Herbers uit Lexten bij Lingen aan de Eems begraven. Herbers zou op 27 oktober 25 jaar geworden zijn.

Pas in 1950 werden de Duitse gesneuvelden herbegraven op het kerkhof voor Duitse gesneuvelden te Ysselstein, gemeente Venray.

De geheimen van de duinen

De Duitsers hielden zich nog lang verborgen in de Loonse- en Drunense duinen, die in de laatste maanden van 1944 meter voor meter door de geallieerden zijn doorzocht. De Poolse soldaat Pomorsky verloor hierbij het leven. Hoeveel Duitsers er zijn gevonden, hoeveel gevechten er hebben plaatsgehad en hoeveel doden er zijn begraven zullen we nooit weten.

De duinen zijn in de oorlog ook een plaats geweest van fusillades. Een die tot op de dag van vandaag velen bezig houdt is de fusillade van de Tilburgse verzetsgroep van Rob van Spaendonk. De fusillade heeft plaatsgevonden in de vroege ochtend van 26 februari 1944. Het is bekend dat het massagraf niet ver van café Bos en Duin moet liggen. Toch blijven de stoffelijke overschotten onvindbaar, mede door de zandverstuivingen waardoor duinen zich verplaatsen. Oud-verzetsman Cees van Hombergh uit Tilburg, vriend van de gestorven verzetslieden, heeft het tot zijn levenstaak gemaakt de 14 mensen een waardig graf te bezorgen. Ondanks uitgebreide zoekacties door militairen met groot materieel in februari en maart 1976 en verschillende kleinere pogingen zijn de 14 gefusilleerde verzetsmensen tot op heden niet gevonden.

fotokroniek 1938-1955

Verklarende woorden- en namenlijst

Arbeitseinsatz
Maatregelen tot eerst vrijwillige en later gedwongen tewerkstelling in Duitsland (arbeidsdienst).

7th Armoured Division
Een Britse pantserdivisie, het bevrijdingsleger voor Udenhout en Biezenmortel.

Ausweis
Persoonsbewijs, een noodzakelijk document voor jongelui om tewerkstelling in Duitsland te voorkomen.

Binnenlandse Strijdkrachten
Georganiseerd verzet in Nederland onder leiding van Prins Bernhard.

D-Day
Decision Day, 6 juni 1944, de dag dat de geallieerden het offensief tegen de Duitsers begonnen met de invasie in Normandië.

Dolle Dinsdag
Dinsdag 5 september 1944 vluchtten de Duitse troepen op het gerucht dat de geallieerden zeer snel Brabant zouden bevrijden.

Eisenhower, Dwight
Opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten ten tijde van de invasie in Normandië, later president van de Verenigde Staten.

"Fazant"
Geallieerde militaire operatie vanaf medio oktober 1944 om Brabant te bevrijden.

Flak
Duits afweergeschut.

G.A.S.
"Geräte Ausgabe Stelle", in algemene termen een magazijn, specifiek voor Udenhout het mobilisatiedepot op de hoek van de huidige Zeshoevenstraat en Van Heeswijkstraat.

Glider
Zweefvliegtuig bestemd om slechts een enkele vlucht te volbrengen om militairen met materieel en munitie in vijandelijk gebied te droppen.

Goebbels, Joseph
Minister van Propaganda en Volksvoorlichting in het kabinet van Hitler.

Göring, Hermann
Oprichter van de "Geheime Staatspolizei" (Gestapo), rijksmaarschalk en plaatsvervanger van Hitler.

Hitler, Adolf

Bondskanselier en later ook president van Duitsland van 1933 tot 1945 met de titel "Führer".

L.B.D.
Luchtbeschermingsdienst, opgericht in 1939, waarin ondergebracht een geneeskundige dienst (E.H.B.O.), een ontsmettingsdienst en een herstel- en opruimingsdienst.

Liberator
Amerikaanse viermotorige bommenwerper.

"Market Garden"
Geallieerde militaire operatie in september 1944 die tot doel had vanaf Brussel over Eindhoven door te stoten naar Arnhem, om vervolgens het Ruhrgebied binnen te trekken. De aktie mislukte met de verloren slag om Arnhem.

Mobilisatie
Het geheel van maatregelen waardoor een leger, vloot of luchtmacht uit de vredestoestand op voet van oorlog wordt gebracht.

Montgomery, Bernard Law
Engelse maarschalk, ten tijde van D-Day opperbevelhebber van de geallieerde grondtroepen, ontwerper van de aktie "Market Garden". Op 5 mei 1945 aanvaardde hij in zijn hoofdkwartier op de Lüneburgerheide de capitulatie van de Duitse troepen.

Mussert, Anton
Politiek leider van de N.S.B., de Nationaal-Socialistische beweging.

Nazi
Lid van de Nationale Socialistische Duitse Arbeiders Partij of Nationaal-Socialist.

N.S.B.
De Nationaal-Socialistische Beweging, een Nederlandse politieke beweging verwant aan de Duitse N.S.D.A.P.

N.S.D.A.P.
De Nationale Socialistische Duitse Arbeiders Partij, met Hitler de politiek leider.

N.S.K.K.
National Socialistisches Kraftfahrer Korps, een onderdeel van het Duitse leger.

N.V.D.
Nederlanse Volks Dienst, een aan de N.S.B. verwante organisatie voor hulp aan slachtoffers van bombardementen, voor voedsel en kleding, wijkverpleging, e.d.

Ortskommandant
Lokale Duitse autoriteit.

Persoonsbewijs
Identificatiebewijs met op de voorkant een pasfoto en op de achterkant een vingerafdruk.

Seyss Inquart, Arthur

Oostenrijker van geboorte, per 19 mei 1940 rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied.

S.S.

"Schutz Staffel", de militaire organisatie van de Nationale Socialistische Duitse Arbeiders Partij. De S.S. stond onder leiding van Himmler.

V1

De vliegende bom, een onbemand projectiel van ongeveer 8 meter.

V2

Een 14 meter lange onbemande lange-afstandsraket met een bereik van 350 kilometer.

Verney, G.L.

Generaal Majoor Verney was bevelhebber van de Britse pantserdivisie de 7th Armoured Division.

Wehrmacht

In algemene zin de macht om zich militair te verdedigen (te weren), specifiek het Duitse leger.

Woestijnratten

Toenaam voor het bevrijdingsleger de Britse pantserdivisie de 7th Armoured Division.

Bronnen

Appels, Guus,
herinnering aan de fusillade van zijn vader, zijn oom alsmede van Willem van de Voort"
Archief Gemeente Udenhout
Archief Huize Assisië/Broeders Penitenten
Archief Pastorie H.Lambertus Udenhout
Archief Paters Capucijnen Den Bosch,
dagboek van de gardiaan van Biezenmortel
Archief Rabobank
Archief Steenfabriek Udenhout
Asten, Bert van, notities
Baart, Pierre, interview
Balkom, Janus van, interview
Balvers-Schapendonk, Mevr.A., interview
Becx, Jan, interview
Bekker, Jacques de,
"Empel in het bijzonder", Empel, 1993
Berkelmans-Hamers, familie Van, interview
Bersselaar, Ties van den, dagboek
Bertens-Smulders, Mevr.C., interview
Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch
Boerenbond Udenhout
Brand, Harrie van den, interview
Brand, Jan van den, interview
Brand, Ko van den, interview
Brekelmans, Jan, interview
Brekelmans, Jos, interview
Bruin, fam.De, interview
Cooper, A.F., Engelse bevrijder,
diverse documenten, waaronder een persoonlijk relaas van de bevrijdingsaktie "Fazant"
Dankers-Van de Pas, Mien, interview
Denissen-Van de Ven, Net, interview
Didden, Jack, en Maarten Swarts,
"Brabant bevrijd", 1993
Duym-Haimann, A.van, interview
Evers-Van Wijk, F., interview
Felix, zusters van Huize St.,
"Geschiedenis der stichting van het H.Felixgesticht te Udenhout"
Fraters,
"Uit de kronieken van het klooster"
Gommers, Jan, dagboek
Gorkum, Jan van, interview
Graaf, Antoon de,
"Oorlog boven Oisterwijk in Zorgvolle tijden, Oisterwijkse Historische Reeks 1, Oisterwijk, 1991
Hal, Jan van, interview
Hal, Jo van, interview
Hamers, Christ, interview
Hamers, Gerrit, interview

Hamers, Tiny, interview
Heel, Bart van, interview
Heessels, Kees, interview
Heijmans, Tinus, interview
Herwijnen-Bronner, Sjan van, interview
Hoof, D.F.van,
"Vliegtuigcrashes tijdens de 2e W.O."
Huenges, notaris P.H.F.,
dagboeken april/mei 1940
Iersel, C.A. van,
dagboek september/oktober 1944
Iersel, C.A. van,
"herinneringen" in 'De Wegwijzer', 1978/79
Iersel, Kees van, interview
Iersel, Theo van, interview
Iersel-Kuijpers, familie Van, interview
Ingen-Hamers, familie Van, interview
Jong, Piet de, Vorstenbosch, interview
Jong, Ton de,
"Mijn vaders oorlog" in 'Het Nieuwsblad van het Zuiden'
Kempen-Coppens, Fien van, interview
Kempen-Timmermans, Han van, interview
Keulen-Oerlemans, Mevr.A.van, interview
Klijn, Bertus, interview
Koninklijke Landmacht,
sectie militaire geschiedenis, brochure reeks nr.9 "Tilburg als militaire stad"
Kort, Bart de, interview
Kruijssen, G.,
"dagboekverslag Bos en Duin"
Kuijpers, Marinus, interview
Lecturama,
serie "De Tweede Wereldoorlog", 1978
Leermakers-Robben, Mevr.C., interview
Loo, Joost van de,
publicaties in de Gemeynt over de gijzeling in Biezenmortel na Dolle Dinsdag, 1993
Loo, Martien van de, Delft, interview
Luchtbeschermingsdienst Tilburg,
logboek september 1944
Merckx, Rector A,J,.
bijdragen over tijdelijke huisvesting Klein-Seminarie Beekvliet in Udenhout
Ministerie van Binnenlandse Zaken,
centraal semi-statisch archief
Ministerie van Defensie,
Centraal Archievendepot (CAD-MvD) "Munitie- en Mijnopruimingsdienst, dossier Udenhout"
Ministerie van Defensie,
Sectie Militaire Geschiedenis, "verslagen van de burgemeesters, 1947"
Ministerie van Oorlog,
"De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940", 1953
Monnikendam, Jacobine, interview

Moonen-Van Iersel, Mevr.P., interview
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
Nieuwsblad, Het (Van het Zuiden),
berichten over Udenhout gedurende en direkt na de oorlog
Nieuwsblad, Het (Van het Zuiden),
diverse artikelen over fusillades en opgravingen in de Loonse- en Drunense duinen
Nieuwsblad, Het (Van het Zuiden),
diverse artikelen over het Mariakapelletje aan de Schoorstraat
Nispen, C.A.I.L.van,
"Bedreigd, bezet, bevrijd", Jaarboek Heemkundekring 'De Honderd Hoeven', Hoeven, 1992
Oerlemans, Pieter, interview
Oerlemans, Rik, Margriet Vencken en Donald Wiedemeyer
"Oorlog in Oisterwijk", 1984
Oerlemans, Wim, interview
(onbekend),
"De bloemkes van de capucijnenbroederkens van Biezenmortel"
Pas-Van de Oetelaar, Jans van de, interview
Pijnenburg, Jos, interview
Pouwels, P., Elshout, interview
Prinsen, Pastoor K.,
herinneringen aan de Pauluszaal
Prinsen, Pastoor K.,
"Het Lieve Vrouwe kapelleke aan de Schoorstraat", september 1981
Rabobank Udenhout
Ravestein, D.,
verslag neergestort engels vliegtuig op 17 juni te Biezenmortel
Reeuwijk, Ilse,
interview met Harrie Kuijpers over de gijzeling in Biezenmortel na Dolle Dinsdag, publicatie in 'Het Nieuwsblad'
Ronnes, H., Boxmeer, interview
Scouting St.Lambertus,
"kalender dorpsleven Udenhout"
Segers, Gied,
"Beelden uit de bezettingsjaren", Boxtel, 1984
Sontrop, Rinus, interview
Sontrop, Toon, interview
Streekarchief Oisterwijk
Tiemens, W.H.,
"Facetten van de slag om Arnhem", 1984
Uitgeverij M&P,
"D-Day, invasie in Normandie", diverse auteurs, 1994
Ven, Jos van de, interview
Ven, Peer van de, interview
Veraart-Tibaut, M., dagboek
Veraart, Joop, notities
Verhaeren-Coppens, Jeanne, interview
Verhoeven, Cornelis,
"Feest" in 'Het Nieuwsblad, Column', 1992
Verhoeven, Harrie, interview
Vermeer, Jac en Cor, interview

Vincentius, zusters van Huize, dagboeken 1939/1945
Visser, Dick, interview
Vroemen, L.P.J.,
"Operatie Market Garden", 1990
Wegwijzer, De,
serie "Herinneringen" door K.van Iersel, 1979
Weijters-Scheffers Mw, interview
Wouw, Dré van de, interview

Colofon

Dit boek is tot stand gekomen door het enthousiasme van de auteurs, alle amateurs die in dit boek een uitdaging hebben gevonden.

Fotomateriaal
De in het boek opgenomen foto's zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de persoonlijke collecties van Kees van den Bersselaar en van Annie van Roessel-Kolen. Velen hebben ons foto's ter beschikking gesteld. Dankzij hen is het boek een rijk geillustreerd boek geworden.

Kaft
De schrijvers zijn dank verschuldigd aan Angelique de Graaij jr. die het ontwerp van de kaft heeft gemaakt.

Technische realisatie
Bij het verwerken van de teksten is medewerking ontvangen van Ruben van den Broek, die veel handgeschreven teksten in de computer heeft gezet.

Drukkerij
Het boek is door drukkerij Van Laarhoven B.V. gezet in het lettertype Helvetica en gedrukt op 115 grams houtvrij half mat mc papier. De omslag is gedrukt op 200 grams houtvrij half mat mc papier.

Oplage
De oplage van het boek is 2000 exemplaren. Bij voorintekening zijn 1200 boeken verkocht.